

JEVREJSKI ALMANAH
ZA GODINU 5690

V. GODIŠTE.

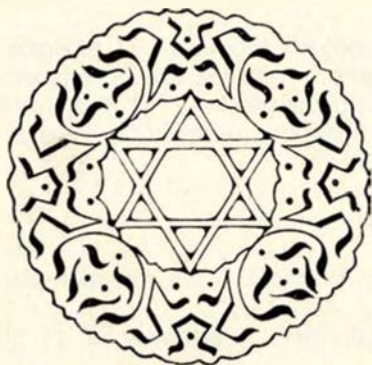
JEVREJSKI ALMANAH

ZA GODINU 5690

1929—1930

IZDAJE SAVEZ RABINA KRALJEVINE S. H. S.

UREDIO DR LEOPOLD FISCHER, NADRABIN U VRŠCU

V. GODIŠTE.

VRŠAC 1929

NAKLADA SAVEZA RABINA KRALJEVINE S. H. S.

**COPYRIGHT 1929. BY
SAVEZ RABINA KRALJEVINE S. S. H.**

ARTISTIČKI ZAVOD UD. J. E. KIRCHNERA — VRŠAC.

13. 17935/12

SADRŽAJ.

**Gospoda saradnici «Jevrejskog Almanaha» sami odgovaraju
za oblik i sadržaj svojih rasprava.**

Strana

Jevrejski Kalendar za godinu 5690, sredio Dr. Isak Alcalay, Beograd	5
Poreklo misli o miru, napisao Dr. Simon Guttmann, Sombor	18
Nešto o odnosima Jevrejstva prema filozofiji, napisao Dr. L. Roth, Murska Sobota.	36
O kulturi, koju ima svaki Jevrejin, napisao Dr. Hinko Urbach, Sarajevo	42
Biće i jedinstvo Boga, napisao Dr. Izrael Kohn, Koprivnica	53
Talmudske izreke	55
Hrišćanski poznavaoči Talmuda, napisao Dr. Vilim Steiner, Velika Kikinda	56
Talmudske izreke	64
Zasluga Jevreja za medicinsku znanost, napisao pok. Dr. Samuel Weszel	65
Talmudske izreke	73
Jevrejska diaspora, napisao Dr. Leopold Fischer, Vršac	74
O religioznom i kulturnom životu Jevreju u Štajerskoj, Ko- ruškoj i Krajskoj god. 1371—1496 s osobitim obzirom na područje današnje Slovenije, napisao Dr. Hinko Schulsinger	87
Talmudske izreke	100
Архивска грађа о Јеврејима у Србији, написао Др. И. Алкалај, Београд	101
Kohelet: tragičar misli, napisao Dr. L. Roth, Murska Sobota	124
Talmudske izreke	127
Izmirenje, napisao Dr. H. E. Kaufmann, Virovitica	128
Talmudske izreke	132
Magen David, napisao Daniel J. Danon, Travnik	133
Talmudske izreke	136
Kairo, napisao R. Obadja de Bertinoro	137
Mudrost Salomonova, po pričama Midrašima	140
Golem, po pričama Sefer Niflaot Maharal	157
Kadiš, napisao Samuel Gordon	164
Nikola I. i Mojsije Montefiore, napisao An-ski	167
Talmudske izreke	169
Književni pregled, ocenio Dr. Leopold Fischer, Vršac	171

	Strana
K Statistiki Jevrejstva Kraljevine S. H. S.	221
I. Bitolj, napisao Leon Kamhi, Bitolj	221
II. Bjelovar, napisao prof. Rudolf Schey, Bjelovar	223
III. Đakovo	224
Talmudske izreke	224
Statistika Jevrejstva u Kraljevini S. H. S.	225
Potpomažući članovi Saveza Rabina Kraljevine S. H. S.	246

JEVREJSKI KALENDAR

za godinu

5690

OD STVORENJA SVETA,

koja odgovara građanskoj godini po novom,
od 5. Oktobra 1929. do 22. Septembra 1930. godine.

Sredio:

Dr. I. ALCALAY

vrhovni rabin.

Jevrejska 5690. godina zove se još 690 (תר"ץ) po skraćenom sistemu (ל"פ"ק). Ona je defektna Prosta Godina sa 12 meseca, 51 subotom, 353 dana. Počinje u subotu, a prvi dan Pashe pada u nedelju. Zato je njen znak זח"א t. j. ז za sedmi dan sedmice koga dana počinje godina, ח za defektnu godinu (הכרה), t. j. da meseci Hešvan i Kišlev imaju po 29 dana, i א za prvi dan sedmice na koji dan pada Pasha. Ona je, po redu, deveta godina 300. mesečevog (lunarnog) kruga od 19, a šesta godina od 204. sunčevog kruga od 28 godina, računajući od stvorenja sveta.

Napomena:

Vreme početka svake subote (קבלה שבת) u ovom kalendaru važi samo za Beograd; ostala mesta naše Kraljevine moraju se upravljati prema zalasku sunca u svakom mestu posebice.

Tekufot (Solstitia) izračunate su po Mar Samue'u.

TIŠRI

1929, 5. Okt.—3. Nov.

30 dana

5690 תשרי

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פְּרָשִׁיחַ	Odeljci iz Proroka הַפְּטוּרוֹת
Okt. 5	Subota	Tišri 1	Nova God א' דר' השנה	Gen. 21, Num. 29, 1—6 וה' פקד	I. Sam. 1, 1—2, 10 ויהי איש
6	Nedelja	2	Nova God. כ' דר' השנה	{ Gen. 22, ויהי אהר (Num. 29, 1-6	{ Jer. 31, 2-20 כה אמרה
7	Ponedeljak	3	Post Gedalje צום גדליהו 9,00 תקופה	Ex. 32, 11-14; ויחלמשה 34, 1—10	{ Is. 55, 6-56, 8 דרשו ה' Sef. nemaju
8	Utorak	4			
9	Sreda	5			
10	Četvrtak	6	Subota počinje		
11	Petak	7	קבלת שבת 16,57		
12	Subota	8	האזינו שבת שובה	Deut. 32	{ Hos. 14, 2—10; Joel 2, 15-17 ili 27, — Sef. Hos. 14, 2-10; Mih. 7, 18—20 שובה
13	Nedelja	9			
14	Poned.	10	Dan Izmirenja יום כפור	{ Lev. 16. אחרי מות (Num. 29, 7-11 po podne: Lev. 18 כמעשה ארץ מ'	{ Is. 57, 14—58, 14 ואמר סלחולו po podne Jona Sef. dodaju Mih. 7, 18—20
15	Utorak	11			
16	Sreda	12			
17	Četvrtak	13			
18	Petak	14	קב"ש 16,45		
19	Subota	15	Praznik Koliba א' דסבות	{ Lev. 22, 26—23, 44 שיר או כשב (Num. 29, 12—16	Zech 14 הנה יום בא
20	Nedelja	16	Praznik Koliba ב' דסבות	{ Lev. 22, 26—23, 44 שיר או כשב (Num. 29, 12—16	I. Kralj. 8, 2—21 ויקהלו אל המזב
21	Ponedeljak	17		{ Num. 29, 17—25 Sef. 29, 17—22	
22	Utorak	18		{ Num. 29, 20—28 Sef. 29, 20—25	
23	Sreda	19	polupraznici ה' המועד	{ Num. 29, 23—31 Sef. 29, 23—28	
24	Četvrtak	20		{ Num. 29, 26—34 Sef. 29, 26—31	
25	Petak	21	הישענא קב"ש 16,33	{ Num. 29, 26—34 Sef. 29, 29—34	
26	Subota	22	Osmi Dan Sukota 1) רבי' שמני עצרת	{ Deut. 14, 22—16, 17 עשר תעשר (Num. 29, 35—30, 1	I. Kralj 8, 54—66 ili 9, 1 יהי ככלות שלמה
27	Nedelja	23	שמחת תורה רадост Торе	{ Deut. 33, 1—34, 12 וואת הברכה (Gen. 1, 1—2, 3 בראשית (Num. 29, 35—30, 1	Jos. 1 יהי אחרי מות משה Sef. 1, 1—9
28	Ponedeljak	24	אשרו הג		
29	Utorak	25			
30	Sreda	26			
31 Nov. 1	Četvrtak	27			
2	Subota	28	קב"ש 16,23		
3	Subota	29	בראשית	Gen. 1, 1—6, 8	I. Sam. 20, 18—42 מדר חדש
3	Nedelja	30	Nov Mesec א' דראש חדש	Num. 28, 1—15	

1) Čita se kod Aškenaza Koclet.

HESVAN

1929, 4. Nov.—2. Dec.

29 dana

5690 חשוון

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פֿרשיות	Odeljci iz Proroka הפטרות
Nov. 4	Ponedeljak	Hešv. 1	Nov Mesec ב' דראש חדש	Num. 28, 1—15	
5	Utorak	2			
6	Sreda	3			
7	Četvrtak	4			
8	Petak	5	קב"ש 16,13 נח		
9	Subota	6		Gen. 6, 9—11, 32	Is. 54, 1—55, 5 Sef. 54, 1—10 רני עקרה
10	Nedelja	7			
11	Ponedeljak	8			
12	Utorak	9			
13	Sreda	10			
14	Četvrtak	11			
15	Petak	12	קב"ש 16,06 לך לך		
16	Subota	13		Gen. 12, 1—17, 27	Is. 40, 27—41, 16 למה תאמר
17	Nedelja	14			
18	Ponedeljak	15			
19	Utorak	16			
20	Sreda	17			
21	Četvrtak	18			
22	Petak	19	קב"ש 16,00 וירא		
23	Subota	20		Gen. 18, 1—22, 24	II. Kralj. 4, 1—37 Sef. 4, 1—23 ואשה אחת
24	Nedelja	21			
25	Ponedeljak	22			
26	Utorak	23			
27	Sreda	24			
28	Četvrtak	25			
29	Petak	26	קב"ש 15,55 חיי שרה		
30	Subota	27		Gen. 23, 1—25, 18	I. Kralj. 1, 1—31 והמלך דוד
Dec. 1	Nedelja	28			
2	Ponedeljak	29	יום כפור קטן		

KISLEV

1929, 3.—31. Dec.

29 dana

כסלו 5690

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פרשיות	Odeljci iz Proroka הפטרות
Dec. 3	Utorak	Kislev 1	ב' דראש חדש	Num. 28, 1—15	
4	Sreda	2			
5	Četvrtak	3	אומרים ותן מל ומטה כבר השנים (ברך עלינו)		
6	Petak	4	קב"ש 15,53		
7	Subota	5	הולדת	Gen. 25, 19—28, 9	Mal. 1, 1—2, 7 משה
8	Nedelja	6			
9	Ponedeljak	7			
10	Utorak	8			
11	Sreda	9			
12	Četvrtak	10			
13	Petak	11	קב"ש 15,52		Hos. 12, 13-14, 10, ili 11, 7 -12, 12 ili 11, 7-14, 10 ייברח יעקב
14	Subota	12	ויצא	Gen. 28, 10—3., 3	Sef. 11, 7 -12, 12 ועמי תלויאם
15	Nedelja	13			
16	Ponedeljak	14			
17	Utorak	15			
18	Sreda	16			
19	Četvrtak	17			
20	Petak	18	קב"ש 15,55		
21	Subota	19	וישלח	Gen. 32, 4—36, 43	Obad 1, 1—21 חזון עבדיה
22	Nedelja	20			
23	Ponedeljak	21			
24	Utorak	22			
25	Sreda	23			
26	Četvrtak	24			
27	Petak	25	קב"ש 15,59 הנובח	{ Num. 7, 1—17 Sef. 6, 22—7, 17	
28	Subota	26	וישב	{ Gen. 37, 1—40, 23 Num. 7, 18—29 Sef. 7, 18—23	Zeh. 2, 14—4, 7 רני ושמחי
29	Nedelja	27		{ Num. 7, 24—35 Sef. 7, 24—29	
30	Ponedeljak	28		{ Num. 7, 30—41 Sef. 7, 30—35	
31	Utorak	29		{ Num. 7, 36—47 Sef. 7, 36—41	

T E V E T

1930, 1.—29. Jan.

29 dana

מבט 5690

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore ברשות	Odeljci iz Proroka הפטרות
Januar 1	Sreda	1	Nov Mesec ראש חדש	Num. 28, 1—15 Num. 7, 42—47 Num. 7, 48—59 Sef. 7, 48—53 Num. 7, 54—8, 4	
2	Četvrtak	2			
3	Petak	3	Osmi Dan Hanuke		
4	Subota	4	קב"ש 16, ⁰⁵ מקץ	Gen 41, 1—44, 17	I. Kralj. 3, 15—28 ויקץ שלמה
5	Nedelja	5			
6	Ponedeljak	6	תקופה 16, ³⁰		
7	Utorak	7			
8	Sreda	8			
9	Četvrtak	9			
10	Petak	10	Post Teveta צום עשרה בטבת	Ex. 23, 11—14; 34, 1—10 ויהל משה	Is. 55, 6—56, 8 Sef. nemaju
11	Subota	11	קב"ש 16, ¹² ויגש	Gen. 44, 18—47, 27	Ezek 37, 15—28 ויהי דבר ה'
12	Nedelja	12			
13	Ponedeljak	13			
14	Utorak	14			
15	Sreda	15			
16	Četvrtak	16			
17	Petak	17	קב"ש 16, ²¹		
18	Subota	18	ויהי	Gen. 47, 28—50, 26	I. Kralj 2, 1—12 ויקרכו ימי דוד
19	Nedelja	19			
20	Ponedeljak	20			
21	Utorak	21			
22	Sreda	22			
23	Četvrtak	23			
24	Petak	24	קב"ש 16, ³²		Is. 27, 6—28, 13, 29, 22-26 הבאים ישרש
25	Subota	25	שמות	Ex. 1, 1—6, 1	Sef. Jer. 1, 1—2, 3 דברי ירמיהו
26	Nedelja	26			
27	Ponedeljak	27			
28	Utorak	28			
29	Sreda	29	יום כפור קטן		

ŠEVAT

1930, 30. Jan.—28. Febr.

30 dana

שבת 5690

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פרשיות	Odeljci iz Proroka הפטורה
Jan. 30	Četvrtak	Ševat 1	Nov Mesec ראש חדש	Num. 28, 1—15	
31	Petak	2	קב"ש 16,40		
Febr. 1	Subota	3	וארא	Ex. 6, 2—9, 35	Ez. 28, 25—29, 21 כה אמר אדני ה'
2	Nedelja	4			
3	Ponedeljak	5			
4	Utorak	6			
5	Sreda	7			
6	Četvrtak	8			
7	Petak	9	קב"ש 16,48		
8	Subota	10	בא	Ex. 10, 1—13, 16	Jer. 46, 13, 28 הדבר אשר
9	Nedelja	11			
10	Ponedeljak	12			
11	Utorak	13			
12	Sreda	14			
13	Četvrtak	15	Nova Godina dryeća ר"ה לאילנות		
14	Petak	16	קב"ש 16,59		
15	Subota	17	בשלה שבת שירה	Ex. 13, 17—17, 16	Sud. 4, 4—5, 31 ודבורה Sef. 5, 1—31 והזשר דבורה
16	Nedelja	18			
17	Ponedeljak	19			
18	Utorak	20			
19	Sreda	21			
20	Četvrtak	22			
21	Petak	23	קב"ש 17,09		
22	Subota	24	יהרו	Ex. 18, 1—20, 26	Is. 6, 1—7, 6; 9, 5—6 בשנת מות Sef. 6, 1—13 המלך עזיהו
23	Nedelja	25			
24	Ponedeljak	26			
25	Utorak	27			
26	Sreda	28			
27	Četvrtak	29	יום כפור קמן		
28	Petak	30	קב"ש 17,19 Nov Mesec א' דראש חדש	Num. 28, 1—15	

A D A R

1930, 1.—29. Mart

29 dana

אדר 5690

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פרשיות	Odeljci iz Proroka הפטרות
Mart 1	Subota	1	Nov. Mesec משפטים פ' שקלים ב' דראש חדש	Ex 21, 1—24, 18 Ex 30, 11—16. Num. 28, 9—15	II. Kralj. 12, 1—17 בן שבע שנים
2	Nedelja	2			Sef. 11, 17—12, 17 ויברות והיודע dodaju Is. 66, 1, 23
3	Ponedeljak	3			
4	Utorak	4			
5	Sreda	5			
6	Četvrtak	6			
7	Petak	7	קב"ש 17,28		
8	Subota	8	תרומה פ' זכור	Ex. 25, 1—27, 19	כה אמר ה' Sef. 15, 1—34 ויאמר שמואל
9	Nedelja	9			Is. 55, 6—56, 8 דרשו ה' Sef. nemaju Ezek. 43, 10—27 אתה בן אדם
10	Ponedeljak	10			
11	Utorak	11			
12	Sreda	12			
13	Četvrtak	13	יום אסתר Post Ester (Purim) פורים	Ex. 32, 11—14; 34, 1, 10	
14	Petak	14	קב"ש 17,38	Ex 17, 8—16	
15	Subota	15	שושן פורים Šušan Purim ויבא עמלק	Ex. 27, 20—30, 10	
16	Nedelja	16			Ezek. 36, 16—38 ויהי דבר ה' Sef. 36, 16—36.
17	Ponedeljak	17			
18	Utorak	18			
19	Sreda	19			
20	Četvrtak	20			
21	Petak	21	קב"ש 17,47		
22	Subota	22	כי תשא פ' פרה	Ex. 30, 11—34, 35; Num. 19	
23	Nedelja	23			Ezek. 45, 16—46, 18 כל העם הארץ Sef. 45, 18—46, 15 כה אמר אדני ה'
24	Ponedeljak	24			
25	Utorak	25			
26	Sreda	26			
27	Četvrtak	27	יום כפור קטן		
28	Petak	28	קב"ש 17,56		
29	Subota	29	ויקהל פקודי פ' ההודש	{ Ex. 35, 1—40, 38 Ex. 12, 1—20	

1) Čita se knjiga o Estiri.

N I S A N

1930, 30. Mart—28. April

30 dana

5690 ניסן

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פְּרָשׁוֹת	Odeljci iz Proroka הַפְּטוּרָה
Mart 30	Nedelja	Nisan 1	Nov Mesec ראש חודש	Num. 28, 1—15	
31	Ponedeljak	2			
April 1	Utorak	3			
2	Sreda	4			
3	Četvrtak	5			
4	Petak	6	קב"ש 18,05 ויקרא	Lev. 1, 1—5, 26	Is. 43, 21—44, 23 עם זו יצרתיו
5	Subota	7			
6	Nedelja	8			
7	Ponedeljak	9	u ponoći između 9. i 10. Nisana תקופה		
8	Utorak	10			
9	Sreda	11			
10	Četvrtak	12			
11	Petak	13	קב"ש 18,13 צום שבת הגדול		Mal. 3, 4—24 וערבה לה'
12	Subota	14	ערב פסח	Lev. 6, 1—8, 36	ili Jer. 7, 21-8, 3 i 9, 22, 23 כה אמר ה'
13	Nedelja	15	Pasha א' דפסח	{ Ex. 12, 21—51 כשכו } { Num. 28, 16—25 } { Lev. 22, 26—23, 44 }	{ Jos. 3, 5—7; 5, 2—6, 1. 27 Sef. 5, 2—6, 1. 27 } וואמר יהושע בעת ההיא
14	Poned.	16	Pasha, Prvi dan Omera ב' דפסח	{ שור א' כשב } { Num. 28, 16—25 } { Ex. 13, 1—16 }	{ Il. Kraj. 23, 1 (ili 4)-9; 21-25 } וישלח המלך
15	Utorak	17	Polupraznici חול המועד	{ Num. 28, 19—25 } { Ex. 22, 24—28, 19 }	
16	Sreda	18		{ Num. 28, 19—25 } { Ex. 34, 1—26 }	
17	Četvrtak	19	Pashe	{ Num. 18, 19—25 } { Num. 9, 1—14 } { Num. 28, 19—25 }	
18	Petak	20	קב"ש 18,23	{ Ex. 13, 17—15, 26 } { Num. 28, 19—25 }	Il. Sam. 22 וידבר דוד
19	Subota	21	Pasha*) ז' דפסח		
20	Nedelja	22	Pasha ח' דפסח	{ Deut. 14, 22—16, 17 } { Num. 28, 19—25 }	Is. 10, 32—12, 6 עיד היום
21	Ponedeljak	23	אסרו חג		
22	Utorak	24			
23	Sreda	25			
24	Četvrtak	26			
25	Petak	27	קב"ש 18,30		
26	Subota	28	שמיני	Lev. 9, 1—11, 47	2 Sam. 6, 1—7, 17 ויוסף עיד דוד
27	Nedelja	29			
28	Ponedeljak	30	Nov Mesec א' דראש חודש	Num. 28, 1—15	

*) Čita se kod Aškenaza Pesma nad Pesmama.

I J A R

1930. 29. April—27. Maj.

29 dana

אײר 5690

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פּרשׂוֹת	Odeljci iz Proroka הפּטוּרֹת
April 29	Utorak	Ijar 1	Nov Mesec ב' דראש חדש	Num. 28, 1—15	
30	Sreda	2			
Maj 1	Četvrtak	3			
2	Petak	4	קב"ש 18,39		
3	Subota	5	תוריע מצורע	Lev. 12, 1—15, 33	2 Kralj. 7, 3—20 וארבעה אנשים
4	Nedelja	6			
5	Ponedeljak	7			
6	Utorak	8			
7	Sreda	9			
8	Četvrtak	10			
9	Petak	11	קב"ש 18,47		Am 9, 7-15 ili Ez. 22, 1-19 הלא כבנו כשׂים
	Subota	12	אחרי מוה'קדשים	Lev. 16, 1—20, 27	Sef. Ez 20, 2 (ili 1) —20 ויהי בשנה
11	Nedelja	13			
12	Ponedeljak	14	פסח שני		
13	Utorak	15			
14	Sreda	16			
15	Četvrtak	17	33. Dan Omera		
16	Petak	18	קב"ש 18,55 ל"ג בעומר		
17	Subota	19	אמר	Lev. 21, 1—24, 23	Ez. 44, 15—31 והכהנים
18	Nedelja	20			
19	Ponedeljak	21			
20	Utorak	22			
21	Sreda	23			
22	Četvrtak	24			
23	Petak	25	קב"ש 19,03		
24	Subota	26	בהר בחקתי	Lev. 25, 1—27, 34	Jer. 16, 19—17, 14 ה' עזי ומעזי
25	Nedelja	27			
26	Ponedeljak	28			
27	Utorak	29	יום כפור קטן		

SIVAN

1930, 28. Maj—26. Juni.

30 dana

5690 סיון

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פְּרָשִׁוֹת	Odeljci iz Proroka הַכְּתוּבִים
Maj 28	Sreda	Sivan 1	Nov Mesec	Num. 28, 1--15	
29	Četvrtak	2	ראש חודש		
30	Petak	3	קב"ש 19,09		
31	Subota	4	במדבר	Num. 1, 1-4, 20	Hos. 2, 1-22 והיה מספר
Juni 1	Nedelja	5			
2	Poned.	6	Praznik Sednica	{ Ex 19, 1-20, 23 } חֲדָשׁ { Num. 28, 26-31 } הַשְּׁלִישִׁי { Deut. 15, 19-16, 17 } { Num. 28, 26-31 }	{ Ezek. 1, 1-28; 3, 12 } { Hab. 3, 1-19 } { Sep. 2, 20-3, 19 }
3	Utorak	7	Praznik Sedmica*) א' דשבועות		
4	Sreda	8	ב דשבועות		
5	Četvrtak	9			
6	Petak	10	קב"ש 19,15		
7	Subota	11	נשא	Num. 4, 21--7, 89	Sud. 13, 13-25 ויהי איש אחר
8	Nedelja	12			
9	Ponedeljak	13			
10	Utorak	14			
11	Sreda	15			
12	Četvrtak	16			
13	Petak	17	קב"ש 19,20		
14	Subota	18	בהעלתך	Num. 8, 1-12, 16	Zeh. 2, 14-4, 7 רני ושמחי
15	Nedelja	19			
16	Ponedeljak	20			
17	Utorak	21			
18	Sreda	22			
19	Četvrtak	23			
20	Petak	24	קב"ש 19,22		
21	Subota	25	שלח לך	Num. 13, 1-15, 41	Jos. 2 וישלח יהושע
22	Nedelja	26			
23	Ponedeljak	27			
24	Utorak	28			
25	Sreda	29	יום כפור קטן		
26	Četvrtak	30	Nov Mesec א' דראש חודש	Num. 28, 1-15	

*) Čita se knjiga o Rut, kod Sefarda u oba dana.

TAMUZ

1930, 27. Juni—25. Juli

29 dana

תמוז 5690

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פרשיות	Odeljci iz Proroka הפטרים
Juni 27	Petak	Tamuz 1	Nov Mesec 19,23 קב"ש ב' דראש חדש קרה	Num. 28, 1—15	
28	Subota	2		Num. 16, 1—18, 32	1 Sam. 11, 14-12, 22 ויאמר שמואל
29	Nedelja	3			
30	Ponedeljak	4			
Julij 1	Utorak	5			
2	Sreda	6			
3	Četvrtak	7			
4	Petak	8	19,22 קב"ש קרה		
5	Subota	9		Num. 19, 1--22, 1	Sud. 11, 1—33 ויפתח הגלעד
6	Nedelja	10			
7	Ponedeljak	11			
8	Utorak	12	7,30 תקופה		
9	Sreda	13			
10	Četvrtak	14			
11	Petak	15	19,19 קב"ש בלק		
12	Subota	16		Num. 22, 2—25, 9	Miha 5, 6—6, 8 והיה שארית
13	Nedelja	17	Post Tamuza	Ex 32, 11—14: 34, 1—10	Is. 55, 6-56, 8 Sef. nemaju דרשו ה'
14	Ponedeljak	18	צום שבעה עשר בתמוז		
15	Utorak	19			
16	Sreda	20			
17	Četvrtak	21			
18	Petak	22	19,11 קב"ש פינחס		
19	Subota	23		Num. 25, 10—30, 1	I. Kralj 18, 46-19, 21 ויד ה' היתה
20	Nedelja	24			
21	Ponedeljak	25			
22	Utorak	26			
23	Sreda	27			
24	Četvrtak	28	יום כפור קטן		
25	Petak	29	19,08 קב"ש		

A V

1930, 26. Jul.—24. Avg.

30 dana

אב 5690

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פְּרָשִׁיּוֹת	Odeljci iz Proroka הַפְּטוּרוֹת
Jul. 26	Subota	Av 1	Nov Mesec מְנוּחַת־מַסְעֵי רֵאשִׁית חֹדֶשׁ	Num. 30, 2—36, 13 Num. 28, 9—15	Jer. 2, 4—28; 8, 4 Sef. 2, 4—28; 4, 1, 2 שָׁמְעוּ דְבַר ה'
27	Nedelja	2			
28	Ponedeljak	3			
29	Utorak	4			
30	Sreda	5			
31 Avgust 1	Četvrtak Petak	6 7	קב"ש 19,00		
2	Subota	8	דְּבָרִים שֶׁבַת חוּן	Deut. 1, 1—3, 22	Is. 1, 1—27 חֵיוֹן יִשְׁעָהוּ
3	Nedelja	9	Post Ava*)	Deut. 4, 25—40	u jutru: Jer. 8, 13—9, 23 אִתָּה אֵסִיפִם
4	Ponedeljak	10	צוּם תִּשְׁעָה בָּאָב	כִּי תוֹלִיד בָּנִים po podne: Ex. 32, 11—14; 34, 1—10 וַיַּחַל מוֹשֶׁה	po podne: Is. 55, 6—56, 8 דְּרָשׁוּ ה' Sef. Hos. 14, 2—10 Mih. 7, 18—20 שׁוֹבָה יִשְׂרָאֵל
5	Utorak	11			
6	Sreda	12			
7	Četvrtak	13			
8	Petak	14	קב"ש 18,44		
9	Subota	15	וַאֲחַתְּנֵי שֶׁבַת נַחֲמוּ	Deut. 3, 23—7, 11	Is. 40, 1—26 נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי
10	Nedelja	16			
11	Ponedeljak	17			
12	Utorak	18			
13	Sreda	19			
14	Četvrtak	20			
15	Petak	21	קב"ש 18,40		
16	Subota	22	עֶקֶב	Deut. 7, 12—11, 25	Is. 49, 14—51, 3 וְהֵאמַר צִיּוֹן
17	Nedelja	23			
18	Ponedeljak	24			
19	Utorak	25			
20	Sreda	26			
21	Četvrtak	27	יוֹם כִּפּוּר קָטָן		
22	Petak	28	קב"ש 18,30		
23	Subota	29	רֵאָה	Deut. 11, 26—16, 17	Is. 54, 11—55, 5 עֲנִיהַ סַעֲרָה
24	Nedelja	30	Nov Mesec א' דְּרָאשִׁית חֹדֶשׁ	Num. 28, 1—15	

*) Čita se plač Jeremijin.

ELUL

1930, 25. Avg.—22. Sept.

29 dana

אלול 5690

Grad. kal.	Dani sedmice	Jevr. kal.	Subote, Praznici, Postovi	Odeljci iz sv. Tore פרשיות	Odeljci iz Proroka הפטרות
Avg. 25	Ponedeljak	Elul 1	Nov Mesec ב' הראש חדש	Num. 28, 1—15	
26	Utorak	2			
27	Sreda	3			
28	Četvrtak	4			
29	Petak	5	קב"ש 18,17		
30	Subota	6	שופטים	Deut. 16, 18—21, 9	Is. 51, 12—52, 12 אנכי אנכי
31 Sept. 1	Nedelja	7			
2	Ponedeljak	8			
3	Utorak	9			
4	Sreda	10			
5	Četvrtak	11			
6	Petak	12	קב"ש 18,04		
7	Subota	13	כי תצא	Deut. 21, 10—25, 19	Is. 54, 1—10 רני עקרה
8	Nedelja	14			
9	Ponedeljak	15			
10	Utorak	16			
11	Sreda	17			
12	Četvrtak	18			
13	Petak	19	קב"ש 17,51		
14	Subota	20	כי הבא	Deut. 26, 1—29, 8	Is. 60 קומו אורי
15	Nedelja	21	Selihot*) משמונים לשליחיות		
16	Ponedeljak	22			
17	Utorak	23			
18	Sreda	24			
19	Četvrtak	25			
20	Petak	26	קב"ש 17,38		
21	Subota	27	נצבים	Deut. 29, 9—30, 20	Is. 61, 10—63, 9 שוש אשיש
22	Nedelja	28			
23	Ponedeljak	29	ערב ר"ה		

*) Sefardi kažu Selihot za vreme celog meseca Elula.

Poreklo misli o miru.

Napisao nadrabim **Dr. Simon Guttmann**, Sombor.

U kulturnoj istoriji čovečanstva jedva, da ćemo naći takav problem, koji bi zauzimao toli važno mesto, kao misao o miru. Pitanje rata i mira od najstarijih vremena zanima misaono ljudstvo

Sa filozofskog, političkog i ne u poslednjem redu, sa etičkog gledišta pokušavalo se prilaziti ovom pitanju. Suština pitanja pak ovako glasi: Šta je rat? Je li rat organski sastojak ljudskog života, ili je moguće i takvo stanje čovečanstva, u kom bi mogućnost ratovanja bila posve isključena. Prirodno je, da se na ovo pitanje dobilo dva odgovora, i to: da i ne.

Ovim se redovima hoće samo to utvrditi, šta odgovara na ovo pitanje jevrejski moralni pogled na svet? Da se utvrdi ovaj odgovor, važno je sa više gledišta. Važno je u prvom redu sa gledišta objektivne pravde. Ne sme se zaboraviti, da je podeljena literatura, koja se amo odnosi. Uznošenje rata čitalo se i u Bibliji, a apostoli mira takode su u Bibliji našli opravdanje svoga stanovišta.

Ali je nama važna misao mira i zato, što danas jedva da ima problema, koji bi toliko zanimao opće interesovanje, kao baš onaj pokret, koji se među narodima sveta trudi oko mogućnosti bezratnog, mirnog života u zajednici. A kad se ovaj pokret u ovom staranju za ostvarenjem misli o miru poziva sem političkih i privrednih razloga, još i na kulturu i moral, onda je za nas i sa kulturnog gledišta važno utvrditi, kako je pošla putem istorije sveta misao, koja je do danas postala tako moćan pokret.

U širem smislu pokret o miru počinje centralizacijom interesa, podelom i decentralizacijom rada. Međutim, kao etički postulat, mir počinje mnogo pre. Kao izjava moralnog zahteva misao o miru starija je od civilizacije, a istodobna je sa počecima duhovne kulture. Misao o miru javlja se posvud već u mračnom Starom Veku u onom trenutku, kad je čovek došao do saznanja, da on ima budućnosti na ovoj zemlji, i da čitavo čovečanstvo čini jednu veliku celinu. Drugim rečima: saznanje o svojoj rasi i vera u budućnost čine preduslove misli o miru.

Pa kako čoveka najpre Biblija prikazuje kao stvorenje jednoga Boga, i kako najpre Biblija objavljuje misao o Mesiji kao budućem cilju čovečanstva: to možemo reći, da su kako saznanje

o jedinstvu čovečanstva i o veri u budućnost, tako i biblijska moralna učenja bili tvorci i misli o miru. Redovi što dolaze hoće da nam prikažu ovu istinu na osnovu biblijskih priča i zakona, kao i na osnovu literarnih učenja posle Biblije.

I. Misao o miru u Bibliji.

Biblija se sastoji iz dvadesetčetiri knjige; i ma kako da je promjenljiva sadržina knjiga, jedno je izvesno, a to je, da Biblija služi jednom istom cilju: duhu mira. Ovu tvrdnju potkrepljuje i jedna izjava Biblije, kada biblijski mudri kralj o božjem hohma-u, o božjoj mudrosti, ovako govori: «njegovi putevi su putevi ljubavi, a sve njegove staze: mir». (Priče Salam. 3, 17.)

Ali mnogo jasnije se ogleda shvatanje jevrejskog naroda o Bibliji u onoj izreci starih, koja ovako karakteriše duh Biblije: Sve što god je napisano u Bibliji, napisano je u cilju mira. Čak i onda, kad Biblija o ratu govori, ona želi da posluži miru. (Midr. Tanh. ed Buber Cav 8.)

Ova izreka starih sadrži u sebi misao, da knjige Biblije, i ako su dela raznih pisaca, i ako su književni proizvodi raznih vremena, te im se sadržaj tako reći u svakoj pojedinoj knjizi menja, ipak služe jedinstvenom cilju: miru. Ovom izjavom stari tumači spisa i nehotice su opovrgli svako eventualno shvatanje, po kom je pisce pojedinih knjiga Biblije tobože borbeni duh rukovodio.

A o jednom hrišćanskom prevodiocu Biblije iz IV. veka istorija nam faktično priča, da nije preveo čitavu Bibliju, jer nije hteo dati u ruke svome narodu divljih naravi takvu knjigu, o kojoj je držao, da će iskoreniti borbeni duh iz njegove duše. Iz tog razloga naročito nije preveo Knjigu Careva. Međutim fakt je, da Biblija i svojim ratnim pričama služi misli o miru. I zar bi biblijske povesti dražile duhove na ratobornost? Baš naprotiv! Mahom je izvesno, da nema te narodne istorije, koja bi tako jasno ocrtavala štetnost ratobornog mišljenja, kao Biblija.

Ne samo unutrašnji ratovi, nego i spoljašnji bojevi nisu izneti u takvom duhu, iz kog bi poticala ratobornost i krvavi radosni poklici pobjednika. Uostalom, Izrael je, sem ratova oko zauzeća domovine, jedva imao drugih bojeva, van onih za odbranu, kad bi ga susedni narodi napali. Po pričanju Biblije Bog je samo zato dozvolio da budu napadnuti, jer su «sinovi Izraela zlo delali u očima Večnoga». I sa ovog gledišta odveć je verovatno, da biblijske ratoborne priče neće izazivati borbenost u duhovima.

Takozvani «sveti rat» biblijska frazeologija ne poznaje. Čak i borbe oko zauzeća domovine dočinja književnost naziva מלחמת הירבה «rat po nuždi». Izvesno je, da je nekad postojala starohebrejska kronika, u kojoj su bili zabeleženi «ratovi Večnoga» (Mojs. IV. 21, 14.), a koja je, sudeći po nekim znacima, bila do izvesne mere ratoborna. Međutim, ništa bolje ne dokazuje miro-

ljubivo mišljenje jevrejskog genija od one okolnosti, što Kronika nije uzeta u Kanon, nije primljena u svetu književnost. Ono, što je uzeto u Bibliju, a osobito način, kako je u Bibliju uneto gradivo obrađeno, očevidno služi jedino samo tom cilju, koji su još stari zapazili, a to je: miru.

Istorija Biblije, kao istorija naroda Izraela, počinje upravo sa Abrahamom. Međutim Biblija svoju istoriju ne počinje sa Abrahamom, nego sa Adamom, prvim čovekom. Očevidni je cilj tome, da Biblija hoće Abrahama nasuprot da stavi čoveku pre Abrahama.

Između prvih ljudi tip je Kain. Čovek pre Abrahama još ne beše shvatio veliku misao Biblije, da je Bog stvorio čoveka po svom «obrazu i podobiju».

Ovu je reč najpre Abraham razumeo. Ona je glasila ovako: «Da ne bude zavade između mene i tebe, između mojih pastira i tvojih pastira, jer mi smo braća». Ovo je prvo pozitivno učenje biblijske istorije. Ovo u praksi znači misao, koju Biblija na svojoj prvoj strani kao načelo, kao ideju objavljuje, t. j. da je Bog stvorio čoveka po svome obličju. Međutim ovu divnu izjavu mogao je učiniti samo onaj muž, koji pronašao beše sponu, koja je ljude međusobno tesno, organski, u ljubavi spajala. Abraham je ovu sponu našao u Bogu i to u Jednom Bogu. Abraham oseća istinu, da je: samo jedan Bog! Posve je naravno, da je našao i kategorički imperativ ove istine: «Da ne bude zavade između mene i tebe, jer smo braća». (Mojs. I. 13. 8.)

Tako nam Biblija u istorijskom obliku, odmah na prvoj strani istorije Izraela, iznosi najmarkantnije crte ovog muža: miroljubivost, na čijem shvatanju života izgrađen je etički život Izraela. Ovo shvatanje života postalo je misao-vodilja u socialnim zakonima Biblije i u besedama proroka.

Sa Abrahamom pred nama se javljaju osnove novog društvenog svetskog poretka: svetski poredak mira. Lepotu i moralnost ovog novog svetskog poretka objavljuje Biblija u onim pričama i povestima, koje govore o potomcima Abrahama, o narodu Izraela. Ovo Abrahamovo mišljenje provlači se kroz čitavu istoriju Izraela.

Kain i Abel dvobojem rešavaju svoju nesuglasicu, koja se svršava bratoubistvom. U porodici Abrahama sve se čini, da bi se izbeglo ubistvo. Dokle se n. p. u junačkim legendama poganskih naroda ljubavne utakmice svagda svršavaju krvoprolicem, (Nibelunzi), dotle se u istoriji biblijskih junaka javlja mati, pa ovako rešava nesuglasicu: «odlazi, dok se ne utoli srčba tvoga brata: zašto da vas obadvojicu ugrabi od mene smrt u jedan dan?» (Mojs. I. 27. 43.) Nesuglasica pak između Jakova i Ezava faktično se završila izmirenjem. (Mojs. I. 33. 4.) Etika Biblije ne dozvoljava prolivanje bratske krvi.

Među Jakovljevim sinovima zavist narušava mir (Mojs. I. 37. 4.). Braća već htedoše ubiti Josifa, kada najstariji ovim rečima otkloni bratoubistvo: «šta nam vredi da ubijemo brata i skrijemo

krv njegovu? Hajde da ga prodamo Izmaelčanima, našu pak ruku ne dižimo nanj', jer je on naš brat, naše meso». (Mojs. I. 37, 27.) Iz ovih reči izbija užasavanje od krvoprolića. I braća i u trenutku osvetnog slepila pomišljaju na užas krvoprolića. Prema tome Biblija pretcima naroda Izraela ne uznosi borbenost kao vrlinu za podražavanje, nego naprotiv užasavanje od krvoprolića. Istina, i u njihovu životu ima trenutaka, kad se moraju latiti oružja. Abraham je trgao mač za svog mladeg brata (Mojs. I. 14.). Dva sina Jakovljeva, zbog svoje sestre Dine, zaratuju sa čitavim jednim gradom (Mojs. I. 34.); ali Biblija ne plete vence oko glava junaka, nego ističe borbu kao krajnje sredstvo, koje se nije moglo izbeći. U narodnoj istoriji Izraela izražena je ona ista misao, kao i u pričama o pretcima.

Narod Izraela iz egipatskog ropstva seli se natrag u domovinu svojih praotaca: u zemlju Kanaan. Biblija zabranjuje narodu Izraela, da napada zemlju onih naroda, kroz koju je na svom putu prolazio. Ova zabrana nalazi svog tumačenja samo u misli, da je Bog svakom narodu dao svoju vlastitu baštinu (Mojs. IV. 20. 14—21, 21, 21—22. Mojs. V. 2, 5, 9, 19, 27.). I Bogom određene međe Izrael ne sme pomerati. Narod Izraela sme zauzeti samo zemlju praotaca. U tom ratu Bog će im pomoći, jer samo takav rat smatra Biblija dozvoljenim, pošto se on po nuždi vodi. Pravo na ovaj rat i uspeh daje jedino taj uslov, što će sinovi Izraela živeti tamo u sopstvenoj domovini, u osveštanjoj zemlji praotaca, u osveštanom duhu praotaca, dakle po zakonima Boga (Mojs. V. 11, 22—23. Jos. 23. 11—13. Sudije 2. 13—14.).

Vladavinu prva dva kralja Izraela još većinom karakteriše ratovanje. Saul prvi kralj Izraela, smatra za svoju prvu dužnost, da se obračuna sa drevnim neprijateljima Izraela. Njegovu vladavinu čine znamenitom ratovi vođeni protiv Filisteja i Amoničana, a naročito protiv Amalečana. Borbenost narodnog karaktera odaje bojna pesma, kojom su dočekivani iz rata povraćeni junaci: «Saul je pobio njegove tisuće, a David njegovih deset tisuća». (Sam. I. 18. 7.)

David, drugi kralj Izraela, diže se pomoću svojih ratničkih vrlina od pastira na presto. I on je trebao da upotrebi najveće vreme svoje vladalačke delatnosti na vođenje ratova. Ali mu je ratna sreća bila toliko naklonjena, da je potpun mir obezbedio svojoj državi. Lični karakter Davidov Biblija nam iznosi sa svim njegovim manama i vrlinama. Iako je najveći deo svog života proveo posred spoljašnjih i unutrašnjih ratova, miroljubivost njegove duše odaje okolnost, da nije ubio Saula, koji ga je gonio, pozivajući se na staru poslovicu: «zlo od zlih potiče». (Sam. I. 24. 14.) Prava biblijska misao očituje se i u onom njegovom postupku, po kom zato nije podigao svetište, jer su njegove ruke uprljane krvlju (Kron. I. 22. 7.). Ova misao Biblije mahom je u opreci sa postupkom kraljeva Staroga Veka, koji su u znak zahvalnosti zbog pobede nad svojim neprijateljima gradili sveti-

lišta u slavu svojih idola. Suprotno tome Biblija objavljuje misao, da ne dižeš željezo na onaj oltar, koji podižeš u slavu Večnoga! (Mojs. II. 20. 25.) Ovo načelo pobeđuje i onda, kad Izrael ratuje zbog zauzeća domovine. Ni u pobeđnom zanosu Biblija ne zaboravlja, da je rat u svom krajnjem rezultatu ipak samo pustošenje; da rat, iako se po nuždi vodi, nije Bogu povoljno delo; jer ko god je potrazio mač, ko god je prolivao krv, taj ne može podizati hramova u njegovu slavu... Zato hram nije podigao David, nego Salamon.

Vladalačku vrlinu kralja Salamona vidi Biblija u tome, što ne žudi za ratnom slavom, ne sanja o pobedi svojih neprijatelja, nego mu je najtoplija želja u tome, da bude pravedan kralj svome narodu (Kralj. I, 3. 11.).

Nenadmašna, klasične lepote je ona molitva, kojom po Bibliji kralj Salamon posvećuje hram. U molitvi kralja Salamona očituje se u prvom redu jasno univerzalno versko shvaćanje o Bogu: « Pa i stranac, koji nije iz tvog naroda, iz Izraela, ako dode iz daleke zemlje radi Tvog imena..., poslušaj ga..., učini sve onako, kako ti bude govorio». (Kralj I. 8. 41—43.) Ovo mišljenje je preteča onoj proročkoj izjavi, koju je jedan prorok u Babilonu objavio: «jer će se moj dom nazvati dom molitve za sve narode». (Jes. 56. 7.)

Naročitu pažnju zaslužuje način, kojim ova molitva pominje rat: «Čim tvoj narod pođe u rat protiv svog neprijatelja... i kad se pomole Večnome..., onda uslišaj na nebu njihovu molitvu... i učini im po njihovoj zaslugi». (Jes. 56, 44—45.) Ovde dolazi do izraza misao, da je rat sredsvo, kojim Bog deli pravdu i kazni grešan narod. Ova se misao kao vladajuća ideja provlači kroz čitavu Bibliju.

Tek što je umro kralj Salamon, u državi nastane rascep i, počev od tog vremena, Palestina se sastojala iz dva dela. Žalosno i bolno je ono, što nam Biblija iz ovog vremena iznosi o životu ove dve države. Biblija otvoreno piše žalosnu istoriju potonjeg doba ove dve države. Biblija otvoreno piše žalosnu istoriju potonjeg doba ove dvojne države. Slom se nezadržljivo približuje. Ali, paralelno sa postupnim propadanjem države, razvija se nova žudnja u duši narodnih prvaka, u duši proroka, za novim, boljim poretkom sveta. Iz ruševina države Izraela izgrađen je idealan moralni poredak sveta, čije osnove nalazimo u legendarnom životu praotaca Izraela i u besmrtnom učenju i zakonima prvog velikog učitelja Izraela.

Duh mira u zakonima Biblije.

Zakoni u prvih pet knjiga Biblije napisani su u Tori. Ovi zakoni su, ne uzev u obzir bogoslužbene i higijenske zakone, sve sami društveni, pravni i privredni zakoni, koji postavljaju urednje društvenog i državnog života na osnovu opće ljubavi ka

bližnjemu. Ima u Tori zakona, koje Biblija nalaže još pre njihova očitovanja. Među ovima po vremenu na prvom mestu stoji zabrana krvoprolića (Mojs. I. 9. 6.).

Između deset zapovesti zabrana krvoprolića je šesta i glasi: «Ne ubij!»

U poglavlju neposredno iza priče o očitovanju nalazimo zakon, u kom Biblija zabranjuje građenje oltara od tesanog kamena, obrazlažući tu zabranu ovako: «jer ako si tvoj mač podigao nanj', time si ga obesvetio». (Mojs. II. 20. 22.)

Pravni, moralni i društveni zakoni Tore svedoče o tome, da je veru Biblije prošlo načelo čovečnosti i ljubavi. Kao ovi, tako i zakoni o svetosti, govore o dobročinstvu, općim moralnim pravilima i o uzdržavanju od neznabožackih obreda. Uopće se može reći, da se zakoni Biblije većinom staraju o zaštiti slabih:

«Ne budi osvetoljubiv i ne vodi srdžbu na sinove naroda tvoga, nego ljubi bližnjega kao sebe samoga». (Mojs. III. 19 18.)

«Ako kod tebe stanuje stranac u vašoj državi, ne uznemirujte ga. Kao pravi domorodac neka vam bude i stranac, koji stanuje među vama. Ljubi i njega kao sebe samog, jer ste stranci bili u državi Egipta. Ja sam Večni, vaš Bog». (Mojs. III. 19. 33—34.)

Znatni su i vrede pomena još i privredni zakoni Biblije iz III. knjige Mojsija. Načelo, što ga Biblija objavljuje, u tom je, da se ni nekretnina, ni ličnost ne može prodati na večito. Biblija obrazlaže ovo svoje naređenje i to u pogledu nekretnina ovom izjavom: «Zemlja neka se ne prodaje na večito, jer je zemlja moja, a vi ste došljaci i zakupnici moji». (Mojs. III. 25. 23.) Zabranu trgovine za ljudima pak ova misao obrazlaže: «Jer su sinovi Izraela moje sluge; oni su moje sluge, koje sam izveo iz zemlje Egipta». (Mojs. III. 25. 55.)

Jasno je, da Biblija ovim naređenjem želi održati društvenu ravnotežu i sprečiti mogućnost osiromašenja kao polazišta klasne borbe.

Prvi zakon Biblije zabranio je krvoproliće. Na istoku Starog Veka, gde je krvoproliće običajnim pravom upravo osveštano, trebalo se pobrinuti o prestanku osveštanog krvoprolića. U tom cilju Biblija naređuje osnivanje «priežišta». Ovde je našao utočišta svaki onaj, «koji je iz pometnje ubio nekog». (Mojs. IV. 35. 11, II. 21. 13, V. 19. 4.)

Sprečavanjem krvoprolića motiviše Biblija i ono svoje naređenje, kojim zahteva, da se krov kuće snabde drvenom ogradom, «da ne bi krvni greh donelo na te, ako bi neko pao s njega». (Mojs. V. 22. 8.) Uopće kroz čitav svet misli Biblije provlači se uvažavanje i poštovanje ljudskog života. Ova se misao ispoljava i u onom zakonu Biblije, koji sadrže naređenja o nađenom lešu.

«Ako se nade leš na zemlji... a ne zna se, ko ga je ubio... sve starešine onog grada, koji su najbliži lešu, neka operu svoje ruke... i reknu: Naše ruke nisu prolife ovu krv i naše oči nisu

je videle. Daj oprostaj tvome narodu... Tako se dobija oprostaj za krv». (Mojs. V. 21. 7—8.)

Ali pri svem tom, što Biblija zabranjuje krvoproliće, ona vodi računa i o stvarnosti. A stvarnost je u tome, da narodi još uvek ratom rešavaju međusobne nesuglasice. Zato se bar pobrinula o tom, da ratovi izgube onaj bezdušni i pustošni karakter, koji ih je dosad obeležavao

Donela je zakon o vođenju rata, sastavivši čitav jedan mali ratni kodeks, čije su glavnije tačke ove:

Sveštenik će pozvati sve one, koji su novu kuću sagradili, nov vinograd zasadili, verenicu verili, da idu doma, kako ne bi poginuli u ratu, pa da drugi posedne njihovu novu svojinu, da drugi uzme njihovu ženu.

Kad se približuješ gradu, da se boriš protiv njega, pozovi ga najpre na mir, i tek onda otpočni borbu, ako ne prihvati ponuđeni mir.

Ako jurišaš na grad, da bi ga osvojio, ne pustoši drveće, što je okolo njega.

Ako u ratu zarobiš ženu, ne prilazi joj za mesec dana. (Mojs. V. 21. 10—13.)

Ovde se može pomenuti i onaj zakon koji vodi brigu o čistoti života u taboru. (Mojs. V. 23. 10.)

Pomenuti nam valja još jedan zakon, koju, na svu priliku, takođe smeru sprečavanje rata. Ovaj zakon zabranjuje kralju, da drži mnoge konje. (Mojs. V. 17. 16.) Iako ovaj zakon nije motivisan u Bibliji, razlog mu ne može biti drugi, do li taj, da se kralj uzdrži od ratovanja. (Vidi komentar Nahmanidesa uz Toru).

Misaoni svet, koji izvire iz zakona i povesti Biblije, činio je duhovno blago starog Izraela. Da se ovaj svet misli sačuva i održi, šta više i dalje razvije, nastojavali su proroci posle Mojsija.

Mir u proroka.

Želimo li razumeti odnos između Tore i proročkih knjiga, onda treba imati pred očima ovu izjavu Renana: «Prvo doba detinjstva Izraela puno je proročkih obećanja, čiji smisao možemo samo povešću docnijih vremena objasniti».

Međutim ovu istinu možemo i drukčije izreći, kao što je to i sam Renan učinio na drugom mestu svog velikog dela: Žile proroštva sisaju svoj životni sok iz starih ideala patriarhalnog života. A to znači, da je staro patriarhalno doba Izraela, kao i društveni sistem zakona, istom uvod u klasično iskazane misli velikih proroka. Pribeležke o patrijarsima i prve, početne, čudesne priče naroda Izraela umanjene su obrasci onog velike koncepcije istorijskog shvatanja sveta, za čije je ostvarenje docnije pozvat bio narod Izraela, ili: praotačka povest i društveni, a naročito etički zakoni već naslućuju i obeležavaju pravac, kojim će gresti docnija vremena.

Proroci i nisu hteli drugo, da li to, da stare moralne misli na jeziku svoga doba doblize duhu vremena; nisu hteli drugo, do li to, da moralni život praotaca i Mojsijeve zakone učvrste i dalje razviju.

Povesti pričaju o tome, kakvi su bili pretci. A zakoni propisuju, kakvi treba da budu potomci. Proroci pak objavljuju, kakav će biti život potomaka, ako se ugledaju na primer povesti i vladaju po propisima zakona. Isto tako, kao u Tori i pojedinim istorijskim knjigama Biblije, i u besedama proroka je mir najglavnija sreća života. Ali, dokle Tora, uz svoje miroljubivo mišljenje i kraj sveg staranja o miru, prema datom istorijskom položaju i ratne pobeđe u izgled stavlja, dotle proroci vide pobeđu u triumfu duha Božjeg. U prošlosti je samo pomoću rata pobeđivala volja Božja, ali će u budućnosti misao pobeđivati. Ono dakle, što iz učenja Tore tek naslućujemo, to proroci jasno iskazuju, t. j. da će doći vreme, kada će mač i rat biti sasvim isključeni iz života naroda. U besedama proroka već nalazimo pojam o «večnom miru», שלום אין קץ, «beskrajnom miru». (Jes. 9. 16.)

I kao što u pričama o Abrahamu miroljubivost stoji u najtešnjoj vezi sa poznavanjem jednoga Boga, isto tako i u besedama proroka misao o Bogu doblizuje naroda jedne drugima toliko, da će najzad prestati ratovi.

Najklasičniji izražaj ove misli nalazimo u besedama proroka Jesaje i Mihe: «I na kraju vremena čvrsto će stojati vrh doma Večnoga na čelu vrhova i uzdići će se na brežuljcima, te će povrveti k njemu svi narodi. Mnogi narod će ići i govoriti: Hodite, popnimo se na vrh Večnoga, domu Boga Jakovlja, da bi nas naučio putevima, te da hodimo njegovim stazama! Jer iz Ciona potiče nauk, a iz Jerusalema slovo Večnoga. On će nekad suditi među narodima i odlučivati nad mnogim narodom. I onda će izlomiti svoje mačeve u motike i svoja koplja u britve, neće narod na narod podizati mač, niti će se više učiti ratu». (Jes. 2. 2—4). Ova ista beseda ponavlja se i kod proroka Mihe, dopunjena ovim dvema rečenicama: Pa će sedeti svaki pod svojom lozom i smokvom, i niko se neće plašiti, jer je Večni, Gospod vojske rekao. Ali će ići svi narodi, svaki u ime svoga Boga, a mi ćemo dovek a ići u ime našega Boga. (Mih. 4. 1—5.)

Još jedan primer iz one besede, u kojoj prorok označuje mesijaskog kralja:

«Pravedno sudi siromasima i podjednako odlučuje za državi pokorne, šiba državu prutom svojih usta, a dahom svojih usana ubija zlo».

«Neka pravda bude pojas njegova struka, a vernost poveza njegova bedra. I stanovaće vuk sa jagnjetom, leopard će leškari sa kozličem, tele sa lavičem i govečetom zajedno i malo dete će ih voditi . . . Neće škoditi i pustošiti sve na mom svetom brdu,

jer će se zemlja ispuniti poznavanjem Večnoga, kao što vode pokrivaju more. (Jes. 11. 4—9.)

Duh mira u pesništvu Biblije.

Misaoni svet jednog naroda, odnosno jedne književnosti, ogleda se ponajpre u njihovu pesništvu. U pesništvu Biblije nalazimo i mnogo ratnog elementa. Naročito u onom starijem datuma. Ali što su pesme iz docnijeg vremena, tim više gube ratno obeležje.

I u samoj Tori ima pesničkih delova, takvi su: Triumfalna pesma Mojsija, blagoslov Mojsija, oproštajna pesma Mojsija, blagoslov Jakova, pohvalna pesma Bileama. Iz ovih pesama može se uopće utvrditi, da sadrže ratnu ekspoziciju i imaju obeležje junačkog epa. To isto se može reći i o najstarijem delu biblijskog pesništva: o pesmi Debore.

Između pesničkih knjiga Biblije u prvom redu treba pomenuti knjigu Psalmova. U pozadini pojedinih psalmova valja tražiti istorijske momente iz života pesnika — većinom Davida — ili naroda Izraela. Među njima mnogo je ratnih molitava. Ali se i u ovim molitvama uvek povraća misao, da se pesnik ne uzda u sebe, već želi ići putevima Boga.

«Ako se utabori protiv mene tabor, moje srce se ne plaši od rata protiv mene, kraj sveg tog ja se uzdam» (27.). Vidi još: 31, 35, 52, 54, 58, 59, 108, 110, 118, 137, 144 i 147. psalam.

Ima mnogo psalmova, u kojima se uznosi mir kao najveće dobro. «Ljubav i vernost su se našli, pravde i mir su se poljubili». (85.) «Neka bude mir u tvom opkopu i sreća u tvojoj palati». (122.) Vidi još 125. i 147. psalam. Sreću pojedinačnog života u mirnom porodičnom životu opeva 128. psalam.

Pomenućemo nekoliko psalmova, u kojima pesnik pozdravlja vrline vladara. Dokle n. p. u 21. psalmu želi kralju isključivo ratne pobede, dotle već u 45. psalmu vidi kraljevu pobedu u tome, što se bori «za poniženo pravo» (5. stih), a vrlina mu se među savremenikima iznosi u tome, što on «ljubi pravdu i mrzi zlo» (8 stih). Najzad u 72. psalmu pesnik želi kralju pobede, ali kao najveća pobeda ističu se ovo nekoliko reči: «Neka bregovi stvore mir narodu, a brežuljci pravdu». (3. stih.)

U mnogim psalmima, koje se odnose na rat, sukobljavamo se sa mišlju, da Bogu nije po volji množina ratnog pribora i veličina telesne snage, nego duh Božji. «Ovi ubojnim kolima, oni konjima; mi pak ime Večnoga, našega Boga pominjemo». (20.)

«Jer se ne uzdam u svoj luk, niti mi je moj mač pomogao, nego si nam Ti pomogao od naših ugnjetača i postideo si one, koji nas mrže». (44. 7. 8.)

«Daj nam pomoć protiv naših ugnjetača, jer je ljudska pomoć uzaludna». (60. 13.)

«Želja mu nije u snazi konja, niti zadovoljstvo u muškim plećima». (147. 10.)

Ovi primeri dovoljno dokazuju, da je i u knjizi Psalmova mir onaj ideal, koji čini najveću sreću čovekovu.

Posve miroljubiva osećanja objavljuje i didaktičko pesništvo Biblije: Knjiga Joba, Priče Salamonove, Knjiga Propovedi, pa onda Pisma nad Pesmama.

Knjiga Joba je jedan od najstarijih delova Biblije. Njen junak je tip čoveka pitome duše, od kog je i kraj najgroznijih patnji daleko misao na pobunu. I posred bolova on se svom snagom odaje verovanju, da u Božjim delima večna harmonija vlada. I baš ta vera čuva duševni mir Joba.

Poslovice su jedan od najdragocenijih proizvoda narodnog pesništva. Bogobojažljivost, jednostavnost, zadovoljstvo, vrednoća, miroljubivost i pobožnost jesu vrline za podražavanje:

Njegovi putevi jesu putevi ljubaznosti, a sve njegove staze jesu mir. (3. 17.)

Ako pogine tvoj neprijatelj, ne raduj se, a ako padne, neka ne likuje tvoje srce. (24. 17.)

Ako je neprijatelj tvoj gladan, podaj mu hleba, a ako je žedan, podaj mu vode. (25, 21.)

Naprasit čovek izaziva svađu, ali dugotrpeljivi umiruje parničenje. (15. 18.)

Bolje je suh hleb u miru, nego kuća puna ratne žrtve. (12. 1.)

Ljubav i vernost čuvaju kralja, a ljubav mu podupire presto. (20. 28.)

Gotov stoji parip na dan rata, ali pomoć je od Večnoga. (21. 31.)

Kralj pravom održava državu. (29. 4.)

Pisma nad Pesmama daje nam sa našeg gledišta objašnjenje o tome, kojim crtama se ocrta muški ideal. «Moj prijatelj je beo i rumen, izdvaja se između deset hiljada; fine zlatne vlasi njegove glave su kovrčaste, crne kao gavran. Oči su mu kao golubi kraj korita vode, u mleku se kupaju, u okviru sede. (Pisma 5. 10.)

Gle, nema ratne vrline, nego samo pitomost.

O Knjizi Propovedi reći ćemo samo toliko, da u svojoj krajnjoj tendenciji ističe bogobojažljivost za cilj ljudskog života. (12. 13.)

Možemo dakle reći: U povestima Biblija osuđuje ratovanje, u njenim zakonima rukovodi se socialnom pravdom, a njeno pesništvo uznosi miroljubivo mišljenje. Umesna je dakle tvrdnja starih, po kojoj: «sve, što je u Tori napisano, u cilju mira je napisano».

II. Misao o miru u književnosti posle Biblije.

Književnost posle Biblije organsko je produženje Biblije; prema tome možemo tvrditi, da usmeno učenje ili Midraš, Mišna i Talmud služe istoj misli, kao i Biblija.

Biblijska književnost polaže osnovu moralnog sveta jevrejskog duha, rabinska književnost pak ovo dalje izgrađuje (Lazarus, Ethik 5. str.). U rabinskom mišljenju veliki razvitak pokazuje etičko shvatanje, ali «pravni izvor» ovog razvoja svagda su bili biblijski zakoni, povesti i misli proroka. (Isto 10. str.) Ako smo uspeli utvrditi, da je misao - vodilja Biblije misao o miru, onda se može pretpostaviti, da je i u etičkom svetu rabinske književnosti najveći ideal sačinjavalo klonjenje ka miru.

Radi opravdanja ove pretpostavke možemo se pozvati na jedno čitavo poglavlje Midraša, koje dokazuje iz Biblija uzetim primerima, da je mir najveća vrednost čovečjeg života.

Lev. raba IX. pogl. 9. može se čitati ovo: Rabin Simon b. Johai reče: Velika stvar je mir, jer su u njemu sadržani svi blagoslovi; zato se kaže: Večni daje snagu svome narodu, Večni blagosilja svoj narod mirom. Dakle najveće, čime Bog može blagosloviti čoveka, jeste mir.

Hizkija je rekao dva učenja o miru. Najpre je rekao: Ostale zapovedi Biblije vezane su za vreme i okolnost. Ako vreme i okolnost zahtevaju, onda si dužan da ih ispunjavaš. Na primer, ako nađeš zalutalo marvinče tvoga neprijatelja, . . . ako vidiš, da je magarac tvoga nenavidnika pod teretom pao . . . (Exod. 23. 4. 5.). Ako ptičje gnjezdo vidiš na putu. . . (Deut. 22. 6.). Naprotiv o miru je pisano: Kloni se ka miru i idi za njim (Psal. 34. 15.). A to znači: kloni se ka miru tamo, gde si, i idi za njim i na mestu daljem od tebe.

Hizkije druga izreka ovako glasi: Velika stvar je mir —, jer je Bog, za vreme lutanja naroda Izraela pustinjom, izabrao taj trenutak zato, da se javi pred njima, kad su pod gorom Sinajom u mirnom sporazumu živeli jedno s drugim. Biblija na to cilja, kad ovako govori o životu pod brdom Sinaja: Tamo se utaborio Izrael. (Exod. 19. 2.) Ne u množini: «utaborili se», nego u jednini «utaborio se». Time su zaslužili, da Bog objavi Toru.

Bar Kapare tri iz Biblije uzeta učenja o miru. Prvo glasi ovako: Velika je stvar mir, jer reči Tore samo zato odstupaju od istine, da održe mir između Abrahama i Sare.

Time se cilja na onaj prizor, kad je anđeo prorekao, da će Sara roditi sina. Sara je sa sumnjom primila proricanje, pozivajući se na to, da joj je muž star. Abrahamu se s tom izmenom daje na znanje ovaj prizor, što je Sara zato posumnjala u proricanje, jer je sebe držala starom.

Bar Kapare druga izreka jeste sličnog sadržaja obaziranje na proricanje, koje je prethodilo rođenju Šamsona. Treća mu izreka ovako glasi: Kad o nebesnim vojskama, među kojima niti

ima utakmice, niti mržnje, niti naticanja, niti zavade, niti razlike u mišljenju, niti razdora, kaže Pismo: «On je stvorio mir na svojim visinama» (Job. 25. 2.), ukoliko je onda potrebniji mir na zemlji, gde ima svih ovih osobina.

Rabin Simon b. Gamliel po tome je sudio o važnosti mira, što se u Tori samo zato odstupa od pravde, da bi se očuvao mir između Josifa i njegove braće. (Time se cilja na onaj prizor, kad su braća, posle smrti Jakoba, pozivajući se na svog oca molili Josifa, da im oprostí učinjeno delo. Međutim po pravdi nigde se ne može naći u Bibliji, da je Jakob ovo rekao.)

Rabin Jose, Galilejac: Velika je stvar mir, jer i u vreme rata morao se neprijatelj pozvati na mir.

Rabin Judan b. r. Jose reče: Velika je stvar mir, jer je ime Boga: Mir, jer ovako je pisano: I sagradio je oltar nazvavši ga «mir Večnoga». (Sudije 6. 24.)

Rabin Tanhum b. Judan: Otuda potiče zabrana, da ljudi pozdravljaju jedni druge na nečistom mestu. (Pozdrav je glasio «mir s tobom». A kako «mir» znači ime Boga, ne može se izgovoriti na nečistom mestu.)

Rabin Jismael učaše: Velika je stvar mir, jer samo zato, da bi se stvorio mir između muža i žene, dozvoljeno je, da se izbrišu slova svetog imena Božjeg. (Ovim se cilja na postupak prema brakolomnoj ženi.)

Rabin Simon b. Halaftha: Velika je stvar mir, jer kad je Bog stvorio svet, paralelno je stvorio i nebesko, i zemaljsko. U prvi dan stvorio je nebo i zemlju. Drugi dan nebeski svod, treći dan prema ovome more, četvrti dan nebeska tela, peti dan životinje na zemlji i u vodi. Šesti dan, kad je hteo i čoveka da stvori, ovako je rekao: ako stvorim nebesko, onda će biti više nebeskih, nego zemaljskih, ako pak stvorim zemaljsko, onda će biti više zemaljskih, nego nebeskih. Zato je Bog stvorio čoveka od nebeskog i zemaljskog gradiva. Tako treba razumeti reč Pisma: «I stvori Bog čoveka od praha zemlje i dunu u njega živu dušu». (Gen. 2. 7.)

U ime rabina Levija rekao je rabin Mani i rabin Josua: Velika stvar je mir, jer svekoliki blagoslov i radost, čime Bog blagosilja Izraela, u miru se svršava. Večernja molitva svršava se ovako: koji blagosilja narod Izraela mirom. A sveštenikov blagoslov ovako se svršava: i neka ti donese mir. Najzad mudraci (rabanan) ovako su govorili: Velika stvar je mir, jer kad dođe mesija-kralj, s mirom će doći, jer je rekao: «Kako su lepi na brdima koraci vesnika mira, koji objavljuje mir». (Jes. 52. 7.)

Ovo kratko poglavlje Midraša baca jasnu svetlost na dušu tumača Pisma, koji kao da se natiču među sobom, da što izrazitije prikažu apoteozu mira.

Međutim ove misli o miru mogu se dopuniti primerima, uzetim sa drugih mesta Midraša, od kojih ćemo ove prikazati:

R. Eleazar: Velika stvar je mir, jer svikoliki proroci nisu ništa drugo presadivali u ljude, do li mir. (Sifr. Num. 42. 1.)

R. Simon b. Halafta: Velika stvar je mir, jer jedina sprema za prijem Božjeg blagoslova je: mir. (Isto.)

Kiparskog r. Eleazara sin r. Eleazar: Velika stvar je mir, jer iako se mole idolu, kad mir vlada među njima, ni sam Satana se neće uvući među njih; naprotiv ako strančare, onda se na njih odnosi reč Pisma: Srce im se podelilo, jer snose kaznu, porušiće im oltare i uništiti stupove. (Hos. 10. 2. Isto.)

Bezimeni Midraš na istom mestu beleži i ove crte:

Velika stvar je mir, jer i mrtve mirom blagosilja Sveto Pismo, govoreći: «Ti ćeš se pak vratiti tvojim pretcima u miru». (Gen. 15. 15.)

Velika stvar je mir, jer se preobraćenima daje za nagradu, budući je rečeno: Mir, mir onima u daljini i u blizini. (Jes. 57. 19.) Midraš tako tumači biblijsku izreku, da je: mir onima, koji su dosad daleko bili od Boga, a sad su mu se približili.

Velika stvar je mir, jer se daje u deo pobožnima, a ne daje se u deo zlina. (Pozivanje Jes. 57. 20. 21.)

Velika stvar je mir, jer ga je Tora dala za nagradu svojim ljubimcima, (Psal. 119. 165.: Neka je veliki mir onima, koji ljube Toru.)

Velika stvar je mir, jer se daje poniznima. (Psal. 37. 11. Ponizni će naslediti zemlju i radovaće se velikom miru.)

Velika stvar je mir, jer se daje onima, koji izučavaju Toru. (Jes. 54. 13.: Sva tvoja deca biće učenici Večnoga, i tvoja će deca imati veliki mir.)

Velika stvar je mir, jer će se dobročincima dati (Jes. 32. 17.: Delo dobročinstva je mir, a delo dobrog rada je mir i sigurnost doveka.)

Ove misli Midraša o miru ponavljaju se sa izvesnim promenama i u drugim delima Midraša. (Vidi Bam. rab. XI. pogl. 16—19. Dev. rab. V. pogl. 12—14 do kraja. Tanh. Cav ed. Buber 18. 1., dalje Jalk. Sim. § 711.)

Vredno je pomena još i ovo:

Mila stvar je mir, jer Abraham za sve stečene zasluge nije ničim drugim nagrađen, do li mirom. (Ti pak vratićeš se tvojim pretcima u miru. Gen. 15. 15.)

I Jakob nije ništa drugo tražio od Boga, do li mir. (Vratiću se u dom oca moga u miru. Gen. 28. 21.)

Ni Aron nije požnjeo slavu pred licem Boga drugim čim, do li tim, što je bio miroljubiv. (Mal. 2. 5.)

A Pinhas je kao nagradu za svoju revnost dobio savez mira od Boga. (Num. 25. 12.)

Razoreni Jerusalem Bog mirom teši. (Jes. 32. 18.)

A kad je Bog hteo kazniti Amona i Moaba, onda ih je kaznio time, što im je oduzeo mir. (Deut. 23. 7.)

Biblija, kad je htela da utvrdi vrednost i veličinu Tore, nije ju poredila drugim čim, do li mirom. (Prič. Salam. 3. 17. Bam. rab. XI. pogl. 20.)

Najzad od izreka onih starih Midraša, koje uznose misao o miru, navešćemo ove:

Eto, pogledaj, kako je velika snaga mira! Rabin Johanan b. Zakai: Sunce nikad ne može videti uštap meseca. A to samo za ljubav mira. Na to se odnosi reč Svetog Pisma: On stvara mir u visinama. (Job 25. 2.)

Rabin Levi dodao je ovim rečima Biblije ovu izreku: Među nebesnim telima, koja kruže na nebesnom svodu, ni jedno ne vidi ono pred sobom, već samo ono za sobom. Isto kao i čovek, kad okrenut ledima silazi sa stepenica. A sve to za ljubav mira, da nijedno nebesno telo ne vidi ona pred sobom, nego da misli o sebi, da je ono prvo. (Deut. rab. V. 12.)

Ali, pre no što bismo prešli na prikazivanje jevrejske književnosti posle Biblije i uopće na ustanove jevrejskog života radi očuvanja mira, zanimljivo je i, zbog njihova klasičnog zbijenog oblika, zaslužuju da budu ovde navedene i ove misli:

Mojs. III. 26. 4 Biblija nabroja blagoslove, koje Bog u izgled stavlja kao nagradu za život u veri i moralu. Izrekama Biblije, koje sadrže ove obećane blagoslove, jedan stari Midraš dodaje ovo:

Mogao bi reći: Eto, za jelo i za piće! Ali, ako nema mira, sve to ne vredi ništa. Zato kaže Biblija: «I daću mir zemlji». (Tamo). Ovo nas uči tome, da mir nadmaša sve drugo. Zato kažemo (i u molitvi): «On stvara mir i daje oblik svemu». (Sifra cit. m. ed. Weiss. vidi odgovar. primedbu).

Rabin Josua C. Levi: Mir je kvasac života*).

Ali među svim tim izrekama, koje uznose mir, najmilija i najdopadljivija je možda ova:

Rabin Simeon b. Gamliel: Pogle, koliko se mastila prosulo, koliko se pera slomilo, koliko je koža prerađeno, koliko se školskoj deci pretilo, da nauče i stvari, koje se nisu dogodile**).

I iz toga možeš videti, koliko veliku vrednost ima mir. (Tanh. Cav)

*

Navedene izreke na dohvat su pobrane iz midraške književnosti, da bi nam dale pojma o mišljenju, koje je ispunjavalo dušu starih jevrejskih tumača Pisma. Ove su izreke tek opće aksiomne misli, koje imaju, izgleda, samo teoretsku vrednost. Ali tako tek izgleda, jer u stvari ove misli i iz njih postalo mišljenje rukovodilo je i u praksi znalce Pisma. Mišna i Talmud sadrže bezbroj takvih zakona i naredaba, kojih je vodeći motiv bila misao o miru.

*) Ova izreka očevitno je u opreci sa Heraklitovom izrekom, po kojoj je domovina svemu rodeni otac.

**) Cilja se na ono mesto Biblije, gde se za ljubav mira usvajaju i odstupanja od pravde.

Posle razrušenja drugog hrama, kad je prestao politički život jevrejske države, znalci Pisma su na drugu osnovu postavili jevrejski društveni i verski život. Jedan sloj naroda pokušavao je neko vreme, da oružjem uspostavi izgubljenu političku nezavisnost. Ali posle ustanka Barkohbe, čiji je duhovni vođ bio jedan znalac Pisma, Rabin Akiba, nada na nov život jevrejskog naroda nije više od ratnog uspeha očekivala politički uskras, nego jedino od pomoći Božje. Kako je Jevrejstvo svoj nacionalni pad priznalo za svoj sopstveni greh, ono je i svoje spasenje dovelo u vezu sa milošću Božjom. Ovde je zanimljivo pomenuti jednu izjavu Talmuda, koja se u više ekspozicija ponavlja. Po njoj drugi hram nije razrušen zbog drugog čega, nego samo zbog toga, što je mržnja vladala među njima. (Joma 9 b.) Na suprot ovome stoji jedna druga izjava Midraša, po kojoj će Izrael samo onda biti spasen, kad se uspostavi mir. Mir je prirodno u prvom redu Izraelu, a zatim u čitavom čovečanstvu. (Tanhuma ed. Buber, Nicavim 4.)

Može se reći, da je posle razrušenja hrama ovaj svet misli sačinjavao politiku Jevrejstva. Ova misao dolazi još pregnantnije do izražaja u jednoj drugoj izreci Talmuda: Prema njoj je jedan znalac Pisma, koji je živeo u drugom veku (R. Jose b. Hanina) ovako učio: Bog je zakleo Izraela, da se neće buniti protiv naroda. Ali je zakleo i narode, da neće ugnjetavati Izraela. (Ketubot 111.)

Ova je izjava postala očevidno pod uticajem neuspeha Barkohbaova ustanka. Ovom izjavom Jevrejstvo se tako reći svečano stavilo i politički na stanovište biblijske misli o miru. Ovo pak stanovište ne beše novo, jer još iz daleko ranijeg vremena ostala nam je jedna izreka od jednog znalca Pisma iz doma patrijarha, R. Simona b. Gamliela, kog Jevrejstvo smatra jednim od svojih obnovitelja. Prema tome — ovako veli R. Simon b. Gamliel — tri stvari održavaju moralni svet, i to: pravda, pravo i mir. (Abot I. 18.) Ova je izreka bila geslo R. Simona, a može se reći, da je postala geslom i čitavog talmudskog Jevrejstva. Ovo geslo rukovodilo je duhovne vođe Jevrejstva, jer drugih vođa već više nije bilo. Ono je davalo pravac i zakonodavcima u njihovu zakonotvornom radu. Za ilustrovanje toga evo nekoliko primera: Između svih primera, koji se amo odnose, najilustralnije je jedno načelno pitanje Mišne, koje se obrće oko pitanja, je li oružje ukras ili ne? Odnosno ovoga možemo od reči do reči čitati ovo:

Neka muž ne ide u subotu ni sa mačem, ni sa strelom, ni sa štitom, ni sa buzdovanom. Po rabinu Eliezeru oni mu služe ukrasom (dakle ih može i subotom nositi), mudraci su pak rekli, da mu služi na sramotu, jer je rečeno (Jes. 2. 4.): «Prekovače svoje mačeve u kosire, a svoje noževe u britve, neće nositi oružje narod protiv naroda, neće se više učiti ratu». (Mišna Sab. VI. 4.)

Kao što ovaj primer pokazuje, Jevrejstvo nije smatralo utopijom proricanje Jesaje o svetskom miru, nego ga je svagda držalo za svetu i ozbiljnu istinu, na kojoj je izgradilo halahu, zgradu zakona o regulisanju života. Proricanje u Jevrejstvu nije poezija, nego sveto obećanje Božje, prema kome Jevrejstvo teži i za koje se sprema sa čitavim uređenjem svoga života. Ali ne samo da se sprema, nego ovu budućnost, ukoliko mu je moguće, društvenim i verskim ustanovama priugotavljava. Otuda su znalci Pisma mnoge ustanove, kojih se izvor ne vidi jasno u Bibliji, stvorili s tom motivacijom, da je za to bila potreba *מפני דרבי שלום* sa gledišta društvenog mira. Karakteristično je, da je ova motivacija iste vrednosti kao i ma koji jasno napisani zakon Biblije. I to je posve prirodno, jer očuvanje mira čini u krajnjem rezultatu, kao što su to stari utvrdili, jedini cilj Biblije.

Među onim ustanovama Talmuda, koje su znalci Pisma u interesu društvenog mira primenjivali, pomenućemo ove :

Nije slobodno sprečavati, da nejevrejski siromasi odnose na njivi ostalo žitno klasje i tamo zaboravljene snopove žita, ili na kraj njive za siromahe ostavljeno žito. (Mišna Gitin V. 8.) Biblijski zakon govori prvobitno tek uopće o siromasima. Mišna jasno proširuje pravo pobiranja i na nejevrejske siromahe «za ljubav mira».

Tosiŧa (ed. Zuckerman dla V. 5.) dopunjuje ovu ustanovu ovako : U takvom gradu, gde stanuju Jevreji i Nejevreji, kad se kupi za siromahe, primaće se prilozi i od Jevreja i od Nejevreja. I pomagaće se nejevrejski siromasi radi očuvanja društvenog mira. Ožaliće se i nejevrejski mrtvaci, tešiće se i nejevrejski ožalošćenici i sahraniće se i nejevrejski mrtvaci — radi negovanja društvenog mira. Talmud (na cit. m.) još dodaje : Imaju se posećivati i nejevrejski bolesnici.

Cisterna, koja stoji bliže vodovodu, najpre će se napuniti vodom, pa tek onda one za njom — radi negovanja društvenog mira. (Mišna, Gitin isto.) Ovim se htelo sprečiti svađa između vlasnika cisterna duž vodovoda.

Mišna nabraja još nekoliko takvih ustanova, pri čijem je stvaranju znalce Pisma rukovodilo negovanje mira. Tako ćemo primera radi pomenuti još jednu :

Za čitanje Tore poziva se prvo Kohen, drugo Levi, treće Izrael — radi očuvanja društvenog mira. (Mišna Gitin isto.)

Opširnije o ustanovama, donetim u interesu mira, vidi : Bloch, Institutionen II. 2. 326 f., zatim : Lazarus, Ethik II. na odgovarajućim mestima.

Nama je na ovom mestu dovoljno nekoliko uzetih primera da bismo pokazali, kako se je ono seme misli o miru, koje je Biblija posejala u duše, u književnosti posle Biblije dalje razvijalo, utičući svojim razvojem na sva poprišta života — kako na Agadu, tako i Halahu, t. j. kako na teoriju, tako i na praktični život. Može se videti, da je rabinsko mišljenje faktično na

svakom polju Hilelom objavljeno geslo rukovodilo: «Budi među Aronovim učenicima: ljubi mir, ispunjavaj mir, ljubi ljude, dobljuzij ih Tori!» (Abot I. 12.)

Za ljubav potpunosti ne smemo prevideti jednu dočniju, midrašku knjigu rabinske književnosti. To je Midraš Tana dibe Elijahua. Pisac u jednom predavanju postavlja pitanje: Kako će čovek pribaviti sebi milost Božju? A u odgovoru nabraja vrline, kojih primenjivanje čini čovečju dušu pogodnu za to, da primi milost Božju u sebe. Među ovim vrlinama nalazi se i miroljubivost.

«Kad je Bog stvorio mir u nebesnim vojskama, on se starao o tome, da bude mir između sedamdeset (svih) naroda zemlje». (Tana dibe El. 30. pogl.) Pošto pisac sa naglaskom govori o miru između svih naroda zemlje, jasno je, da ustaje protiv onog shvatanja, koje je htelo partikularizam u jevrejskoj etici. Protiv ovog shvatanja pisac i inače u toku svoje knjige ustaje više puta. Od njega je i ova klasična izreka:

Prizivam si za svedoka nebo i zemlju: Bio Jevrej ili Nejevrej, muž ili žena, sluga ili sluškinja, duh Božji počiva nanj' prema tome, kakva dela čini. (Tana dibe Elijahu ed. Friedmann 36, 48. i 65 str.)

U ovoj izreci, koja se sa izvesnim odstupanjem nalazi i u Evangelijima, možda se najvernije ogleda moralno mišljenje rabinskog sveta, koje ne gleda na poreklo čovečje, već uzima u obzir samo moralnu vrednost; među moralnim vrednostima pak najvažnijom smatra miroljubivost.

Jevrejska književnost i pacifizam.

Pribrano u dva kratka poglavlja i ilustrovano pojedinim uzetim primerima, mi smo pokazali početak, razvoj, uobličjenje i primenu misli o miru u jevrejskoj verskoj književnosti. Ali se zato jevrejska književnost još ne može nazvati pacifističkom u današnjem smislu reči.

Jer pacifizam uzima rat i mir kao društveni problem za predmet svoga razmatranja. Pacifizam, koji je kao pokret postao u 19. veku, poučen ratom prouzrokovanom štetom i pustošenjem, naučnim teorijama dokazuje prohibitivno mira i štete rata. Sa državnopravnog, privrednopolitičkog i prirodnonaučnog gledišta dokazuje, da se rat može izbeći, odnosno da je izlišan i štetan. Pacifisti su naučnim podacima, koji stoje i u svakom su pogledu neoborivi, dokazali suprotno svim starim shvatanjima, da su ratovi izlišni, jer se mogu izbeći, da ratove treba izbeći, jer su štetni i bolni.

Neosporno je, da pacifizam, ma kojim se načinom borio za svoje ubedenje, svagda brani pravednu stvar i vrši značajno delo, jer mu je cilj mir i sreća mnogo napaćenog čovečanstva, jer mu je program istovetan onom proročkom učenju Biblije, po

kom: «neka prekuju oružje u motike, a koplja u kosire i neka se više ne uče ratu». (Jes.) No pri svem tom je način Biblije posve drugi. Biblija niti dokazuje štetu jednoga, niti probitke drugoga. I Biblija, i docnija književnost hoće samo da vaspita. Da vaspitaju tako, što će stvoriti čistiju, etički moralniju atmosferu u ljudskom društvu. U duhu Jevrejstva rat nije društveni problem, nego etički problem. Ne pita se, je li koristan ili štetan? nego je li moralan ili nemoralan? Shvatanje jevrejske književnosti samo podupire okolnost, da je ono, što Biblija smatra verski moralnim, ujedno i korisno; i obratno, što Biblija oglašuje nemoralnim, ujedno je i štetno po čovečanstvo. Ali samo pitanje kulminuje u tome, je li sa moralnog gledišta dozvoljen rat ili ne?

Istina, ni Biblija, ni Talmud ne zabranjuju rat naročito. Ne kažu: ne ratuj! kao n. pr. što kažu: ne ubij, ne ukradi! Ne budi bludnik! i dr. Biblija ne zabranjuje rat, ali zabranjuje grehe, koji vode ratu. Biblija i Talmud sa svojim zapovestima, ustanovama, zakonima i pričama ocrtavaju nam takvo moralno i društveno uređenje života, koje mogućim čini mir. Zato i proroci, koji su objavljivali budući svet mira, nisu rekli: neka bude mir, nego su rekli: biće mir.

Mira će biti, kad mu budu dati preduslovi. A preduslov mira je ono, što su proroci, počev od Mojsija, objavljivali: pravo, ljubav i pravda. To zapoveda Sveto Pismo.

Biblija, dakle, nije pacifistička knjiga u današnjem smislu reči. Ali Biblija u interesu ustaljenja mira drži, da je nešto više potrebno, no što moderni pacifistički pokret u svom programu objavljuje. A to «više», taj plus čini Bibliju knjigom na d knjigama, knjigom čovečanstva, božanskom knjigom, čija učenja treba da prožimaju čovečanstvo, ako želi, da mir bude obezbeđen. Biblija ne objavljuje čoveku samo one zakone, koji vode miru; proroci nisu ocrtavali samo divote mira, a znalci Pisma nisu samo pevali himne miru, nego su stvarali moralnu atmosferu, u čijoj je sredini nicao mir.

Jevrejska verska književnost, dakle, osuđujući rat ne ide u boj protiv njega kao pacifizam, nego se služi drugim načinom vaspitanja: psihološko-pedagoškim metodom. A ovaj se metod oslanja na moralno osećanje, koje je ukorenjeno u čovečjoj duši . . .

Kao rezultat našeg dosadanjeg istraživanja možemo smelo tvrditi, da je misao o miru vodeća misao kako Biblije, tako i verske književnosti posle Biblije. I baš ta sadržina Biblije učinila ju je svetom knjigom naroda sveta, iz koje čovečanstvo crpi veru, nadu i spokojstvo i svagda će ih crpsti.

Nešto o odnosima Jevrejstva prema filozofiji.

Napisao nadrabim **Dr. L. Roth**, Murska Sobota.

Velečasnom gospodinu vrhovnom rabinu
Dr. I. Alkalay-u u znak dubokog
poštovanja i odanosti.

Jevrejstvo i filozofsko izraživanje su od vajkada u tesnoj vezi. Filozofija kao traženje «najvišega blaga» ili kao traženje veze našeg ličnog postojanja, hotenja i trebanja, zanimala je još starojevrejske proroke (Miha 6, 8). Proročko je i samo traženje velike misli, koja obuhvata ceo svet (Jesaja 40, 26 itd.). Jevrejstvo nije nikada prestajalo da traži poslednji, krajnji uzrok sveta, i u mišljenju proroka vasiona se izgrađuje u kosmos, u razumnu celinu. Naporedo sa ovim svetskim razumom ide i druga misao: čovečanstvo kao celina, kao razumni makrokosmos. Po mišljenju proroka, to je ujedinjena viša moralna zajednica, bogata osećanjima društvene simpatije, u kojoj je vrlina saznanja, bogotraženja najviši zadatak (intelektualizam). U ovom društvu kao celini vladaju visoka osećanja uzajamne pomoći; sav rad pojedinaca nalazi se u službi sveopšteg. Ovo udruštenje ukupnog osećajnog života jeste proročko verovanje u pobedu razuma ljudskoga roda a i večni ferment etike sa svojim kranjim slutjama budućnosti (Jesaja 11 i 65; Miha 4). Ova misao jednoga čovečanstva i jednog božjeg sveta čini, kako polaznu tačku, tako i krajnji cilj etičkog osećanja. Jer ovde individua nalazi podstreka za delanje, a staro zagonetno pitanje o jedinstvu i mnoštvu svoje rešenje u sjedinjenom čovečanstvu. Pošto je Jevrejstvo proklamovalo jedinstvo sveta u duhu, učinilo je odlučni korak napred iz politeističkog haosa ka kosmosu, te ujedno stvorilo mogućnost za jednu etiku.

U jednom svetu, gde se sile rasparčavaju u razne sfere-bića ne može uspevati nikakva prirodna nauka, a prema tome nije moguća ni etika. Jevrejstvo je stvorilo osnove etike, koja kao jedinstvena nauka teži uvek da idealistički utiče na filozofiju. Otuda onaj istoriski tako ogromni udeo, koji su imali Jevreji u filozofskom istraživanju. U najnovije vreme je Henri Bergson, vođa francuskih idealista, svestan Jevrejin; pored njega Leon Halevy, Levy Brühl, Brunswigk, René Worms, Dürkheim, (svi u Francuskoj), Joel (Basel), Ernst Cassirer i još mnogi drugi na vodećim položajima. Povest udela, koji su imali Jevreji u filozo-

fiji poslednjih trideset godina, dokazuje nam kakvo istaknuto mesto zauzimaju oni u filozofskom delanju.

Danas ćemo ovde da govorimo o Hermanu Cohen-u, koji je svesno stao na tlo jevrejskog mišljenja. On nije bio samo, Jevrejin koji se bavio filozofiranjem, nego i jevrejski filozof kome je religija proroka bila ono, što je najuzvišenije. On je razumeo duboku idealističku crtu Jevrejstva, pogled na svet uopšte, gde život postaje svetinja a svet božanski. Zato ćemo ovde skicirati nekoliko misli ovog velikog mislioca, koji je umro 1917. godine; naročito iz njegove Etike i Nauke o državi.

Bila je smela ali istinita izreka jednog savremenog filozofa, da filozofiju jednoga doba ne predstavljaju toliko njegovi filozofi, koliko zastupnici opštih oblasti mišljenja i saznanja. Sadržinu pogleda na svet određuje saznanje toga sveta. Međutim ovo nam je saznanje pružilo čitav niz disciplina prirodnih i duhovnih nauka, Helmholtz, Robert Meyer, Fechner i drugi, isključivo prirodnjaci, predstavljaju filozofsku svest devetnaestog stoleća. Spencer, Mach, Wundt i njihove škole, pokušali su da vezu sa prirodnom naukom uzmu za podlogu svojoj filozofiji.

I zaista, filozofska svest jednoga doba leži u njegovom opštem obrazovanju, te u koliko ono bude više iznosilo nova pitanja i odnose individue prema prirodi i istoriji, u toliko će bogatije biti i ono što nazivamo filozofijom.

Ovo empirisko poreklo oblasti filozofskog gradiva omogućuje filozofiju isto tako i da sačuva svoj položaj pored i iznad posebnih oblasti. Naravno da više ne mislimo na mrežu logičkih pojmova u smislu Hegelovom, nego na vežbu pojmova, koja pokazuje opštu važnost saznanja i određuje njegovu vrednost. Da, mogli bismo pogotovo filozofiju nazvati upravo naukom vrednosti, pošto usled njenog ocenjivačkog karaktera zauzima osobeno mesto pored i iznad specijalnih nauka. Pa ipak, ni u jednoj disciplini filozofije ne igra pojam o vrednosti tako važnu ulogu kao u etici. Etika važi neosporno kao filozofska disciplina. Ali, odkuda vrednosti koje u etici dolaze u pitanju.

Osnovni ton svake nauke o moralu glasi: «Treba!» odakle vodi poreklo to «treba» i odkud određivanje vrednosti, kojima u delanju dajemo prvenstvo. Da skala vrednosti ne leži u stvarima, u nama? Da nisu «dobro» i «zlo» nešto postojano, nešto apsolutno nepromenljivo, što mi bez velikog truda otkrivamo u spoljašnjem svetu, ili smo mi ti koji kao aktivna lica unosimo ocenu u odnose i u stvari. Ova pitanja skrivaju u sebi opet čitav niz novih pitanja. Je li to: «treba!» nešto upravo dato? I da li ono sadrži pravo određenje čovekovo?

Površno razmišljanje već pokazuje različite mogućnosti odgovora na ova osnovna pitanja. Individualna raspoloženja, lične želje, vrednosti pojedinaca stoje na suprot objektivnom svetu i stapaju se sa opštim pojmovima. Ja i Ti, individua i društvo, pojedinac i država, ličnost i zajednica, jedinstvo i mnoštvo, sve

su to suprotni pojmovi iz kojih proizilazi svest moralnog života. Između ovih suprotnosti — a to je osnovni ton svakog etičkog posmatranja — lebdi duh, koji nam stalno dovikuje: «treba!». Ako onda naučno mišljenje počne da istražuje poreklo jednog od tih dvaju pojmova, javljaju se najdalekosežnija pitanja. Tako se dakle može shvatiti i razumeti etički pojam vrednosti samo kao živa svest određivanja vrednosti sveta. Onda nije nikakvo čudo ako se danas više nego ikad ova pitanja ponovo i sa novih stanovišta prosuđuju i predstavljaju. U koliko se više na jednoj strani ruše istoriske dogme, a istoriske etičke tvorevine podvrgavaju fundamentalnoj reviziji, u toliko življa postaje želja za čvrstu i sigurnu orijentaciju u problemima moralnog života. Izmena vrednosti socijalnih dobara, koja stalno napreduje, kao i novo formiranje našeg pogleda na svet iziskuje nov sistem vrednosti.

U naučnoj etici poslednjih godina stoje naročito dva pravca: jedan na suprot drugome, dva pravca koja, stalno nadovezujući na stare misli, ove dalje razvijaju.

Na jednoj strani utilitarci, pod uplivom Engleza, pružaju nam socijološki izgled svetskoga problema, Socijalna misao sadašnjice traži u ovom smislu da prestavi nauku dobara vrednostima zajedničkog života. Imperativ ovoga pravca glasi: delaj tako, da tvoj rad koristi zajednici! Individua mora da zapostavi svoj interes u korist zajednice, pošto joj ova pruža moralnu stabilnost.

Na drugoj strani oživljuju ponovo sistemi nemačkog idealizma. Kant, Hegel i Fichte svetkuju svoje vaskrsnuće. Doduše, sa jačim idejnim korekturama. Naročito osnovne ideje Kantove žive dalje u razvoju etike neokantijanaca.

Jedan od vodećih duhova ovoga pravca, Herman C o h e n, razvio je na plodan način misli nemačkog idealizma. Njegova «Ethik des reinen Willens» sjajan je dokaz duboke spekulacije. Od Kanta — preko Hegela — u čisto naprezanje najviših zadataka moralnog mišljenja —, tako bismo mogli nazvati ovu knjigu, napisanu na širokoj osnovi, a koja je potpuno slobodna svakog šablona epigonstva.

I ako se ova knjiga teško čita, ipak je od koristi. Svaka strana otkriva nam individualni, samostalni duh. I svaka nam strana pokazuje duboko rasuđivanje, oprezno prodiranje na teškoj stazi mišljenja. Gotovo svaka rečenica podstiče na primedbe. Kako oprezno pisac odvaja «čistu volju» od svake psihološke oznake, da bi dobio samo što čistiju etičku volju. Kako samo isključuje sve opise volje u koliko su oni empiriski. Kako pojam «bljižnjega» podiže zatim na stupanj idealnosti, iz koje se razvija postupak moj i tvoj ili dvojna volja, koja nalazi svoj analogon u pravnoj volji. Pravni ugovor je tip pojave volje, pošto pretstavlja postupak. Međutim ovaj je postupak bez ikakve afektivne primese, obeležje čiste volje.

Samosvest čiste volje ne javlja se u pojedinoj individui već u državi. «Država, kao samosvest, jeste jedinstvo subjekta i objekta u volji». Razlikovanje Rousseau-a između Volonté générale ili universelle i Volonté de tous čini temelj ove fundamentalne rečenice.

Universalna volja nije zbir volje mnogih pojedinaca, već novi posebni pojam: fenomenalni oblik volje upravo u svojoj čistoti. Ugovorni postupak sačinjava državu. U državi nisu samo Ja i Ti spojeni jedno za drugo, oni su ovim oblikom samosvesti volje postali i novo jedinstvo. I to ne više mnoštvo, nego celina (etički socijetet). «Ti i Ja idu upravo zajedno. Ne mogu ja reći: Ti, a da tebe ne odnosim na sebe i da tebe u tome odnosu ne spojim sa svojim Ja».

Ovo je preobražaj, unutrašnji napredak u državi pojmova Ja i Ti. Država izgrađuje ove pojmove u moralne snage, u njoj se javlja samosvest, koja čini sponu duhova. Iz tog međusobnog odnosa pojedinaca prema ne-Ja razvija se državna moć, koja sačinjava njeno pravo, moralno pravo i njegovu kompetenciju za zakone, koji mu služe. Ovaj pojam države proizilazi iz jurističkog pojma zadruga, a ovaj je potpuno različit od pojma zajednice. U ovom imenu leže afektivna obeležja, relativne jedinice; tako je na pr. narod samo zajednica, dok država mora da predstavlja apsolutno jedinstvo.

Iz ove osnove proizilazi za Cohena teorija ugovora, koja se kosi sa svima tumačenjima državnog pojma, naročito istorisko-pravne škole. Ova je izvodila izvor prava, prema tome i pojam države iz duha narodnog. Svom silinom pokazuje međutim Cohen, koliko je pojam tesan i suviše tesan da bi mogao iz njega proizaći «samosvest čiste volje». Naturalizam, koji leži u osnovici istorisko-pravne škole, najodsudnije pobija etiku čiste volje. «Pravo i država su tvorevine duha, dok je narod produkt prirode».

Tu se sada Cohen okreće protiv konzekvence naturalizma, protiv istorisko-filozofskog materializma jednoga Lassale-a.

Oštrom i dubokom dijalektikom i najčistijim razbistrivanjem pojmova oslobađa se ovde učenje o državi različitih jednostranosti. Kako romantika tako i socializam boluju od idejnih zabluda, i potcenjuju metodska vrednost etike. Dok romantika čini pojam površnim isticanjem afekata, dotle socijalizam brka prirodu i duh, idealno i realno, apsolutno i relativno.

Mislincu se iznad ove suprotnosti izdiže država na visinu etičko-kulturnog pojma, kome je na suprot svima posebnim težnjama zajemčen opstanak u idejnoj superiornosti. Teoretička kultura sačinjava moralni oslonac države, izvor egzistencije, visinu i značaj, koji sve obuhvata i stoji iznad svih partikularnih pojmova kao što su narod, rasa, loza itd

Tako je idealističkom posmatranju glavnog odnosa individue prema državi, ova poslednja — logički i moralno prva, ona koja sve obuhvata.

Orijentisanje etike po pojmu prava srećna je ideja ovoga sistema. Shvatanje države, njena dostižna moć i prostranost njenih zadataka pripadaju nesumnjivo trajnim idejama našeg današnjeg shvatanja kulture. I ma koliko nam se malo svidala izrazito antipsihološka crta Cohenovog sistema, kao i njegovo odbijanje svake koristi, njegovo potpuno odricanje radosti, ipak ova izvođenja čine jednu novu i bogatu vrstu etičkih ideja. Od uzvišenih dana nemačkog idealizma teško je nešto slično napisano. Oprezno odmerivanje pojmova, odmerivanje na sadašnjosti i prošlosti, nadahnuto je pravim duhom mislioca. Vrlo je poučno da ovo uzvišeno shvatanje države dopušta isto tako i veliko uvažavanje individue. «Živi tako, da tebi ne treba uvek tvoja ličnost, kao i ličnost svakog drugog, samo kao srestvo nego ujedno i kao cilj» (Kant). Ovo drugo formulisanje kategoričkog imperativa ima za Cohena važnosti moralnog programa novog doba i celokupne budućnosti svetske istorije. «Moralni programi budućnosti» — pojam je čisto jevrejski, proročki, Cohen je ovde kao veliki Jevrejin s v e s n o izrekao etiku Jevrejstva jednom Kantovom osnovnom idejom.

Svako je krajnji cilj, cilj samom sebi; i čovečanstvo, definišući svakog čoveka kao krajnji cilj razvitka, postaje na ovaj način idejom socijalno-etičkog. Cohen je naročito izgradio dve etičke ideje Jevrejstva. Prvo, «bezgraničnu vrednost ličnosti». Ličnost nema samo vrednost nego i svoje dostojanstvo. Vrednosti ima svaka stvar; to je pijačna cena. Ličnost, kao etičko biće, ima i svoje dostojanstvo. Ovu osnovnu ideju izrazio je Talmud u nebrojenim varijantama. «Dostojanstvo habera neka ti bude kao sopstveno». Prvi osnov moralnog dostojanstva bližnjega, u trećoj Mojsijevoj knjizi 19, 18 «Ljubi bližnjega kao sebe sama» treba razumeti tako: poštuj u ličnosti bližnjega svoju moralnu ličnost. Poštuj ga, pošto se u njemu sam potvrđuješ. J כמיוך u toj rečenici ne treba razumeti «kao sebe», nego: «jer je on kao ti».

Prirodni i moralni zakon u osnovi su jedno. Tesno prožeto njegovim bićem jeste dostojanstvo, koje treba onda da poštujem kod svakog drugog. Talmud je ovaj etički altruizam još produbio. U Talmudu je etika Jevrejstva izgrađena nežnije i obrađena sa puno života. Tako Rabi Akiba naziva gornju izreku o ljubavi prema bližnjemu «Kelal Gadol» «principom nauke» i razrađuje tu misao tako, da je po njemu čovek stvoren prema podobiju božjem i da zato ima apsolutno dostojanstvo. (Abot 3). Isto tako Ben Asai (Abot 4). Što obojica moralnu ideju ljubavi prema bližnjemu ističu kao smisao stvorenja sveta dokazuje, da etička ideja i njena obaveza nije nacionalno ili raso ograničena nego je universalna i humanistička. I moralno

saznanje proroka Jesaje, da je «Čovek skupoceniji od suvoga zlata, sin zemaljski dragoceniji od blaga ofirskoga» (Jesaja 13, 12), jeste centralna misao proročkog morala. Jevrejstvo se njome uzdiže od nacionalizma ka etičkom univerzalizmu. Ovo uzdizanje narodne religije na stepen svetske religije izvršeno je u osnovnim idejama Rabi Akibe i njegovih sledbenika. Duša ovog nacionaliste je duša narodna; ona se širi u svetsku dušu; koncepcija proročke vere raskida tesnu stegu narodnoga duha. Najviša je vrlina, međutim, težnja za saznanjem i ko ovu gaji, dakle «osek batora», ma kakvog bio porekla, ma kakve bio narodnosti, treba da bude cenjen više nego prvosveštenik u hramu jerusalimskom. Zanimanje etosom, dijagnostička vrlina je najviša (Aboda zara 3a, Kidušin 40b, slavopoj nauci), jer moralnost zajemčuje opstanak sveta. «Velika je nauka, ona vodi ka moralnom delu». Ovo je smisao i opravdanje života; pošto etička ideja održava svet ona se ne gubi u njemu.

Druga osnovna ideja etike jeste državna zajednica. Vrlo fino razvija Cohen odnos države prema pojedincu. Država, na koliko značila apsolutno biće, ne treba u smislu ovog učenja da uništava delove nego da ih spaja u jedan život. U talmudu: čovek nalazi svoje određenje tek u zajednici, samo u radu sa drugima, za druge, kao saradnik na kulturnom procesu. Jer se u životu zajednice razvijaju i jačaju osećanja simpatije, a ova oplemenjuju čoveka i obogaćuju njegovu dušu, jer je vrlina socijalne prirode i nalazi svoju sankciju u socijetetu (Beca 32). Duša se razvija u socijalnom dobročinstvu (Vajikra Raba 34).

Cohenovo učenje o državi prožeto je ovom talmudskom tendencijom. Odnos narodnosti prema državi shvata on tako, da je po njemu nacionalizam državotvorni ferment. Država spaja pojedine narodnosti u jedno više moralno jedinstvo. Proroštvo, vera u mesijanski poziv jevrejske religije, srodilo se kod Cohena u jedinstvo ideje. On veruje u pobedu etike Jevrejstva i njeno priznanje.

Radovi Hermana Cohena (Schriften zur Philosophie, 2 knjige 1928, Akademie für die Wissenschaft des Judentums, Berlin) čine osnovicu neokantovske filozofije. Međutim, njegova je slava, što je rođen u Jevrejstvu, vaspitan, svima sposobnostima svoga velikog duha proklamovao za sva vremena etičke ideje Jevrejstva za osnovicu morala i filozofske kulture. Najviše motorne etičke sile za njega su Jesaja, Talmud i Maimonides.

O kulturi, koju ima svaki Jevrejin.

Napisao nadrabim **Dr. Hinko Urbach**, Sarajevo.

Svaka kultura ima dve grane: jedna radi na promicanju ljudske dobrobiti, a druga na oplemenjivanju duševnoga života.

Da se čovečanstvo duševno razvija, trebalo je, da se pret hodno stekne mogućnost lakšega života, da skine sa sebe onu tešku borbu za život, koja u primitivnim prehistorijskim vremenima nije birala svoja sredstva. Čovek je onda još bez griznje savesti krao, otimao i ubijao i jedini mu je princip bio sila ili lukavština, pa nije našao niti vremena, da razmišlja o tome, da li su ta sredstva, upotrebljena u nadčovečnoj borbi, ispravna, ili ne. Da nađe vremena i za razmatranja o pravu i pravičnosti morao je prije nabaviti sebi stoku i robove. Ali i onda, kad je već ustanovio neko pravo, vladalo je još primitivno pravo pesnice, koje se još mnogo moralo razvijati, da se od njega pređe na ljubav, predusretljivost i pravednost prema svakomu. Bogaštvo samo po sebi još nije kultura, nego samo preduvet kulture. Tako ima i danas bogataša, koji su stekli sebi materijalna sredstva za udoban život, ali koji su ostali nekulturni i neotesani. Jer pod kulturnim čovekom razumemo čoveka uglađenog, dote ranog i savršenog ne samo po vanjskim formama, nego u prvom redu i po plemenitoj sadržini jedne profinjene duše. Kulturni čovek mora imati u duši i snage i odvažnosti, da svaku nepravdu odbrani, ne samo od sebe, nego i od brata, od druga, od plemena i od naroda svoga, i u najvišem stepenu, od celoga čovečanstva. Ali mora imati u srcu i dovoljno nežnosti i osećaja za sve, sto je lepo, dobro i plemenito.

Istina je, da nemamo svi onaj prvi preduvet kulture, jer nismo svi bogati. Baš u našem narodu ima najviše siromaštva. Mislím kod toga na Jevreje u Poljskoj, Rumuniji, Rusiji, Arabiji i drugde, gde žive Jevreji u masama pod užasnim pritiskom, bez pravoga zvanja, i bez nade na poboljšanje svoga bednog položaja. Pa ćete me pitati, kakvu kulturu imaju, te jevrejske mase? Istina je, da se ti ljudi u krajnjem siromaštvu u krpama i u nečistoći ne mogu ubrajati u džentlmene. Ali i pored trošnih haljina i garavih ruku sačuvali su čistoću srca i duše. Jer čija je duša jedanput bila bogata, taj to unutrašnje bogaštvo niti u najstrahovitijem materijalnom siromaštvu ne može sasvim izgubiti. Što je pravi džentlmen, to ostaje džentlmen i u dronjkama. Ne smemo zaboraviti, kako su se drugi narodi ponašali u sličnim

prilikama. Hune, Avare, Tatare i sve ostale narode velike narodne seobe naterala je nerodica i glad u beskrajnim stepama Azije, da prekrile kulturni zapad neobuzdanom silom divljaštva, pljačkanja i razorenja. Ni jedan drugi narod ne bi izdržio, da pod takovim neizdrživim i nemogućim prilikama ostane tako miran kao naša braća Jevreji u pomenutim zemljama, nego bi se već davno bio organizovao u opasne lopovske i razbojničke čete kako su to radili Huni i njima slični: da pljačkaju, haraju i zlostave. A naš je narod trpio nepravdu, mržnju, obest, glad i mnogostoletnu nesreću svoju i ostao pri tome najmirniji i najlojalniji narod na svetu. Da se jevrejski narod u tako strašnom položaju sačuvao ruke čiste od prolivanja krvi i dušu čistu od mržnje i osvete, to je svakako najviši stepen ljudske kulture.

A to je činjenica, koju nam niko ne može osporiti, da se Jevrejin grozi od prolivanja krvi. Vera nam je zabranila, da ne jedemo krvi i propisala nam takav način klanja životinja, kod kojega iscuri malne sva krv njihova, a šta malo još preostaje u mesu, to se izvadi močenjem i solenjem; za klanje živine i stoke imamo nameštene posebne klače, a mi ostali nismo u stanju, da zakoljemo ni jedno pile, a još manje čoveka, što je kod drugih malena i česta stvar, da ubijaju u mržnji i besu, ili iz koristiljublja. I statistika zločina svih naroda pokazuje, da je zločin ubistva ili silovanja kod nas najređa iznimka, koja se uopšte može zamisliti. Jer Jevrejin je sve u stanju, samo ne ubijati.

Ali, mogli biste me pitati, kako su Jevrejke žene pevale o kralju Saulu, da je ubio tisuće, a David više tisuća? Ali i tomu je već oko 3000 godina. Pa i od junačkih borbi Makabejaca je prošlo već više od 2000, te od zadnjeg krvavog ustanka protiv Rimljana oko 1800 godina. Istina, nismo mi ni danas kukavice, a ako ustreba, borimo se i mi, i to ne lošije od drugih. Ali mačem ili bajonetom rivati neprijatelju u živo meso, to je svakom jevrejskom vojniku nešto tako uzasnog i odvratnog, da je to i u svetskom ratu svaki Jevrejin, do krajnje mogućnosti izbegavao, i gde su god to morali učiniti, tako su usled toga mnogi pali u duševno rastrojstvo. Jevrejin nije ni krvolija, ni krvopija. A šta se priča o krvološtvu jevrejskih boljševika to su ili preterivanja, ili zlonamerne klevete. A u koliko odgovaraju činjenicama, to su iznimna dela izroda, sa kojima ni roditelji njihovi, a kamoli celi narod naš neće nipošto da ima šta zajedničkog. Tako da možemo u opće kazati, da je užas od krvoprolića jedna negativna strana naše kulture, koja se nalazi u svakom Jevrejinu.

Ali ima kod nas i mnogo pozitivnoga. Tako je svaki Jevrejin primeran i požrtvovan roditelj, koji sve žrtvuje za budućnost svoje dece. A to je dovelo i do besprimernog napredovanja kulture i znanja kod svake pojedine generacije i kod celine našega naroda. Jer svaki otac odgaja svoju decu na više, pa i

najzadnji nadničar se napreže svim silama, da decu svoju uzdigne iznad svoga nivoa.

Redak je cvet ljudskoga srca zahvalnost, koja se samo u najplemenitijem tlu rađa. A zahvalnost dece prema roditeljima još je reda, što deca, naviknuta na dobrotu svojih roditelja, njihove žrtve cene kao nešto prirodno, samo po sebi razumljivo, što im pripada i za što ne ide nikomu hvala. Ali kod nas je detinjski pietet najobičnija, a nezahvalnost dece prema roditeljima najreda stvar. Jevrejsko dete nežno i pažljivo postupa sa iznemoglim roditeljima i drži njihov pomen kao neku svetinju, slavi svake godine obletnicu njihove smrti, obilazi njihove grobove, označuje ih nadgrobnim pomenkamenom i moli se za pokoj duše njihove, dokle god je živo.

Svaki je Jevrejin i dobar, primeran muž svojoj supruzi. A i onaj, koji je neženja, može to da postane. Mnogi se zato i ne žene, jer osećaju u sebi, da bi odmah pali pod papuče, što je za nas u braku zaista teško izbeći.

Ali nema sumnje, da ima i kod nas bračnih razmirica, pa čak i razvoda braka. Ali su to samo iznimke, koje potkrepljuju pravilo sretnih brakova kod nas. A kod drugih stoji stvar baš obrnuto. Pa se može tvrditi, da su velikom broju nesretnih brakova sami jevrejski muževi krivi preteranom predusretljivošću svojom, radi čega naše žene previše očekuju od nas i postanu neskromne i preuzetne. Ne bacam ja tu krivicu na ženu, nego na muža, koji je kvari svojom preteranošću. Jer mnogo puta zaista bi bilo bolje, da nije taj muž toliko blag i popustljiv, i malo strogosti na pravom mestu, lako bi sačuvao mir i red u kući. Ko dopušta, da njim žena gospodari neka samoga sebe krivi, jer niko ne sluša njegovo kukanje. I čvorovi i kvрге na drvetu bračnoga života često su samo posledice preterane dobrote jedne ili druge stranke.

Često nam se prebacuje, da smo od mnogostoletnog bavljenja trgovačkim i novčanim poslovima postali tvrdi i suhi, sićušni i okoreli. Ja sam tu baš protivnog nazora. Jer trgovina samo širi vidik onih, koji se njom bave, ona ih čini bistrima, slobodnima i naprednima, ona zbližuje ljude, staleže, narode i države među sobom, pa je najjači faktor za vaspitanje čovečanstva u smislu međusobne povezanosti i odgovornosti svijuu. Trgovina je uvek imala velikog interesa za znanje i za umetnosti, te je u vezi sa znanjem i umetnošću mnogo više postigla na zbližavanju čovečanstva, nego vojska i diplomacija, koje nesvesno ali efektivno deluju u protivnom pravcu na razdoru i na rasparsčavanju naroda. Trgovački je stalež uvek bio najkulturniji i najnapredniji od svih ostalih staleža. A pošto smo mi u pretežnoj većini trgovci, nije čudo, da imamo toliko smisla za kulturu. Sto se inače vrlo lako može proveriti, ako se posmatra, ko su najrevniji polaznici pozorišta, koncerata, umetničkih izložbi i javnih predavanja, ko kupuje najviše knjiga, slika i kipova. To vrlo

dobro znaju svi pisci i umetnici, da su to Židovi, bez kojih bi vrlo teško bilo i zamisliti današnji duhovni život.

Ali nema slučaja u trgovačkom staležu ni jednoga naroda na svetu, da bi se žene, pored svojih dužnosti kao majke, supruge i domaćice latile i trgovačkog posla, da bi taj posao vodile samostalno i uspešno pa da bi snosile sve terete života, samo da svojim muževima omoguće, da se ovi bezbrižno odaju nekom znanstvenom istraživanju, kako to i danas još čine jevrejske žene u mnogim pobožnim krajevima, koje stalno stoje kod tezge, u dućanu, u radionici ili u kontoaru, dok njihovi muževi izučavaju u Bethamidrašu ili u svojim sobama debele foliante Talmuda. To su jednostavni trgovci, koji nemaju nikakvog interesa za svoje trgovačke radnje, nego neprestano razmišljaju o večnim problemima vere i znanja. Pa ko bi ih smeo nazvati okorelim materialistima, njih, koji su ekstremni idealiste, koji imaju visoke kulturne t. j. duhovne potrebe i koji se pored toga odriču od mnogih udobnosti života! — A takova jevrejska žena, koja se istodobno bori na dva fronta, koja vodi brigu o opskrbi, o kući i o deci, koja zarađuje svakodnevni kruh za celu porodicu i mnoga puta stiže i velika bogatstva, ona sve to radi iz idealne odanosti prema mužu. Ona ima najjaču volju za ogroman rad širokog delokruga svoga, i ujedno i najveći idealizam, da potpomogne versko znanstvena istraživanja ili jednom reći, ona ima najvišu kulturu duha i srca, snage i nežnosti, te više poglede na život i na svet. — Tu moram primetiti, da se to ne radi u sva koj jevrejskoj kući, ali da ima krajeva, gde je ta pojava svakodnevna, i da ima u Poljskoj varošica, gde sve žene vode trgovine, dok svi muškarci uče u Bethamidrašu.

Iz naše sredine je toga nestalo i mnogo naših Jevreja nema danas ni pojma o ovim činjenicama, koje su se još prije 2—3 generacije dešavale i u našim porodicama kod naših pradedova. Ali i danas još ima dosta žena u našoj sredini, koje sjajno vode poslove svojih radnja, ako je naime muž slab ili iznemogao, ili ako su one pre vremena ostale udovice. A ove niti same ne znaju, da su te trgovačke sposobnosti svoje baštinitile od vrednih i plemenitih baka. Pa i naši Jevreji, — u koliko ih nije zahvatio moderni bes kartanja ili igranja —, i danas se interesuju za lepu ili znanstvenu knjigu, za socijalne probleme i za politička ili filozofska pitanja, ne sluteći kod toga, da je i to kod njih nasledstvo od talmudske kulture njihovih pradedova.

Ali talmudska se kultura ispoljava i u svakoj misli svakoga Jevrejina. Ako jevrejski lečnik bistro motri na simptome bolesti, točno opaža, logično sudi i nepogrešivo diagnosticira, ako odvetnik genialnim shvaćanjem i toplim osećanjem opisuje pred potornicima postanak jednoga zločina, te nepobitnim dokazima stane u odbranu ljudske slabosti, koja je sticajem prilika i pritiskom nesretnih okolnosti krenula s pravoga puta, ako koji god Jevrejin na kojem god polju postiže uspehe genialnošću, duho-

vitošću, snažnom logikom, istrajnošću i upornošću: uvek je samo primenio talmudsku kulturu svojih predaka, koja mu je prešla u krv i u dušu i koja neopaženo vlada svim mislima našim i načinom njihovog izražavanja. Tako se i način našega izražavanja znatno razlikuje od frazeologije i govora svih naroda na svetu. Znate-li na pr., zašto Jevrejin na svako pitanje odgovara protupitanjem? Jer je najbolja i ujedno i najkraća odbrana napadaj, a Jevrejin hoće mnogo kazati sa malo reči, prema talmudskom načelu: *די להכניא ברמיזא* da je pametnom dovoljan jedan mig, a ljudi se nemože ni sa mnogo govora opametiti. Duh i kultura svakoga se naroda opaža u narodnom jeziku njegovom. Ako mi i ne govorimo više u galutu starim narodnim, jezikom svojim ipak imamo i više surogata zanj u našim raznim žargonima, bilo to nemački jidiš, španjolski, talijanski, grčki, arapski, persijski, ili gruzinski dialekt, ili ma koji drugi jezik, kojim se Jevreji danas služe, preciznost i pregnantnost jevrejskog jezika, jevrejske slike sa čitavom jevrejskom frazeologijom sve je to prešlo u sve te žargone i odražava se u svima kao refleks starodrevne jevrejske kulture.

Jedna napadna crta naše kulture je odnošaj sviju nas prema siromasima i nevoljnicima. — Osećaj sažaljenja i gotovost na pomaganje jače su kod nas razvijeni, nego kod drugih. Jevrejin ne pušta nikoga praznih ruku od sebe, a ako je sam bedan, daje mu barem po koju dobru reč, utehu, uputu ili savet, pa mu se stavlja na ličnu uslugu. Kad daje, ne ponižava primaoca zlovoljnim gestom, namrštenim licem, ili grubim dovikivanjem. Daje i više puta, i više, nego što mu prilike dozvoljavaju. Pa predstavlja sebi da i on može doći u isti položaj, da traži pomoći od drugih, i daje sa toliko ljubavi, koliko bi za sebe očekivao od drugih. Niti davanjem niti primanjem niko se kod nas ne ponižava, jer siromasi imaju pred Bogom i pred ljudima pravo na našu pomoć. Jer ono, što imamo, to nam je od Boga samo na vreme povereno, da njim pošteno gospodarimo, t. j. u korist siromašnog sveta. Zato nam ne ide nikakva hvala, jer nismo dali od svojega, nego od božjega blaga. Pa još moramo biti zahvalni siromahu, što je nešto od nas primio, jer nam je time omogućio, da činimo jedno dobro delo. Mnogo puta sam i ja već dobio pismene vapaje za pomoć, u kojima me upozoruju, da se retko nađe takova prilika, da sa tako malenim darom, toliku «micvu» učinim ublažujući njime tako veliku bedu. Jevrejin ne čeka, da se od njega prosi, nego se sam seća sirotinje kod svakog veselog ili žalosnog događaja u životu, potraži je kod kuće, pomaže u prvom redu one, koji se još stide prositi, daje im rada i zarade, da se sami i trajno pomognu, jer Jevrejin ima mnogo smisla za konstruktivan, socialan rad, kojim hoće da predusretne bedi i siromaštvu, ali i prekršaju i zločinu. To je krasna strana jevrejske kulture, koja je kod nas sveopća. A ako se nađe kod nas koja tvrdica, čije su ruke stisnute i čija su vrata zaključana, i

tu se tek posle smrti njegovoj pokazuje mnogo puta, da je gladiovao i škrtario, samo da što veću svotu ostavi kakvoj dobroj svrsi u oporuci svojoj. A prava škrtica, vele naši učenjaci, sigurno da nije naša krv. Tako su bili sigurni, da je samilost jedna opća pojava svih Jevreja.

Francuski Jevrejin Edmond Fleg napisao je nedavno svoje vrlo zanimljivo delo o svojoj borbi za Židovstvo. Vaspitan u potpuno asimiliranoj okolini bez religioznosti kao i bez narodnih tradicija nije iz prva znao, da je Jevrejin, a poslije, zašto da je Jevrejin? Narodni Jevrejin, veli on sam, ne može biti, jer ne bi mogao napustiti, ili desavuirati dosadašnju francusku narodnost svoju, pošto se smatra i oseća članom francuskog naroda. Kao francuski rodoljub je stupio kao dobrovoljac u svetski rat, u kojem je doprinio najveće žrtve. Prožet francuskim duhom i francuskom kulturom trepti samo za budućnost Francuske i francuskog naroda. Pa se pita, zašto da ipak ostaje Jevrejinom? Tražeći odgovor proučava jevrejsku istoriju i veru, jevrejske obrede, običaje i tradicije, i na kraju nalazi, da i jevrejski narod ima svoju specifičnu kulturu, koju treba očuvati i razvijati u interesu celoga čovečanstva. Usred sebičnosti i šovinizma, zavisti i imperializma svih ostalih naroda na svetu, jedini je naš jevrejski narod onaj, koji sanjari o bratstvu svijju ljudi, svih naroda i svih rasa, jedini, koji hoće da se stvori potpuna pravda i jednakost na svetu, da se digne jedna internacionalna ljubavi i međusobnog razumevanja, koji je kvasac među ostalim narodima, koji biblijskom etikom svojom neprestano daje podstreke za svaki napredak, za sve revolucije i za evoluciju čovečanstva. Radi toga treba očuvati tu specifičnu jevrejsku kulturu, treba je presaditi u njeno vlastito tlo, iz kojega je iznikla, treba uspostaviti Jevrejsku državu u Palestini, da bi se jevrejska kultura tamo nesmetano i neskućeno mogla razvijati i na taj način primerom i delom ubrzati mesijansko vreme kraljevstva nebeskog na zemlji. To godi piscu kao svetskom građaninu i zato, što ga ne sprečava u francuskom patriotizmu. Pa zato ostaje i nadalje oduševljen i odan Jevrejin. Fleg je tu samo jednu, ali vrlo važnu stranu naše kulture izneo, a u ovom smislu ima i pravo, da je ta težnja za internacionalom ljubavi, napretka i pravde jedna specifična strana jevrejske kulture. Visoko shvaćanje pravde i pravednosti, bratstva, ljubavi i jednakosti na svetu deluje posredno i neposredno na celom svetu: od Mojsija do velike francuske revolucije, od naših proroka do sociologa današnjih vremena, od mesianizma do internacionalne arbitraže, od kraljestva nebeskog do razoružavanja, do Društva Naroda i do ideje večnoga mira. U svima nama živi svesno ili nesvesno taj najviši postulat jevrejske kulture. Da-li je ko od nas veran Jevrejin i očekuje dolazak Mesijin i kraljevstvo božje na zemlji, ili da-li smo ljudi modernih nazora, koji se ne nadamo čudesima, nego svesno radimo sami na razvitku i evoluciji čovečanstva: svi smo jednaki idealiste, svi

smo oduševljeni svakim napretkom sveta, svi ga pomažemo svim snagama svojim i svi smo nosioci te jevrejske kulture, koja vodi do jedinstva svih naroda i do jedne organizacije, koja ljubavljju obuhvaća celu zemaljsku kuglu. A sa ovom univerzalnošću naše kulture, koja je svakomu Jevrejinu zajednička, mogao bih moj članak i dovršiti.

Ali sam još dužan, da dajem odgovor na ono pitanje, koje sam uvodno dodirnuo: Kao najsiromašniji narod na svetu, koji se najmučnije mora boriti, za nasušni hleb, za opstanak, za časti, za budućnost svoju, kako može tako siromah imati toliku kulturu?

Da ju zaista imamo, to sam dosadašnjim razlaganjem svojim dokazao. Ali odkuda? Rekli smo, da smo ju baštinili od naših srećnijih i bogatijih praotaca i pramajki. Ali kako je to, da se ta baština u onom užasnom i dugom siromaštvu i teškoj borbi našoj do danas nije izgubila? Jer i to mora imati svojih razloga.

Živeli smo u zemlji, gde teče mleko i med, svaki pod svojom smokvom i vinovom lozom, bili smo skromni, ali i zadovoljni, a to je već istovetno sa najvećim bogatstvom, jer smo imali sve, što smo trebali. A kad su nam oteli zemlju i državu i nas rasuli po celome svetu, poneli smo sa sobom u svaki kut zemlje Toru i veru svoju. A baš ta Tora i vera naša je sačinjavala naše bogatstvo. Zlato i biser, koje smo bili stekli, oteli su nam, opljačkali, isisali, ali duševno blago naše, veru našu, nikad nisu nam mogli oteti, jer je ona bila vezana za dušu našu, i prije smo bili gotovi da izdahnemo dušu, nego da pustimo veru svoju. Tora nam bejaše naše carstvo, istina ograničeno visokim zidovima i lancima geta, ili jevrejske male, ali u ovom malenom svetu ipak je bilo mesta i za beskrajno «More Talmuda», kako su ga naši stari nazivali, bilo je dovoljno prostora za beskrajne misli naših rabina i učitelja, koje su obuhvaćale celo čovečanstvo i za uzvišene nauke, koje su prodirale od paklenih dubina ljudske mržnje i podlosti do nebeskih visina božjeg prestola, što znači do božje beskrajne ljubavi, blagosti i svetosti. Kako durbin štiti u ogromnoj cevi oštro sočivo od raznih sunčanih zraka, koji dolaze sa strane, da nam se pruža slika nebeskih telesa u potpunosti čistoći i vedrini, tako su i nas visoki zidovi oko jevrejske male odvajali od naše okoline, da nam ona ne bi smetala u čistom i nepomućenom shvaćanju naše vere, naše nauke, naše etike i naše kulture. U jevrejskoj mali živeli smo u svojoj zajednici, kao da smo u Erec Izraelu, pa je tu lako bilo sačuvati sve bogatstvo naših tradicija.

Ali zidine su geta porušene, a novo nas vreme privlači. Iz svoje tradicionalne sredine, iz jevrejske male selimo se u nove predele grada, pa opet izgubismo sigurno tle ispod stopala svojih. Kao da smo po drugi put izgubili svoju zemlju, gde smo bili skromni i zadovoljni ali i bogati sa Torom i verom svojom,

ovim malenim ali ipak nedoknadivim blagom. Sad imamo više zlata i blaga, više priznanja i velikih položaja, ali u istinu smo osiromašili, jer nismo više zadovoljni ni sa čim, pa ni sa samima sobom. Dok su nam silom otimali veru, sačuvali smo je kroz vekove i postali njeni mučenici. A sada, kada nas zbog vere niko ne dira, sami odbacujemo svaki dan po neki biser iz krune naših tradicija. Pa smo već jako osiromašili, tako da nam preti opasnost od skrajnje asimilacije, koja je identična sa potpunim gubitkom naše osebnosti, našeg individualiteta i naše jevrejske kulture. A ako bi te jevrejske kulture nestalo, to bi bio velik gubitak za celo čovečanstvo, koje je i do sada crpilo od nas velike impulse, i koje mora od nas još mnogo toga poprimiti.

Pravi karakter jednoga čoveka pokazuje se u snovima njegovim, kada ne deluju u njemu vanjski obziri vaspitanja, društva i kritike. U snu nema nikakvih zapreka, koje bi nam želje i misli kočile ili zaustavile. Svako se u snu pokazuje onakvim, kakav je u istini. Tu se pokazuje, da-li su nam pojmovi čistog morala i svetosti zaista prešli u krv, ili ne. Ko se samo silom znao obuzdati u budnom stanju, tomu lutaju požude u snovima to divlje, besnije i razuzdanije. A čiji su snovi čisti, samo taj je u istinu čist do dna duše svoje.

Tako se i vrednost jedne kulture najbolje opaža iz onih legenda, koje tu kulturu uveličavaju. Jer su legende snovi celih naroda o najdragocenijim vrednostima njihovim. Prema tome trebalo bi dati prednost hrišćanskoj kulturi, koja je tako bogata u legendama o svecima njihovim. Ali sveci su samo retke pojave i iznimni ljudi. Dok naš narod stvara legende i o običnim ljudima iz naroda. A to znači, da svi oni široki slojevi običnih ljudi među nama stoje na istoj visini kulture, srca i duše, kao najistaknutiji sveci među drugima.

Takovu jednu legendu o jednoj običnoj ženi iz Krakova u Poljskoj hoću još da iznesem, da iz nje procenimo pravi duh naše kulture, koji se nalazi u širokim slojevima našega naroda:

Baka Mahela živela je u Krakovskom getu kao neka svetiteljica, poštovana i cenjena od pobožnih ljudi. Ali — među nama budi rečeno — neki put baš nije mnogo marila za verske propise. Tako je ona n. pr. uredila u svojoj kući sobu za doručkovanje, koja bejaše sasvim grešna i protupropisna.

Ako je naime baka Mahela ujutro ugledala dečake, gde se ježe od zime na putu u hram, stala se s njima ljubazno razpitkivati, šta rade otac i majka, kad će se sestra Sara udati, da-li piše bogati ujak iz Berlina? A na kraju, da li su već doručkovali? Razume se, da nisu, jer se pred jutarnjom molitvom ne sme doručkovati. Ali se starica lukavo nasmeši, uhvati dva oveća momčića za ruke, tura ostale pred sobom i gurne ih sve u sobu, natoči svakomu toploga mleka, izvadi iz lepog ormana sa mnogo latica za svakoga po jedno parče finog kolača i otpusti ih rečima: Eh tako, sad ne ćete više misliti kod molitve na jelo!»

Narod ju je imenovao «majkom lopova», a to bejaše najviše odlikovanje, koje je narod imao da podeli. Razumna i dobrotiva baka je uvidala, da se sitnice samo onda krađu od bližnjega, kad je želudac prazan, i da samo glad umnožava lopove u Krakovu. Pa između raznih ljudi, koji nemaju na ovoj zemlji ni jednog sunčanog zraka, čak ni svakodnevnog kruha, izabrala je sebi baš one, za koje se niko ne brine, sem oštrog oka vlasti, koja na njih vrebala, naime sitne lopove. Dajte im jesti, ljudi božji, govorila je ona zlatarima i krznarima, pa vam se neće ništa odneti. Poznavala je svakog dućanskog kradljivca, svakoga koji se ušulja u stanove, ili koji krađe na piaci. A ljudi su brzo navikli, da se na baku Mahelu obrate, ako je komu od njih nestalo pol tuceta rubaca, jedan par cipela, guska, jastuk, lonac, ili čak i srebrna kandila. Onda je kratko naredila: «Daj nešto, a za jedan sat se vrati kući, pa ćeš naći svoju stvar». Brzo je pronašla lopova, strogo mu naložila, nek nosi ukradenu stvar natrag, da ne bi zlo prošao, pa ga izgrdi, jako i izdašno, kako je samo ona znala. A za jedan sat sve je opet bilo u redu, o deca zločinčeva imala su uoči subote i po jedno parče ribe na tanjiru.

Od ranog detinjstva je Mahela znala tako krasno i umiljato plesati, da su još i starci i starice sa oduševljenjem pričali o ovoj umetničkoj veštini njenoj. A tu veštinu nije zaboravila ni do sedamdesete godine svoje, kada je još znala ljupkim okretanjem uz gusle svirača, bajnim osmeškom, harmoničnim njihanjem tela i mahanjem ruku starce i majke, decu i devojčice pa sve tako ushititi, da su ju svi pleskanjem ruku i klimanjem glava pratili u taktu. Naravski su njeni pokreti onda već postali sporiji, ali crne su joj se oči još sjajile i smejale ispod gustih veđa, i ivenule jabučice opet rumenile. — A ova časna gospođa zaigravala je baš tamo, gde nisu pozvali goste na svatove, gde nije bilo tečnih jela na trpezi, niti naručene glazbe, naime na svatovima siromaha. — Kad su se gde dva puka siromaha uzeli i posle venčanja samotni seli kod oskudnog jela, tada dovede baka Mahela krišom nekoliko svirača, obrete se u niskoj sobici njihovoj, zauji koju pesmicu, prigrabi suknu te zaigra, da je to milina. Bas zagrmi i frula zasniva ulicom, ljubopitan svet ulazi, baka dovede iz reda novo nadošlih gostiju kojeg igrača, ljupko mu pruži drugi okrajak svoje maramice, koji je taj morao uhvatiti i s njom zaigrati «Micva-ples». Za čas je sve igralo, nekako je mesto stare bake novovenečana mlada postala središtem ovog veselog vrtloga, građani su jedan po jedan prihitali i po časnom starinskom običaju redom odigrali s njom po jedan ples. A zgodne priređivačice ove svatovske zabave je međutim davno nestalo, pošto je još uredila «stoldarova» ostavivši na njemu po koji vrednoman primerom poticanje i ostalima, da i oni učine svoje. — Još danas pevuše Krakovske devojke ljupku pesmicu o svatovima siromasnih i samotnih mladenaca, na kojima se u jedanput pojavi baka

Mahela a s njom zajedno radost i veselje. Tako je njoj narodna pesma sačuvala pomen.

Odmah do «Ramu»-sinagoge u Krakovu je u uzanom dvorištu grob velikog rabina Ramu-a, ili kako se zapravo zvaše, rabina Mojsija Iserlesa, pokriven zbrkanom gomilom popisane parčadi hartije. Na te hartijice napisale su žene svoje želje i molbe, da ih taj veliki rabin predloži u nebesima na povoljno rešenje. Neke verenice, supruge i majke usmeno poveruju velikom pokrovitelju svome ono, što ne bi htele napisati na papiru, s razloga, što se tu neka drugarica njina neki puta i dulje pozabavi, nego što bi cilj samoga pobožnog dela iziskivao, pa se znatiželjno udubi u čitanje onih pisama, koja nisu na nju upravljena, nego na rabina Ramua na drugome svetu.

Ako je i pobožna baka Mahela verovala u čudnovato dejstvo takovih pisama, nedostajalo je njoj vremena za takove molbe, jer bejaše neprestano zauzeta hitnijim delima života, brigom za ulicu i zadaćama, koje su rasle od dana na dan, da posreduje, poravnava i spasava. Tako se desilo da nije nikad u celom životu svome posetila nadgrobni pomen Ramuov. Već i zato, što je dobro znala, da se ta toliko zauzeta sveta duša strogo mora držati reda, u kojem njoj stižu molbenice na onaj svet, da ih tamo brižno mora pregledati, ispitivati i proveriti i tek onda da ih sa preporukom svojom otpremi nadležnom mestu na dalnje rešavanje, dočim je ona morala već ovde na ovome svetu s mesta i bez oklevanja isto isposlovati sama, što je i drage volje činila sa očevitim uspesima. Da onaj dragoj duši velikog svetitelja dosađuje sa svojim vlastitim stvarima, zato nije imala ni volje, niti vremena. Niti se ne bi bila usudila, da ga i ona tereti svojim nalozima. Jer ništa nije tako teško ljudima vičnim pomagati, nego da sami traže pomoći.

Ali jedan jedini put, kad su njoj skrajnje muke doterale srce u tesnac i očajanje, bila je i baka Mahela na onom svetom grobu obraslom bršljanom, koji predstavlja najskupocenije blago staroga Krakova. A to se desilo ovako:

U Krakovu je besnila neka tajanstvena zaraza, koja je ubijala decu. Baka je morala dovesti lekare, tešiti majke, izolovati braću i setrice od oboljelih, tugujućima slati jelo u kuće njihove. Ta, ona je bila stup ulice! Sve, dok nije i jedina unuka njezina pala u veliku groznicu, jedra, sjajna, cvrkutajuća, osmogodišnja Gitela, koja je bila sušta baka i koju je ova nada sve volela. A u jednoj hladnoj i maglovitoj jesenskoj noći i Gitel se borila s dušom.

Dete se valjalo po jastucima, lečnik je izjavio, da je slučaj beznadan i nije više dao leka. A kad Gitel sa razrogačenim očima u nju pili, kao da ju zaklinja, kao da traži pomoći kod bake, koja je imala za svakoga po koju ublažujuću reč, po koji dobrostiv savet, po koje spasavajuće delo u spremi, tada se ova jaka žena kukajući srušila nad krevetom deteta.

Ali na jedanput se trgne, skoči na noge, hitno obriše lice, kao da se zastidila svojih suza, uze dete u naručje, poljubi ga u veseloj uzbuđenosti, metne ga opet lagano na krevet i othita.

Kao što je unuka u smrtnim mukama pribegla u bakino naručje, tako je i baka — po prvi put u životu smoždena od strahovanja za ono svoje najmilije, po prvi put tražeći pomoći — odbegla u crnu noć, naterana od neke zadnje nade, da poduzme nešto, što nije odgovaralo njenom biću punom snage i pouzdanja u sebe: Na grobu Ramua je htela u samoći da izlije vruću molitvu pobožne duše svoje. Nikad ga nije uznemirivala, nikad mu nije dosađivala sićušnim i smešnim molbama, danas je mora uslišiti. Naravno, da je u to noćno doba kapiju na groblju našla zaključanu. Ali to nije bila zapreka za stariću. Popela se na dosta visoki zid ograde i muklo se stropošta na grobove. Sa slomljenom nogom i zaduhanim prsima tiho se dovukla do svetog spomenika. U jutro ju tamo nađoše besvesnu i do pola ukočenu. Još istoga je dana umrla, a njena je unuka njezinom žrtvom ozdravila.

Baka Mahela bila je stara žena sa vedrim čelom i mladim očima, od Providenja nadarena muškim jakim srcem, a pošto je manjkalo delotvornih ljudi u ulici, pa je ona vodila i sudila. Odlučivala je protiv ukočenih zakona i protiv morala. Svi su se njoj pokoravali, jer su njezini razlozi ubeđivali, jer je njen duh bio pronicliv i postupak pun dobrote. Dosetljivošću svojom okrepila je dobre, vesele, i pametne i držala pod uzdom tvrđice, šunjala i prokazaoce. Usred tesnoće geta bejaše ona velika, slobodna i srčana.

Tako priča legenda o jednoj običnoj ženi iz naroda našega, o ženi, koja je bila puna prave pravcate jevrejske kulture, koja je specifična za nas, to jest kulture srca i duše. I ako nismo svi dostigli istu visinu te kulture kao ona, ipak je svi razumemo, svi je volimo i štujemo, i ako je nismo poznavali, niti čuli o njoj, jer je ona blizu srcima sviju nas, kao da je bila naša rođena baka ili majka: Jer je ona kost od naše kosti i meso od našega mesa, duh od našega duha i jedno plemenito parče živoga srca našega naroda. Jer svi imademo iste ideale i isto shvaćanje o jevrejskoj kulturi, koja je kultura jevrejskog srca i jevrejske duše!

Biće i jedinstvo Boga.

(Po knjizi «Dužnosti srca»)

Napisao kot. rabin **Dr. Izrael Kohn**, Koprivnica.

Rabi Bahja ibn Pakuda živio je u Hispaniji u XI. stoljeću i na početku XII. stoljeća. On je napisao popularno-filozofsku knjigu «o dužnostima srca» u arapskom jeziku, koju je Juda ibn Tibon preveo na hebrejski jezik. Hebrejski tekst opet su preveli na njemački Emanuel Baumgarten i M. E. Stern, Wien 1856.

Ova knjiga bila je kroz stoljeća najpopularnija-filozofska u židovskim i nežidovskim krugovima. Pitamo li se za uzrok zašto su učenjaci prigrllili to djelo proučavali ga i komentirali? Odgovor mora da glasi: Rabi Bahja je prvi židovski filozof, koji kaže: Spoznaja treba da ide prije vjere. Dok su skolastici XI. stoljeća naglašavali svoje stanovište prema vjeri riječima: «Non quero intellegere, ut credam, sed credo ut intelligam»*) (ne tražim spoznati zato, da vjerujem, nego vjerujem zato da spoznam), naš židovski filozof kaže: Zakoni čudorednosti istine i pouke, koje nama nalaže vjera, treba da se istodobno slažu i sa zdravim razumom**). Istina je, da je i prije bilo židovskih filozofa, koji su nastojali, da daju židovskoj vjeri i etici logički temelj, tako n. p. Filo Aleksandrinac (30 pr. Kr. do 50. posl. Kr.) i Saadja ben Josip (892—942) (Emunot ve-Deot) i dr.; ali Rabi Bahja je prvi, koji nama dosta jasno kaže:***) שהשיב אל דעתך ותשמש בשכלך . . . ויתחקור עליו בשכלך ותבונהך עד שיתברר לך האמת וידחה השקר . . . וישקול דעתך. Budući da zdrav razum rijetko je izvrnut zabludi, zato treba da on bude temelj prave spoznaje Boga. Zato je naša dužnost «tražiti i ispitivati zdravim razumom filozofske uzroke onih zakona i obredaba, koje sadržava tora i tradicija, tako da možemo istinu od neistine razlikovati, istinu zadržati a neistinu odstraniti», kako već nama i sveto pismo kaže: וידעת היום והשבות . . . «Poznaj to dakle danas i predoči si u srcu svojem da je Gospod Bog na nebu i na zemlji». U tom smislu treba da razumijemo i riječi prvoga proroka (Mojsije), koji u svojem najvišem vjerskom zakonu «שמע ישראל» hoće kazati, da je najvažniji temelj naše vjere istraživati i razmišljati o jedinstvu Boga, da ga iskreno i jedinstvom srca priznamo****) «שמע ישראל» ne treba

*) Anselmo Canterburyjski (1053—1109).

**) Bahja strana 12—13 ed. Stern.

***) Bahja str. 14. ed. Stern. uvod i str. 11.

****) strana 31. I. pog. ed. Stern i str. 7. uvod.

tumačiti u običnom smislu riječi «čuj Izraelu» već razumi Izraelu, spoznaj i shvaćaj da ima Boga, koji je jedan jedini, onda ćeš doći i do prave ljubavi Boga.

Postupak, na koji možemo istinu ustvrditi, je slijedeći: *) Pitamo a) Ima li Boga? A čim nam uspije da dokažemo izraživanjem biće Boga, treba da ispitamo, imade li samo jednoga ili više bogova? b) Čim dolazimo do zaključka, da ima samo jednog jedinog Boga, onda možemo razmišljati o tome, što to uopće znači upoznati jedinstvo Boga, iz kojeg opet dolazimo do jedinstva čovjeka i jedinstva srca.

Pretpostavke, s kojima se može dokazati da svijet ima stvoritelja, su trojake**). 1. Nikakva stvar nije u stanju, da sama sebe stvori. 2. Svi prvi počeci moraju imati prema broju jedan prapočetak; to hoće da kaže: mora da bude jedna prastvar, koja je uvijek bez promjene i bivanja, bez prestanka i postanja uvijek jednaka. 3. Sve što je sastavljeno mora da bude i stvoreno. Čim upotrebimo ove tri pretpostavke, dolazimo do slijedećeg zaključka: Ad a: Sve bivanje što u istinu postoji, moguće je samo onda, ako ima neki princip bivanja. Taj princip bivanja mora da bude samo čisti čin, apsolutni svijesni duh. Nemoguće je, da nastaje ono, što u istinu postoji, a najmanje se može o božanstvu govoriti, da je nastalo; jer bi moralo postati ili od nečega sličnoga ili od nečega nesličnoga. U prvom bi se slučaju moglo reći s istim pravom, da je ono slično nastalo od božanstva. U drugom pak slučaju nastalo bi božanstvo iz nečega što mu nije slično, dakle iz nečega što nije božanstvo — a to je gotovo nemoguće da nešto što jest, nastaje od nečega što nije***). Ovakvim umovanjem daje nama Rabi Bahja kozmološki dokaz za biće Boga kad veli, da pored bića koji mogu ili ne mogu eksistirati, mora biti biće, koje nužno eksistira, a to mu dostaje da a priore spozna bitak Boga. Ad b: Odatle sada izvodi dalje: Budući da je ta nužna supstancija, koja se zove Bog, dovoljan razlog svih pojedinosti, to ima samo jedan Bog. Isto tako treba uzeti, da je ovaj jedini nužno postojeći Bog izvan kojega ništa ne postoji neovisno od njega bez granica i da ima toliko zazbilnosti koliko je najviše moguće. Tu je uključen ontološki dokaz, koji se osniva na pretpostavci, da mora biti biće, koje posjeduje punoću bića. Ad c: K tome pridolazi još i fizičko-teološki dokaz, koji iz savršenosti svijeta zaključuje na biće savršene umnosti, koja je sve to uredila.

Kao graditelj što određuje svakome radniku svoju zadaću, te se posebna djelovanja njihova skladno slažu u cilju, tako je i Bog vladar udesio svemir kao slobodnu državu, gdje se bića radeći prema svojim zakonima sastavljaju u skladnu cjelinu.

*) str. 39. pag. 4.

**) str. 39—42 pag. 5.

***) Na sličan način dokazuje već Ksenofon (576—480) da ima boga. Vidi Windelband (Gesch. der alten Phil. str. 34 i Gomperz I. 134.

«והאדם כבעל הבית החשמש בכל אשר בו» A čovjek kao gospodar ove kuće (prirode), koji sve što je u njoj za svoje svrhe upotrebljava, biljke i životinje za hranu, sunce za svjetlo i. t. d. *) Opažanje pak ljepote i savršene urednosti u svijetu utvrđuje još više vjerovanje u postojanje Boga, koji je sve divno uredio božanskom mudrošću i da je on prvi i glavni uzrok svega**. ובאשר ... תעמיד על המעשה הזאת מן היחיד ... A kad se svojim razumom i umnim znanjem dovineš do toga stepena spoznaje jedinstva (boga) posveti jedinu dušu svoju uzvišenom stvoritelju, nastoj da shvatiš njegovo biće potpunom spoznajom njegove mudrošću, jakosti, milosrđa i potpune providnosti prema stvorenjima svojima; da se i ti njemu prilagođiš time, što vršiš njegovu volju.

Onda pripadaš među one, koji traže Boga, i dobit ćeš od njega pomoć i silu, da ga shvatiš i pravo razumiješ bivstvo njegovo.***) To je ukratko izvadak I. poglavlja knjige «Hobat Halbabot». U slijedećim 9 poglavljima Rabi Bahja tek raspravlja u filozofsko-teološkom duhu o pojedinim «dužnostima srca».

Ali nije zadaća ovih redaka da govorim o sistemu i teodociji Rabi Bahje, već samo da upozorim cjenjene čitaoce na ovu starodrevnu teol.-filozofsku knjigu, o kojoj jedan židovski filozof našega doba piše:****) «Wenn Bachjas ‚Herzensepflichten‘ keinen anderen Begriff entdeckt hätten, als den sie in der Einheit des Herzens, in der Einheit der Handlung und in der Einheit der Gottesverehrung (יחוד העבודה) zum Ausdruck gebracht haben, so wäre ihr Wert schon dadurch sehr beträchtlich; und das die jüdische Erbauung dieses Buch zum allgemeinen Schatzkästlein der Andacht die Jahrhunderte hindurch festhalten konnte, das ist ein sehr bemerkenswertes Zeichen für ihre Kraft und Klarheit ihrer Innerlichkeit und Wahrhaftigkeit.»

Talmudske izreke.

Neka je oholost daleko od onih, koji uče, jer ona će im smetati u pribavljanju znanja.

*

Kao što voda pri toku izbegava visinu i u nizinu se sliva, tako je i Tora samo kod onog stalna, koji je skroman.

*

Oholost je svedočanstvo umnog siromaštva.

*) približuje se shvaćanju Seneke (4–65) «De beneficiis IV. 7. I. sporedi B. Spinoza (1632–1677) «De divisione naturae» II. str. 29.

**) str. 43–80 ed. Stern.

***) str. 80, pag. IX. ed. Stern.

****) Hermann Cohens «Jüdische Schriften» I. str. 291.

Hrišćanski poznavaooci Talmuda.

Napisao nadrabim **Dr. Vilim Steiner**, Velika Kikinda.

Veliki verski preobražaj, koji je Luter stvorio, ni na Jevrejstvo nije bio bez uticaja. Iz reformacije je izrasla savest, sloboda mišljenja. Značajno je obeležje ljudske kulturne istorije, da je u Evropi i uopće u svem Hrišćanstvu reč Biblije držala u osnovima kroz mnoga stoleća razvoj čovečji, udarajući neizgladivo svoj pečat na sve ono, što čini uređenje sveta, pogled na svet. Otuda nije čudo, što su baš oni veliki reformatori, koji su ljudskom razvoju hteli odrediti nove puteve i ciljeve, upravljali najžešće napadaje baš protiv svete Biblije. I oni su u Bibliji videli ono put, koje je sprečavalo opći razvoj čovečanstva.

Pa i dan-danji malo njih znaju, da ona borba, koju su naučnici i društveni prevratnici povelili protiv svete Biblije, nije upravljena protiv Biblije, jer Bibliju kroz mnoge vekove nisu ni poznavali, nisu bili u mogućnosti da je poznaju.

I to je druga značajnost istorije obrazovanosti Evrope. Biblija je davala pravac uređenju sveta, a samu Bibliju nisu poznavali. U interesu vlasnika je bilo, da tekst Biblije po mogućstvu niko ne sazna. U pogledu originalnog hebrejskog teksta osećali su se u dovoljnoj sigurnosti, jer je hebrejski znalo samo Geto-Jevrejstvo. U hrišćanskim krugovima bilo je Biblije samo u latinskom ili grčkom prevodu. Kroz mnoge vekove je katolička crkva zabranjivala, da se Biblija prevedu ma na koji živi jezik.

Nemačka reformacija je raskinula ove okove. Luter je preveo čitavu Bibliju na živi nemački jezik. Ali je značajno, da ni veliki nemački reformator nije sa izvornog teksta preveo svete knjige. Hebrejskog jezika ni on nije znao, pošto su kroz dugo vreme bili pravo čudo oni hrišćanski naučnici, koji su razumeli hebrejski jezik.

Najpre je i Luter, kao pre 900 godina Muhamed, hteo pridobiti Jevreje.

Reformaciju je zasnovao na Bibliji, čije je čitanje u hrišćanskom svetu stajalo pod crkvenom zabranom. Luter je ispovedao, da vera treba da se osniva na Bibliji i da je originalni hebrejski tekst autentičan.

Živi poznavaooci i predstavnici hebrejske Biblije behu Jevreji, te je već zbog toga njegovo staranje bilo u vezi sa Jevrejstvom. Na početku svoga javljanja on je faktički lomio koplje uz Jevreje. U svom spisu, koji se zove: «Daß Jesus ein geborener Jude

gewesen», i koji je 1523. objavio, nedostižnim jezgrovitim stilom ovako se od reči do reči izjavljuje: «Die Papisten, Bischöfe, Sophisten und Mönche, haben bisher also mit den Juden verfahren, daß, wer ein guter Christ gewesen, hätte wohl mögen ein Jude werden. Und wenn ich ein Jude gewesen wäre und hätte solche den Christenglauben regieren lehren gesehen, so wäre ich eher etwas anderes geworden, als ein Christ. Denn sie haben mit den Juden gehandelt, als wären es nicht Menschen, haben nichts mehr thun können, als sie schelten. Sie sind Blutfreunde, Vettern und Brüder unseres Herrn; darum, wenn man sich des Blutes und Fleisches rühmen soll, so gehören die Juden Christo mehr an, denn wir. Ich bitte daher meine lieben Papisten, wenn sie müde geworden, mich Ketzler zu schimpfen, daß sie nun anfangen, mich einen Juden zu schelten . . . Darum wäre mein Rath, daß man säuberlich mit den Juden umgehe . . . Will man ihnen helfen, so muß man nicht des Papstes, sondern der christlichen Liebe Gesetz an ihnen üben und sie freundlich annehmen, mit lassen werben und arbeiten, damit sie Ursache und Raum gewinnen bei uns und um uns zu sein». Luter, dok je sam osećao teret nasilja, snažnim je rečima, kakve svet kroz hiljadu godina nije čuo, branio Jevreje, gledajući u njima narod proroka i apostola sa čijom je Biblijom pošao, da osvoji narode.

I Biblija se, kao nekada, opet pokazala čarobnom silom, tako da države reformacije do današnjeg dana nose ime biblijskih zemalja. Takozvani Stari Zavet, u kom sva prava pripadaju narodu, i koji ne poznaje tirane i plemstvo, ne samo verski, nego i politički je vaspitao i regenerisao narode, koji su mu se povratili. U najomiljenijim stolecima on je bio jedina čitanka narodna i pod njegovim uticajem postali su Subotičari, Unitarci i bezbrojne jevrejske sekte, čiji ostatci još i danas žive.

Obaranje crkvene tiranije, koje je početak obnavljanja opće kulturne istorije, utoliko je popravilo položaj Jevreja, što je pre-stala brutalnost srednjevekovne mržnje u pogledu izbora sredstava, ali bedni pravni odnosi njihovi niukoliko se nisu izmenili. Naukom se proglašuje i na istorijskoj, verskoj i pravno-filozofskoj osnovi se posvećuje za zakon i dogmu isključenje Jevreja i lišavanje svakog prava. Sam Luter, i ako najpre blagonaklonjeno govori o Jevrejima, docnije netrpeljivost i nasilje propoveda protiv njih. Ovo političko i društveno uniženje i dalje je ugnjetavalo nemačko-jevrejski duh. Tek na kraju XVII. i na početku XVIII. veka počinje se Jevrejstvo razvijati pod Fridrihom Viljemom, kada postadoše veće općine u Pruskoj.

Jezik im se izmetnuo u žargon, stvoren od nemačkih, hebrejskih, slovenskih i francuskih elemenata. Vladavina žargona trajala je u Nemačkoj sve do pojave Mendelssohna, a među ruskim Jevrejima sve do današnjeg dana. U njegovu razvoju razlikujemo nemačko-holandski i slovensko-jevrejski dialekat. Poljska u XVI. veku pokazuje veliki zamah duhovnog života, kao i interesovanje

za svetovne nauke. Mi vidimo čudesan napon u talmudskoj književnosti, ali i delimično izopačenje. Jer se radilo besprimer-
nom oštrinom uma, ispitujući zadivljujućom dubokom analizom vekovima pribrano građivo, ne uvek radi prirodnog tumačenja, nego radi duhovitosti, iznenađenja, obsenjivanja, «hiduša», «nečeg novog», u kom nije bila glavna stvar umesnost shvatanja, logično rešenje, nego blesak oštrog uma.

Prekid sa arapskom kulturom zamenjuje vraćanje klasičnim i hebrejskom jeziku. Pape izdaju bule protiv Jevreja. Godine 1543. naređuju najstrožiju cenzuru. Papa Julije III. vodi rat istrage protiv Talmuda 1553., koje su godine spaljena i verska dela italijanskih Jevreja.

Ali papa Pie IV. uskoro, 1564., dozvoljava cenzurisano izdanje Talmuda, koje je izišlo u Bazelu od 1578. do 1580. Zatim u Lembergu 1617. Osnovom današnje podele strana uzeto je Justinianovo izdanje. Uopće štamparije unose nov život u književnu delatnost jevrejsku. Prva hebrejska tiskanica jeste komentar Pentateuhe od Rašia, izdat Abrahamom b. Gartonom u Reggio di Calabriji 1475. Ovde se štampanje još uvek zove «katab», «pisanje». Iste godine izišao je i Jakoba ben Ašera Kodeks (Pieve di Sacco.) Zatim u Mantuvi od 1476. do 1480.: Jedaje Peninia «Behinat Olam». Za tiskanice uobičajeno jevrejsko ime «defus», od grčkog «typos», prvi put upotrebljava uz komentar Gerzonidesa za Job (Ferrara 1477.) Veoma je čuvena bila štamparija nemačkog porekla porodice Sončino. Njena je zasluga prvo izdanje Biblije. (Sončino 1488.) Drugo je izdanje priređeno 1494. u Bresciji.

Jedan primerak, kojim se i Luter služio prevodeći Bibliju, nalazi se u berlinskoj kraljevskoj biblioteci. Tiskanica se uznosi kao «nebesko, sveto» delo, jer se njemu ima zahvaliti veća tačnost teksta. Imala je i protivnika, svakako među prepisivačima, kao i među hrišćanskim kaluderima-prepisivačima. Luter naziva štampanje knjiga spasom čovečanstva. — Hrišćanin Daniel Bombarg u Veneciji izdao je pomoću jevrejskih korektora Bibliju rabinicu 1517., zajedno sa Targumom, Masorom i srednjevekovnim komentarima. I podela 150 psalmova, koji već u Septuaginti igraju ulogu, rasprostrta je izdanjem od 1517. Podela na poglavlja odomaćena je (Venecija 1524.) na osnovu druge Biblije rabinice. Reformacija vraća hrišćansku bogosloviju Bibliji; zapaža njen narod, Jevrejstvo; grozničavim marom ispituje njegov jezik, istoriju i versko učenje. Pre političke i verske ravnopravnosti Izraela, mnogo brže je usledio književni prijem: prihvatanje jevrejskog jezika i nauke, čije je izučavanje neophodni sastojak teološkog osposobljenja, šta više i opće obrazovanosti.

Na velikim školama izučava se hebrejski jezik. Jevrejstvo najpre u evropskom svetu kulture dobija građansko pravo, a u istoriju reformacije, šta više, ulazi kao kvasac jedno jevrejsko književno pitanje, Reuchlinova odbrana Talmuda, koja je kao

stvar humanističkog pravca i pobede reformacije bila suprotna verskoj i duhovnoj reakciji. Jovan Reuchlin, rođen u Pforzheimu 1455., umro 1522., pomogao je, da se Srednji Vek prenese u Novi Vek, otuda je on u XV. veku bio na velikom glasu. Za čudo je znao klasičnu književnost i naročito se istakao svojim istinoljubljem. Hrišćanin Reuchlin imadaše toplu želju, da se upozna sa hebrejskim jezikom. Velikog uticaja imao je nanj' naučnik, čudo Italije, vojvoda Jovan Pico de Mirandola, koji je živeo od 1463. do 1494., i od kog je saznao, kakvo se duboko znanje skriva u Kabali. Žudio je za prisvajanjem znanja iz jevrejske književnosti, ali ga nije imao od koga naučiti. Za vreme svog bavljenja u Lincu, u dvoru kralja Fridriha III. upoznao se sa dvorskim lečnikom Jakobom ben Jehiel Loansom i od njega je naučio hebrejski jezik i književnost. Uskoro je iskoristio znanje hebrejskog jezika. Reuchlin je napisao delo: «O reči koja izaziva divljenje», u kom se delu «De verbo mirifico» peva prava himna hebrejskom jeziku. Između ostalog i ovo je pisao u tom delu: «Jevrejski jezik je prost, neiskvaren, svet, kratak i jezgrovit, na njemu se je Bog sa ljudima, ljudi sa anđelima neposredno, bez tumača, licem k licu razgovarao, kao što čini prijatelj sa prijateljem». Ni fanatik Jevrejin ne bi znao ispevati, lepšu himnu o hebrejskom jeziku, nego što je to Reuchlin učinio. Reuchlin se starao dokazati, da mudrost svakog naroda, simboli paganskih vera, formalnosti bogoslužjenja nisu ništa drugo, do li krivo shvaćena i unakarađena jevrejska istina, koja je duboko i tajanstveno ukorenjena u hebrejskoj reči, pismenu, pa čak i u oblicima hebrejskih pismena. Reuchlin je inače osećao, da je njegovo znanje još nedostatno; otuda se u to vreme, kad je bio izaslat kao poslanik jofalskog izbornog vladara u Rim, da zastupa njegovu stvar kod pape Aleksandra VI. (1498—1500), tamo u Rimu dalje usavršavao u hebrejskom jeziku kod Obadja Sforno a*). Tamo vidimo nemačkog humanista, koji je već onda bio slavan muž i čijim su se latinskim besedama Talijani divili, gde sedi kod nogu jevrejskih naučnika, ne bi li se usavršio u hebrejskom jeziku.

Pošto je u to vreme u čitavoj Nemačkoj, a može se reći i u čitavoj Evropi, Reuchlin bio jedini Hrišćanin, koji se bavio hebrejskim jezikom, njegovi mnogobrojni prijatelji su ga nagovarali, da izradi jednu hebrejsku gramatiku, koja će osposobiti znatiželjne, da sami izučavaju hebrejski jezik. Prvim Hrišćaninom izrađenoj hebrejskoj gramatici Reuchlin je dao ime «Spomenik, koji je čistiji od metala» pored natpisa «Rudimenta hebraica»; ona je izašla u Pforzheimu 1506. Ovo delo sadrži najvažnija pravila

*) Obadja ili Servadus de Sforno (rod. 1470., umro 1550.) lekar u Rimu i Bologni, koji se, sem lekarske nauke, zanimao i naukom Biblije i filozofije, preveo je vrlo mnoga hebrejska dela na latinski, posvećujući ih Henriku II., francuskom kralju.

nauke o oblicima, a uz to i rečnik. Ovo je delo imalo znatan uticaj. Veliki deo humanista počeo je se zanimati hebrejskim jezikom i mnogi podoše tragom Reuchlina. Između drugih naročito: Sebastian Münster iz Widmanstadta. Kad se na papinu zapovest svaka nađena hebrejska i talmudska knjiga imala javno spaliti, Reuchlin je otvoreno protestovao i protivio se. Za malo, pa bi bio došao u tamnicu inkvizicije.

Na «Handspiegel» od apostata Pfefferkorna*), koji je najgluplje optužbe dizao protiv Jevreja, Reuchlin je odgovorio delom «Augenspiegel» (ili naočari, koje su bile nacrtane na naslovnom listu**). Optužbe Pfefferkorna odreda je oborio u ovoj ozloglašenoj knjizi. Ton «Augenspiegel»-a je pravedna srdžba jednog poštenog čoveka, koji je najvećom energijom odbio optužbu, da je on tobože za novac izdao svoje odbranbeno delo. Nesumnjivo je dokazao, da u svom životu nikad nije primio ni zlata, ni srebra, ni filera, ni metala od Jevreja zato, da ih brani. Neopisano probitačna po Jevrejstvo beše ova Reuchlinova***) knjiga, koja je izišla baš o frankfurtskom velikom sajmu, pa je hiljadama ljudi razgrabilo ovo na nemačkom jeziku napisano delo. Da je jedan toli proslavljen, ugledan muž, kao Reuchlin, ustao u odbranu Jevrejstva, nazivajući opadača Jevrejstva izdajnikom i lažovom, beše tako nov glas, da su čitaoci sami sebe pitali, jesu li dosad spavali, kad su se dali zavesti. Tako je Hrišćanin Reuchlin branio i Talmud. Među Reuchlinovim delima pomenuti valja još: «De arte cabbalistica», izišlo u Hagenau-u 1517., a posvećeno papi Lavu X. «De accentibus et orthographia Hebraeorum libri III.», izišlo u Hagenau-u 1518. Reuchlinovo izdanje sedam utešnih psalmova prva je u Nemačkoj na hebrejskom jeziku objavljena tiskanica****). Ne samo u Nemačkoj, nego u Francuskoj i Poljskoj ustanovljene su na univerzama katedre za hebrejski jezik. Egidius de Viterbo, kardinal, uzeo je u svoju kuću Elia Levita, čuvenog grama-

*) Potpun natpis knjige je: «Handspiegel Johannis Pfefferkorn wider und gegen die Juden und Jüdischen, Talmudischen Schriften, so sie über das Christlich Regiment singen und lesen. Welche billig Gottslästerer, Ketzler und Abergläuber, des Alten und des Natürlichen Gesetzen gezeilt, geheißten, verthumt und abgetan werden mögen. Darum sich etliche Christen wider mich setzen, aufrichten, solche Artikel zu wiederlegen. Dagegen ich antwurd, und mitt bescheidene Reden ufsgelöst hab.»

***) Potpun natpis dela je: «Doctor Johansen Reuchlins D. K. M. als Ertzherzogen zu Oesterreich, auch Churfürsten und Fürsten Gemeinen Bund — Richters in Schwaben, wahrhaftige Entschuldigung gegen und wider ausgetauften Juden, genannt Pfefferkorn, vormals getruckt ussgangen, unwahrhaftigs Schmach Buchle Augenspiegel.»

****) Ovdje napominjem, da Reuchlin u svojim gramatičkim delima navodi srednjevekovne jevrejske pisce. Mnogo uzima od Rašia; uči i Talmud; uz traktat Sanhedrin ostale su beške od njega.

*****) Izišla u Tübingen 1512. Vidi još: L. Geiger: «Johannes Reuchlin, sein Leben und seine Werke». (Leipzig, 1871.); Horowitz: «Zur Biographie und Korespondenz Johannes Reuchlins. (Wien, 1876.)

tičara*), radi izučavanja hebrejskog jezika, pa je kroz 13 godina obezbedio održavanje i njemu, i njegovoj porodici**). George de Selve, vladika grada Lavoura, francuski poslanik, takođe je učio hebrejski jezik kod Elije Levita. I sam Luter je učio hebrejski, da bi se temeljitije mogao udubiti u izučavanje Biblije. Najočevidnije se pokazivala želja za znanjem hebrejske nauke u Francuskoj. Pariska univerza, koja je u ono vreme davala ton, spalila je na glomači Reuchlinov «Augenspiegel», koji je izdan u interesu Talmuda i hebrejskog jezika. Jedva 6 godina docnije osniva se katredra hebrejskog jezika na pariskoj univerzi i štamparija hebrejskog jezika***), i baš ispovednik kralja Ludviga, Guillaume Haguinet Petit, na čije su došaptavanje uzapćena dela Reuchlinova, istakao se kao zagovorač hebrejske književnosti. Na preporuku ovog dominikanca kralj Franja I. je sposobnog korzikanskog vladiku, Augustina Justiniana, doveo u Francusku. I Eliju Levita je pozvao kralj Franja I., da zauzme katedru hebrejskog jezika. Tada je ovaj poziv imao velikog značaja. U pravu Francusku za više od jednog veka ne samo da se nije mogao nastaniti Jevrejin, nego se ni baviti nije mogao, a sad, eto, pozivaju jednog Jevrejina ne samo da se bavi tamo, nego i da zauzme jedno poštovanja dostojno mesto i da Hrišćanima drži predavanja o jevrejskoj književnosti. — Pod upravom Augustina Justiniana, korzikanskog vladike, na univerzi u Rajmsu francuski đaci učili su hebrejski. A kako je učenika bilo u malo primeraka, Augustin Justinian dao je štampati Kimhia hebrejsku gramatiku i, što još veću pažnju zaslužuje, u Parizu, gde su dominikanci pre 300 godina Majmunija «More Nebuhim», «kažiput zabludelim», veliko versko-filozofsko delo spalili, tamo dominikanac Justinian daje zgotoviti latinski prevod «More Nebuhim»-a od Mojsija Majmunija. (1520.) Kad je Pavle Fagius, reformatski sveštenik, hteo osnovati hebrejsku štampariju u Isny-u, pozva je tamo Elija Levita. Kaldejski i rabinski rečnik Elije Levite izišao je najpre u ovoj štampariji, a Pavle Fagius, učenik Elije Levite, bio je izdavač, pa je jako razgrabljeno ovo izdanje, jer su se mnogi hrišćanski naučnici interesovali za ovaj rečnik. Biblijska nauka dobila je veoma veliki zamah. Jedan dotle nečuveni svet otkriven je narodima usled prevoda Biblije. Uskoro je Biblija prevedena na sve jezike

*) Puno mu je ime: Elija ben Ašer Halevi, i bio je iz Neustadta kraj Nürnberga. (1409—1549.)

***) Viterbo je najpre poput njega dao prevoditi de'a vormskog kabalista Eleazara, zatim ga je nagovorio da piše Concordanciju. U kući Viterba ova su dela izišla: «Elija Levita nemačka gramatika» (1517.) Ovo delo raspravlja imenicu i glagol, a delo: «Harkaba» (1518.) nepravilne reči (formae mixtae). Ova dva dela najpre su izišla sa aprobacijom (1518.) od strane rimskog betdina. (Vidi J. Q. R. 1898. 383.)

****) Ovde napominjem, da je papa Lav još za dela Elija uredio hebrejsku štampariju, posle dovršenja masorejske konkordancije (ספר וברונה) 1521.) i gramatike u stihovima (פרקי אליהו או פרק שירה).

evropskih naroda, te je tako postala pristupačnom za sve narode. Elija Levita preveo je Bibliju na nemački, pa je taj prevod u ono vreme bio jako tražen u hrišćanskim krugovima. Čuvenim španjolskim prevodom snabdeo je Bibliju maranos Duante de Pinel u Ferari, a to ne beše niko drugi, nego Jevrejin Abraham Usque, jevrejski pesnik, koji je svojim pesmama hrabrio narod i usađivao unj' uzdanje u bolju budućnost. Interesovanje za hebrejsku Bibliju bilo je tako veliko u ovo vreme, da je Bomberg Daniel, vlasnik hrišćanske štamparije, štampao Stari Zavet sa komentarima: Raši, Ibn Ezra, Kimhi, Gerzonides i drugim tumačenjima. Jedno izdanje stizalo je drugo usled velikog interesovanja.

U Holandiji, ovoj protestantskoj državi, jedan hrišćanski naučnik, Vilim Surenhuys iz Amsterdama, bavio se kroz mnogo godina prevadanjem Mišne na latinski jezik. Ovo je delo izišlo 1698—1703. On je zahtevao, da se hrišćanski mladići, koji se odaju svešteničkom pozivu, obuče i u rukovanju Mišnom, obodravajući ih, da se usavršavaju u hebrejskom jeziku.

Jakob Basnage (umro 1723.), veliki protestantski bogoslov, napisao je pod natpisom: «Historia Judaica», «Verska istorija Jevreja», delo od 5 tomova (1706.), koje je svojim temeljnim istorijskim znanjem i prijaznim pisanjem učinilo vrlo veliku uslugu Jevrejstvu. U narodskom stilu obradio je sa velikom vrednošću sve one izvore, koje su naučnici pisali o Jevrejima i Jevrejstvu. U svom delu ukazuje na veliku književnost Jevrejstva i na mučeništvo, koje nas divljenjem ispunjava. Ovo njegovo delo učinilo je silan uticaj na dva hrišćanska naučnika: Hristiana Theofila Ungera, herenlužičkog (Šlezija) sveštenika i Jovana Hristofora Wolfa, hamburškog universitetskog profesora istočnih jezika, koji su se takođe pomno bavili jevrejskom istorijom i književnošću, pa su u svojim predavanjima vrlo često ukazivali na gore navedeno delo Jakoba Basnage, koje su i dopunili.

Ogroman uticaj na hrišćanske hebreiste imala su dva Jovana Buxtorfa. Stariji Buxtorf rođen je 15. decembra 1564. u Kamenu (Westfalia). Svoje studije dovršio je u Marburgu, Heidelbergu, Baselu i Ženevi; 1591. postao je na baselskoj universi profesor hebrejskog jezika. Hrišćanin Buxtorf Jovan bio je najsposobniji znalac hebrejskog i srodnih mu jezika. Najodličnija dela su mu: «Manuale hebraicum et chaldaicum» (Basel 1602., sedmo izdanje je izišlo u 1658.); «Lexicon hebraicum et chaldaicum» (Basel 1676.), «Biblia hebraica cum paraphrasi chaldaica et commentariis Rabbiorum» (Basel 1618. u 4 toma); «Tiberias, s. commentarius Masorethicus» (Basel 1665.); «Concordantiae biblicorum hebraicorum». (Njegov sin, mladi Buxtorf, dovršio je ovo delo, koje je 1632. izišlo u Baselu.) «Lexicon chaldaicum talmudicum et rabbinicum» (takođe je njegov sin, mladi Buxtorf Jovan, dovršio ovo delo, koje je izišlo

u Baselu 1640.; ovo je delo, iznova preradio B. Fischer, Leipzig 1866—1874. u 2 toma.) Drugi Jovan Buxtorf, takođe orientalist, sin starijeg Jovana Buxtorfa, rođen je 13. avgusta 1599. u Baselu, bio je naslednik svoga oca na hebrejskoj katedri baselske univerze 1630. (16. avgusta 1664. umro je u Baselu.) Izdao je Majmunijev «More Nebuhim» (u Baselu 1629.), sem toga dela svoga oca. — Sin mlađega Jovana Buxtorfa: Jovan Jakob Buxtorf, rođen je 4. septembra 1645. i bio je naslednik svog oca na hebrejskoj katedri. Njegovi rukopisi, većinom prevodi rabinskih spisa, nalaze se u baselskoj biblioteci. Njegov unuk, Jovan Buxtorf, rođen 8. januara 1663., nasledio ga je na hebrejskoj katedri, a umro je 19. junija 1732.

Stariji Jovan Buxtorf majstorski je vladao hebrejskim jezikom i učinio ga je pristupačnim za hrišćanske krugove. On je vodio živu prepisku sa amsterdamskim, nemačkim i carigradskim jevrejskim naučnicima. Usled njegovog uticaja nisu se samo muževi bavili dopisivanjem na hebrejskom jeziku, nego i hrišćanske dame. U modi je bilo dopisivanje na hebrejskom jeziku, pa ga je i Kristina, švedska kraljica, kultivisala. Ozbiljno i pomno su se bavili hebrejskim jezikom i hrišćanski državnici, kao n. pr.: Hugo Grotius, holandski veliki i učeni državnik i filozof; dalje Jovan Selden, predsednik engleskog parlamenta.

Hrišćanin Josif Scaliger u Lajdenu bio je odlični poznavalac Majmunijevog «More Nebuhima»-a.

Nikola Serarius beše najodličniji hebreist među Jezuitima.

Jovan Coccejus preveo je traktate Talmuda Sanhedrin i Makot.

L'Empereur preveo je na latinski jezik talmudske traktate Baba Kama i Midot; Guisius talmudske traktate Zeraim i Makot; Honting: Rošhašana; Leusden, Lund, Peringer, Sebastian Schmidt, Scheringham, Wagenseil talmudske traktate: Tanit, Aboda Zara, Šabat, Erubin, Joma i Sota.

H. Hottinger, hajdelberški profesor, autoritet u znanju hebrejskog i talmudskih idioma, vidi: «Thesaurus Hottingerianus».

Fridrih Jovan Mieg, hajdelberški profesor, preveo je jedan deo Majmunova kodeksa.

Toma Elbert u Frankfurtu preveo je versko filozofsko delo Josifa Albo-a. Franja Taylor פרקי אבות i Jedaje Peninija בחינת עולם «Pretres sveta», a zajedno sa Arnoldom Bostetalom preveo je «Kuzari» Jude Halevija.

Kao što se vidi, sa svakom granom hebrejske nauke bavili su se naučnici drugih vera.

Na večni ponos Jevrejstva služi okolnost, da su nas nazvali «Narod pisanja» i da su naši sveti spisi dospeli u krug čitavog čovečanstva i u njegov svet misli.

Na ponos nam služi, što pod nebom nije bilo kulture, u kojoj Jevreji nisu imali udela.

Evo kako o tom peva pesnik:*)

Ova je Tora zakon,
Koji nam je Bog dao,
Ona je naša hrid, sreća, sve
Večni ukras i ponos.

Lutajući po velikom svetu
Mi smo je sejali posvuda.
Osvarula je nova zora,
S večnim žarom svetog ognja.

Nad Sinajem svetlost jaka,
Zasijala poput zraka,
Zasenula svojim sjajem,
Obasula celu zemlju.

I razagna slepu veru,
I poruši sve idole,
Spasonosnu nauku
Objavi svem svetu.

Talmuske izreke.

Ja sam Božji stvor, i moj bližnji je Božji stvor, ja radim u gradu, a on u polju, ja sam rano kod svog rada, a on kod svog, on se ne hvali svojim radom, ni ja mojim, možda je moj rad veći od njegovog, znamo: veći ili manji to je svejedno, samo ako je srce upravljeno na ispunjavanje dužnosti.

*

Bolje da sâm osetiš stid, nego da se od drugih zastidiš.

*

Sjaj Tore je mudrost — a sjaj mudrosti je skromnost.

*

Kao što kuća, koja nema donjeg praga, izgleda upola porušena, takav je i čovek, kome kraj svih dobrih osobina nedostaje skromnost.

*

*) Dr. Josif Patai u spevu «Šebuot», koji je u note stavio J. Gj. Major.

Zasluga Jevreja za medicinsku znanost.

Iz jednog predavanja blagopoč. nadrabina **Dr. Samuela Weszela** (Sarajevo).

Moto: Prva je dužnost države, da joj budu građani zdravi, fizički i moralno.

Masaryk.

Zdravlje je narodno jedan od najvećih uslova za napredak i blagostanje države.

Dr. Ladislav Polić.

Bio bi odveć težak pothvat, kada bih htio da iscrpno obradim ili da također samo nabrajam jevrejske ljekare, koji su u kulturnoj istoriji jevrejskog naroda došli do velike časti i slave. Mogu samo danas da kažem to, da je bio kroz dvije hiljade godina jevrejske istorije u galutu život i rad jevrejskih ljekara gotovo jedina svijetla tačka. Židovski ljekari bijahu spojka između Jevreja i drugih naroda, od kojih su bili odijeljeni svojom religijskom raznolikošću. Jevrejski ljekari bijahu već odavno prvi u aristokraciji razuma, duha i karaktera. Ta i Talmud već kaže lijepo i umno, da se znanost mora jače cijeniti od same kneževske i nadsveštenečke časti.

Neki znameniti prirodoslovac starijeg doba izjavio je, da su jevrejski ljekari bili kneževi ljekarske znanosti u srednjem vijeku; jedan od najvećih nejevrejskih ljekara, osnivač celularske patologije Rudolf Virchov, profesor u Berlinu, izjavio je na međunarodnom ljekarskom kongresu, održanom u Rimu 1900. godine, «da se tek sada vidi, kako su bile velike usluge, koje su jevrejski ljekari ukazali održavanju i njegovanju medicinske znanosti, i da se samo baštinjenoj sposobnosti Jevreja mora pripisati, da su se posvetili tom zanimanju».

Carmoly piše međutim o jevrejskim ljekarima, da su ljekarski studiji kod Jevreja postali »éducation nationale«, jer su samo tako mogli postići onaj ugled i onu materijalnu moć, koja je bila potrebna za zaštitu naroda, koji je stenjao pod silnim pritiskom.

Uzalud je zaključio jedan koncil, da jevrejski ljekari ne smiju liječiti nejevrejske bolesnike; ali već slijedeći koncil bio je prisiljen, da ovu okrutnost ublaži tako, da se ne smije obraćati na jevrejske ljekare, osim u slučaju, ako ne bi bilo druge pomoći. Uzaludno obratiše se moćni grofovi od Burgasa na Kralja

Kastiljskoga sa molbom, da se Jevrejima zabrani liječenje nejevreja; odgovor je glasio, da je nemoguće da se zabrani jedna znanost, od koje čovječanstvo ima koristi.

Franjo Prvi, kralj Francuske, čeznuo je u svojoj bolesti za židovskim ljekarom i zamolio je njemačkog cara Karla Petoga, da mu takovog pošalje.

Veliki broj papa imao je jevrejske tjelesne ljekare. Leo Deseti imenovao je židova Zarfatiya svojim ljekarom, dozvolivši mu, da može u svojoj kući urediti sinagogu. Nasljednici familije Zarfatiyevе služiše kao jevrejski ljekari još pod slijedećim, daljnjim papama.

Kojoj se okolnosti ima da pripíše ova velika moć i simpatija jevrejskih ljekara?

Pred jedno četvrt stoljeća napisao je francuski izvjestitelj o južnoafričkom ratištu, da su ljekari najsimpatičnija lica cijelog rata. Oni prijatelja i neprijatelja sa jednakom požrtvovnom brižljivošću liječe i njeguju.

«Jer, — piše Carrère —, ljekari žive na međašnjoj liniji čovječanstva, tamo, gdje se dodiruje život i smrt, i to čini njihovu dušu blagom i punu milosrđa». Ova duhovita opaska je osobito tačna i ispravna za jevrejske ljekare svih vijekova. Oni su živjeli kao Jevreji i ljekari na pograničnoj liniji čovječanstva, a istodobno su stajali postojano na predstraži, i tako im bijaše srce blago, ali im bijaše i duh jak, a volja odlučna. Istinska ljubav prema bližnjem, kao i oštri dobro školovani duh jevrejskih ljekara učinio ih je velikim i jakim u prošlosti.

Na ljekarskim školama bijahu Jevreji kroz čitava stoljeća ne samo učenici, nego i učitelji. Za vrijeme Harun-al-Rašida podučavao je jevrejski ljekar Sahl u Bagdadu. Broj njegovih učenika bivaše tako velik, da je svoja predavanja morao držati na otvorenom trgu. Njegov sin bijaše također znameniti ljekar. U Kajruvanu, u središtu muslimanskih naroda Afrike, stvorila se jevrejska medicinska škola, koja je za vrijeme od tri stoljeća poslala u svijet znamenite ljekare.

U prvom redu spominjemo Isaka Izraeli-a. — On je živio i djelovao u desetom vijeku. Njegova knjiga o dietetici bila je šest stotina godina kasnije prevedena iz arapskog na latinski, i izdana je ponovo za poduku ljekara u Leidenu. — Nijedan ljekar našega doba, pa bio on ma kako slavan, teško da će doživjeti, da će se nakon šest stotina godina izdati njegova dijela i jedva, da će se njegovo ime spomenuti. Ali stogodišnji neženja, bećar, Izraeli proricao je to sebi, jer na pitanje, zašto se on nije oženio, reče, da je napisao četiri dijela, koja će sačuvati njegovo ime dulje, nego bi to mogla njegova djeca i unučad. — Njegova se je nada faktično ispunila. Dok je naime njegovo spomenuto djelo živjelo šest stotina godina, tek pred jedno četvrt stoljeća izdano je pola ljekarsko i pola religijsko-filozofsko djelo Izraelovo. Tako je toga pisca to dijelo preživjelo punih šest stotina godina.

U svim mjestima bijaše veliko znanje židovskih ljekara ključ, koji ih je doveo do velike moći. Jedan od neumrlih među njima bijaše Maimonides, Rambam, ili kako ga Heine nazvaše «veliki orao sinagoge». Ovaj veliki ljekar i filozof, poznat u svim dijelovima svijeta, živio je na dvorovima špansko-maurijskih kraljeva. Bio je i tjelesni ljekar velikog i pobjedonosnog sultana Saladina.

Treba nadalje istaknuti liječnika Jude Halevija našeg najvećeg pjesnika.

Ne na lakomišljenost mase, nego na vlastito savjesno stečeno znanje oslanjahu se jevrejski ljekari; nije onda ni čudo, kada su u ljekarskim školama, koje su nastale u Italiji i u Južnoj Francuskoj, rođučavali jevrejski učitelji i nejevreje.

U Montpellieru još danas postojeći medicinski fakultet bio je u godini 1525. osnovan gotovo od samih Jevreja. U Padovi i Salernu držahu se na univerzitetima medicinska predavanja na hebrejskom jeziku, a godine 1301. zbililo se u Montpellieru nešto, u što bi se danas jedva moglo vjerovati, da je dekanom fakulteta izabran jevrejski ljekar, veliki naučenjak Profatius. Pod njegovim uredovanjem uživala je medicinska škola u Montpellieru tako veliki glas, da je ona čak i sličnu školu u Parizu potisnula u pozadinu.

Tobia Kohen, koji bijaše koncem sedamnajstog vijeka tjelesni ljekar sultana u Carigradu, veli: «Lječenje je vrlo lako sa ustima šarlatana, ali vrlo teško sa očima pravoga ljekara».

Znanost bijaše štiti jevrejskog ljekara, a okolnost, da su se već prvi kraljevi Francuske obraćali na jevrejske ljekare, tumači Voltaire sarkastičnim načinom svojim tako, «da se je moralo obraćati na židovske ljekare samo zbog neznanja nežidovske Evrope.»

U Njemačkoj imadahu židovski ljekari i u danima najveće mržnje ugledan položaj. Fridrih III. imao je jevrejskog ljekara Loansa, koji je podučavao u hebrejskom velikog naučenjaka i humanistu Reuchlina, i taj je ljekar uživao carevu naklonost u tako velikoj mjeri, da je ovaj još na smrtnoj postelji preporučio Židove dobrodušnosti njegovog sina, cara Maksimilijana.

Izborni knez od Würtenberga bio je prisiljen u to doba nekom Hirschu, «Judaeus promotus medicinae doctor», osigurati slobodno izvršivanje prakse i osloboditi ga svih nameta.

U petnaestom vijeku došla je do velikog ugleda u Frankfurtu, kao ljekar za oči, jedna židovska žena, imenom Zeslin. Za vrijeme cijelog petnaestog stoljeća djelovahu zajedno ljekari-muževi i žene, tako da je čak i nadbiskup u Würzburgu dozvolio Jevrejki imenom Sara, da može vršiti ljekarsku praksu i kupovati nekretnine. Propisno su bili vaspitani ženski ljekari, kao Rebeka, koja je bila apsolvirana učenica univerziteta u Salernu. Ona je objelodanila knjigu o groznici, kao i druga znanstvena medicinska djela.

U toj slavnoj tradiciji kreće se kao ljekar Jevrejka Dr. Jakobs, koja se pred 25 godina nastanila u Nizozemskoj, stavivši se odmah na čelo pokretu o uređenju pitanja bolničarki.

Na znanosti i znanju osnovana moć dala je jevrejskim ljekarima onu ponosnu svijest, kojom su se podigli iz svoje jevrejske i nejevrejske okoline. Kao Židovi bijahu tjelesni ljekari kalifa, sultana, papa, careva i kraljeva. Kada je Henrik IV., francuski kralj, imenovao Jevrejina Montalta iz Italije svojim dvorskim ljekarom, prihvatio je ovaj ponudeno mu mjesto samo pod tim uslovom, da mu se dozvoli slobodno ispovijedanje njegove religije.

Gdje su se pred kratko vrijeme u krvavoj borbi uništavali Hugenoti, nastanio se ovaj ljekar sa svojom kućom i hramom. Henrik IV. cijenio je ovoga svijesnoga i vjeri predanog židovskog ljekara tako, da mu je petkom, kad bi se ljekar uputio svom bolesniku, poslao u susret svoju vlastitu kočiju, kako bi mogao doći još prije nastupa šabata. Evo, to je doista najlijepše riješenje pitanja subotnjeg počinka!

Židovski ljekar Zaharias iz Bratislave bi pozvan od kralja Ladislava u Budim, i kako kraljevski ukaz glasi, bi jevrejskom «medico et phisico» Zahariasu, koji je sa svojim odličnim znanjem ukazao svoju korisnu službu kralju i građanima, podijeljeno pravo, da se može kretati u Bratislavi bez uobičajne nošnje, pa da može nesmetano posjećivati bolesnike. Naravno, da je Bratislava uskratila posluš tom ediktu, poradi čega je taj grad bio opetovano ukorom pozvan na red. Protiv toga što ih je kao ljude i kao Židove ponizivalo, što ih je spriječavalo da izvršavaju svoje plemenito zvanje, podigoše jevrejski ljekari borbu. U Rimu su izdejstvovali, da ne moraju nositi samo za Židove određene crvene kapute, u Frankfurtu, da smiju stanovati izvan geta, ali su oni usprkos toga ostali židovski ljekari, priznavajući svijesno svoje pleme i svoju vjeru.

Vjerni historiskoj istini valja da govorimo i o iznimkama. U zemljama islama i hrišćanstva bilo je i takvih ljekara, koji smatrahu za korisno i cijelishodno, da se odreknu svoje vjere i svoga naroda.

Jer u sva vremena bilo je Živoda, koji su se sami odveć malo cijenili, da su sve pa i svoju sopstvenu ličnost odbacili kao neko trošno odijelo, a istodobno bijahu tako uobraženi, da su mislili, da će se njihovo potomstvo, u koliko više neće biti Židova, lako domoći velikih i najvećih državničkih časti.

Sa gorkom ironijom kaže Renan o apostatima među jevrejskim ljekarima i naučenjacima, da su ovi pokršteni Jevreji bili žig svojih prijašnjih suvjerjenika «sans faire beaucoup d'honneur à leurs correligionnaires d'adoption».

U suprot sa onima, koji su iznevjerili zastavu, može storija jevrejskih ljekara ponosno ukazati na one, koji su Židovstvo branili svojom velikom duševnom snagom i po potrebi i svojim životom, kao n. pr. na Bonet de Lattes-a, koji je kao

tjelesni ljekar Leona X. branio Jevrejstvo od jevrejskog apostate Pfefferkorna, koji je na Jevreje nahuškao javno mnijenje.

Jevrejski ljekari stajahu vazda na čelu djelujući u korist Židovstva za vrijeme od dvije hiljade godina. Da nije njihov broj pao i da nije malaksala njihova snaga do u najnovije doba, tomu je uzrok u okolnosti, da se jaka veza jevrejskog ljekara spajala sa jevrejskom religijom i jevrejskim narodom. O svijetlu se kaže, da mu je nekako neobično, da se samo i u tami sjaji. Ovakovo svjetlo Židovstva bijaše ljekarsko zvanje i u ovom se svjetlu razvijala idealna pojava jevrejskog ljekara.

Sada samo još jednu riječ o unutrašnjoj karakteristici jevrejskog ljekara. Na židovskog se ljekara može primjeniti riječ velikog filozofa Nietzschea, koji veli: «Nije dosta da samo umnožiš svoje pleme, nego valja da ga razviješ u visinu». To je činio jevrejski ljekar u prošlosti, to bi bila njegova dostojna zadaća u sadašnjosti, kao i u budućnosti. Jevrejski ljekari bijahu najbolji ljekari u kulturnom svijetu iz razloga, jer su najbolje razumjeli grčko-rimske ljekare kao Hipokrata i Galena. Oni su preveli njihova djela na hebrejski jezik. Oni su primili i dali znanje istoka i zapada, sakupljavali, sačuvali i predali novom dobu znanstveno blago staroga vijeka. Ljekari kod Jevreja ne sačinjavahu naročito zasebnu kastu, pa ipak su se podigli sasna drugačije, nego kod drugih naroda. Općeniti ugled ljekara kod Rimljana, koji dadoše svoje robove vaspitati za ljekare, ne bijaše velik; u Kini urezuje se još i danas na nadgrobnom kamenu pokojnika ime ljekara, koji je lječio preminuloga, što sigurno ne važi dokazom dobrohotnosti i poštovanja prema ljekaru. Nasuprot mnogo povoljniji bijaše položaj jevrejskog ljekara kod svoga naroda i kod svojih suvremenika. I danas se još često citira poslovice Siraha: «Poštuj ljekara, jer ga trebaš, svojim znanjem, koje mu pribavlja naklonost kneževu, može on visoko uzdignuti glavu. Osjećaš li se bolesnim, moli se Bogu i zovi ljekara, jer mudar čovjek ne prezire sredstva zemlje». Ideal ljekara u očima Jevreja bijaše: Naučenjak uzdignute glave, častan, upućen u ljekovita sredstva zemlje, koji ne zavarava, nego tješi bolesnike nježnim, dobrim srcem, ulijevajući im nadu. Tako se dakle razvio tip jevrejskog ljekara, da su se u staro doba posvetiti ovom zvanju oni, koje je razum i srce za to osposobilo. Jevrejskom ljekaru staviše njegovi učitelji kao uzoran primjer Aba Umnu, koji je živio u četvrtom stoljeću. On nije primio od učenjaka i sirotinje nikakove nagrade za svoju ljekarsku pomoć, što više rekonvalescentima davao je iz svog vlastitog džepa govoreći: «Djeco kupujte sebi hljeba i mesa, jer su to najbolja sredstva za zdravlje, koja će Vam pomoći». Taj ljekar metnuo je izvan svoje sobe škrabicu, da se čak i onaj, koji je mogao ubaciti samo malo honorara, ne treba sramiti, da je zatražio njegovu pomoć. Ne kao da bi trezveno mišljenje jevrejskog naroda premalo cijenilo, što se duguje jednom ljekaru, jer

već i Talmud kaže «ako ljekar liječi za malu svotu, da on i malo vrijedi». To zdravo mišljenje stvara ključ onom sasvim neobičajnom pravcu u razvitku jevrejskih ljekara, da su oni kroz mnogo vijekova bili i dušebrižnici Židovstva. Kao rabini ne smjedoše primiti nikakove plate, oni su stoga zarađivali ljekarskom praksom samo toliko, koliko im je bilo potrebno za život.

Ovi rabini ljekari, koji stajahu na čelu jevrejskih opština, bijahu personifikacija praktične trezvenosti i mudroga idealizma. Nije-li također slučaj, da je i danas u najvećim jevrejskim opštinama u Berlinu rabin ljekar a u Beču predsjednik opštine profesor medicine?

Idealizam leži u shvaćanju, da se za službu u korist religije i za nauku morala ne smije primiti nikakova plata i nagrada, do li one, koja leži u samom ispunjavanju uzvišene dužnosti. Zdravi pak realizam traži, da se u interesu nezavisnosti čiste znanosti mora obezbijediti život naučenjaka kojim drugim koristonosnim uposlenjem. Da-li se je ikada moglo naći zanimanje, koje bi više bilo u skladu sa naukom morala, nego-li manifestacija prave čovječanske ljubavi u njegovanju bolesnika i patnika?

Rad oko religije kao i oko znanosti čuvao je jevrejskog ljekara, da ne bi postao materijalista, a u ljekarsku znanost upućenog jevrejskog dušebrižnika održala je upravo spoznaja realnog života u njegovom realnom naziranju i u nauci prirodoslovca, koji nije uvažio misticizam niti vjerovao u praznovjerje, tako reći nije bio klerikal. Medicina je priječila, da postane fanatik, teologija je opet suzdržavala, da se u jevrejskom ljekaru ne probudi grubo i odvratno materijalizam, ili recimo ateizam. U tom pogledu čini svakako iznimku Baalšem i njegova škola.

Čujte lijepu legendu o moći liječnika prema shvaćanju škole Baalšema.

Jevrejin iz Vilne došao je jedanput k rabinu Dov-Ber-u iz Mizriča. Taj čovek nije bio hasid i nije vjerovao u čudnovatu moć Magida ili rabina. Čuvši mnogo o njegovoj mudrosti, posjetio ga je, da ga ispita. Čuveni Magid odmah mu reče:

«Zapamti sinko moj, da nisu ljekovi, koji liječe, nego liječnik sam, jer svakoga liječnika prati anđeo Božji a najvećega liječnika — anđeo Rafael osobno».

Čovjek iz Vilne nije razumio o čemu se radi. I rekao je: «Što je on meni htio da kaže? Ja sam hvala Bogu zdrav i ne trebam liječnika. Što je on mislio time?»

Tri mjeseca kasnije padne u tešku bolest. Nitko nije mogao utvrditi njegovu bolest, i liječnici nisu mu mogli pomoći. Od dana do dana pogoršavalo se je njegovo stanje tako, da su mislili da mora umrijeti.

Ali taj čovjek bio je vrlo obljubljen u Vilni, i kad su ljudi čuli, da je njihov prijatelj teško bolestan, odlučili su moliti kralja, da dopusti, da njegov tjelesni liječnik dođe k bolesniku, da spasi njegov život. I tako je bilo.

Dvorski liječnik došao je, ali jedva što je vidio bolesnika, kazao je: Zar sam ja Bog, da ja oživljavam mrtvog čovjeka? Ali kad je on još jedanput pogledao na bolesnika, opazi, da se njegovo stanje poboljšava malo po malo i mislio je, da bi lijek sada dosta mogao pomoći.

Liječnik sjedio je, pisao recept i slao ga po sluzi u ljekarnu. Ali kad je on opet pogledao na bolesnika, vidio je, da se njegovo stanje opet poboljšalo, tako, da prvi recept nije bio više potreban, pa je napisao nov recept. Ali tek što ga je napisao, vidio je opet, da je i taj recept već suvišan, i tako je išlo još nekoliko puta. Liječnik se čudio, jer nije vidio takav slučaj u cijelom životu svojemu. I kad je stao u čudu, bolesnik se diže u postelji i reče: «Molim Vas lijepo, gospodine doktore, ostanite još nekoliko časova kod mene, jer sada vidim, da je to Vaša ličnost, koja me liječi. Jer je sveti Rabi meni kazao, da velikog liječnika prati anđeo Rafael. I tako ja mogu ozdraviti bez lijeka. Tada nisam razumio što je Rabin mislio, ali danas vidim, da je on govorio istinu.

Ali dvorski liječnik bio je Židov. I pitao je bolesnika ko je taj rabin? Bolesnik je kazao, da je to čuveni rabin Dov-Ber iz Mizriča. Liječnik je mislio, da rabin, koji je to kazao, mora biti sveti čovjek.

I dvorski liječnik oputovao je naskoro k svetom Magidu u Mizriču i postao je vremenom sâm sveti rabin i čudotvorac.

EVO PRIMJERA MISTICIZMU!

Rabin Moses Maimonides je muž, kod kojega je ideal jevrejskog ljekara i rabina bio najrazvijeniji.

U svojem dijelu: «Vođa lutajućih» מורה נבוכים kuša sjajnim duhom svojim, da pomiri vjeru i znanost i da riješi ovaj veliki i možda vječito neriješen problem. Njegov otvoreni prosvjetljeni način mišljenja ljekara i filozofa dolazi u ovom delu do izražaja, za koji izrekoše fanatičari onoga doba nad njim prokletstvo, no ipak taj «Rambam» nije samo velik u očima jevrejskih filozofa, nego ga je također proglasio velikim autoritetom, jedan od stupova hrišćanske teologije, pobožni Tomo Akvinski, koji ga je često citirao; isto ga tako u velike cijeniše muslimanski teolozi.

Ovaj najveći među židovskim ljekarima svojega doba, izustio je dnevno molitvu, tako lijepu, da ljepšu, ili samo sličnu, ne možemo naći ni u jednom molitveniku ma koje vjere bilo. «Ja započinjem iz nova moj rad, tako je svako jutro molio ovaj veliki jevrejski ljekar, i neka mi bude Svevišnji u pomoći u mojem pothvatu, i neka bude moj pothvat ovjenčan uspjehom, jer bez Tvoje pomoći ne bi čovjek mogao da izvrši ma i najmanju stvar. Daj, o Gospode, da moje umjeće bude prožeto ljubavlju k Tvojim stvorovima. Ne dopusti, da se požuda za novcem, slavoljublje i čežnja za ugledom uvriježi u moj rad, jer

su to neprijatelji pravednosti i ljubavi prema čovjeku, i mogli bi i mene dovesti na stramputice, gdje mi dužnost nalaže, da promičem blagostanje Tvojih stvorova. Ušćuvaj spas moga tijela i duše, da budem u svako doba u veselju spreman pomagati i podupirati bogatog kao i sirotinju, dobroga kao i hrdavoga, neprijatelja i prijatelja, da u patniku vidim samo čovjeka».

Moses Maimonides nije bio osamljen. Bilo je i drugih, koji su imali veliko znanje i pored toga i čvrst karakter. Nada sve obdareni rabi Salomo Jizhaki, koji nam je poznat pod imenom Raši, i kojega njegovi francuski savremenici nazivahu «le Prince des commentateurs», bio je njegov savremenik i u svom velikom djelu, koje obuhvata cijelu židovsku vjersku literaturu, pruža nam bezbrojne dokaze i o svom ljekarskom znanju. Kod ovih primjera nije ni čudo, ako je postalo temeljito vaspitanje jevrejskih ljekara običajem, a kasnije i čvrstom tradicijom, i da su «Morenu», ili jevrejsku doktorsku titulu, koja im se nadjeva u današnjim židovskim opštinama, naši predci kroz stoljeća pošteno zaslužili.

Safir, taj epigon duhovitog Židovstva, veli: «Ljekari neka budu dostojni kao sveštenici, ali neka ipak ne budu kao sveštenici: oni neka se ne brinu za nebo». U opšte moglo bi se kazati o većini jevrejskih ljekara, što je stajalo godine 1580. o slavnom francuskom ljekaru Abraham ben Samuel Halevijju urezano na njegovom nadgrobnom kamenu: «On bijaše dušom i tijelom veliki ljekar, Božja nauka pomogla je njegovom umjeću».

Nadalje bijahu veliki ljekari Kalonimos na dvoru kralja Sicilije i Isak ben Asman koncem osamnaestog stoljeća, koji je napisao knjigu o bilinstvu.

A i jevrejski ljekar Imanuel, prijatelj najvećeg talijanskog pjesnika Dantea, imao je veliki pjesnički dar i napisao je humoriističko-satiričku pjesmu «O paklu», u koji uvrštava nesavjesnog ljekara i dapače dodijeljuje tamo mjesto i najznamenitijem ljekaru Hipokratu, pošto je zatajio jedan dio svoga znanja.

Mnogi se tragovi velikih tradicija prijašnjih godina ne mogu više raspoznati kod jevrejskih ljekara današnjeg doba.

U djelu, koje priča o petstogodišnjoj istoriji bečkih ljekara, vanredno je veliki broj jevrejskih ljekara, koji su ubrali lovorike naročito na literarnom polju.

Veći dio medicinskih stručnih listova uređuju znameniti sinovi našega plemena. Ima čitav niz jevrejskih ljekara, čije je ime mjerodavno u svjetskoj literaturi.

Od mnogobrojnih spominjem samo neke; u prvom redu Ludviga Augusta Frankla te velikog modernog pjesnika Artura Schnitzlera, Ehrlicha i Freuda. Sa osobito opravdanim ponosom spominjem našeg velikana, velikog jevrejskog ljekara, Maksa Nordau, najdostojnijeg privrženika Teodora Herzla, te još u zadnje vrijeme umrloga velikog hirurga Israela.

I naša je zemlja imala veliki broj odličnih i zaslužnih ljekara, pa ih i danas još ima. Na dvoru našega Kralja uživa veliko povjerenje vjeran sin našega naroda.

Kao svagde i kod nas su naši ljekari najistaknutiji radnici na polju javnog, humanitarnog, kulturnog i narodnog rada. U Beogradu stoje na čelu nacionalno-kulturne lože Bene-Berit ljekari.

Jevrejski su liječnici idealiste, kojima se sa pravom ponosimo. Jevreji su dobri liječnici, jer su dobri ljudi, jer imaju ono poznato jevrejsko srce u sebi, koje je uvijek spremno da pomaže ne samo tijelu, nego i duši, da daje svojoj braći dio od svoga najskupocijenijeg blaga, koje posjeduju od svoje jevrejske kulture.

Talmudske izreke.

Nagrada za dobro delo je dobro delo, a naplata za greh je greh.

*

Kojom merom čovek meri, onom će mu se odmeriti.

*

Dobru nameru Bog računa u delo, a rđavu nameru Bog ne računa u delo.

*

Zao nagon u čoveku je najpre kao paučina, a posle kao debeo jedek.

*

O rođenju čovekovu određuje Bog, hoće li biti jak ili slab, mudar ili glup, bogat ili siromah, ali ne e da li pobožan ili rđav.

*

Zašto Bog voli pravedne? Jer njihova vrlina nije nasledena.

*

Pravo siromaštvo je samo siromaštvo u znanju.

*

Prazan čovek ne preza od greha, a neznalica ne može biti pobožan.

*

Ne navikavaj se da izričeš zavetovanja, jer se time možeš in na to naviknuti, da se olako i zaklinješ.

*

Ko je mudar? Ko od svakog prima pouke.

Jevrejska diaspora.

Napisao nadrabim **Dr. Leopold Fischer**, Vršac.

Kao u predašnjim godištima našeg «Jevrejskog Almanaha» (vidi III. god. str. 81—91. i IV. god. str. 107—117.) i ovde će se izložiti istorija Jevreja u različitim krajevima zemlje po već opisanim načelima. Pošto je u prethodnim sastavima obradena istorija Jevreja u svim zemljama Azije, sada ćemo se obratiti zemljama Afrike, pa ćemo pokušati da iznesemo pred čitaoce u kratkim potezima jevrejske stanovnike ovih, za putnike tako interesantnih zemalja zajedno sa njihovim običajima, bajkama i pričama. Predemo li sad u opisivanju ovaj deo zemlje od Istoka na Zapad, kako bismo uzeli pravac na Jug, mi ćemo otpočeti naše izlaganje sa zemljom, gde je nekada bila kolevka jevrejskog naroda, gde je prve patnje morao podneti, ne bi li izvršio najdivnije delo u svetu, t. j. sa Egiptom.

Posle izlaska naših otaca iz zemlje robovanja, Egipat je kroz vekove ostao bez Jevreja. Prijateljskih veza sa ovom susednom zemljom Palestine bilo je već za vreme prvih careva Izraela. Car Salamon uzeo je za ženu kćer egipatskog vladara. Hosea, car Izraela, i Hiskija, car Judeje, pružaju pomoć Egiptu, 730—750. godine, u borbi protiv Asirije. Istom po razorenju Jerusalema, 586. godine, dobija Egipat opet jevrejsko stanovništvo, kad su mnogobrojni Jevreji, vukući sa sobom i proroka Jeremiju, izbegli u Egipat i osnovali tamo prve jevrejske općine. Jevrejske naseobine u Egiptu izgledaju stalne i rasteće tendencije. O ovom svedoče na aramejskom jeziku napisani, iz petog veka ante datirani, na ostrvu Elefantini kod Asuana (u južnom delu Egipta) nađeni dokumenti, koji govore o jednoj jevrejskoj vojničkoj koloniji, a sadrže mnogo istorijskog, versko-istorijskog i jevrejsko-pravnog gradiva iz života Jevreja na Jugu Egipta.

Prolaze skoro dva veka i mi ne znamo ništa o sudbini Jevreja u Egiptu. Tek od 312. godine (ante) dobijamo vesti, da su mnogi palestinski Jevreji, posle bitke kod Gaze, od svoje volje pošli u Egipat sa Ptolemejem I., i da je posle nekoliko godina car oko sto hiljada Jevreja nasilno odveo u svoju zemlju, delom kao vojničke koloniste, delom kao robove. Godine 160 (ante) došao je dalji doseljenički val u Egipat i to: amo izbegle pristalice prvosveštenika Oniasa. O jednoj daljoj većoj grupi iseljenika izveštava se na početku prvog veka ante; ali ne podleži sumnji, da je dolazak iz Palestine stalno vršen. Glavno mesto.

naseljavanja beše Aleksandrija; ali su Jevreji živeli i u Tebaisu i u Delti, kao i u svim delovima zemlje. Zbijeno jevrejsko stanovništvo živelo je većinom u gradovima: Arsinoe, Pelusion, Leontopolis, Memphis, zatim u rimsko vreme: Oxyrhynchos, Athribis, Apollinopolis Magna i Hermupolis. Daje se dokazati, da su Jevreji po pozivu bili: radenici, zakupnici, zemljeposednici, zanatlije, trgovci, redari i vojnici. Neki od njih, kao Onias i Helkias, bili su generali, t. j. vođe najamnika ptolomejske vojske.

Na početku rimskog vremena iznosio je broj Jevreja u Egiptu jedan milijun, a to je bila jedna osmina od ukupnog stanovništva zemlje. Saobraćajni jezik egipatskih Jevreja beše grčki, rede egipatski; ali je upotrebljavan i jezik hebrejski i aramejski. O tome svedoče liturgijski tekstovi iz ovog vremena. Jevrejsko naseljavanje u pomenutim mestima Egipta bilo je neprekidno od vremena Ptolemajosa Filadelfosa, pa i za vizantinsko doba sve do epohe kalifa. U četvrtom veku proklamovano je hrišćanstvo državnom religijom Egipta; od tog doba počinju teška gonjenja Jevreja, koja su trajala do sredine sedmoga veka, t. j. do sloma rimskog gospodstva u Egiptu.

Istoriju Jevreja u Egiptu od osvojenja zemlje od strane Arapa, 639. godine, pa do početka fatimidskog gospodstva, 969. godine, još i danas magla obavija. Samo o njihovu duhovnom životu imamo tačnije vesti i znamo, da su općine u Fostatu (Stari Kairo) i Aleksandriji bile u stalnim odnosima sa avtonomnim centrima Babilonije i Palestine. Pojava jednog čoveka u njihovoj sredini, kao što je bio Saadja Gaon, pokazuje visok razvoj jevrejske nacionalne kulture, spojene sa arapskom kulturom.

Godine 969. dođe Egipat pod gospodstvo Džauhara, Fatimida. Njegov vezir, Paltiel, bio je ujedno i poglavica egipatskih Jevreja. Duhovni život Jevreja toga vremena beše takode u naponu. Ovde življahu naučnici, pesnici, znameniti lekari, kojih je uticaj na dvoru bio velik. Idućeg veka javi se u Egiptu suparnik babilonskom eksilarhu u osobi fostatskog nasija, duhovnog vođe egipatskog Jevrejstva. Politički predstavnik egipatskog Jevrejstva beše Nagid. Sem gradova Fostat-Kaira i Aleksandrie još i ovi su gradovi imali jevrejske općine: Bilbeis, Biša, Sahrugt, Damsis, Mahala, Manifija, Fajum i Bubaig. Položaj Jevreja je, i kraj nekih gonjenja, povoljan. Mnogi znatni Jevreji, čija su imena potomstvu očuvana, delali su ovde i pomagali širenje jevrejskog znanja. Godine 1165. došao je Majmonides u Egipat, a 1170. imenovao ga je Saladin za svog ličnog lekara i poglavicu općine Fostat. Godine 1140. došao je Jehuda ha-Levi, najznatniji jevrejski pesnik, u Egipat. Godine 1170. došao je Benjamin od Tudela, slavan sa svojih putopisa, 1200. Josif ibn Aknin, učenik Majmonidesa, 1205. satiričar Alharisi, 1314. Josif Kaspi, francuski egzeget, 1481. putnik Mešulam iz Voltera, 1488. Obadja de Bartinora, komentator Mišne.

Posle izгона Jevreja iz Španije (1492.) mnogi od njih nastaniše se u Kairu i ostalom Egiptu, gde su uskoro, usled svog većeg obrazovanja, dobili nadmoć nad starosedeocima Jevrejima, nazvanim Mostarabi. Kad je 1517. Selim I., turski sultan, osvojio Egipat, španjolskim Jevrejima su data prva mesta među tamošnjim Jevrejima. Sem toga, u Egiptu su živeli i arapski Jevreji, koji su sačinjavali naročite općine u gradovima, gde su stanovali, tako da je n. pr. u Kairu bilo arapske, mostarapske i sefardske općine; još su i Karejci i Samarićani imali posebne općine. Istorija Jevreja u Egiptu beleži u idućim vekovima stalno ponavljanje samovlašća paša, koji su se izmenjivali, a koje su sultani za guvernere Egipta postavljali. Oni su na gramžljiv način udarali velike poreze na Jevreje, terorisući ih na razne načine. Od 1864. uzeo je maha u Egiptu, posle pokorenja ustanka Arabi paše, velik uticaj Engleske, koja je svekoliku upravu privojila sebi. Uskoro zatim imonovan je Fuad za nezavisnog kralja. U ovom stoleću življahu u Egiptu mnogi slavni rabini, koji su nam po svojim spisima dobro poznati.

Danas se cení ukupni broj Jevreja u Egiptu na 70.000. Ni sad nisu Jevreji tamo ujedinjeni ni kulturno, ni jezično, ni društveno. Razlikuju se dve grupe: egipatski Jevreji i evropski Jevreji.

Egipatski Jevreji čine nadmoćnu većinu Jevreja u zemlji. Oni se opet dele na dve grupe: arapski Jevreji, koji govore naročitim narečjem arapskog jezika, i najstarije jevrejsko naselje u zemlji, španjolski Jevreji, koji govore španjolski. Obe grupe čine «Sefardim». Oni su najtešnje vezani sa političkim, društvenim i privrednim životom Egipta i, izuzev odveć malobrojni proletarijat, veoma su imućni i pripadaju najboljem društvu Egipta. Ovi urođeni egipatski Jevreji su, po tvrđenju nekih istraživača, bolje očuvali prvobitni jevrejski tip, nego njihovi evropski jednovernici.

Mnogo manja grupa evropskih Jevreja raznoliko je sastavljena. Tu su vam talijanski, grčki, francuski i austrijski Jevreji, a od nekoliko godina i jedna mala istočno-jevrejska grupa, koja se posebno označuje «Aškenasim» i govori jidiš.

U saobraćaju i trgovačkom životu Jevreji, kao i svi drugi, govore ovde opći zemaljski jezik, arapski; u porodičnom pak životu svoj svagdanji jevrejski dialekat — jevrejsko-arapski, španjolski, jidiš — ili jezik zemlje svoga porekla; u društvenom životu većinom francuski.

U Kairu ima još dva Geta; u jednom stanju arapski Jevreji, a u drugom istočni Jevreji. Oboje od česti u bednom stanju, i to ne uvek zbog siromaštva, nego mnogo češće iz nestašice higijenskog znanja, što ove jevrejske krugove isto tako karakteriše, kao i proste Arape. Moderno obrazovane porodice žive, po sebi se razume, u vrlo dobro uredenom evropskom delu grada.

Kairo ima mnogobrojne sinagoge. Najlepša je ona u novije vreme sagrađena sefardska sinagoga. Vrlo zanimljive starinske sinagoge nalaze se u staroj arapskoj četvrti jevrejskoj. Sem javnih sinagoga ima i više privatnih sinagoga, kao ona Nisim Misseri Beja i ona Cattauisa, jer je moda u Egiptu i u opće u čitavom Orientu među vodećim Jevrejima zemlje, da imaju privatnu sinagogu, koju pohode njihovi prijatelji i domaća čeljad i koja po veličini i bogastvu nameštaja liči ponekad na sinagoge u Evropi. Sinagoga Nisim Misseri Beja čini vrstu baštenske kuće. Čitav jedan zid zauzimaju police za knjige, ispunjene hebrejskim knjigama. U njoj nema galerije, tako da žene sede pod velikim šatorom ispod palmovog drveta, tik uz otvorene prozore. Sinagoga Cattauisa može se pohvaliti čak i galerijom za žene.

Majmonides je, ako se sme tako reći, patron Kaira. I zaista u čitavoj općini njega zovu «naš rabin Mojsije, svetitelj». U orientalskoj četvrti je glavna sinagoga po njemu nazvana, a među njenim blagom nalazi se jedna Biblija, kako se govori, njegovom rukom napisana. U dvorištu sinagoge je mesto, gde je on, prema tradiciji, bio sahranjen; međutim njegovo telo odneseno je u svetu zemlju. Ovaj svod nalik na podrum ima, kaže se, mističnu snagu, i može da isceljuje bolesnike. Vera ova utiče tako jako, da do danas pacienti, koje tamo nose, često ozdrave. Bavljenje Rambama (Mojmonidesa) u Fostatu ili Starom Kairu istorička je činjenica; on je godinama bio lekar kalife i faktično su najdragoceniji i najautentičniji rukopisi njegovih dela zajedno sa slavnim «Jad Hahazaka», koje leži u velikoj biblioteci Bodleiane, sa njegovim autogramom prvobitno kupljeni u Kairu. Drugi foliantni rukopis istog dela, star pet ili šest vekova, divno ukrašen, bio je nekad svojina Abarbanela, koji je, u uverenju da ga je Rambama svojom rukom napisao, platio za nj' 3000 dukata. I ovaj rukopis nabavio si je veliki španski ministar iz Egipta.

Mnoge legende okružuju Rambamovo ime i čine jedan deo kairskog folklor. Tako i ova stara priča vodi svoje poreklo iz Kaira. Po njoj, Majmonides i njegov učenik i prijatelj tražili su «eliksir života». Najzad su imali uspeha, pa su ždrebali, ko će se najpre podvrći eksperimentu. Kocka pade na druga Majmonidesova, kog ovaj odmah iseče, delove mu čudotvornim eliksirom poškropi i u pnevmatički zatvorenu bocu ostavi. Boca se kroz devet meseci nije smela otvarati, posle ovog vremena trebao je smeli istraživač ponovo oživeti i zatim biti besmrtn. Ali eksperimentu podvrgnuti beše kraljev lekar; prodoše nedelje, a on se nikako ne javljaše. Kralj postade nemiran i doznade, da je potonji put viđen u društvu Majmonidesa. Pozvan pred kralja, jevrejski je filozof prinuđen bio priznati, šta je uradio. Razjaren kralj razbije bocu, ne bi li sprečio, da se besmrtni čovek izdaje za Boga. Po drugoj verziji bocu nije razbio kralj, nego sam

Majmonides zbog griže savesti, da bi uništio svome drugu mogućnost za besmrtnost.

Danas se hebrejski rukopisi od neke važnosti ne mogu dobiti u Kairu. Karaitska općina pak ima nekoliko interesantnih biblijskih rukopisa iz X., XI. i XII. veka, koji, i ako su fragmentarni, ipak su u dobrom stanju. Najređi među karaitkim rukopisima je masoretska Biblija, u kojoj je zabeleženo, da ju je napisao Mojsije, sin Ašera, za općinu Beni Mikra (dakle Karaita) u gradu Kairu, godine 827. po razorenju hrama (t. j. 897. po našem vremenu.)

Nijedna od ovih knjiga ne sme se prodati, jer u svakoj se nalazi svečano prokletstvo na onog čoveka, koji bi hteo trgovati time.

Pre nego se stupi u karaitsku sinagogu, koja je kao kakva džamija bogato zastrta sagovima, mora se izuti obuća. Molioci stoje ili čuče na sagu, jer u zgradi nit ima sedišta, niti almemora. «Haham» i predmolilac imaju nalonje za čitanje preko od Torina sanduka, pobožnost je divljenja dostojna. Njihov se obred sastoji u glavnom iz biblijskih citata. Žene i devojke u šarenom prazničnom odelu ostaju napolju u dvorištu.

Karaiti žive u naročitom delu jevrejske četvrti, a njihov tip — najlepší s kojim se susrećemo u Egiptu — izvanredno liči arapskom. Nema ih mnogo, možda svega 500.

Duhovni život ovdašnjeg Jevrejstva ni u kom pogledu nije pažnje dostojan. To se slaže sa općom signaturom Kaira. U glavnom to je zbog klime. Zna se samo za rad i posao, žestoko uživanje, kockanje i očevidno lenjovanje. Knjige se vrlo malo čitaju. Ali su listovi jako rasprostrti. Tako ima u Kairu dva jevrejska nedeljna lista: prvi, «Israel», na francuskom i jevrejsko-arapskom, a drugi, »L'Aurore«, na francuskom jeziku. Oba su jevrejsko-nacionalna, kao uopće što su egipatski Jevreji većinom cionisti. Ovo se tumači time, što su Jevreji ovde posebna nacionalna grupa sa svojim jezicima i sa posve prirodnim nacionalnim osećanjem, a zatim i time, što su u neposrednoj blizini Palestine, gde naročito sefardski Jevreji imaju mnoge srodnike, otuda se lično živo interesuju za napredak jevrejske naseobine. Odnosi potonje vrste utiču blagotvorno i na upotrebu hebrejskog jezika. Jer kako će se inače sporazumevati sa rodacima i poznanicima u Tel-Avivu ili u Haifi, kamo se dospeva kratkim putovanjem.

I u Starom Kairu (Fostat) ima jevrejska općina, u kojoj se nalazi prastara sinagoga sa mnogim dokumentima i svetim spisima, gde se još uvek drži bogoslužjenje. Ovde je krajem prošlog veka otkrivena jedna Geniza, — hranilište za neupotrebljive svete knjige —, koja skriva bogato blago najstarije jevrejske književnosti.

Druga velika jevrejska općina nalazi se u Aleksandriji. Ovde ona ima donekle mešoviti karakter usled jakog međunarodnog saobraćaja. Ona je jedna od najstarijih jevrejskih općina izvan

Palestine, koja je naročito u Starom Veku igrala veliku ulogu i imala nekoliko stotina hiljada jevrejskih članova. Danas je broj Jevreja u Aleksandriji tek 30.000. Glavna sinagoga, koju je video još R. Obadja de Betinora (1487), nosi ime «Keneset Elijahu», jer se na tom mestu, po nekom predanju, prorok Elijahu pojavio. Druga velika sinagoga, nazvana «Zeradel», sagrađena je po općinskoj hronici 1370. R. Jehudom ben Saulom iz Španije. Ostale bogomolje su: Asus-sinagoga, Franco-sinagoga (sagrađena 1840), aškenaska sinagoga (podignuta ruskim izbeglicama), magrebinska (marokanska) bogomolja, Menasce-bogomolja (sagrađena baronom Jakobom de Menasce). U Aleksandriji je, sem mnogobrojnih jevrejskih škola, i jedan od strane Alliance Israélite Univer-selle 1899. godine osnovani učiteljski i učiteljički seminar. Sem toga postoji u Aleksandriji 1880. baronom Menasce podignuta bolnica, jedna 1892. osnovana Bene-Berit loža «proroka Elijahu», kao i staračko utočište.

Jevreji u Egiptu žive u najboljim odnosima sa svojom okolinom. Nekakav antisemitizam nigde se ne opaža. Egipćani uopće ne znaju za tako što; za njih je sefardski Jevrejin egipćanin jevrejskog porekla i vere i ravnopravan sugrađanin u svakom pogledu, a evropski Jevrejin evropejac kao i drugi evropejci. Ravnopravnost svih ovde je čvrsto uverenje javnog mjenja, koje dolazi do izražaja u arapskoj, francuskoj i engleskoj dnevnoj štampi. Antisemitizam u Evropi smatra se ovde dokazom moralnog nazadovanja i dekadencije.

Pozivna i društvena deoba, egipatskih Jevreja vrlo je povoljna. Od sefardskih Jevreja mnogi zauzimaju visoka i najviša državna zvanja, pripadaju dvorskom društvu i nose naziv «paša» ili «bej» kao članovi egipatske aristokratije. I odličnih naučnika ima među njima. Mnogi Jevreji zanimaju se bankarstvom, veletrgovinom, industrijom i trgovinskim kućama. I oni su veoma uvaženi kao nosioci privredne inicijative. Jevrejski niži slojevi sastoje se poglavito iz vrednih i veštih zanatlija. Jevrejske sitne trgovce retko nalazimo. U novije vreme se naročito iz talijanskih i grčkih Jevreja obrazovao vrlo cenjen jevrejski srednji stalež od tehničkih stručnih radenika, nameštenika i činovnika. Tako su mnogobrojni jevrejski poslovođi u fabrikama, mašinski bravari, vođi lokomotive, šoferi, tramvajski nameštenici, stampari i svi su u dobrim prilikama.

Udubljen jevrejskog duhovnog života, koje bi našlo dobru materialnu bazu, psihološki je pre svega žensko pitanje. Jevrejska žena na Istoku je po svim crtama Orientalka, ljubazna i dobrodušna, ali i kačiperka, površna i pre svega vrlo flegmatična. I u najobičnijem domazluku kuhinja je stvar arapskog sluga.

U blizini Fostata živi jedna osobena jevrejska sekta, po imenu Al-Karija. Neki istraživači drže, da su ovu sektu osnovali ljudi, koji su se sa Johananom ben Kareahom (vidi Jeremija 41, 16—17.) odselili u Egipat. Verovatnije je drugo objaš-

njenje, po kom se ovo ime dovodi od arapskog *ka ra* (bundeva, o to je i talmudska reč), jer pristalice ove sekte, zbog obredne čistoće, upotrebljavaju samo posude od bundevine kore. Noviji istraživači misle, da je Alkarija esejska sekta, koja je u Egiptu, u aleksandrijsko vreme, bila rasprostranjena; u ovom smislu tumače oni i gore pomenuti običaj željom, da se u svakidanjem životu uzdržavaju od svakog raskoša.

Istorija najstarijih naselja Jevreja u Severnoj Africi, t. j. u svem severoafričkom primorju sa izuzetkom Egipta, kao što su: Barka, Tripolis, Tunezija, Algerija i Maroko, zavijena je u gustu maglu, kao i naselja njihove braće u Španiji i u ostalim zemljama Evrope. Niti imamo određenih vesti, niti ikakvih znakova i tragova, koji bi ukazivali na prisustvo Jevreja u severoafričkim zemljama pre 320. godine ante. Egzistencija jevrejskih plemena pod Berberima za vreme arapske invazije dala je povoda neosnovanoj postavci, da su se još prilikom kolonizacije ovih zemalja od strane Feničana jevrejski naseljenici ovde nastanili, pa su po odvođenju deset plemena poput Asiraca novim naseljenicima umnoženi. Nije neverovatno, da su pored iskrenih odnosa između Feničana i Izraelita, naročito za vreme cara Salomona, donekle i Izraeliti uzimali udela u moreplovstvu Feničana, nastanivši se u kolonijama, koje su ovi osnovali. Ali to nije moglo biti u tom obimu, da su se jevrejski naseljenici mogli ovde održati kao samostalan elemenat, ili čak da su čitava berberska plemena preobratali u svoju veru.

Pouzdanu vest o jevrejskom naselju u Severnoj Africi imamo u izveštaju Josefusa, po kom je Ptolomej Lagi, radi osiguranja svog gospodstva u Cyreni i Libiji, znatan broj Jevreja, svakako od onih, koji su još od Aleksandra velikog živeli u Egiptu, i na čiju se vernost moglo osloniti, nastanio u ovim kraljevima (oko 320—300 ante).

O sudbini ovih naseljenika do početka rimskog gospodstva u Cyrenaici (86 ante) nisu nam predate skoro nikakve vesti. Mi samo znamo, da su, kao i njihova braća u Aleksandriji, uživali iste slobode i politička prava, koja i grci i ostali slobodni stanovnici zemlje, a u gradovima su obrazovali samostalne općinske zajednice, na čijem je čelu stojao jevrejski magistrat. A da su imali udela i u tada u Aleksandriji cvetajućoj jelinsko-jevrejskoj književnosti, dokazuje Jason od Cyrene (oko 160. ante), koji je napisao delo od pet knjiga, u kom je raspravljao na grčkom jeziku istoriju makabejskih borbi sve do pobede Jevreja nad Nikanorom, delo, koje je piscu druge makabejske knjige služilo izvorom. Najzad, da su Jevreji Cyrenaice stajali u bližem odnosu sa svojom braćom u Palestini, dokazuje živo interesovanje Jasona za makabejske borbe.

Kad je Cyrenaica došla pod Rimljane, Jevreji su sačinjavali već poveći deo stanovništva. Rimljani su ostavili neokrnjenim prava Jevreja. Oni su imali rimsko građansko pravo; kao takvi

sedeli su i glasali u gradskom senatu, aktivno i pasivno izbor-no pravo su vršili pri gradskim zvanjima i imali su udela u upravi gradskih poslova. Unutar općina oni su i dalje obrazovali samostalne zajednice, na čijem je čelu stajalo jevrejsko upravno telo, koje se staralo o verskim poslovima.

Rimski guverneri pak nisu uvek postupali blagonaklono i pravedno sa Jevrejima i vrlo retko su ih štitili od nasrtaja Jevrejima nenaklonjenog grčkog stanovništva. Cezarom izazvani pad rimske republike imao je samo povoljne posledice za Jevreje u Africi. Cezar je Jevrejima, koji su njegove želje svakako potpomagali, ne samo potvrdio njihova prava i slobode, nego im je novim ediktima dao povlašćen položaj u državi. Ova je okolnost ne malo doprinela tome, da se poveća zavist jelinskog stanovništva protiv Jevreja i da se još više zaoštri neprijateljstvo protiv istih, koji su im od vajkada svojim naročitim verskim običajima bili mahom stran elemenat. Tako su, odmah posle Cezarove smrti neprijateljstva protiv Jevreja došla do izražaja u Cyreni na taj način, što su komunalni činovnici sprečavali Jevreje, da svoje novčane priloge unose u hram u Jerusolimu. Pa kako ih namesnici nisu štitili protiv ovakve povrede njihovih prava, to su bili prinuđeni, da svoje žalbe, putem jednog izaslanstva u Rim, iznesu pred Augusta. A kako su u isto vreme i jevrejske općine Male Azije slične žalbe podnele u Rimu, izdao je Avgust Josefusom citirani edikt, kojim se Jevrejima slobodno ispove-danje vere ponovo potvrđuje, odašiljanje hramovnog novca u Jerusolim izrečno dozvoljava i svako njegovo nasilno odstranje-nje za krađu hrama proglašuje.

Potpuna pobeda Rimljana u Judeji i tako nastala propast jevrejske države bila je uskoro kobna i po Jevreje u Cyreni. Vod celota, Jonatan, izbegnuvši rimskom maču, odbeže u Afriku, razvi u Cyrenaici i Libiji barjak ustanka. Uspeo je, da okupi okolo sebe gomilu očajnih Jevreja, svakako begunaca iz Judeje, i da ih odvede u pustinju s namerom, da otuda produži borbu protiv Rimljana. Njegov pokušaj, da pridobije za svoj podhvat Jevreje Cyrene, nije uspeo. Otmeni Jevreji iz Cyrene, uvereni o neuspehu svake borbe protiv Rima, a zabrinuti za svoja prava i slobode, izvestiše, šta više, namesnika Catulusa o nameri Jonatana, koji, pošto je jedno odeljenje rimske vojske smrvalo njegovu rdavo naoružanu gomilu, pade u ruke Rimljana. Kao nagradu za ovo izdajstvo srebroljubivi Catulus dade 3000 najbogatijih Jevreja Cyrene pogubiti, kako bi njihovim konfisko-vanim blagom državnu blagajnu i, ne u poslednjem redu, sebe obogatio.

Ali, pokoljem Catulusa, broj Jevreja u Severnoj Africi nije smanjen. Naprotiv, po dovršenju jevrejskog rata znatno je povećano jevrejsko stanovništvo u Cyrenajci i Libiji i postupno se rasprostrlo u zapadnim provincijama Severne Afrike. Otuda u idućoj periodi nalazimo jevrejske stanovnike ne samo u Cyrenai-

ci i u naročitoj provinciji Afrike (u današnjoj Tuneziji), nego i u provincijama Numidiji i obema Mauretanjama (današnjoj Algeriji i Maroku). Kako je moralo biti mnogobrojno jevrejsko stanovništvo u afričkim provincijama posle propasti jevrejske države, dokazuje ustanak Jevreja pod carem Trajanom, koji je naročito u Africi užasno pustošio, i za čije savlađivanje Rim je morao upotrebiti svoju najbolju ubojnu snagu.

Ali tek što je prošlo nekoliko decenija mira po Jevreje u Africi, kad je pri kraju vlade cara Trajana (115) izbio užasan ustanak Jevreja u severoistočnim zemljama Sredozemnog Mora, čije je središte bilo u Cyreni i u kome su kao žrtva pale stotine hiljada Jevreja i neznabožaca.

O povodu ovog ustanka nisu nam predate nikakve vesti. Istovremeno izbijanje mu u raznim zemljama, naime u Cyreni, Egiptu, Cypru i Mesopotamiji, dalo je povoda mišljenju o dobro pripremljenom ustanku po planu, koji su Jevreji iz Palestine, preko Rabi Akibe i drugih izaslanika, u tom cilju organizovali i u pokret stavili, da bi stresli gospodstvo Rima i povratili jevrejsku državu.

Pobuna je uskoro uzela oblik pravog rata, na čije se čelo staviše jevrejski vođi Lucuas i Andreas. Oni su najpre opustošili Cyrenaicu i Libiju, čiji su stanovnici pobešli u Aleksandriju. Ali kad su grčki stanovnici Aleksandrije, svakako po nagovoru cyrenajskih izbeglica, tamošnje Jevreje napali i poklali, pođe Lucuas sa svojom vojskom u Egipat, da se osveti Aleksandriji. Egipatski namesnik, M. Rutilius Lupus, koji se na čelu grčke vojske Lucuasu nasuprot stavio, bio je potučen i primoran, da se povuče u utvrđenu Aleksandriju. Tek kad je u Cyrenaici i Egiptu sa obe strane učinjeno najružasnije pustošenje, poslao je Trajan radi ugušenja ustanka Marciusa Turbo, najboljeg vojskovođu svoga vremena, u Afriku. Posle dugotrajne krvave borbe mogao je Lucuasa savladati. Time je moć Jevreja u Cyrenaici potpuno slomljena, i oni prestadoše da budu faktor sile u javnom životu. Na svu priliku, po dolasku Turboa, veliki broj Jevreja povukao se ispred rimske vojske ka nezavisnim berberskim plemenima u planine i pustinju, tako da je u skoro sasvim opustošenoj Cyrenaici ostalo vrlo malo jevrejskog stanovništva.

Ovaj toli kobni ustanak nije, izgleda, uticao na političke prilike afričkih Jevreja, a ako su od vremena na vreme bili izloženi progonu, to su takve po Jevreje škodljive naredbe samo izvesno vreme bile na snazi, a u docnijim vekovima položaj Jevreja bio je prilično povoljan sve dok Hrišćanstvo nije postalo religijom rimskih careva, koji su onda izdali stroge zakone protiv Jevreja. Vladavina Vandala, koja je otpočela 430. godine i trajala puno stoleće, bila je posve pravična prema Jevrejima.

Ali kad je Afriku ponovo osvojio vizantinski car Justinian (533.), i afrički su Jevreji osetili okrutost fanatičkog cara. Bez obzira na stroge zakone, koji su pogadali Jevrejstvo čitavog

vizantinskog carstva, te su važili i za Jevreje u Africi, on je postupao sa Jevrejima vrlo strogo, naredivši da se sve sinagoge pretvore u crkve. Grad Borion na velikom zalivu u blizini Bernelice, koji je imao cvetajuću jevrejsku općinu sa poreklom iz vremena cara Salomona, i sinagogu, čija je gradnja ovom caru pripisivana, bio je sve do ovog vremena nezavisna zajednica, koja nije bila tributarna ni Rimljanima, ni Vandalima. Ali kad su Vizantinci osvojili ovaj grad, svi su stanovnici prisiljeni da prime Hrišćanstvo, a sinagoge su pretvorene u crkve.

Na sreću, neprijateljsko raspoloženje cara nije moglo zadugo biti kobno po afričke Jevreje, pošto su prilike u Africi uskoro tako izmenjene, da su se namesnici morali više starati o odbrani svojih od urođenika ugroženih oblasti, nego misliti o tome, da sa strogošću sprovode jevrejske zakone. Jer kad su Vizantinci, pobedivši Vandale, hteli njihove nekađanje oblasti u punom obimu ponovo posesti, naiđoše na tvrdokoran otpor Berbera pod hrabrim vođama. Ovi su se čak drznuli, da istupe agresivno protiv Vizantinaca, koji nisu mogli sprečiti sve dalje prodiranje Berbera, usled čega je vizantinsko gospodstvo organičeno na jedan deo današnje Tunezije. Tolerantna berberska plemena, kod kojih su gonjeni Jevreji još pređe našli skloništa, od kojih su neka primila čak i jevrejsku veru, proširivala su svoju oblast na račun vizantinskih provincija sve više. I kad Jevreje u vreme arapske invazije vidimo u vrlo povoljnim prilikama, onda je opravdana postavka, da je preokret u njihovu korist otpočeo već u prvoj polovini VI. veka usled istom izloženih političkih prilika.

Ovaj povoljan položaj afričkih Jevreja svakako nije bio nepoznat od fanatičkih zapadnih Gota gonjenim španskim Jevrejima, otuda su ovi više puta kod svojih afričkih jednovernika tražili i nalazili sklonište i odbranu protiv fanatičkog španskog sveštenstva. Ali prva seoba u masi španskih Jevreja u Afriku dogodila se tek 612. godine, kad je fanatički kralj Sisebut naredio izgnanstvo Jevreja iz Španije. Čitavog VII. veka trajalo je progonstvo Jevreja u carstvu zapadnih Gota, dok njegovo uništenje od strane Arapa pod Tarikom 711. godine ne donese sjajnu epohu tamošnjim Jevrejima. Tada je Severna Afrika duboko u Sahari bila uveliko nastanjena Jevrejima, kada se, gonjenjem od 1391. i izgnanstvom od 1492. godine, peti i poslednji veliki priliv Jevreja iz Španije i Portugalije obavio.

Još carstvo Fatimida, na srednjoj severnoj obali Afrike, sa prestonicom Kairuванom, imalo je u desetom veku bogatu i cvetajuću jevrejsku općinu, koja je krajem toga veka bila središte jevrejske nauke. Ali su docniji Fatimidi bili netrpljivi prema Jevrejima, te seme nauke nije proklimalo.

Sem jevrejskom krvlju iz Egipta, Libije i sa iberijskog poluostrva Jevrejstvo u Severnoj Africi povećavalo se sve većma i mnogobrojnim preobraćanjem tuzemnih berberskih naroda, kao i

Rimljana i Arapa. Mnoga berberska plemena u Magreb El-Aksi primila su Jevrejstvo, a jedno pleme, Djerai u Auresu, proglašilo se je, 483., samostalnim. Ovo jevrejsko carstvo berberske rase opiralo se je Vizantincima, a za duže vreme i Arapima, dok najzad nije podleglo. Još i danas pričaju u oazama Muhamedovci o velikom jevrejskom vremenu, naročito u pogledu grupe Tuat u pustinji Sahari, koja je ostala glavnim sedištem Jevreja.

U Berberu i Kartumu (u egipatskom Sudanu na Nilu) živi množina «belih» Jevreja, pa i dublje prema unutrašnjosti Afrike sve do ekvatora. Jamačno su ovo potomci izbeglica starog jevrejskog stanovništva Libije prilikom gonjenja Rimljana i Vizantinaca. U oazama čitave severoafričke Sahare ima mnogo Jevreja, koji su se održali kao takvi posred berberskog stanovništva. U oazi Vargla žive Jevreji, koji su isto tako mrki kao Negri, ali imaju jevrejski tip. U oazi Biskra oni su udruženi u posebnoj gradskoj četvrti, zatim još žive i u grupi oaza Tugurt i Sidi Akba. U oazi Beni M'zab žive oko 1000 Jevreja, ali ih ima i u čitavoj oblasti Tuat, tako u oazama: Gurara, Tidikelt, Tamentit, Takfit. Oni se razlikuju od okolnog berberskog stanovništva po građi tela i po običajima. Po predanju kod Arapa neke od ovih oaza osnovali su Jevreji između 510. i 560. godine. U oazi Takfit bilo ih je još mnogo pre, već prvih godine prvog stoleća, ako se može verovati jednom grobnom natpisu, po kom se ovaj datum može izračunati.

U oazi M'zab žive Jevreji u posebnom delu grada u dosta nečistim domovima, ni oni sami nisu odveć čisti, ali su prema arapskim vlastima dosta otporni i malo pristupačni. Otkad su Francuzi zauzeli ovu oazu, oni ne plaćaju više Arapima nametnutu im posebnu porezu. Ali još uvek moraju nositi samo njima dozvoljenu crnu nošnju, i ako se inače odevaju kao i ostali građani. Po rastu su visoki i vitki, duga lica, visoka čela i malih očiju. Oni nose karakteristične kike sa strane (ovde «sualef» nazvane).

Sklapanje brakova biva još u doba detinjstva, ali je razvod muža i žene veoma olakšan. Ni jedan muž nema više od jedne žene u isto vreme, pa ipak su se neki oženili sa više žena jedno za drugo. Duhovni nivo žene je vrlo nizak, dočim su muževi znatiželjni. Brakovi su veoma plodni; ali je umiranje dece, zbog rdavih sanitarnih prilika, vrlo veliko.

Verski obredi ovih Jevreja razlikuju se malo od obreda ostalih severo-afričkih Jevreja. O Šebuot-prazniku svetkuju i treći dan nazvan : dan osvajanja Gardaje od strane Jevreja. Mnogi praznoverni običaji rasprostrti su među njima, naročito verovanje u urok i mađije čak i u ljubavi i bolesti.

Po tvrdnji Rabi Mordehaja abi Sarura u pustinji Sahari živi još jedno jevrejsko nomadsko pleme, Daga t u n i, koji se od sedmog veka mogu dokumentarno dokazati. Ovo ime znači

u arapskom «trgovac». Oni žive posvud u pustinji među Tuaregima, u blizini Timbukta, u Agadesu, Bambi, na Nigeru u pustinji Adgag i na mnogim drugim mestima. Žive pod šatorima i imaju mnogo stada, govore istim jezikom kao Tuaregi, ali ne sklapaju brakove sa ovima, jer ne drže Tuarege sebi ravnima. Zato su Dagatuni održali svoju belu boju. Oni su pod zaštitom Tuarega i zato im plaćaju dažbinu. Oni pomažu Tuarege u borbama, boreći se u prvim ubojnim linijama, jer su vični oružju. Duhovno obrazovanje im je vrlo neznatno, niti imaju knjiga, niti škola, nemaju verskih obreda i ne mole se Bogu. Ali su milosrdni prema svojoj plemenskoj braći, pa i prema drugim Jevrejima.

Broj u Severnoj Africi danas nastanjenih Jevreja cení se na 500.000, koji su se, polazeći najpre iz Libije, raširili po čitavom primorju, namnoživši se znatno docnijim naseljenicima iz Španije i Portugalije. Danas žive u Libiji samo nekih 40.000 jevrejskih duša, od kojih stanuju u prestonici Tripolisu 20.000, a u Bengazi 3000. Ostali Jevreji žive raštrkano po selima: Amrus, Tisuri, Muslata, Zelitna, Mesurata, Savin, Djebel Gurijan i u oazi Šuk-el-Džumaa 800 duša. Ovi Jevreji u gradu Tripolisu odreda su mali trgovci, zanatlije (kulundžije) i mnogi obični nadničari, koji mučno zaslužuju nasušni hleb sebi i svojim obično vrlo mnogobrojnim porodicama. Saobraćajni jezik je arapski, koji oni pišu hebrejskim pismenima. Njihov kulturni nivo vrlo je nizak. Dve do tri godine stara, deca počnu posećivati heder, gde se po zastareloj metodi uči Biblija i Tenah.

U dvanaestoj do četrnaestoj godini (kod siromašnijih slojeva još i pre) počinje dete učiti zanat ili se drugim načinom brine o svom izdržavanju. Posle rata talijanska vlada ponovo je zavela obavezno školovanje, ali bez potrebne strogosti, tako da se plodovi otuda izjavljuju zasad u tome, što deca govore, odnosno razumu talijanski i znaju pevati «Giovinezza» (fašističku pesmu). O događajima u Evropi tamošnji Jevreji ni pojma nemaju. Većina ih čak ne zna, ima li u Evropi, sem Italije, Engleske, Francuske i Nemačke, i drugih država. Tamošnji list izveštava samo o Italiji, a listovi evropskog kontinenta dolaze tamo tek svake druge sedmice, pa ni onda ih niko ne čita.

Duhovni nivo žena još je niži i ne razlikuje se od nivoa arapske žene. Ona je domaća stoka, koja povozdan teško radi i uvek je u — «drugom stanju». Žena, koja nije trudna, retkost je. Jevrejske devojke ne dobijaju nikakvog vaspitanja. Vrlo malo ih posećuju osnovnu školu. Od trajnog sedenja u zatvorenim prostorima bez vazduha i svetlosti sve su blede i mršave, ali imaju prijatne crte i vrlo lepe oči.

Mnogi gradski Jevreji u Tripolisu imaju naročitu nošnju, koja se sastoji iz dugačke odeće do kolena, iz kratkog burnusa, iz belih čakšira da kolena i iz crvenih cipela. Žene nose na glavi crven fes, obvijen svilenom tkanicom i ukrašen raznim adidarima, uz to dugačku odeću i široku tkanicu, koja visi sa glave

i živopisno se obvlja oko gornjeg tela. Na nogama nose papuče, ali bez čarapa. Noge i ruke su ukrašene zlatnim i srebrenim prstenjem, nokti se bojadišu crveno, a obrve crno. Kao kuriozum pominjemo, da neki tripolitanski Jevreji nose, iz nekog verskog razloga, košulju preko čakšira, te izgleda kao da imaju pregaču. Samo još stariji ljudi nose na glavi turban, većinom se sada nosi fes. O praznicima se odelo dopunjava velikim burnusom (gornja odeća bez rukava), čarapama i lakovanim sandalima.

Jevreji u Tripolisu stanuju, i ako bez prisiljavanja, u više ulica zajedno, a među njima i nekoliko talijanskih jevrejskih porodica. Naročito se pominje porodica Selva iz Španije, koji su tamo bili Hrišćani (Marani), ali u Tripolisu opet ispovedaju svoje prirodeno Jevrejstvo.

Po selima Jevreji su odveć siromašno i prljavo odeveni, i ljudi i žene dosta podjednako. Na glavi fes, obvijen malom tkanicom; na gornjem telu odeća sve do kolena, a ispod toga čakšire do kolena. Pri izlasku zaogrne se burnus. Noge su i kod ljudi, i kod žena bose, ali kod potonijih prstenjem ukrašene. Žene obavijaju vunenu tkanicu okolo glave i gornjeg tela. Postelje su u boljem stanju od odeli.

Glavno zanimaje Jevreja na selu je, uz poljodelstvo i stočarstvo, vinogradarstvo i kultura urme i nara. Sade se i palme. Uzgredno su i tkalci, a ima među njima i kovača i bravara. Većina Jevreja su imućni; siromašnih Jevreja ima vrlo malo, jer je čitava trgovina u njihovim rukama. U verskim stvarima, i ako pobožni, prilične su neznalice.

Karakteristična su groblja u Tripolisu, koja su posve gola, jer tamo se grobni spomenici ne dižu uspravno kao kod evropskih Jevreja, nego po muhamedanskom načinu leže ravno na zemlji. Na tim grobnim pločama sede onda srodnici o podušjima i posedama sa podvijenim nogama, a žene u belim odećama sasvim zaogrnuti, tako da zbog svojih šiljastih kapa izgledaju kao bele piramide. I ljudi o pogrebu navlače na glavu čepicu burnusa, koja obično visi na ledima.

Uopće su Jevreji na selu telesno zdraviji i razvijeniji. Od Arapa se obično razlikuju samo svetkovanjem Subote, jer Arapi obično rade svih sedam dana.

Vredno je pomenuti, da jevrejska općina u oazi Šuk-el-Džumaa sa ponosom pokazuje svoju sinagogu iz šesnaestog veka.

O religioznom i kulturnom životu Jevreja u Štajerskoj, Koruškoj i Krajskoj god. 1371—1496 s osobitim obzirom na područje današnje Slovenije.

Napisao sreski rabin **Dr. Hinko Schulsinger.**

III.*)

Rob izvan svoga kvarta, bio je Jevrejin u getu punopravan građanin, koji nije imao samo svoje sopstveno opštinsko uređenje, nego je i u socijalnom i privatnom odnosu mogao da živi ne sputan u smislu tradicije.

Kuće, u kojima su oboitali Jevreji, bile su obično njihovo vlasništvo (T 336). Ako je koja kuća pripadala nekolicini vlasnika, oni su imali ista prava i morali su sve izdatke oko njenog održavanja zajednički da podnose. Efektivna podela mogla se izvršiti samo u potpunoj saglasnosti svih vlasnika, koji su dolazili u obzir. Obično je i posle izvršene podele pregrada smatrana zajedničkom svojinom svih vlasnika (T 337). Najveći broj kuća u jevrejskom kvartu bile su od drveta; međutim bilo je i takvih, koje su bile zidane od kamena i cigalja i imale doksate i balkone (ib.; M. 8). Kuće su bile podeljene u letnja i zimska odelenja (בית החורף בית הקיץ) (T 106, 251). U zimskom odelenju stajalo je ognjište, koje je služilo za kuvanje i loženje kao i za čuvanje jela za Subotu (T 65, 66). Na selu su se tada samo u retkim slučajevima upotrebljavala staklena okna; u mesto njih služila je hartija, koja se lepila za okvir od prozora (T 117, P 149, 186). Vrata i kapije bile su noću dobro zatvorene. Od nameštaja, kao kreveti, stolovi, ormani, stolice i klupe pominju se često u našim izvorima (T 67, 251, 333 i na dr. m.). Nije potrebno napomenuti, da je u jevrejskom kvartu bilo i otvorenih dućana, gde su se kupovale nužne životne namirnice kao i druge potrebe (T 315).

Ako se obično i nije mnogo polagalo na nameštaj, u toliko se veća pažnja obraćala na odelo; i često je Jevrejima prebacivano zbog njihove luksuzne nošnje (Vidi II. Almanah S. 60). U svakodnevnom životu nosile su žene osim običnih haljina i suknje (žipone) od platna i prsluke sa vunenim rukavima (T 296). Žene su glave pokrivalale velom, koji su prale inoverke (T 152). Muškarci su zimi nosili krzna i glavu pokrivali mitrom (kapom), pod čijim vrhom obično se čuvao norac (מחנה הממרון; מפת ציפפיל T 69). Leti su se nosili i slamni šeširi, i ako se to nije sviđalo

*) Vidi uvod, I. i II. deo u Jeverjskom Almanahu IV. god. 128 str.

rabinima (T 9). Pri obedu sedeli su otmeniji pod mitrom (L. J. II, 36) i nosili, osobito stari rabini, svilene ogrtače (L. J. II, 44). Pri svetkovinama žene su nosile često haljine protkane zlatom i srmom i urešene dragim kamenjem (T 320, 213). Neke su od njih nosile skupocene grivne, koje su vredele 3 sakuka – 15 bečkih funti, i opasače u vrednosti od 20 funti (P 200). Kopča na opasaču bila je od srebra; ona je služila kao ukras, a možda i kao simbol čednosti (T 210, 309; M Nr. 84; Cant. 4, 12). Roditelji su darivali na dan svadbe svoje kćeri dragim kamenjem i biserom; na venčanju su neveste nosili venac (קרענצל) i veo (צעיה) (T 320, P 74, 226). I muškarci su nosili nakit, kao prstinje i opasač. Ni sam Isserlein nije prezirao ovaj ukras, pa ni svilenu odeždu, koju je dobijao od svojih sinova (L. J. I. 33; II. 61). Za vreme službe Božje bio je takođe običaj da se nose svileni ogrtači (טליתים). Isserlein navodi, da je jedan od njegovih učitelja nosio svileni talet, koji je na tri ugla imao svilene kićanke a na četvrtom uglu vunenu (צעירה).

On je takođe video u Beču i Kremsu da su ljudi u sinagogama nosili taletim od kostreti; njih su nabavljali pojedini članovi opštine ili sirotinjske blagajne za došljake. Kićanke na ovim taletima bile su od vune. On lično nosio je o praznicima prsni talet od damasta (T 44; L. J. 1, 8).

Otvori za cicit na nekim taletima bili su oivičeni zelenom ili crvenom svilom (T 44). Na dan venčanja mladoženja je dobijao talet i svečano ruho. Međutim je Isserlein davao svojim sinovima, kada su išli na venčanje, samo haljine koje su bile izrađene u njegovoj kući (L. J. II. 61, 62). U oči je padao i luksuz, koji je vladao u sinagogama. Zavesa (פריסה) pred svetištem bila je, učvršćena za zlatne ili srebrne šipke, Subotom i o praznicima od skupocene materije u boji, a za Neila na Dan Izmirenja od bele svile (P 225; T 68). Seferi, iz kojih se Subotom ili o praznicima čitalo, imali su svoje veštački ukrašene ogrtače, o kojima su visile zlatne ili srebrne ploče, (טטין פחים) (P 225). Svaki je Jevrejin bio radostan kada je mogao što da doprinese za održanje sinagoge; isto tako i žene, koje su za ulepšavanje službe Božje i u slavu Tore darivale ogrtače za sefere, ogrtače (כהונה) i zastavice (מפיה), protkane zlatom i srebrom, koje su same izrađivale (T 373).

Preko cele nedelje Jevrejin nije mnogo polagao na jelo i piće; ali čim je dolazio petak ili dan pred kakav praznik, činile su se velike pripreme, da se Subota ili praznik dočeka kao kakav otmen gost. Onda se nije oskudevalo ni u jelu ni u piću; najbolje vrste riba, kuvane ili sušene na dimu, servirane su na skupocenim poslužavnicima, isto tako razne zakuske, pastete (שלישן), pomešane vinom i drugim pićima, pa i kljukani golubovi, kokoške i guske (T 53, 55, 57, 161; L. J. II. 61). Spremanje, i danas tako poznatog, šoleta (צאלט) bilo je već tada obligatno, jer su se jela određena zu Subotu zimi vrlo retko podgrevala

(T 66). U austriskim zemljama postojala je jedna odlična vrsta «mađarskih jabuka» (תפוחים הונגרים), koje su se kuvale za zimu; to se činilo i sa trešnjama i višnjama, kojih je bilo u onim predelima u izobilju (T 172). Od višanja, pomešane medom i začinicima, spravljen je sirup (לטווירנא) i neka vrsta marmelade, koja se prodavala na Erev Pesah (T 29; L. J. I. 85). Pored drugih kolača bio je i jedan, koji se sastojao iz variva, meda i šećera, i koji se za Pesah nije morao iznositi iz kuće pošto nije smatran za hamec (119). Kao marburški specialitet smatrao se i neki burek s mesom prevučen korom od testa, koji se zimi spravlja u petak rano u zoru (L. J. II. 47). Pored obične količine macot opštinska uprava davala je da se ispeča za seder još 9 komada, za slučaj ako bi koji od članova opštine posumnjao da njegova macot ne odgovara potpuno propisima (L. J. I. 85). U ono vreme imao je svaki Jevrejin svoju furunu, u kojoj je pekao hleb za svoj dom. Hleb, koji nije bio pečen od Jevrejina, jeo se samo u krajnjem slučaju (L. J. II. 132).

Upotreba vina bila je značajna, jer se vino pilo uza sva jela, pa i uz doručak (T 31). Za ritualne svrhe nabavljane su najbolje vrste (T 34, 202, 203, 204, 205. Vidi I. Alm. Š. 109). Da se vino nije štedilo, vidi se iz ovih reči R. Ozera iz Šlezije, bivšeg učitelja Isserleinovog: «Kada bih imao sve ono vino, što se u Austriji prosipa na zemlja prilikom abdala, imao bih da pijem celu godinu». Isserlein je prosipao samo malo, dok su parnasim obično prolivali mnogo (L. J. I. 57, 58). Jedna vrsta vina, uvedena u Austriju iz Nemačke, upotrebljavala se u mnogim jevrejskim kućama, čak i na Pesah, i ako je to oficijelno bilo zabranjeno kako od samog Isserleina tako i od njegovih predhodnika (P. 165).

Jedna od posledica religioznog i kulturnog života bila je i ta, što su se Jevreji izvežbali u proizvodnji nekih artikala. Tako su šili, vezli, crtali, bavili se živopisom, a imali su i za druge grane umetnosti smisla i razumevanja (T 112). Prilikom svečanosti pilo se iz srebrnih i staklenih krčaga, koji su bili ukrašeni urezanim ili obojenim figurama (T 132; P 151). Lojanice i voštanice spravljenе su u kući, isto tako i mastilo, za čije se proizvođenje upotrebljavalo; sišarke Vitriol (גליצין שטיין) i pivo (T 167, 129). Među Jevrejima bilo je i takvih, koji su bili vrlo vešti u dresiranju pasa, medveda i drugih životinja, kao i u obučavanju ptica pevačica. Dresirane medvede vodili su na lancu radi zabavljanja dece (P 105; L. J. I. 39; T 178).

Veliku usavršenost u svome poslu stekao je i pisac Tore (ציפר). On je izrađivao takode i sva jevrejska dokumenta, manuskripte i kodekse koji su se upotrebljavali. I pošto je popravljanje knjiga bilo skopčano sa velikim trudom i izdacima, to su samo bogataši mogli da ih nabave. Zbog velike vrednosti, koju su imale, Jevreji su mnogo čuvali svoje knjige. Preko nedelje obično se molilo Bogu napamet, i samo Subotom i o praznicima

upotrebljavali su se molitvenici (T 17). Opštinska uprava je sa velikom pažnjom vršila nabavku svetih knjiga (ספרים). Svaka je sinagoga imala svoje sefere, Pet Mojsijevih knjiga (הימשים) i molitvenike za praznike (מחזורים). Subotom i o praznicima recitovane su mnoge himne (זמירות) i slavopoji (פיוטים) (T 73). Odeljci iz knjige o prorocima, određeni za čitanje (הפטורות) nalazili su se obično po redu u jednom kodeksu (קונטרס), a odeljak koji se čitao bio je već ranije obeležen (T 19; P 94; L. J. I. 53). O jednom prazničnom molitveniku piše u L. J. I. 132: «U Austriji je postojao jedan lep Mahsor sa komentarima, koji je iz Beča dospeo u predeo gornje Rajne, gde je iz njega čitao Gaon naš učitelj Jakob Weil samo o velikim praznicima, i tada je unosio u njega svoje talmuske i ritualne novine i svoj osobiti način čitanja. Ovaj je Mahsor docnije vraćen u Austriju, gde je Gaon čitao naš učitelj Isserlein, pa je i on svoje novine unosio u njega. Kada je pak ulmska opština moga rodaka, svoga hazana, po imenu Möln, poslala caru u Neustadt, pokazao sam mu ja tom prilikom onaj Mahzor, i on je tada iz njega ispisao sve ono što mu se učinilo novo u stvari obreda». (Po Kraussu S. 161, ovaj Mahzor treba da je iz Ulma iz godine 1450., o kojem Zunz, Ritus p. 70, primećuje, da se nalazi u Parmi, de Rossi Nr. 653). Da su u ono vreme rabini unosili u rukopisna dela svoje lične primedbe, vidi se iz jednog Sidura (molitvenika), koji je sadržavao jednu astalsku molitvu, revidiranu od samog Isserleina (L. J. I. 37).

Najvažnija mesta u molitveniku bila su obično istaknuta dvostrukom jotom sa horizontalnom vav preko njih (יִוָּ) ili samo dvostrukom jotom ili dvostrukom vav (P 171). Kakvu su vrednost imale tada jevrejske knjige vidi se po tome, što je kralj Ladislav godine 1455. zahtevao od cara Fridriha III. skupocene jevrejske knjige, koje su bile poreklom iz Beča i koštale preko 3000 forinta. (Quellen zur Gesch. Stadt Wien S. 32. Anm. 13. Uporedi Kraussa S. 160.)

Prilikom pljačkanja odnešeno je osim zlata i srebra još i knjiga, pošto su se mogle vrlo dobro prodati, jer su bili skupe (P. 69). Ali su i izgnanici odnosili rado sa sobom svoje knjige, jer su im bile dragocenije od ostalih blaga, zbog kojih su često bili proganjani. Kako Krauss nagada (S. 164) tako je jedan spis Isserleinov, prepisan od njegovog učenika Mojsija ben Eleazar ha-Levi Minza usled progonstva Jevreja iz Štajerske, Koruške i Kranjske godine 1496. prenet u Parmu (Kodeks de Rossi Nr. 1263). Pa i u prkos tome, što je nabavljanje knjiga bilo onda skopčano sa velikim trudom kao i sa velikim troškovima, gledao je svaki, iole imućniji otac porodice, da nabavi jevrejske knjige, koje su docnije nasleđivali sinovi, ili su ih kćeri dobijale u miraz (T 321, P 62).

Ali imati svoju biblioteku bilo je mnogo važnije za rabinera nego za privatnog čoveka. Isserlein je nazivao svoje knjige svo-

jim «oružjem» (כלי מלחמה), bez kojih je bio nemoćan na bojištu halahe (P 138). Od jevrejskih knjiga, koje je sadržavala knjižnica Isserleina, ali koji danas više ne postoje ili se vrlo teško mogu naći, navodi on ove: Hilehot Nida od njegovog strica Aron Blümel-a, mučenika bečke Gezere (P 132); jedan odeljak odluka r. Salmana Kitzingena iz Ulma, koji je u aferi Seligmann Oppenheim-a (1455—56) igrao neku ulogu (P 169); jedan komentar traktata Taharot od r. I. Symphont-a (možda je on identičan sa talmudistom r. Isaak ben Malki-Zedek iz grčko-apuljske varoši Siponte (Manfredonia), koji se doselio u Salerno i napisao docnije jedan komentar za sve propise Mišne; vidi Grätz, knj. 6. S. 204); knjigu «Minhagim» od Abraham Klausnera, po kojoj su tada o praznicima upotrebljavani obredi za molitvu (P 117; uporedi Kraussa S. 47 ff.). Iz jednoga mesta (P 172) vidi se dalje, da se Isserlein, prilikom donošenja jedne važne odluke, koristio sa 6 primeraka Sefer Mizvot Gadol (סמ"ג) od Mojsija iz Concy-a, od kojih su se njegov lični egzemplar i drugi jedan razlikovali u tumačenju. Da bi utvrdio kako se piše mesec Kislev, pregledao je tri razna targum-izdanja malih proroka i našao samo u jednom reč ispisanu bez «jota» (T 233). Naposljetku pominje Isserlein i neku zbirku (Kobez), koja potiče od Rabi Mandila, oca Rabi Mošea iz Hala, kao i jedno delo, koje je sadržavalo raspravu o molitvi keduša (T 8; P 138). Ali pada u oči, da u svojoj knjižnici Isserlein nije imao ni jedan primerak Or-Sarua-Gadol, nego je bio prinuđen da putuje u Marburg da bi se uverio o jednoj važnoj odluci slavnoga pisca (P 11; 112; L. J. II. 14; uporedi I. Alm. S. 110).

Iz same okolnosti, što su se Jevreji u Štajerskoj, Koruškoj i Kranjskoj bavili prodajom knjiga profane sadržine, kao i materijala za pisanje, i to u velikoj meri, može se s pravom zaključiti, da su i prepisivali ta dela i sami spravljali razne vrste pergamenta, mastila i pera (P 27 = L. J. II. 13; P 112 = L. J. II. 14; T. 129; uporedi I. Alm. S. 110).

Iz sudskih odluka može se videti takođe, da su tok sudskih pretresa, kao i iskazi svedoka i donete presude obično unošene u zapisnik, i da su ova akta, prema potrebi, dostavljana od jednog suda drugome. Kako se u takvim slučajevima postupalo vidi se iz ovog saopštenja Isserleinovog: «U pitanju braka žene, čiji je muž umro neizvesnom smrću, bio je potreban sud nekoliko rabina. Tako je ženin brat, koji je stanovao u «našim» pokrajinama, doveo sa sobom Rabi Semleina i navaljivao na mene, da mu oslobodim sestru živog udovanja. Ali kako se ja nisam mogao da odlučim ni za zabranu, ni za razrešnicu, to je on zahtevao od mene prepis iskaza svedoka, prvoga pisma R. Elie, kao i sopstvenoga pisara i pisma R. Elie iz Praga, pa je onda zamolio R. Eliu, da ponesu zajedno ova dokumenta u zemlju «Loes» (Italiju), nadajući se, da će se tamo naći ljudi, koji će dozvoliti drugi brak. I zaista našao je on takva tri čoveka.

To su bili R. Moše iz Treviza, R. Jakob iz Padove i R. Semlein. Posle toga vratio se brat udovičin k meni sa aktima o razrešenju. I ako sam se ja i dalje držao neutralno, udovica se ipak udala u blizini Marburga, na osnovu dobivene razrešnice (P 221; uporedi Kraussa S. 162).

Pošto je veština lepoga pisanja bila postepeno prešla u poziv pisca Tore, čule su se još onda žalbe, da se samo sa teškom mukom mogu naći sposobni svedoci (עדי חתימה) za propisno potpisivanje razrešnice braka (גטין) (P 250). Međutim ove su se žalbe sigurno odnosile samo na te specijalne slučajeve, jer teško se mogao onda naći u nemačkim pokrajinama Jevrejín, koji ne bi bio vičan jevrejsko-nemačkom pismu i jeziku. Dok je naučni jezik među Jevrejima bio tada hebrejski, bilo je i takvih koji su potpuno vladali tadašnjim književnim nemačkim jezikom (Mittelhochdeutsch). O jevrejsko-nemačkim dijalektu, koji se tada govorio, nalazimo dokaze u raznim responsama, koje često iznose od reči do reči iskaze pred sudom (P 161, 122), dalje u raznim pismima (L. J. II. 20) i u obimnoj prevodilačkoj književnosti, koja je bila u prepisima rasprostranjena među nemačkim Jevrejima, još mnogo ranije nego što su se pojavile prve štampane knjige (Vidi Gudemann, Geschichte des Erziehungswesens).

U ovom odeljku napomenućemo još to, da je onda kod Jevreja bilo i vrlo veštih kamenorezaca, koji su tesali nadgrobnne spomenike (מצבת) i rezali natpise na njima. Teško možemo pretpostaviti, da su Jevreji, davali svoje spomenike pieteta inovercima. Obično su ti spomenici bili od peščanika ili krečnjaka, od kojih su neki prkosili zubu vremena i održali se do današnjeg dana (Vidi: Grabschriften kod Baumgartena S. 60).

IV.

Uzajamni odnos stanovnika geta bio je obično prijateljski i miroljubiv, izuzev nekih zaševica, koje su se ovde onde raspaljivale, i čije se posledice nisu mogle ponekad lako izbrisati. U glavnome je jevrejski kraj bio slika jedne velike porodice, čiji su članovi, tesno vezani međusobno dubokim osećanjem solidarnosti, religioznom i nacionalnom svešću, da pripadaju jednoj zajednici, zajednički delili radosti i patnje života.

Uopšte vladalo je uverenje, da je širenje društvenosti bilo u stanju vrlo mnogo da doprinese jačanju životne volje u velikoj borbi za opstanak. Omladina muškoga pola zabavljala se Subotom i o praznicima trčanjem i skakanjem, što je po mišljenju nekih rabina dopušteno (T 61). Tome su često pridružene konjske trke i gimnastičke vežbe (B. Nr. 71). Omladina ženskoga pola uživala je u igri i pesmi. Međutim je Isserlein bio zabranio, da Subotom krštena lica sviraju u tamburu, jer bi devojke, raspoložene za igru, mogle da traže da im i pravi Jevrejín svira (L. J. I. 66). Isto je tako i Maharil (33 b; 39 b) bio zabranio, da

hrišćanin o praznicima baca kocku za Jevrejina, jer bi na taj način moglo stvarno doći do kockanja. Međutim je kartanje bilo dopušteno na Pesah, samo ne prva dva dana; tom prilikom nisu čak zabranjivane ni karte oblepljene testom (P 186). Radi gajenja društvenosti imali su običaj opštinski rabini da leti, uoči Subote posle večere, prošetaju sa časništvom opštine na obalu reke (T 1). Mnogi su se o praznicima zabavljali posmatrajući ribe (M. S. 33a); drugi su se opet sastajali posle službe Božje, da razgovaraju o dnevnim događajima i o politici. U svakoj opštini bilo je iskusnih ljudi i veštih govornika, koji su rado i sa pažnjom slušani (T 61; P 155).

Ali do pravog izražaja dolazilo je druželjublje na prvom mestu u porodici i prilikom radosnih porodičnih događaja. Svaka se porodica radovala Subotom i o praznicima da ima gosta (אירח) za stolom (T 72). To se osobito dešavalo obe večeri sedera, kada su rabini i ugledne ličnosti u opštini pozivali na seder svoje prijatelje i poznanike (T 128). Praznična radost bila je isto tako velika i o prazniku Sukot. Bavljenje u kolibi (סוכה) vršilo se tada još u prvobitnom tradicionalnom smislu; pri povoljnom vremenu spavalo se u kolibi svih sedam noći (T 92). Vrhunac jevrejskog veselja obično bi se dostigao na dan Purima. Odmah posle molitve Minha otpočela bi gozba, koja bi trajala duboko u noć (T 110). Tom prilikom dopuštane su razne šale i lakrdije. Učenici (בתיירים) su obično jedan drugome krišom uzimali poklone, koje su dobijali od članova opštine. Ovo se međutim nije smatralo krađom, jer se obično vršilo u veselom raspoloženju i svečanom nestašluku (na ist. m.). A ni na sirotinju se nije zaboravljalo. Nju su darivali novcem, jelom i pićem, pa i odelom i posteljinim stvarima (T 111). Osim toga svaki iole imućniji Jevrej stavljao je opštini na raspoloženje određenu količinu vina i riba, da se podeli opštinskom činovništvu (L. J. II. 158).

U svetle trenutke života u getu spadali su radosni događaji u porodici, koji su naizmenično nastupali. Kada bi se rodio sin, osmoga dana vršilo se obrezanje (ברית מילה) u vrlo srećanom raspoloženju. Uvođenje u savez Avramov vršilo se u sinagozi (P 81; L. J. I. 27, 28); svečani sto (סעודה), na kojem su obično servirana samo jela s mesom, bio je postavljen u kući porodilje (T 159). Isto se zbivalo i prilikom otkupa muškog deteta-prvenca (פדיון הבן) 31. dana njegova života.

Kada bi roditelji doživeli da svoje dete na vreme i srećno ožene, svadba bi bila jedna od najvećih svečanosti u jevrejskom životu (T 241).

Zbliženje dveju porodica u cilju sklapanja braka vršio je obično provodadžija (שרבן), koji je imao prava da primi proviziju tek posle sklopljenog braka (P 85). Bogati roditelji trudili su se da dobiju za svoju kćer kakvog vrloug i izučenog mladića (בחר) iz kakve poznate talmudske škole (ישיבה), koji je i posle

venčanja ostajao kod kuće, gde je bio snabdeven svima potrebama, da bi još nekoliko godina mogao izučavati Toru (T 317; 215). Oba supružnika dobila su miraz (כְּרוּמִיָּה) od svojih roditelja (T 300). Za devojkicu bio je utvrđen miraz od 400 bečkih funti, a za udovicu miraz od 200 funti. Ako bi se kakav imućniji stariji čovek oženio kojom sirotom devojkicom, obezbedio bi se njoj iznos od 50—60 funti, za slučaj da muž umre još za ženina života (T 229). Odnosno vraćanja miraza i nakita u slučaju da žena umre u prvoj ili drugoj godini braka, u austriskim pokrajinama nisu postojali naročiti propisi. Kod svakog pojedinačnog slučaja stvar bi se uredila prema prilikama (T 321).

Venčanje (חֻפּוּת) se obavljalo obično petkom posle molitve Minha (T 157). U Subotu jutrom izvodili su mladoženju u sinagogu, gde mu je učinjena naročita počast u haftora (Isaja 61, 10—11) (P 94). Svadbeni ručak započeo bi odmah posle Musaf, i trajao je do zore (T 7). Ako bi mlada bila maloletna, venčanje bi se obično održalo izvan varoši (P 33). Moguće da je razlog zato bio što su se želele bukvalno ispuniti reči u Talmudu: «בָּצֵר» Izadji i primi svoji «Kidušin» (darove). U ovakvim slučajevima mirazom bi upravljali rodjaci (T 300). Venčanje maloletne dece u ono vreme nije bilo retko. Desilo se, da je jedna žena umrla i ostavila mužu desetogodišnju devojčicu. Kako je međutim morao otac da ide na daleki put, ostavio je kćer kod jednog svog prijatelja. Ovaj nije znao ništa pametnije da uradi nego da devojčicu odmah posle odlaska očevog uda za jednog mladića, koji je posle venčanja i sam otputovao i vratio se tek posle tri godine. Za to vreme bio se vratio s puta i otac. Naljučen zbog svega što se desilo, nije hteo da da svoj pristanak, nego je zahtevao da se brak poništi, i ako je mladić i dalje smatrao da je brak u važnosti (T 208). Maloletna devojčica postajala bi i suviše lako svojina čovekova; u toliko se teže mogla udavati udovica, naročito posle smrti drugoga muža, jer je narod bio u tom pogledu vrlo sujeveren. Međutim mnogi nisu održavali ovaj običaj; a neki čak ni onda, kada je drugi muž umro usled kakve epidemije, te je bio u gezera ubijen ili spaljen (T 211).

Bračni život bio je obično prislan i čedan. Muž je postupao sa svojom suprugom nežno i pažljivo. Kada je žena bila bolesna, muž bi je sam negovao i dvorio, bio bi stalno kod nje, i ako bi on mogao da pusti, da to drugi čini za njega (T 252). Ali je i žena isto tako pokazivala uvek najveću ljubav u vernost prema svome mužu i provodila jedan moralno-religiozan život. Za vreme progona, kada su i mnoge žene pogođene sudbinom bačene u zatvor i potom oslobođene, ni jedan rabin tada nije ni za trenutak u vrlinu i čednost tih žena posumnjao, nego im je dopuštao da produže svoj raniji bračni život (T 241; 242; 222 P 34). Isto tako srdačan bio je odnos između roditelja i dece. Roditelji su podnosili najveće žrtve, da vaspitaju svoju decu da budu dobri i valjani Jevreji i da im obezbede dobar život (T 277).

Bilo je istina i takvih slučajeva, gde su deca prezrivo gledala na dobročinstva svojih roditelja, i nisu im ukazavala dostojno poštovanje (P. 62). Ti su slučajevi bili retki, kao i oni, koji govore o razmiricama između mačehe i dece od prve žene, zbog čega se udovci nisu rado rešavali na drugi brak (T 263). Međutim nam oni crni dani pričaju i o događajima, kada moral žena nije stajao na najvišem stupnju (T 267; 352; 209; J. Weil RGA Nr. 22). Tako se desio slučaj, da je jedna žena bila uhapšena zbog krađe, pa je onda mučenjem priznala svoju krivicu. Ona bude osuđena na smrt. Međutim intervencijom opštine, i pošto je položena za nju jedna velika suma novca na ime otkupa, dobila je ona ponovo slobodu. Ali se više nije smela vratiti svome mužu, jer se sumnjalo, da se ona mogla podati u zatvoru apsandijama (P 96). Usled bračnih razmirica dolazilo sasvim prirodno i do ogovaranja, koja su imala strašne posledice za decu. Neka žena imenom Adah ogovarala je svoga muža, kako on nije pravi otac njenom detetu. Isserlein se zauzeo za muža, skupio nepobitne dokaze i utvrdio, da klevetnica nema prava da ospori legalnost detetu, pa je objavio: «Svaki onaj, koji nevino okleveta čoveka, imenom Peleg, i tako mu nanosi muku i bol, zaslužuje da ga ujede zmija, da bude vezan za stub (העמוד) [u sudu] i da bude najstrožije kažnjen (P 37). Nije čudo ako je ovda-onda između mladih supružnika i starijih moralo doći do raspravljanja, pošto je zet stanovao u kući svoga tasta više godina, dok ne bi obezbedio svoju egzistenciju. Vrlo često ostao bi on tu i za uvek da vodi dalje radnju svoga tasta. Većito tutorstvo i stalna kontrola starijih nad mladima, davalo je povoda raznim rasprama i mutio odnos i za budućnost. Ponekad bi mržnja uhvatila tako duboko korena, da bi zet nagovorio tudinca, da upadne noću u stan i podkrade njegovog tasta (T 315), ili bi zet zapretio: ער זיל זיך טייפן אים זיין שווגר זיל אין זיין הויז גיין (da će se pokrstiti ako mu tašta uđe u kuću) (P 192). Iz ovog poslednjeg vidi se, da je u nekim narodnim slojevima jako bio oslabio odnos prema jevrejskoj religiji, jedno pod uplivom misionarskog rada, drugo usled učestalih progona. Inače se ne bi čule ovakve pretnje. I zaista, sudovi su tada imali da rešavaju i o nekim slučajevima pokrštanjanja. Tako je neki sveštenik venčao jednog hrišćanina sa jednom pokrštenom Jevrejkom. Posle 2—3 godine bračnog života žena se pokajala, vratila se Jevrejstvu i udala za Jevrejina. Isserlein je smatrao ovaj drugi brak zakonitim, jer kršteni prilikom venčanja nije mislio na jevrejski akt sklapanja braka, nego je samo hteo da spreči ženu da se ne uda za drugoga (T 209).

Ako bi žena, još za vreme dok je u braku, prešla u hrišćanstvo, muž je bio primoran po postupku, koji je u ono vreme važio u Austriji i njenim susednim zemljama, da uputi ženi po glasniku razrešnicu, za slučaj ako bi se ona docnije htela vratiti Jevrejstvu (T 237, 256—44, 219). Mnogo je komplikovanije bilo međutim, kada bi kakav pokršteni hteo da pošalje razrešnicu za

razvod braka svojoj ženi, koja je bila ostala Jevrejka. Pošto je to bilo moguće izvesti samo silom, to da bi žena ponova došla do svoje slobode, morao je plan biti mudro prosuđen, da ne bi mužu ostaviti mesta čak ni u duši da trgne reč. Pokršteni je morao zato prvo da ovlasti glasnika, da primi raznešnicu za njegovu ženu, i tek zatim da ga ovlasti da istu preda njegovoj ženi. Inače bi on mogao da poništi u svojoj duši misiju glasnika, čime bi opet osujetio razvod braka.

Isserlein je međutim postupao obrnutim redom, i pritom zaklinjao pokrštenjaka svim kletvama Tore, da ostane pri svojoj prvobitnoj odluci (T 328; P 42, 43). Ovu meru primenio je Isserlein i kod jednog renegata, koji je kao Jevrejin imao poziv pisca Tore (טרופר), te poznavao prilično jevrejske propise za razvod braka (T 237). Izostavljanje mesta rođenja i stanovanja u razvodnom pismu Isserlein je obrazložavao time, što su Jevreji usled raznih progona lutali bez postojbine i tako bili u nemogućnosti da se na sigurnom mestu nastane (T 142). Ubeležavanje reka u razvodnom pismu, vršeno je po mišljenju Isserleinovom, samo da bi se izbegle greške (P 142). Uništenje razvodnog pisma posle izvršene predaje Isserlein je izvodio iz jedne Gesere, po kojoj se morao uništiti svaki trag jednog jevrejsko-religioznog akta, da se ne bi zbog njega moralo ispaštati smrću (P 40).

Premda se mnogo pazilo prilikom predaje razvodnog pisma, ipak su se često potkradale greške u tekstu, koje su se primećivale tek za vreme predaje, i one su izazivale razna mišljenja među naučnicima. Tako je neki get pogrešno obeležen godinom 5017 umesto godinom 5217; broj 200 (בארה"ב) bio je pogrešno izostavljen (P 11, 19). Neki čovek imenom Jekutiel, trgovac, predao je svojoj ženi get u Trstu. Posle predaje stao je da tvrdi taj čovek, da on nije namerno naveo svoje drugo ime, koje je bio dobio za vreme svoje bolesti, da bi svoju ženu otpustio jednim nevažećim aktom, za kaznu za njeno nekorektno postupanje prema njemu. Predsednik tamošnjeg Bet-Din, tvrdio je međutim, da ga je on zbog toga još pre predaje zakleo, i da isto tako ni u njegovim ispravama nije bilo nikakva traga o nekom drugom imenu (P 211). Poslednji get, pošto ga je odobrilo više rabina, osnažen je docnije, dok je u prvom slučaju morao ženi da uruči drugi get. Slične su se teškoće pojavljivale, kada je u pitanju dolazila i halica, pošto se ova ceremonija morala preduzimati najpažljivije. U austriskim pokrajinama nije se preduzimala halica ako cipela sa strane i pozadi nije bila razrezana. Remeni nisu bili učvršćeni za kopče na obuci nego spreda za nogu. Ova tradicija poticala je od Šaloma iz Neustadt-a, čija je halica-cipela služila kao ugled i R. Jakobu Weilu, koji je — prema saopštenju Isserleinovom — takvu jednu cipelu dobio naknadno od dece rabinove (P 240). I tu se individualno postupalo, kako u kom slučaju. Tako se na pr. desilo, da je umro muž jedne žene koja nije imala decu. Samo pomoću halica mogla se

ona osloboditi leviratskog braka. Dever je bio nasilno pokršten još dok je bio dete, i među hrišćanima vaspitan do svoje zrelosti. Ali pošto je bio maloletan u ono vreme kada mu se brat ženio, a sada opet postao punoletan, to se pojavilo pitanje, da li i on potpada pod zakon leviratskog braka? (T 223).

Vraćanje Jevrejstvu vršeno je ili iz materijalnih razloga, jer je po jevrejskim zakonima pokršteni bio lišen svakog nasleđa (T 349), ili pak iz pokajanja. Vraćanje nije bilo lako. Dotični je prvo morao da ostriže kosu (T 86) i pred svedocima da ude u hladnu vodu. Voda mu je dopirala do srca. Ovde je morao tri puta da ispovedi svoj greh. Posle toga morao je da posti tri dana i tri noći, za tim pojedinačno po jedan dan sve do četrdeset; posle toga postio je samo još svakog ponedeljka i četvrtka. Prve godine nije smeo osim Subotom i o praznicima, da jede mesa niti da pije vina, isto tako ni da obuče novo ruho. Zabranjene su mu bile i sve zabave, i spavanje na jastucima i dušecima. Druge godine bilo je već blažije, treće godine još blažije. Posle treće godine morao je mesečno jedanput da posti i to sve do kraja života. Sa hrišćanima i sveštenicima nije smeo da opšti, i kada bi ga neko podrugljivo nazvao «apostatom», morao bi da čuti (L. J. I. 136). Po strogosti ova se kazna malo razlikovala od kazne drugog kakvog teškog grešnika (בעל השׁוּבָה), jer je Isserlein bio mišljenja, da je povratak već sam po sebi bio skopčan za toliko mnogo odricanja, da kazna nije smela biti još pooštrena. Dok je krivac ranije mogao da živi među hrišćanima u miru i bezbednosti, vrativši se svojim bio je ponovo izložen raznim nevoljama, strepnjama i ganjanjima, a to je bilo u svakom pogledu gotovo isto što i pooštrene kazna (T 198; uporedi B Nr. 58, 225; W. Rgt. Nr. 12).

Podvrgavali sebe postu i oskudici u ono vreme niji bilo nikakva retkost. Mnogi su postili svih deset dana pokore i to iz dana u dan, bez prekida, izuzimajući jedan dan, da se ovo ne bi smatralo kao neka zakletva za uvek. Većina je međutim postila i za vreme 3 žalosnih sedmica (T 154, 146; P 180, 194). A bilo je i takvih, koji su postili svakog ponedeljka i četvrtka i do određenog vremena nisu okusili vino (T 277).

Ako bi koja druga opština zapala u kakvu tešku nevolju, ili bi bila pohapšena, izdala bi se obično naredba za opšti post (T 280). Isserlein se seća jednog slučaja iz svoga detinjstva, da su Jevreji bili zatvoreni, i opet iznenada pušteni iz zatvora. Pa ipak je post, koji je po nalogu neke velike ličnosti toga dana započeo, produžen do kraja (ibid.). Možda je u ovom jevrejskom izvoru ostalo traga o hapšenju austriskih Jevreja godine 1370. Isserlein je takode prepisao i godine 1450. post zbog proterivanja Jevreja iz Bavarske, a nekoliko meseci ranije zbog opasnosti koja je pretila usled tada održanog jubilarnog hadžiluka u Rim (L. J. I. 115. Uporedi: Güdemann, *Erziehungswesen* III, 56, 152; Freimann, *Einleitung zu L. J. p. IX*; Krauss S. 61, prim. 228a).

Sam Isserlein postio je još na dan smrti svoje matere, 9. Nisana. Ona je toga dana (12. marta 1421.) u bečkoj Geseri spaljena sa drugim Jevrejima (L. J. I, 7). Čim bi se približila kakva opasnost, odmah bi se preduzele razne mere, da bi spasli život i imanje od mase. Mnogi bi napustili mesto stanovanja (P 60), posakrivali bi se u razna skrovišta, pošto bi prethodno sklonili svoja blaga u zidove, dimnjake i jame (vidi הפירות o kojima je reč u bečkoj Gesera), dok bi drugi ostavljali novac kod svojih suseda, kojima je manje pretila opasnost, da ga oni sakriju (T 333), ili bi se prurušili (T 197; vidi I. Alman. S. 109). U takvim časovima obično je igralo neku ulogu i sujeverje. Jedni su se obraćali vračima i čarobnicima, da bi dokučili svoju sudbinu (P 96); drugi su prema nebeskim znacima predskazivali blisku opasnost ili očekivali skori spas. Tako je godine 1457. opažena kometa, čiji je rep bio upravljen na Beč. Sujeverni narod tumačio je ovu pojavu smrću u vladarevom domu. I zaista 23. novembra iste godine umro je Ladislav Posthumus, sin «Masilnikov», čije je delo bila bečka Gesera, i to otrovan u Pragu u svojoj 18. godine. Drugi su na isti način tumačili i pomračenje sunca 1449. Jednoga dana pojavio se u mestu, gde je stanovao Isserlein, neki sveštenik, koji je objavljivao čuda, da bi dražio narod protiv inoveraca. Svi su jurili da ga čuju. Čuvši za njega rabi reče, ako ovaj sveštenik može da ide po usijanom ugljčevlju, a da se ne opeče, slušaće ga i on. Ali odjednom nestade ovog čudotvorca (L. J. II. 50).

Moguće da je on bio identičan sa Capistranom, koji je svojom zanosnom rečitošću i nepokolebljivim verovanjem znao da oduševljava masu. Capistrano je 1450. Neustadtu kod Beča govorio pred Carom Fridrihom III. i uveravao, da je on u stanju krvlju iz nosa Bernardina iz Siene i njegovom kapuljačom da leči bolesne, da budi mrtve i da vrši čuda svake vrste (Vidi: Grätz Bd. VIII. S. 192). Na ovaj slučaj verovatno da se odnosi i četvrta, od Isserleina pobrojanih kategorija, o skrnavljenju Božjega imena, koja sadrži izdaju zastave za vreme gonjenja i slušanje sveštenečkih propovedi (גיבוע של כבוד) (L. J. I. 136 f).

Takva podbadanja, koja su bila uzbunila ceo svet, nisu mogla ostati bez posledica ni u Štajerskoj, Koruškoj i Kranjskoj. U ekonomskom pogledu, i ako je sam car bio prema Jevrejima prijateljski raspoložen, nastupila su izvesna ograničenja. Jevreji nisu smeli više tako slobodno kao ranije da putuju po zemlji i da kupuju potrebne predmete za trgovanje (T 329). Čak i lična bezbednost izgleda da je bila u mnogome popustila usled rovenja i draženja mase od strane toga kaluđera. Čitav jedan niz responsa (P 139, 161, 223, 224, 221 i dr.) govori o ubistvima, čija su žrtva bili nevini jevrejski putnici. Dva hrišćanina sedele su u jednoj gostionici, i onda je jedan od njih pričao, kako je u blizini samoga sela ubijen neki Jevrejin, koji je bio čorav, te je usled toga imao ožiljak do samih usta. Ovaj su razgovor

slušali Jevreji, koji su se nalazili neopaženi u istoj gostionici. Opis je odgovarao potpuno identičnosti jednog čoveka, koji je šest meseci ranije bio napustio svoj dom pa se više nije vratio. Pitanje da li se njegova žena sme udati, rešeno je povoljno (T 239). Sličan slučaj bio se dogodio na nekoj lađi, kojom je putovao jedan jedini Jevrejin. Kako ovaj nije stigao na mesto kome se bio uputio, a više se nije ni kući vratio, to se pronela vest, da su ga saputnici hrišćani udavili. Mesec dana docnije, jednog pazarnog dana, došao je neki hrišćanin u mesto iz koga je bio nestali. Ugledavši Jevreje zapita ih, zašto ne žale za pokojnikom. «Kako možemo da žalimo za njim, odgovoriše oni, kada ne znamo što se zbilo s njim.» «Ali ja znam, odgovori hrišćanin; jako me je žao, što je nevin platio glavom, jer sam ga ja već ranije poznavao kao čestitog Jevrejina. Sa njim na lađi bio sam i ja a i drugi hrišćani, 'neprijatelji Jevreja', די דרבעליקשין אים oni ga udaviše i ja ga nisam mogao spasti». Na osnovu ove izjave dopušteno je udovici da se uda drugi put (T 240).

Lična nesigurnost kao i velika borba za opstanak doveli su do toga, da su se mnogi počeli ozbiljno spremati za iseljavanje u Palestinu. Na jedno pitanje po tome predmetu, odgovorio je Isserlein ovako: «Znaj, da je sigurno od velike koristi za čoveka, koji obitava u Ęrec Izraelu, naročito u svetome gradu, kako za budući tako i za ovaj život. Ali često slušamo, da jednovernici iz istočnih zemalje, teški grešnici i denuncijanti dosaduju i klevetaju nemačke Jevreje (Aškenaze), koji su svakako čuvari Tore. Osim toga tamo su životne potrebe vrlo oskudne i mogućnost zarade vrlo teška, a da ne pomenemo neprijateljsko raspoloženje tamošnjih Arabljana. Zato treba ostaviti svakom čoveku da sam odredi gde će, postizanjem materialne i telesne snage najbolje opstati u bogobojažljivosti i ispunjavanju zapovedi, pošto je to ipak ceo čovek (P 88).

Napetost između Jevreja i hrišćana, koja je nastupila usled rovarjenja sveštenstva, trudili su se Jevreji dobročinstvom i prijateljstvom po mogućstvu da iskorene, što su delimično i uspeali. Skupocenim poklonima i dugoročnim zajmovima obično su umekšavali srca silnika i sveštenika. Upotrebu od toga činili su Jevreji u svakoj prilici. Poklone su davali naročito o Božiću i Novoj Godini vladikama i drugim sveštenicima kao i vlastodršcima i višim činovnicima, a vrlo često i svojim sugrađanima i susedima drugih vera (T 195; M. Nr. 62). Međutim u austriskim zemljama Jevreji nisu davali ove poklone u danima Sefira (L. J. II. 98). U ovakvim prilikama pojavljivali su se obično Jevreji lično kod crkvenih i svetovnih velikodostojnika da im se poklone i ukažu poštovanje, i ako su ovi nosili krstove i ikone; takve posete nisu onda ni rabini zabranjivali (T 196; L. J. II. 14). Bilo je i takvih kneževa, koji su u društvu Jevreja pokrivali krst, da ne bi doveli u nepriliku svoga posetioca (T 196).

Trgovinske veze često su iziskivale, da su građani ili činovnici slali po Jevrejina, ili da je ovaj k njima išao radi kakvog duga ili kakvog poravnjanja (T 5). U ovakvim slučajevima pokazivana je Jevrejima najveća predusretljivost (ibid.). Prijateljstvo je ponekad išlo tako daleko, da su i hrišćani svoje susede i poslovne prijatelje — Jevreje o praznicima izenađivali skupocenim darovima (T 78, 83). Ovo prijateljstvo naročito je dolazilo do izražaja kada je zajedničko mesto obitavanja bilo od spoljnog neprijatelja opsednuto ili bombardovano (T 328). Onda su obično i Jevreji pomagali na podizanju bedema, i srazmerno svome broju da postavljaju stražu (T 345).

Ako bi u Subotu izbio požar, bilo je takvih koji nisu hteli da pomažu gašenju, smatrajući da bi time oskrnavili Subotu. Drugi bi opet gasili samo onda, kada bi požar izbio u kući kakvog Jevrejina, jer je u takvim slučajevima ovaj obično plaćao obično životom ili imanjem. S obzirom na ova razna mišljenja smatrali su rabini za svoju dužnost da javno propovedaju, da se u slučajevima gde je ljudski život u opasnosti ne sme praviti nikakva razlika između Jevreja i inoveraca (P 156).

Prijateljski odnošaji davali su hrišćanima često povoda, da upoznaju bliže jevrejsku religiju i da se uvere u njene humane propise i njenom oplemenjujućem duhu. Posledica ovoga bila je, da su mnogi hrišćani, i pored raznih crkvenih zabrana, prelazili u jevrejsku veru i strogo se pridržavali njenih propisa (T 85).

Talmudske izreke.

Čovek je poslednji stvoren, da bi mu se, ako je ohol, moglo kazati: i sama muha je pre tebe došla na svet.

*

Ko je ohol, taj se odriče Boga.

*

Većinom se umire od besposlice.

*

Rad je nešto veliko, jer donosi čast svome čoveku.

*

Neka čovek ne kaže: ja sam iz dobre porodice i otmenog porekla, pa se ne smem radom ponižavati. Jer na to bi mu se moglo odgovoriti: Budalo, u radu ti je prednjačio Tvorac, jer on je obavio rad, pre no što si ti i došao na svet, kao što se kaže (I. Mojs. 2, 2): «On se odmarao od svog dela, koje je stvorio».

Архивска грађа о Јеврејима у Србији.

Путовања српских Јевреја у прошлом веку.

Написао Др. И. Алкалај, врховни рабин.

По неколиким драгоценим документима сачуваним у Државној Архиви као и по научним испитивањима, пре рата, могли смо, иако у општим контурама, стећи доста јасну слику о животу и раду српских Јевреја двадесетих и тридесетих година прошлога века*). Нове и интересантне појединости, којима се допуњује слика јеврејског живота и рада у Србији, тих година, пружа нам један нови докуменат из Државне Архиве, на који ми је скренуо пажњу њен управник, мој негдашњи професор Г. Риста Одавић, коме и на овом месту усрдна хвала.

Тај докуменат је један Регистар у коме су побројана имена и презимена свих путника како оних који одлазе из Београда, тако и оних који долазе из кога другог места, пролазећи кроз Србију. И у једном и у другом случају сваки је путник морао имати одобрење за путовање, а уобичајени подаци о идентитету путника стављани су у тај регистар, како би полициска односно погранична власт могла водити евиденцију о кретању појединих грађана у земљи. Овај нађени регистар у ствари је само одломак једног већег регистра чији су почетни и завршни листови изгубљени. Цео регистар обухвата једно време, од цигло две године, од 13. јуна 1834 — 14. јула 1836, и има свега 160 исписаних страна са, просечно, 32 броја на свакој страни. Стране су ишпартане линијама, те имају неколико рубрика. У једној рубрици је датум «визе», у другој број судски, у трећој број полициски, у четвртој име и презиме путника, а каткад и битни подаци о њему, у петој одакле је путник, у шестој куда путује, а често и у којој сврси. Текући бројеви суда не иду редом, док полициски текући бројеви иду један за другим, те нам они дају сумаран број свих путника, иако се, на два места, омашком чиновника, понеки бројеви понаљају. Регистар почиње 13. јуна 1834. са судским бројем 2171 и бројем полиције 831, а завршава се 14. јула 1836., са судским бројем 3067 и полициским 1338.

*) Види Архивска грађа о Јеврејима у Србији, Јеврејски Алманах I, III и IV. год.

У регистру, према свему, фигурирају :

године 1834 (од 13. VI. до 24./XII.)	1296	путника
» 1835	1838	»
» 1836 (од 1./I. до 14./VII.)	1338	»

Свега, дакле, 4472 путника.

Ако овоме броју додамо још око 180 личности које су биле или пратиоци појединих путника или чланови фамилије (жене, деца, ортак у радњи, млађи итд.) излази да је целокупан путнички саобраћај у Србији, за 25 месеца, а између 1834—1836 г., достигао број од 4650 путника. Да ли су у Србији, за време кнеза Милоша вођени овакви регистри и на другим местима, што би значило да је број путника био много већи, не можемо знати због оскудице података. Међутим, како су у овом поменутом регистру завођени и путници који долазе из «Сељаника», и они што долазе из Турске и из Влашке, из Софије и из «Цесарије», излази да је Београд био једино место где су се издавале те визе, односно одобрења за путовање.

Оно чиме нас овај регистар нарочито занима, то је због тога што се у њему налази несразмерно велики број путника Јевреја. Од 4650 имена колико их има свега у регистру, Јевреја је преко 600. Ова сразмера је, у ствари, много већа кад се има на уму да су од тих 600 Јевреја скоро 500 сами Београђани, док путника Нејевреја из Београда једва да има нешто преко 1000. Како је тада Београд бројао око 10.000 душа*), од којих је било Јевреја око 1300**), дакле 13%, а проценат је јеврејских путника био, према осталима, 50%, онда видимо да су београдски Јевреји путовали сразмерно много више од својих суграђана Нејевреја. То је чак разумљиво и појмљиво кад нам је познато да је трговина била главно занимање Јевреја, а она је тесно везана за саобраћај.

Београдски Јевреји највише су путовали у унутрашњост Србије, по својим трговачким пословима. Они путују стално «по пределима Кибажевства», у београдски округ, у Пожаревац, Крагујевац, Шабац и Смедерево, затим у Панчево, Видин и у Босну. Ређе путују у Параћин, Ђуприју, Јагодину, Неготин и Палеж. Путовање је тада било врло тегобно***) и, због несигурности, скопчано и са разним опасностима****), па су Јевреји путовали, обично, само у летњим данима, а, у осталим годишњим временима, само у случајима хитних и неодложних потреба.

*) Тих. Р. Ђорђевић, Из Србије Кнеза Милоша, Београд 1924. стр. 76 прим. 5.

**) Архивска Грађа, у Јеврејском Алманаху, III. год.

***) Тих. Р. Ђорђевић, гр. цит. стр. 24 и даље.

****) У околини Кочине било је хајдука који су убијали и пљачкали путнике, Самуел де Медина — *Responsa ed. Salonique* p. 137.

Често су полазили на пут у друштву и то са другом из радње, са момком или којим пратиоцем или се удруже по 30 и више трговаца кад треба поћи на неки сајам.

У унутрашњост путовао је београдски Јеврејин код свога купца (муштерије) паланаског трговца детаљисте, тамо је продавао своју робу коју је добављао са Запада, нарочито из Аустрије и из Лајпцига, или је ишао да наплати дуг за продату робу у Београду. Он је имао трговачких веза са страним тржиштима, а поручену робу доносио је сувим или, много чешће, воденим путем, баркама или галијама (лађама)*). Роба је била, у првом реду, колонијална, затим текстилни артикли од вуне и тканина, па онда разне индустријске прерађевине као стакларија, боје, гвожђе и др.**)

Према ондашњим приликама најпогоднији начин за продају и куповину робе били су вашари. О њима се мало зна у Србији кнеза Милоша. Али по томе, што је, у извесним данима у години, у лето или у јесен, полазио несразмерно велики број људи за једно место, да се закључити да је у томе месту морао бити вашар и да су ту прилику искоришћавали трговци са разних страна, носећи своју робу и прерађевине на продају. У доба на које се односи наш регистар, такви су вашари били два пута у Пожези и четири пута у Ваљево. У овој вароши, изгледа, вашари су били највећи и најбогатији, јер их је походио велики број трговаца из Београда и Јевреја и Нејевреја. По своме положају Ваљево је, у Милошевој Србији, било, у економском и трговачком погледу, врло важан центар. Лежећи између Србије, Босне и Старе Србије, Ваљево је тада било на средокраћу да се у њега сливају, скоро са свих страна, из српских земаља, трговци и привредници и да развију трговачки промет и домаћих производа и страних фабриката. Јевреји су, на овим вашарима, не само продавали своје артикле набављене на страни, већ су, несумњиво, и куповали извесне домаће израђевине и сировине па их после продавали у Београду и у београдској нахији или их чак извозили у Аустрију. Познато је да су тада били на гласу кујунџије из Старе Србије и из Јањине, који су мајсторски израђивали наките за сеоски свет, као гривне, прстење***), затим ковали уметнички филиграмске радове, мегиле, кутијице за мирођије, чашице за ракију, пехаре за вино и др. Ове су последње ствари служиле богатим Јеврејима или верским установама за верске потребе****). Из Босне су доношене прерађевине од

*) Излази из једној рукописа цитираног у чланку «Јеврејске Књиге. . .» у Јевр. Алманаху I. год.

**) Тих. Р. Ђорђевић *ibidem* стр. 16.

***) Тих. Р. Ђорђевић, *ibid.* стр. 17.

****) Једна лепа колекција таквих сребрних чаша и боца из тога доба, налази се у Црквено-Школској Јеврејској Општини у Београду.

гвожђа и скупочено и украшено оружје по чемч је била на гласу ова српска земља*).

Интересантноје да на једном таквом вашару, одржаном 1835. год. у Ваљеву, септембра месеца, није био заступљен скоро ниједан Јеврејин, иако је било тада више од 35 београдских трговаца Нејевреја. Ово осуство Јевреја даје се објаснити једино тиме што у ово доба године, падају велики јеврејски празници, када сваки Јеврејин сматра за своју религиозну дужност да се не удаљава од своје куће, но да у кругу своје породице и похађањем свечане службе у храму, светкује своје велике празнике.

Што се пак тиче Јевреја из иностранства они су или путовали кроз Србију, да би остварили смер свога путовања или су долазили у Србију својим нарочитим послом. Обично су куповали и извозили из Србије лој, коже, пијавице и сличне артикле.

Потребно је да још напоменемо, да међу путницима из иностранства, фигурирају, у нашем регистру, и два путника из Јерусалима. У времену од две године, дакле, дошли су у Београд или пропутовали кроз Србију и гости из Палестине. А ови гости врло су нам добро познати. То су тако звани «шелухим», т. ј. опуномоћени делегати појединих верских удружења из Свете Земље, који полазе у сва места у којима има Јевреја. Њима се предаје новац скупљен у кесицама које се држе у богомољама («купа»). Овај новац је скупљени прилог од побожних посетилаца храма за палестинску сиротињу. Тих «шалиаха» било је, дакле, и за време наших прадедова, у истом облику као и данас.

Највише нас занима овај драгоцени сачувани регистар по томе, што је у њему спасен од заборавља велики број јеврејских имена. Ми имамо, иначе, леп број староседелачких јеврејских породица из Београда, сачуван и из других извора*), али се у тим изворима обично истичу само имена представника заједнице и општине или имена мецена и добротвора јеврејске књиге. Но нигде до сада нисмо још наишли на многобројна имена обичних грађана, имена из народа и то у тако великом броју, као у овом регистру. Један летимичан поглед бачен у овај списак, оживљава нам целу заједницу из прошлог века. Читалац види не само представнике јеврејске, грађане из првих редова, не само богаташе и угледне трговце, већ види све скупа, и богате и сиромашне. Као да их посматра како се гурају кроз живот, једни да увећају своју имовину и да се одрже на висини, а други да стекну за насушни хлеб и да одрже себе и своју породицу. И што је врло важно ту су скоро сва имена, односно презимена београдских Јевреја која ми и данас сретамо и знамо. Пуно ће их наћи у

*) Ђорђевић *ibid.*

овоме регистру свога претка. Поред познатих угледних имена, која смо нашли и у другим изворима, поред Давида Хајима (Давича), поред Сузинових, Нахманових, Озерових и Халфон-ових, овде, први пут, сретамо породицу Були, и то час као «Були», час као «Дебули» или «Де Були», као што се та породица и данас у храму назива. Изгледа да је ова стара породица или живела у Панчеву, или је тамо имала јаких веза, јер је у нашем регистру стално сретамо како тражи вишеу, ради путовања за то место.

Многа су имена у регистру наопако и скроз погрешно исписана. То значи да их је ондашњи чиновник писао онако како их је чуо и да није имао никакву исправу пред собом, из које би тачно преписао име. Тако се само може објаснити што је у регистру написано н. пр. «Роети» уместо Ароети, «Намаес Кенас» уместо Нахман Ескенази, «Исах» уместо Исак «Коин» уместо Коен, «Бамадон» уместо Бенадон, «Менахам» уместо Менахем итд. Сва та имена ми смо исписали онако као што су означена у регистру, па ће читаоци сами лако разумети како треба да гласи право име. Разуме се има имена нечитко и неразумљиво написаних да није лако открити како гласи право јеврејско име. Из регистра овде смо изнели само јеврејска имена, пошто нас она, у оквиру нашег чланка, једино занимају. За досадашња излагања нисам хтео наводити доказе указујући на поједине бројеве у регистру, да не бих замарао читаоца. Али сваки ко буде радознао да разгледа овај регистар, доћиће до истих утисака и закључака до којих смо и ми дошли.

Види «Јеврејске Књиге» у Алманаху I, год. и Архивска грађа у Алманаху III, год.

Датум	Број суда	Број полицијске		од куда	к у д а
13. VI.	2180	834	Аврам Були Евреј	из Београда	у Панчево
" "	2200	843	Нисим Самуел с другом	" "	по пределу Књажевства
16. "	2230	848	Лазар Либерман	" "	у Шабац
" "	2232	849	Бокој Сави	" "	по пределу Књажевства
" "	2233	850	Минахан Зудан	из Софије	у Софију
18. "	2246	854	Исак Јаков	из Београда	у Пожаревац
" "	2247	855	Рифка Јосиповић	" "	" "
" "	2256	859	Намаес Кенас	из Селаника	и обратно
" "	2265	865	Маноел Самоел	Талијан	у Панчево
19. "	2290	870	Давид Кавију	из Београда	у Смедерево
" "	2291	872	Јаков Барух	" "	у Гожегу
" "	2292	873	Гершон Бамадон	" "	" "
" "	2286	874	Аврам Јеви	" "	" "
" "	2284	875	Матеј Рус	" "	" "
" "	2283	876	Мусе Амар	" "	" "
" "	2277	877	Аврам Песах	" "	" "
" "	2279	878	Самуел Јаков	" "	" "
" "	2282	879	Јаков Елијау	" "	" "
" "	2280	880	Исах Моше	" "	" "
" "	2281	881	Исах Алву с другом	" "	" "
" "	2276	882	Јуда Леви	" "	" "
" "	2288	883	Аврам Амар	" "	" "
" "	2287	884	Салом Цили	" "	" "
" "	2278	883	Бохор Алмузлин	" "	" "

19. VI.	2289	884	Јуда Роети	из Београда	у Пожегу
" "	2275	885	Исах Алшех	" "	" по нахиј. Београдској
20. "	2305	894	Моше Јаков Евреј	" "	у Пожегу
" "	2306	895	Семон Данид	" "	" "
" "	2307	896	Давид Лезер	" "	" Крагујевац
" "	2308	897	Исраил Боров	" "	у Пожегу
" "	2309	898	Мордокај Пијаде	" "	" "
" "	2317	901	Хајим Јуда	" "	" "
25. "	2430	977	Елиау Шаху	" "	у Панчево
26. "	2452	986	Моша Елијас трг.	из Видина	у Видину
" "	2456	988	Јозеф Демајо "	из Београда	по пределу Књажевства
27. "	2461	994	Хајим Хајим	" "	у Панчево
" "	2472	1000	Нисим Бимбасан	" "	по нахији Београдској
28. "	2477	1003	Јаков Фишел	из Темишвара	у Панчево
" "	2497	1004	Аврам Були	из Београда	" "
5. VII.	2573	1022	Аврам Були	" "	по пределу Књажевства
11. "	2639	1049	Самоел Јаковљев	" "	у Ваљево
" "	2643	1050	Исраел Јаков	" "	" "
" "	2641	1051	Бохор Хачи	" "	" "
" "	2642	1052	Соломон Демајо	" "	у Пожаревац
" "	2668	1063	Аврам Самоелов	" "	" "
" "	2652	1064	Хајим Давид	" "	" "
12. "	2684	1068	Натан Коин	" "	у Ваљево
" "	2681	1069	Бохор Алмузлино	" "	" "
" "	2683	1070	Минахајим Ефраим	" "	" "
" "	2682	1071	Јаков Маноел	" "	" "
" "	2680	1072	Нисим Бенбаш	" "	" "
" "	2681	1073	Јозеф Лици с 2. друга	" "	" "

Датум	Број суда	Број полиције		од куда	к у д а
12. VII.	2678	1074	Јозеф Бутом	из Београда	у Ваљево
"	2674	1076	Давид Хави	"	"
"	2675	1077	Давид Русо	"	"
"	2676	1078	Бохор Коввим (Конфино)	"	"
"	2685	1079	Исак Алви	"	"
"	2689	1080	Моремо Коин	"	"
"	2692	1081	Монахаин Мајо	"	"
"	2690	1082	Аврам Ескинази	"	"
"	2673	1083	Соломон Албахар	"	"
"	2686	1084	Соломон Халфон	"	"
"	2688	1085	Јаков Мајо	"	"
"	2693	1086	Исак Барох	"	"
"	2687	1087	Матеја Русо	"	"
"	2691	1088	Јаков Илијас	"	"
"	2697	1089	Јуда Роет	"	"
"	2696	1090	Мусе Алмузлин	"	"
"	2695	1091	Мохаз Нисим	"	"
"	2700	1092	Соломон Амер с другом	"	"
"	2699	1093	Исах Семаја	"	"
"	2698	1094	Хесхиј Барух	"	"
"	2701	1095	Мајер Аврам	"	"
"	2702	1096	Цадик Пијаде	"	"
"	2703	1097	Мусе Јаков	"	"
"	2827	1181	Аврам Фесах Евреј	"	"
"					
14.					

из Београда

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

из Видина

из Босне

у Ваљево

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

” ”

у Пожаревац

у Ваљево

у Смедерево

у Пожаревац

на Вилајет

у Смедерево

14. VII.	2825	1182	Јаха Хахам
" "	2823	1185	Гаврил Јуда
" "	2822	1186	Јаков Барох
" "	2819	1187	Јуда Талфи
" "	2815	1188	Давид Ескенази
" "	2817	1189	Руфаил Талфи
" "	2819	1190	Мишулам Леви
" "	2818	1191	Давид Калфи
" "	2821	1192	Иснх Фархи
" "	2824	1193	Мордохај Пијаде
" "	2816	1194	Самуил Алмузлин
16. "	2826	1195	Исах Алче
" "	2853	1210	Хаим Калдерон
" "	2852	1211	Самуел Јаков
" "	2851	1212	Озер Аврам
" "	2850	1213	Мусе Амар с другом
" "	2849	1214	Бохор Коинов
" "	2848	1215	Мусе Катали
" "	2847	1216	Аврам Финцу
" "	2844	1217	Салом Коин
" "	2845	1220	Хајим Калми
" "	2846	1221	Аврам Амарус
17. "	2956	1294	Давид Хаим с два друга
" "	2973	1303	Хајим Јуда с друговима
" "	3010	1314	Аврам Були Евреј
23. "	3051	1332	Соломон Давид Евреј
25. "	3058	1334	Соломон Исах Евреј
" "	3061	1335	Исах Алмузлин

Датум	Врој суда	Број полицијске	Број судије	о од куда	к у д а
26. VII.	3078	1342	Давид Хајим са сином	из Београда	у Крагујевац
27. "	3101	1355	Ефраим Давид Евреј	" "	у Шабац
" "	3102	1356	Маер Аврам	" "	у Видин
" "	3104	1357	Соломом Леви	" "	у Пожаревац
28. "	3111	1361	Тувера Волфова Еврејка	из Влашке	у Смедерво
30. " VIII.	3148	1381	Аврам Алмузлин	из Београда	по пределу Књажевства
3. VIII.	3224	1408	Нахман Озер Евреј	" "	у Пожаревац
4. "	3276	1427	Јаков Були Евреј	" "	у Панчево
9. "	3311	1438	Аврам Песах с двоје деце	из Видина	у Видин
" "	3312	1439	Арон Штув с двоје деце	" "	" "
10. "	3321	1446	Исах Хавиј с три друга	из Босне	у Босну
" "	3322	1447	Арон Соломон	" "	у Видин
" "	3328	1451	Аврам Исак Евреј	из Селанка	и обратно
" "	3329	1452	Соломон Аврам	из Београда	у Пожаревац
" "	3345	1459	Пољак Херман Евреј	из Дарде	по пределу Књажевства
13. "	3354	1465	Хајим Калфи Евреј	из Сарајева	у Видин
" "	3355	1466	Мусе Пинги Евреј	" "	" "
" "	3356	1467	Јуда Пинги Евреј	" "	" "
14. "	3368	1473	Бохор Озер с другом	из Београда	у Шабац
" "	3369	1474	Аврам Пинта с другом	из Босне	у Адакале
17. "	3398	1491	Лезер Исак	из Београда	у Панчево
27. " IX.	3491	1527	Самоил Езер Евреј	из Видина	у Видин
10. IX.	3634	1568	Мојсеј Јаков	ис Београда	у Пожаревац
" "	3635	1569	Гаврило Конфини	" "	" "

из Београда	у Панчево
из Рушчуке	на Вилает
из Београда	у Русчук
из Земуна	у Једрене
из Београда	у Смедерево
” ”	” ”
” ”	у Крагујевац
” ”	по пределу Књажевства
” ”	у Ваљево
” ”	” ”
” ”	” ”
” ”	у Панчево
” ”	по пределу Књажевства
” ”	у Шабац
” ”	у Пожаревац
” ”	” ”
” ”	у Параћин
” ”	у Крагујевац
” ”	у Пожаревац
” ”	у Панчево
из Сарајева	и обратно
из Београда	у Панчево
” ”	у Крагујевац
” ”	у Пожаревац
” ”	” ”
из Сарајева	у Видин
из Београда	у Панчево
из Земуна	у Шабац

10. IX.	3639	1572	Исраил Јаков са женом
11. „	3652	1578	Јаков Давидов Евреј
„ „	3654	1579	Бен Давид с 5 деце удовица
„ „	3658	1580	Нисим Самоел с 1 момком
12. „	3666	1585	Хајим Давид Евреј
„ „	3668	1587	Јаков Казем Евреј
17. „	3698	1599	Јосиф Аврамовић Евреј
24. „	3788	1638	Аврам Сузи Евреј
25. „	3881	1709	Јаков Коин Евреј
„ „	3883	1710	Бухор Коин
„ „	3882	1711	Аврам Дебули
9. X.	4107	1795	Бохор Коин
19. „	4205	1820	Ишува Азраил
„ „	4206	1821	Аврам Леви
13. „	4259	1848	Аврам Коин Евреј
„ „	4260	1849	Аврам Озер с два друга
„ „	4261	1850	Исак Адана с другом
14. „	4276	1854	Јосеф Аврам
29. „	4358	1879	Соломон Леви Евреј
31. „	4419	1909	Аврам Були Евреј
„ „	4424	1910	Исах Алмозлино
1. XI.	4433	1917	Бохор и Дебули с двоје деце
25. „	4686	2019	Исах Коин с момком
18. XII.	4916	2110	Соломон Мајер тргов.
„ „	4925	2111	Муса Русо
19. „	4922	2116	Јаков Давид
21. „	4932	2122	Јаков Були Евреј
22. „	4935	2124	Арон Мајер трг.

из Београда	у Панчево
из Краљева	и обратно
из Софије	у Софију
из Београда	по пред. Књажевства
" "	" " "
" "	" " "
" "	у Пожаревац
" "	у Пагодину
из Рушчука	и обратно
из Београда	по пред. Књажевства
из Софије	на вилает
из Београда	по пред. Књажевства
" "	" " "
" "	" " "
" "	" " "
" "	" " "
" "	" " "
" "	" " "
" "	" " "
из Ниша	у Ниш
из Београда	по пред. Књажевства
" "	у Неготин
" "	у Барошевац
из Филибе	на вилает
из Пољске	у Влашку
из Софије	у К. Влахије
из Костуре	" "
из Софије	у Смедерево

11. III.	706	290	Израил Ваис
15. "	789	308	Израил Вениаминов
25. "	887	369	Шар Гершон с два друга
17. IV.	1152	469	Мојсеј Јаковљевић Евреј
" "	1163	475	Ишуа Израил
19. "	1180	481	Јозеф Аврам
22. "	1211	494	Нахман Озер с два друга Евр.
" "	1225	500	Самоил Израил
" "	1226	501	Аврам Давид
24. "	1239	502	Аврам Јусуф
" "	1234	503	Хајим Бутон
" "	1271	511	Јаков Хазан
" "	1270	512	Анђел де Мајо
1. V.	1392	533	Аврам Сузи
" "	1393	534	Исах Адања
6. "	1481	573	Самуел Мордехај Евреј
13. "	1569	602	Исах Јаков
" "	1576	604	Јаков Афер
" "	1577	605	Морденај Пинда
15. "	1600	614	Мојсеј Ламајо
24. "	1739	673	Исах Хајимов трг.
28. "	1773	690	Саламон Леви
29. "	1796	699	Давид Јаковљев с 1. другом
31. "	6813	708	Сасон Исахов
" "	1814	709	Моше Ашер са фамилијом
" "	1822	712	Ора Лезеровић Евреј
" "	1825	713	Јаков Казам Евреј
3. VI.	1847	722	" " "

Датум	Број суда	Број полиције	Број судије	од куда	к у д а
3. VI.	1849	723	Хајим Дарса дечко	из Београда	у Смедереву
5. "	1872	731	Самоел Нисим	из Земунa	по пред. Књажевства
"	1881	738	Исраил Бењамин	из Видина	на вилает
7. "	1908	747	Бембниста Албали	из Битоља	у Прилип
10. "	1940	762	Самоил Алмозлин	из Београда	по пред. Књажевства
"	1941	763	Елеас Алшех	"	"
14. "	1094	794	Аврам Мајо	из Земунa	у Филибе
"	2000	795	Мојсеј Јаков	из Београда	у Шабац
17. "	2028	804	Аврам Амар с другом	"	у Пожегу
"	2029	805	Јозеф Мајо	"	у Јагодину
"	2030	806	Исак Алиш Евреј	"	у Пожегу
"	2031	807	Салом Коин	"	"
"	2032	808	Давид Мататан	"	"
18. "	2040	812	Менахаи де Мајо	"	"
19. "	2060	816	Давид Хавиј	"	"
20. "	2075	827	Јаков Дебули Евреј	"	"
"	2076	828	Исак Моше	"	у Панчево
"	2077	829	Јосеф Мелемед	"	у Пожегу
"	2078	830	Видал Габаши Евреј	"	"
"	2087	835	Берхор Коин с другом	"	"
"	2092	837	Јосеф Анали	"	"
"	2090	838	Самоил Мајо	"	"
"	2088	839	Исак Албала	"	"
21. "	2097	841	Исак Бутон	"	по пред. Књажевства
				"	у Пожегу

21. VI.	2098	842	Маис Алтелас
" "	2105	846	Нисим Бенбасан с другом
25. "	2179	882	Илијас Ботовски Евреј
" "	2180	883	Јакоб Холтман
" "	2187	887	Јакоб Салмон Евреј
3. VII.	2247	909	Аврам Коен Евреј
5. "	2270	918	Самон Калми
11. "	2334	948	Јаков Дебули с две жене
" "	2346	953	Исах Штерн родом
" "	2347	954	Давид Гросуром
15. "	2362	995	Бохор Талфи Евреј
" "	2360	996	Челебон Миламед
" "	2459	997	Исах Фарки
" "	2438	998	Давид Калфон с другом
" "	2457	999	Гаврил " "
" "	2456	1000	Лезер Сузи
" "	2455	1001	Аврам Коен
" "	2446	1002	Јозеф Миламет
" "	2447	1003	Гершон Бенадон
" "	2448	1004	Јозиф Лици с другом
" "	2449	1005	Исах Хазан
" "	2450	1006	Хаим Тајтасах
" "	2451	1007	Арон Нисим
" "	2452	1008	Јозеф Ашек
" "	2453	1009	Аврам Мидина
" "	2454	1010	Арон Лио (Елијау)
" "	2440	1012	Исраил Пучи
" "	2441	1013	Сабитај Демајо

Датум	Број суда	Број полиције		од куда	к у д а
15. VII.	2445	1014	Јаков Озму с другом	из Београда	у Ваљево
"	2442	1015	Исах Афар	"	"
"	2443	1016	Исах Деботон	"	"
"	2444	1017	Мосе Амар	"	"
"	2448	1018	Сабитај Конфи с др.	"	"
"	2464	1019	Давид Самуел	"	"
"	2472	1020	Натан Коен	"	"
"	2468	1021	Менакаин де Мајо	"	"
"	2469	1022	Ефраим Давид с другом	"	"
"	2464	1023	Јаков Коен с другом	"	"
"	2470	1024	Моше Талфи с другом	"	"
"	2439	1025	Персујаде Дарси с другом	"	"
"	2473	1026	Аврам Ескенази	"	"
"	2474	1027	Маир Коен с другом	"	"
"	2475	1028	Аврам Финци	"	"
"	2471	1029	Аврам Лезер	"	"
"	2477	1030	Јаков Елише	"	"
"	2476	1031	Јаков Елијаса	"	"
"	2479	1032	Хаски Борох	"	"
"	2551	1091	Мусе Јаков	"	"
16.	2556	1092	Аврам Алмузлин	"	по пределу Књажевства
"	2549	1094	Исах Лици	"	у Ваљево
"	2597	1115	Самосел Моше Евреј	"	"
"	2604	1116	Менахаим Аврам с др.	"	"

из Београда	у Ваљево
из Босне	у Босну
из Селаника	" "
из Београда	у Панчево
" "	у Палеш(?)
" "	у велико село
" "	у окр. Беогр. за пијавице
" "	у Јагодину
" "	у окр. Беогр. за пијавице
из Ниша	у Ниш
из Београда	у Панчево
" "	по пределу Књажевства
" "	по пределу Књажевства
" "	у Пожаревац
" "	у Панчево
из Софије	у Софију
из Букурешта	у Турску
из Ниша	у Видин
из Београда	у Панчево
" "	по пределу Књажевства
" "	у Панчево
" "	у Буприју
из Дарде	у округ Београдски
из Београда	у Ваљево
" "	" "
" "	" "
" "	" "
" "	" "

16. VII.	2596	1117	Мусе Габај(?) с два друга
" "	2598	1118	Мусе Антарас
" "	2614	1126	Менахаим Матран (?)
18. "	2632	1134	Јаков Дебули Евр.
" "	2640	1136	Хескиј Албари с два др.
23. "	2677	1150	Хески Албакар
29. "	2728	1171	Јуда Талфи с два друга
" "	2731	1173	Јаков Мошеј
1. VIII.	2778	1187	Хески Албакари с два др.
7. "	2823	1210	Исак Хабај с 1 женом
14. "	2896	1244	Јаков Дебули
19. "	2950	1255	Аврам Сузи Евреј
20. "	2953	1258	Самоил Нисим Евр.
" "	2954	1259	Мусе Алмузлин
" "	2958	1263	Самоил Азраил
26. "	3010	1278	Соломом Исаков
" "	3015	1281	Самоел Мордокај
27. "	3024	1282	Давид Рубен
" "	3025	1283	Самуил Азраил с др.
2. IX.	3067	1303	Јаков Хазан Евреј
9. "	3194	1366	Самоел Азраел
11. "	3217	1383	Мојсеј Аврам с др.
16. "	3255	1406	Самуил Тричо Евр.
20. "	3287	1418	Мојсеј Алмузлин с брат.
" "	3288	1419	Менахаим Маи
" "	3289	1420	Јаков Меламет
" "	3290	1421	Сабитај Конфини с два др.
" "	3295	1424	Муса Капелан Евр.

Датум	Број суда	Број полиције		од куда	к у д а
20. IX.	3296	1425	Нисим Бимбаси	из Београда	у Ваљево
" "	3297	1426	Аврам Албакари и др.	" "	" "
23. "	3330	1442	Исраил Елеас	" "	" "
" "	3329	1443	Нисим Миоказ (Мерухај)	" "	" "
" "	3328	1444	Саламон Леви	" "	" "
" "	3381	1445	Муса Дарси с другом	" "	" "
24. "	3338	1455	Исах Аврамов с братом	" "	" "
" "	3340	1456	Миворак Калдерон	" "	" "
" "	3341	1457	Исак Борух	" "	" "
8. X.	3569	1562	Аврам Озер Евреј	" "	по пределу Књажевства
" "	3571	1569	Мусе Јаков	" "	" "
" "	3572	1564	Јаков Матејас (Атијас ?)	из Шабца	у Шабац
10. "	3638	1590	Јозеф Аврамович	" "	по пределу Књажевства
21. "	3714	1620	Јозеф Варингер Ев. с женом	из Земуна	у Крагујезац
22. "	3739	1628	Самоел Соломон Евр.	из Београда	у Шабац
5. XI.	3917	1729	Цива Коен Евреј	" "	у Пожаревац
11. "	3154	1747	Самуел Азраил Евр.	" "	у Панчево
27. "	4056	1789	Бор Озер	" "	у Пожаревац
16. XII.	4173	1829	Аврам Сузи Евреј	" "	по пределу Књажевства
23. "	4197	1838	Бохор Рус (о)	" "	у Пожаревац
			1836		
13. I.	62	31	Лезер Исак	" "	по пределу Књажевства
" "	89	41	Мадохај Озму Евреј	" "	у Смедеро

из Београда	по пределу Књажевства
из Темишвара	у Пожаревац
из Београда	по пределу Књажевства
" "	" "
" "	у Село "Борошево"
" "	по пределу Књажевства
" "	у Палеш
из Сарајева	у Сарајево
из Цесарије	у Неготин
из Панчева	у Парафин
из Земуна	у Филибе
из Београда	у Ваљево
из Софије	и обратно
из Београда	по пределу Књижевства
" "	у Ваљево
" "	" "
" "	по пред. Књажевства
" "	у окр. Београдски
из Турске	у Видин
из Београда	у Крагујевац
род Босне	у Видин
из Београда	по пред. Књажевства
" "	" "
" "	у Крагујевац
" "	по пред. Књажевства
" "	" "
" "	" "
" "	" "

15. I.	78	42	Исим Хајим Евреј
22. "	149	62	Исраил Вајс Евреј
27. "	174	68	Ехушур Исраилов
" "	175	69	Исаах Илијас
3. II.	240	85	Нисим Миоказ с другом
5. "	270	89	Јозеф Аврамов
8. "	314	105	Јусуф Конфурти
10. "	325	106	Михаил Атиес
13. "	419	192	Јаков Цингер
21. "	493	148	Јаков Мезнер (?)
22. "	519	155	Самуел Демајо са фамил.
" "	522	157	Израил Јановљев
26. "	552	167	Јозеф Хајим са 1 девојком
3. III.	651	207	Мојсеј Јаков Евреј
13. "	768	234	Исахар Лици са другом
" "	769	235	Давид Халфон
26. "	1013	366	Исраил Тајтасић
8. IV.	1171	417	Хајим Мусе са 4 др. Евр. пијав.
9. "	1191	426	Соломон Јаковљевић бећар
14. "	1282	456	Челебон Озер трговац
20. "	1357	477	Мошо Финц
22. "	1390	492	Нисим Миокас трг.
28. "	1504	526	Мојсило Алмузлино
29. "	1534	533	Соломон Израинович
4. V.	1633	569	Исах Де Бутон
" "	1681	594	Мордехај Пијаде
" "	1682	595	Јаков Афар
" "	1680	596	Давид Хајим Коен

од куда	к у д а
из Београда из Земуна	у Параћин у Смедерево
из Београда	по пред. Књажества
" "	" " "
" "	" " "
" "	" " "
" "	" " "
" "	у Панчево
" "	по пред. Књажества
из Пакрца	у Крагујевац
из Београда	по пред. Књажества
" "	" " "
из Турске	у Видин "
из Београда	по пред. Књажества
из Селанике	и обратно
из Дардепијабице	по окр. Београдској
из Земуна	у Смедерево
из Софије	у Градиште
из Београда	у Панчево
" "	у Пожегу
" "	" "

Датум	Број суда	Број полиције	
4. V.	1678	597	Аврам Конфино Лезер
12. „	1813	650	Лебих Хершил Евр. и трг. од 663 понова се броју 634 и т. д.
13. „	1853	646	Цива Коен Евреј
„ „	1854	647	Илија Алшех
„ „	1855	648	Самоел Мордехај
„ „	1856	649	Исах Алшех
„ „	1857	650	Аврам Самоилов
20. „	1967	718	Јаков Хазан
23. „	2038	754	Соломон Азраил са 2 др.
25. „	2060	762	Јозеф Конфорти
28. „	2124	796	Самоел Јаковљевић с фам.
1. VI.	2180	824	Анцел Димајо
„ „	2181	825	Солон Циви
2. „	2206	846	Болиса Јаковљева с фам.
„ „	2209	847	Исах Шаја
5. „	2256	871	Илија Цаков (?) Евр.
„ „	2257	872	Леополд Фриц с другом
10. „	2311	897	Леблу Кершлу
16. „	2413	924	Бохор Рубен
„ „	2429	928	Видал Табај с 1 другом
17. „	2439	933	Гаврил Конфин
„ „	2440	934	Исах Мусић

из Београда	у Пожегу
" "	" "
" "	" "
" "	" "
" "	" "
" "	" "
" "	по пред. Књажевства
" "	у Пожегу
" "	по пред. Књажевства
" "	" " "
" "	" " "
" "	у Пожегу
" "	" "
" "	" "
" "	" "
" "	" "
" "	" "
" "	пашин Конак
" "	" "
" "	" "
из Букурешта	у Видин "
из Бустендила	" "
из Београда	у Панчево
из Анадолије	у Видин
из Београда	у Панчево
из Софије	у Видин
из Београда	по пред. Књажевства
из Черневца	и обратно

17. VI.	2441	935	Челебон Муш с др.
" "	2449	936	Аврам Бедисим
" "	2444	937	Исах Колман
" "	2445	938	Јаков Исаков
" "	2446	939	Саломон Албахар
" "	2447	940	Јаков Илијау
" "	2451	941	Исах Туви (Цеви?)
" "	2452	942	Давид Хавић
" "	2453	943	Аврам Леви
" "	2448	944	Мата Русо
" "	2449	945	Аврам Амаров
" "	2450	946	Самуел Конфи
18. "	2470	959	Јаков Азму (?)
" "	2469	960	Нисим Самуел
" "	2468	961	Аврам Песак
" "	2471	962	Јусеф Битон
" "	2473	963	Леон Русић
" "	2508	984	Хајим Мордохај с друг.
" "	2507	985	Хајим Муси с друг.
" "	2509	986	Јуда Хамов
" "	2513	987	Даву Фелдман
23. "	2621	1047	Аврам Јаковљевић
" "	2623	1048	Булиса Мерхадова
25. "	2654	1067	Јаков Илиес Евреј
" "	2655	1068	Самоел Соломоновић
26. "	2694	1095	Јаков Самоел са друг.
7. VII.	2852	1190	Муса Јаков Евреј
" "	2853	1191	Марко Самоелов Евреј

Датум	Врој суда	Број полиције		од куда	к у д а
7. VII.			Стер Аврамова с 2 деце	из Београда	у Али Пашину Паланку
9. "	2890	1199	Мана Хајим с фам.	"	у Ваљево
" "	2889	1207	Соломон Сабихариј	"	"
" "	2887	1208	Даву Русо	"	"
10. "	2888	1209	Јосиф Анаф	"	"
" "	2910	1210	Лезер Аврамов	"	"
" "	2909	1224	Фејки Барух	"	"
" "	2911	1225	Исраил Агас	"	"
" "	2920	1226	Хајим Мордехај с др.	"	"
" "	2916	1228	Јозеф Ботон	"	"
" "	2914	1229	Сабатаи Конфино	"	"
" "	2913	1230	Јаков Јановић	"	"
" "	2915	1231	Јаков Соломонов	"	"
" "	2919	1232	Натан Мордехај са др.	"	"
" "	2917	1233	Давид Мордохај	из Селаника	у Валахију
14. "	2983	1234	Исах Јаковљевић трг.	из Београда	по пред. Књажевства
" "	2984	1267	Мизулам Леви с др.	"	у Ваљево
" "	2985	1268	Хајим Коен са два др.	"	"
" "	2981	1269	Самоел Абраам	"	"
" "	2986	1270	Јаков Коен	"	"
" "	2987	1271	Натан Ефаил (?)	"	"
" "	2988	1272	Соломон Исах с др.	"	"
" "	2989	1273	Бенесијон Аврамов	"	"
" "	2990	1274	Јуда Руивић (?) с др.	"	"
" "		1275		"	"

Kohelet: tragičar misli.

Napisao nadrabini **Dr. L. Roth**, Murska Sobota.

Neki nemački mislilac rekao je jedanput, da jednu misao možemo samo onda razumeti ako proniknemo njenu suprotnu misao. Jer svi naši pojmovi i sudovi predstavljaju samo međusobni odnos stvari, a prestava po sebi odnosi se opet samo na naše odnose prema stvarima. Naše je mišljenje relativno, i ono što mi shvaćamo to su relacije. To važi kako o stvarima tako i o duhovnim slikama a isto toliko i o jednoj grupi misli koliko i o misaonim talasima.

I Jevrejstvo u svom istoriskom totalitetu kao i u svojoj misaonoj prostranosti smatrano je od raznih istraživača prošloga stoleća suprotnim pojmom. Tako su prve klice jevrejskog misaonog sveta kod Abrahama: priznanje jednog novog odnosa čoveka prema velikom Nedokučljivom, — suprotnost poganskim predstavama. Sinajsko zakonodavstvo: priznanje za istoriju i ljudsko određenje ovoga Boga koji upravlja prirodom — potpuno suprotne mišljenju, koje ideju o Bogu zbija u jednu filozofsku formulu čiste spekulacije.

U toku istorije ovaj se suprotni pojam mnogostruko diferencirao. Ne samo da je obuhvatio sve odnose života, nego je kao središte našeg moralnog života postao i polaznom tačkom za presuđivanje našeg svetsko-istoriskog položaja i značaja. Ali je on i osnovica našim naučnim uverenjima. Jer naše naučne zadaće stoji pod krutom formulom našeg opšteg gledišta na svet.

To je jevrejska jedinstvena ideja. *דעה אחת* je odgovarajući izraz, u kojem Davidova misaona lirika izdiše. Psalmi su večnoj-ljudski izraz duše koja se bori za moralnim usavršavanjem. Zato su oni pružili snagu milosti svima onima, koji su gledali u ogledalo kraljevske duše. Zato se njihov značaj u kanonu i penje do onog izvora spasa, koji se ne može naslutiti, jer osnovni ton borbene i pobedničke duše ostaje uvek oplemenjujuća moć saznanja.

U ovim pesmama otkriva se pored lične strane žudnoga hotenja i saznanje moralne slobode u Bogu i pomoću njega.

Bilo je to veliko srce, koje su zatreperili moćni akordi večite istine, i neopisana ostaje melodijska čistota, kojom nam se prenose osećanja. Dušu klonulu u borbi ona osećanja čiste i razvedravaju. Okrepljuju naša čula i uzdižu naše misli, koje se u metežu mišljenja sa sobom sumnjajući bore. Psalmi nam predstavljaju borbu duše koja život ozbiljno shvata. Puna zbilje beja-

še ova borba. Kada bih ja imao da označim neopisanu uzvišenost ovog «molitvenika čovečanstva», rekao bih, da se ona sastoji u neiscrpljivosti misli. Pošto se ovde misao ne iscrpljuje nikada to ona svetkuje svoju pobedu u beskrajnoj borbi bića, nad svima teškoćama i nezgodama u moralnoj borbi. Pošto ideja, kako grčki filozof kaže, ostaje večiti prototip, zato dolazi do izraza kod Davida onaj klasični mir duševne ravnoteže, koji harmoniju misli uzdiže iznad svih razdora stvarnosti.

Drugu jednu stranu moralne borbe pokazuje nam Kohelet. Kohelet sa svojim zajedljivim podsmehom, svojim razornim prezirivim smehom! Kakva suprotnost davidovskoj harmoniji misli i osećanja. Ovde ravnoteža misli, tamo rascep. Tamo sveže-zelena, nasmejana poljana, ovde požutelo lišće, koje nas potseća svojom pojavom na zakon večite promenu. Sav cvat prirode stresa on gazi ga, rasipa, pa kliče: Ovo je ta mnogoopevana! Nasmejana poljana, brbljivi potok i šuma, koja bruji pesmom njemu nisu vredni života. Jer dok postoje plaćaju tribut opštega zakona.

On unosi svetlosti u društvene odnošaje, pokazuje njegovu trulež, njegovu smrt. I ništa od svega onoga što vi smatrate da je vredno života, ne vredi da postoji, uzvikuje Kohelet. Vaše licemerne forme, Vaše izveštačene misli sve je samo varka. Šljakom iz majdana misli drugih ljudi okružili ste se; kulturnim lakom, kojim pokrivete vašu šupljinu i vašu taštinu. Jer ničega nema u vama! — Ali Kohelet kaže još i više. On ne samo da je opevao posmrtnu pesmu svima odnošajima i vezama, odrekao im svaku vrednost i prosno ced neumoljivog preziranja preko njih — on je ujedno i labudova pesma misliočeva, koji samu misao sahranjuje. Kada sićušni čovečji mozak izbrzdan mislima, koje obuhvataju ceo svet, oseti bezsadržajnost svega ljudskoga, onda mislilac zadrhti pred svojom slikom, pred svojom mišlju. Harmonija misli prestaje, i sva doslednost u mišljenju izgleda njemu kao prepreka. To je tragika misli, koju Kohelet opeva. Njegova sudba u najtamnijem obliku. Misao stremi napred, kao studeni severac preko pustara, i kuda prolazi oseća se dah raspadanja.

Huji preko nežnog cvata misaonog života i preko najplemenitijih tekovina duha. Plod studene jeze, put njezin prekriven je lešinama misli. Tragika dostiže vrhunac kada misao samu sebe ždere. בְּרוּחַ הַכְּתוּבָה רוּחַ בַּעַל יוֹכִיחַ דַּעַת יוֹסִיף מְבֹאֵב (Kohelet 1, 18). «Jer gde je mnogo mudrosti, mnogo je brige, i ko umnožava znanje, umnožava muku». Ona znači poslednju fazu u životu jednog postojećeg sistema kulta, kada se njeni socijalni i naučni osnovni pojmovi podvrgnu jednoj smeloj reviziji. Revolucije duha počinju uvek sumnjom u vrednost svega postojećeg. Granični kamenovi kako u razvitku ljudskog saznanja tako u toku političke istorije jesu razorni, negativni duhovi. Individualna i socijalna skepsa uvek su izdanci zastarelih sistema i stanja, kao i preteče jedne podmlađujuće regeneracije čovečanstva. Potrebna je smela reč dalekovidih duhova, da bi se predupredilo

društveno i moralno osiromašenje. Da bi učeći i vaspitajući prokročili putove talasima razvitka čovečanstva. Čovečanstvo nije nikada oskudevalo u skeptičarima. Počevši od grčkih sekta, koje su prezirale svet, svako je doba imalo svoj crv, koji je nagrizaio stablo postojećih vrednosti. Da pomenemo samo jednoga od najgenijalnijih, koji kao kakav sjajan meteor osvetljava naš kulturni horizontat da završi najzad svoj put lutanja u duhovnom mraku, koji smelo proglašava «promenu svih vrednosti» i u nezadovoljenom duševnom raspoloženju odbacuje novac društvenih pojmova što je u tečaju, pa zahteva izmenu tumačenja svih osnovnih gledišta, sa kojima je naša moralna svest srasla. Sa jevrejskog stanovišta moramo da ukažemo na ovu poslednju zabludu ljudske sumnje, da bismo pokazali suprotnost pogleda na svet. Ta je bila konzekvenca jedne škole mislilaca, koja je u tesnoj vezi sa pogledima, koje mi ukratko rezimiramo kao negiranje tvorca kao stvoritelja i održatelja sveta dok se u moralnom pogledu obožava individua.

Uzdizanjem materije na stupanj božanstva u prošlom stoleću evropskoga mišljenja pripremljeno je tle onom gledištu, čiji je poslednji izdanak filozof aristokratije. Gledište, koje je iz računa svetskoga bivanja isključilo volju, koja stvara i upravlja, pada u najveću zabunu kada pristupa objašnjenju fenomena, koje mi označavamo imenom «duhovne istorije». Pod njom podrazumevamo sumu dela čovečjih kao učesnika u idealima cela vrste. Druga grana koja se od prirodno-naučnog odvaja, otvarajući novo posmatranje ljudskoga života jeste duhovno-istoriska, sfera delanja individve na svoj moralni i estatski način. Ovde, gde se snage individve javljaju umnožene, leži veza sa zajednicom. Čovek, kao društveno biće, živi dalje novim životom, u čijem okviru nalaze izraza izvesne pojave, koje su na kraju krajeva takođe individualnoga porekla, kao njegove u putanjama funkcije prirodnoga.

Pojačane i umnožene saradnjom socijeteta ove su lične veze i njina pojava kao socijalna otkrovenja mnogo intenzivnije i trajnije. Čovek kao atom socijalnoga tela studira sebe u pojavama celine. I u tome se razmimoilaze mišljenja. Izvori pobuda moralnoga delanja teško se mogu otkriti u redu funkcija atomskog čoveka, objašnjenom samo prirodno-naučno. Ali društvo manipuliše uvek samo pojmovima, koji strče iznad funkcija pojedinca ne samo kvantitativno nego i kvalitativno. Moralni zadaci zajednice nisu samo suma dužnosti pojedinaca, nego i neka vrsta ispunjavanja dužnosti, što pojedinac može da vrši samo priključen zajednici. Moralne vrednosti naših postupaka merila su, koja se ne mogu dobiti rasčlanjavanjem individue. Odakle te vrednosti? Odakle pojmovi dobra i zla? moralnoga i nemoralnoga?

Materijalizam u posmatranju prirode postaje pesimizmom u ocenjivanju moralnoga. On je izraz ličnog nezadovoljstva i nera-

spoloženja prema socijalnim pojmovima vrednosti. U nirvanu, koja život obavlja tamom, u tohavabohu beži individua da bi se spasla strogih moralnih merila vrednosti. I Kohelet se obraća tim pitanjima. Čovek bez Boga, čovečanstvo bez otkrovenog moralnog zakona traži vrednosti života, ili vrednost života u svetu, koji ga okružuje. Ali ovaj ne pokazuje vrednosti već zakone. Pogledaj ovde tok svega teženja i napredovanja, kako je sve ništavno i besciljno. «Svi potoci teku ka moru u more se ne puni. Zašto? Jer tamo, kuda oni teku, tamo su već u svome povratku».

Potoci opisuju svoj put pljuskaajući, težeći živo napred, odronjavaju stenje i zasipaju planinske obronke koje šljunkom i kamenjem, i kraj njihovoga putovanja početak je novoga. I celokupan neumoran rad milijarda bića, kojima se oko ne može nikada da zasiti posmatrajući ih, niti uho ikada da zadovolji nije ništa drugo do večito vraćanje i ponavljanje onoga što je već jednom postojalo. Ova se slika pruža posmatraču društvenog života. «Svi mi moramo prolaziti staze našega života prema večnim, gvozdenim zakonima» (Goethe). Ove pesnikove reči izražavaju gotovo potpuno gledište Koheletovo. Ali Kohelet ne pada u crnu skepsu. On stavlja u pitanje, da bi dao što jasniji odgovor. A odgovor leži u potvrdi moralnih vrednosti čoveka kao učesnika na zadacima života zajednice. U poznavanju i priznanju sveta kao božjega i u visokim ciljevima težnje za ostvarenjem ideala leži za Jevrejina jedina vrednost sveta.

«Da bi sazrelo svemu treba vremena, i u vremenu dolazi sve do svoga savršenstva; svaka težnja ima svoj čas». Iz razrivajućih težnja sadašnjosti iz razlučujućih težnja najrazličitijih duhovnih i socijalnih pokreta najzad će izvojevati nama pobeđu istinsko dobro i lepo. Ne može se objašnjenje zagonetke života izvesti iz usamljenosti individualnog života, već se pravo saznanje otkriva u obilju životne sadržine koja ciljeve postavlja i ostvaruje.

Talmudske izreke.

Ko ne drži zadatu reč, sličan je idolopokloniku.

*

Ima sedam vrsti krađe. Najgora je krađa misli.

*

Neka čovek svim svojim znanjem nastoji, da u svom poslu časno dela; jer ko časno dela, taj ujedno ispunjava sve zapovedi Božje.

Izmirenje.

Jedno hasidičko gledište.

Napisao nadrabim **Dr. H. E. Kaufmann**, Virovitica.

Već je više puta trebao da dođe očekivani mesija. Jedanput još za vreme genijalnog Mozesa de Leona*). Ali nažalost, uvek se umešala sotona i sprečavala spasenje. Da, kada samo nje ne bi bilo! Abrahama je htela da omete da bude poslušan prema Bogu, a od Joba je htela da načini čoveka rdavog i zlog. Ali sve to nije ništa, prema pustoši koju je ona napravila u hasidističkom svetu, u svetu, gde je ceo duhovni rad skoncentrisan na jednu tačku: da se omogući «geula», spasenje, i to ne samo jevrejskog naroda, već spasenje celoga sveta. Neko će da misli, da se ja ovde šalim. Ali uveravam cenjene čitaoce, da nije tako. Ideja o spasenju sveta nije samo mistična i hasidistička, nego je šta više čisto jevrejska, proročka, rabino-talmudska i rabino-filozofska. Jer po starom jevrejskom gledištu postoji ili je postojalo sedamdeset naroda, koji su obitavali na zemlji, te su prema tome morali Jevreji za «Sukot» («praznik koliba») da prinesu na žrtvenik 70 volova. Ovo se činilo, da bi se iskupili grehovi ne samo Jevreja, već i celoga sveta (sedamdeset naroda). Ali sotona ne dopušta, da Jevreji izdejstvuju svoje spasenje niti spasenje drugih naroda. I jerusalimski hram je morao postati plenom požara, samo da se ne bi 70 bikova prinosili na žrtvu.

Svi pokušaji, počev od ishoda Staroga Veka do početka Novoga, da se ostvari spasenje — promašili su.

Prema rečima Rabi Hajima Vital de Kalabreza (1543—1620), za malo nije uspeo Rabi Isak Lurja Aškenazi (1534—1574), da omogući spasenje jevrejskoga naroda a sa njim i spasenje ostalih naroda, odnosno, da ostvari uzvišenu ideju o spasenju sveta. I sve bi to tako bilo, da se nije u poslednjem času J e c e r - H a r a, koji je identičan sa sotonom, protivno gledištu i odluci Rabi Jehuda Hanasi, dokopao jednoga deteta, koje se nalazilo još u embrionalnom stanju i tako prouzrokovao smrt sirote porodice**). Posledica toga bila je, da delo spasenja Isaka Lurje nije moglo biti ostvareno. Velika nesreća i nevolja bila je

*) Treba samo pročitati jezovitu pripovest u žargonu «Mojše Delerajno».

***) U babilonskom talmud. traktatu Sinhedrin 91b pregovara se između Rabi (po Graetz, J. H. Weiss i Dubnowu misli se ovde na Rabi Judu II., Amorićanina) i Antonina dijaloški o tome, kad Jecer Hara postaje gospodarom čoveka? Pre ili posle rođenja? Rabi Jehuda odlučuje: posle rođenja. (Uporedi: S. Krauss, Antoninos und Rabbi, Wien 1910.)

snašla Jevreje u Rusiji i u Poljskoj dok je tamo 1648. divljački besnela kozačka buna pod vođstvom svirepog Bogdana Hmelnickog kronika Jevreja, kada je oko 385.000 duša zaklano u najvećim mukama. Spasenje je postajalo sve potrebnije, oni, koji su bili ostali živi i koji su se bili razbegli u raznim pravcima, očekivali su sa nestrpljenjem mesiju, jer su ovo bili pravi znaci *הבלי משיח* koji su celi slovenski Istok potočili krvlju*). Tako su se sada ponova pojavile mesijanske misli jevrejskoga naroda, koje su bile posle neuspelih istupaka Reubeni-a i Molha u nekim krajevima ustuknule u pozadinu**).

Niti je razmetljiva pojava Rabi Hajima Vitala niti Lurjanska kabala bio uzrok, da sazri za plod Sabata Cevia, nego je jedino slepa volja Tatara i Kozaka pod vođstvom Šmelnickog t. j. velika nevolja i gorka patnja, koja je bila snašla jevrejski narod na Istoku Evrope, oživila ponovo mesijansku misao u srcima pobožnih. Ovi nisu nikada očajavali, nego su u duhu Hovot Halebabot imali pouzdanja u Boga, da će im poslati čoveka, koji će, odgovarajući proročkom duhu Isaje, Jeremije, Amosa i Zaharije, doneti jevrejskom narodu spasenje i duhovnu, moralnu i političku slobodu i nezavisnost. Samo sa ove tačke gledišta treba suditi o prvobitnim uspesima kukavice Sabati Cevia.

Čežnja za mesijom bila je obuzela ne samo kabaliste i haside već i sve jevrejske puritance. Da me ne bi pogrešno razumeli, naglasiću ovde, da se mora praviti razlika između verovanja u mesiju i mesijanske čežnje. Verovanje u mesiju je jevrejski princip, dok mesijanska čežnje zavisi uvek od političkog, socijalnog i religioznog položaja našega naroda u Galutu. Hasidim međutim, čak u zemljama, gde je prava demokratija osnovica državne uprave, istinski žude za dolaskom mesije. Ovo je nacionalni momenat u njihovom duševnom raspoloženju, koji ne smemo potceniti. Ruku pod ruku sa ovom mesijanskom čežnjom ide i princip izmirenja. Sotona izaziva svadu, mržnju i neprijateljstvo između čoveka i čoveka, i rat između države i države, naroda i naroda. On osujećuje svaki pokret, koji se zalaže za mir među narodima i ubija u ljudskom srcu svako osećanje miroljubljivosti. Da, Jecer Hara, ta bedna sotona, sprečava tvrdoglavim lukavstvom, da dođe do izmirenja između neprijatelja i neprijatelja. I sve dotle dok među ljudima bude trajao rat i neprijateljstvo, dok ne bude bilo među njima izmirenja, dok sveti mir ne ozari ljudske duhove, sve dotle ne može doći mesija. To je jevrejsko proročko i hasidističko posmatranje Boga i sveta, gde se čovečansko uzdiže do božanskoga. Tako se propoveda u hasidističkoj legendarnoj književnosti, da je neki obrazovani učenik Rabi

*) בימות המשיח יהיה עת צרה לעקב ומנחם ישע

***) Reubeni i Salomon Molho, koji su zaista hteli da raskinu rop-ske lance napaćenog jevrejskog naroda, ne smeju se pominjati zajedno sa egoistom i nezalicom Sabatajem Cevi.

Bera, učenik Balšemov, iz Mezerića (1710—1772) došao Gaonu iz Vilne (1720—1797) da bi ovoga kao nepomirljivog neprijatelja hasida i hasidizma, ubedio u istinitost, svetost i božanstvenost hasidske ideje. Pošto je ovaj delegat Hasida u isto vreme bio i jedan od najboljih poznavalaca Talmuda i oštrouman raspravljач u halaha, to je u hasidskim krugovima vladalo uverenje, da će on imati i velikog uspeha svojim pokušajem izmirenja. Jer je hasidima, naročito merodavnim krugovima među njima, bilo stalo do toga, da se ovom retkom rabinskom veličinom, o kojoj se pričalo, da vlada celokupnom svetskom mudrošću (היה בקי בשבע הכמות), sklopi mir, da se s njim izmiri, kako bi sotona bila izigrana i kako bi se sa čežnjom očekivani mesija pojavio i spasio jevrejski narod, a sa njim i ostale narode, svetske nevolje i svetskoga bola. Ali su sotonine spletke imale više uspeha. Jer je već Rabi Elija, čuveni Gaon u Vilni, koji je inače uživao svetski glas, bio spreman da putuje u posetu magidu iz Mezerića, uveri da ga je pobedila rabinska duhovna veličina hasida, koja mu je izgledala ravna duhovnim darom, kada se njegova žena, upoznata događajima, pojavila kod njega, i demonskom ženskom rečitošću uspela da ga odvrati od nameravanog putovanja. Žalosne posledice ovog neuspešnog pokušaja izmirenja na žalost su se pokazale, jer se mesija posle toga nije pojavio i spasenje jevrejskog naroda je izostalo, pošto pod opstankom žudnje za svadu i raspravu postoji samo požudan život za sotonu, tog neprijatelja mesije*).

Rabi Pinhas iz Koreza bio je teoriski protivnik Rabi Baruha iz Madžbeza, unuka Rabi Izraela, Balšema. Ovo teofisko neprijateljstvo vremenom je prešlo u oblast ličnoga. Jedan put su se ipak oba ova protivnika sreli i stali mučno prepirati. Naposletku je doviknuo Rabi Baruh Rabi Pinhasu, obuzet gnevom: Tefilin, koji je na tebi, ritualno ne odgovara za molitvu (תפילין). I zaista, pošto su filakterije ispitale, utvrdilo se, da nisu za molitvu upotrebljive prema verskim zakonima. Posle ovoga dvoboja rastaviše se oba ova sveta čoveka kao nepomirljivi neprijatelji.

Pripovedač ovoga događaja, koji je bio dramski obdaren, dodao je ožalošćena srca: Da sotona nije sprečila izmirenje, mesija bi se pojavio i spasenje jevrejskoga naroda kao i ostalih naroda u svetu bilo bi potpuno.

Suparništvo, koje je postojalo između Rabi Hajima Halberstamma iz Sandeza (1793—1876) i Rabi Abrahama Jakova Friedmanna iz Sadagore, osnivača hasidske dinastije rabina, sigurno da nije poznata svakom modernom rabinu. Dinastija Friedmann, koja direktno vodi poreklo od Rabi Bera, čuvenog magida iz Mezerića, prema jednoj hasidskoj tradiciji treba da je od loze kralja Davida.

*) Cadik iz Čornobola, Rabi Mordehai, nalazi ovu ideju kod Hron. I. 16, 31, naime u rečima: ישמחו השמים והגל הארץ čija početna pismena sačinjavaju Tetragramaton; uporedi מפעלות צדיקים, Lemberg 1897 S. 62.

Budući kraljevskog porekla, odobravalala je ona svojim članovima da luksuzno žive. Tome se usprotivio Rabi Hajim Halberstamm, koji je bio prava rabinska veličina istaknute vrednosti, ali prema kojoj su jevrejski leksikografi bili nepravedni. Osim ovoga, bila je to još plemenita moralna veličina, kakva se, i danas retko nalazi u jevrejskim i inoverskim krugovima. Naročito se bunila njegova savest, posmatrajući ljude, koji su zastupali izvesan princip, kako se trude da jevrejskom narodu nametnu pravac kojim treba da ide u životu, dok su sami bili odali luksuzu, toj sujeti, koja vodi sigurnoj propasti.

Borba se između Sadagore i Sandeza raspalila, besnela je kao požar, i nije se mogla ugasiti*). O tome možemo naći tačnijeg obaveštenja u malenom spisu *מכתב הגדולה*.

Kada je Hajim Halberstamm umro u dubokoj starosti, plakali su svi anđeli na nebu, pa ga je oplakivala i moja mati u Dukli, koju je smrt ovog svetog čoveka duboko ožalostila. Nije mi poznato, da li je smrt svog velikog suparnika oplakivao i Rabi Abraham Jakov Friedmann, sadagorski svetac. Ali je jedno izvesno, da se mesija nije mogao pojaviti zato, što se oba pravca, mistični luksuz i mistična askeza, nisu dala izmiriti. Zato se sotonaradovala i mogla je slaviti svoje orgije. Međutim je sledbenik Rabi Hajima Halberstamma, koji je mnogo ličio na svoga velikog oca, koji je svoje prihode delio sirotinji, mislio, da treba pronaći srestva i načine da se ubrza vreme spasenja Izraela. Trebalo je dakle pokušati izmirenje, da bi se omogućio dolazak mesije.

Samo je teško bilo rešiti problem: «kako?» Abraham Jakov Friedmann bio je još u životu. Obratiti se njemu značilo je nemati pijeteta prema pokojnom roditelju. I Rabi Haskel Halberstamm došao je na ovu ideju: dinastija Friedmann imala je svoje regente — vazale, sitnije Rebe, koji su u manjim jevrejskim centrima, daleko od Sadagore, imali zadatak da svetlosti hasidizma sadagorskog pravca probiju put u najzabačenije kutove sveta kroz senku sadagorskog velikana. Moralo se dakle pokušati da se dođe do izmirenja sa jednim takvim serinismusom. Niko mu više ne bi mogao prebaciti da nije imao pijeteta, spasenje bi se omogućilo (*גאולה שלמה*) i mesija bi se mogao pojaviti.

U ono vreme, a to je moglo biti godine 1878. vladao je u Rimanovu Reb Josele, koga sam i ja lično poznavao. Njega je ozaravala svetlost sadagorskog velikana t. j. on je od ovoga zavisio i sledovao mu. Međutim u Štropkovu, današnjim ruskim Karpatima, sedeo je tada na prestolu sledbenik sandeskog rebea, sin «Dibre Hajima», Reb Haskele Hamberstamm. Zahvaljujući napornim obostranim merodavnih hasidskih krugova izdejstvovao se sas-

*) Držanje Halberstammovo opravdao je član dinastije Friedmann, koji je hasidizmu okrenuo leđa i nosio sveto ime mezeričskog Magida. (Vidi Wiener Morgenzeitung).

tanak Rabi Haskela Halberstamma i Rebea Josela Rumanovskog. Pošto je Rebe Josele bio naklonjen gledištu sadagorskih krugova, to je morao on da uzme pozu vladaoca. Zato se pronela priča, da žene rimanovskih reba svoje glave pokrivaju vlasuljama, što je u očima sandenskih hasida bio veliki greh i znak luksuza, jer je žena jednoga hasida, tim pre jednoga reba, smela svoju izbrijanu glavu samo da pokrije maramom ili kapom, ali se nije smela ni u kom slučaju da ukrašava lažnom kosom. Prilikom sastanka oba hasidska reba, jedan je to prebacio drugome, napominjući, da se ovakvim zločinom ometa spasenje i onemogućuje dolazak mesije.

Reb Josele izgovarao se, da je sve samo kleveta, da njegova žena nosi oko glave samo jednu somotsku traku, koja liči na vlasulju. Reb Haskele Halberstamm, sledbenik svoga oca, slavni stropkoski cadik, zadovoljio se ovom odbranom svog ranijeg protivnika, pomirio se i prijateljio s njim. Ali Mesija nije došao, njegov je dolazak usporen, zraci spasenja još nas ne ozaravaju. U hasidskim krugovima tvrde, da je ovo izmirenje ostalo bez uticaja na dolazak mesije zato, što ono nije izvršeno direktno između Halberstamma i Friedmanna.

Talmudske izreke.

Ne obećaj detetu, da ćeš mu nešto dati, pa da mu posle ne daš; tako ga učiš lagati.

*

Ko bespravno prisvoji imetak nekog neznabošca, gore dela, nego onaj, koji prisvoji imetak nekog Jevrejina; jer, obesvećenje Božjeg imena pri tom, povećava njegovu krivicu.

*

Varanje lažnom merom teži je zločin od prave otmice; jer pri ovoj je vraćanje otetog imetka moguće, a pri onom je to nemoguće, pošto se varanje vršilo nad mnogim licima, pa je nemoguće utvrditi, ko je sve prevaren i koliko iznosi svota prevare.

*

U Tori, u proročkim knjigama i u hagiografu nalazimo, da čovek ne sme prebacivati ljudima, kao što ni Bogu ne sme.

*

Ko čini pravo, taj ujedno ispunjava ceo svet blagošću.

Magen David.

Napisao rabin **Daniel J. Danon**, Travnik.

Već sam odavno razmišljao o Magen Davidu, tom čudnom liku sastavljenom od dva trokuta, koji stoje recipročno jedan na drugom, te tako čine lik od šest kutova. Bilo bi veoma zanimljivo i potrebno znati nešto više o postanku toga lika, i odakle dolazi da on postane simbolom Jevrejstva. Jevreji danas, a to su činili i pre, od kako su u diaspori sve u opšte manifestuju Magen Davidom. Vidim ga na vratima sinogoga, u jevrejskim školama, na našim molitvenicima, na jevrejskim udžbenicima, na raznim pozivima, cirkularima, posmrtnicama, va parohetim, atarot, taletim i t. d., u opšte svugde gde se izrazuje jevrejski život. Danas su i cionisti uzeli Magen David za simbol jevrejske nacije, te ga postavljaju na cionski barjak. U nekim ga mestima čak i Hevra Kadiša uzima u crvenoj boji kao društveni znak*).

Magen David je poznat i Nejevrejima kao simbol Jevrejstva i jevrejske nacije. O tome sam se nedavno uverio na jednoj sednici «Crvenog Krsta», gde je jedan intelektualac u svom referatu među ostalim primetio da ne bi bio protiv toga, da se ime «Crveni Krst» promeni u Davidovo slovo ili polumesec u duhu mesta, prema postotku profesije u njemu, jer «Crveni Krst» ne poznaje vere ni narodnosti, te da neko radi toga imena nebi uskratio pomoć.

Postanak toga lika možemo da tražimo u רב רבנו בחיי u rečenici ותרם אהרן כי טוב הוא כפי שמות

Među raznim komentarima spominje i ovaj: Ona je reč הוא, koja izgleda kao suvišna, ime Boga zvanog הוא, jer tako je rečeno u הוא עשנו אלהים הוא שמו u što znači da šehina stoji na šest kutova . . .

To je ono što tumače naši hahamim: שהיא כלולה משש קצוות

Sa ה je stvoren ovaj svet, to jest ה ו ה su šest, a odgovara na ono šest kutova u Magen Davidu.

Spomenuto je to u psalmu 121., gde Kralj David ponavlja šest puta reč שמירה — čuvanje, da ovo šest odgovara רמז לשכינה

Razabiremo iz tih reči značaj tih šest, koji će označavati onih šest kutova u Magen Davidu.

Možda bismo mogli, kako ja sebi zamišljam, postanak Magen Davida potražiti u davnini našega naroda, dok je teklo

*) Znamo međutim da su nam po ע"ר ו"ד סיי קמ"א zabranjeni znaci kao simboli verovanja.

med i mleko a Izrael bio još narod ratnički. U ona vremena okolni neznabožački narodi veruju u razna božanstva, svako sa svojim posebnim znakom, koji su se nosili pri bojnim pohodima i svečanostima. Ti su znaci bili raznog oblika i značenja.

Izraelski narod, verujući u jednoga Boga i znajući da samo On שכינה sve čuva i spasava, da vlada gore, dole i na sve četiri strane sveta כבודו מלא כל הארץ כבודו dakle na šest strana, to je on sebi tražio i našao lik, koji upravo odgovara veri u jednoga Boga, koji deluje na sve strane. Magen David sa svojih šest kutova uperenih na šest strana je simbol toga.

Poznato je što su naši mudraci tumačili zašto se Bog zove מודו da je on mesto sveta, a ne svet njegovo mesto, što znači da je on na svim mestima, pa i Magen David ima vrhove uperene na sve strane.

Ime nosi izgleda odatle što je David bio prvi kralj Jude i Izraela, koji je izabran od celog naroda kao konstitucionalni monarh.

Veliki rav komentator זרע נבון אבות מבשר צדק kod odlomka שלשה כתרין הם kaže da Magen David, ta dva trokuta obrnuto postavljena, znače, tri krune kojima je nagrađen izraelski narod. Za dopunu ovim rečima navodi reči učenjaka Sefire זצוק"ל מהר"ש שפירא (5661 god) הרמ"א ש' הרמ"א (5661 god) gde se pita o obliku i značenju toga znaka.

Nadugo razlaže svoj odgovor ברור פרדס a na upit drugoga učenjaka odgovara (u Erec Ahajim) rečima jednog komentara kabaliste raba Abraham H. Kohena iz Hebrena נכד סמ"ע na rečenicu מנן בערי ה' ואתה ה' מנן בערי ה' bijaše trošiljast dok je Davidov bio šesterošiljast označujući na חנ"ה תה"י da je Davidov bio šesterošiljast označujući na חנ"ה תה"י כנגד אברהם יצחק יעקב משה אהרן יוסף ודוד הוא השביעי שיש לו אחוזה במלכות ומקבל שפע מן שש קצוות a završava svoj odgovor upozoravajući ovoga na psalme: 3, 7, 18, 35, 84 i 144. 600 razlaganje je Rava Šapiru dojmilo da je završio rečima: והיא הערה נחמדה:

Prije nego spomenemo njegove vlastite odgovore trebalo bi znati da li se je i kralj Salomon služio žigom ili pentagramom ✱, koji šami oblik vidio u enciklopediji «Ocar Israel», a zove se Hotam Šelomo-Salamunov pečat. Taj je oblik bio urezan na njegovom prstenu, koji se spominje u עיקתא דשלמא מלכא (מסכת גיטין 68.)

Spominjem ujedno da je Vrhovni Rabin Turske Rabi Naħum bio odlikovan sa «Hotam Šelomo» god. 1903. kada je sa doktorom Ibelinom išao u Abesiniju kao izaslanik «Alliance Israélite Universelle» da istraži našu braću u onoj zemlji, koji su poznati pod imenom Falašim — Crni Jevreji. Nakon uspelog putovanja bio je primljen kod Menelika, kralja Kiša u njegovoj rezidenciji, gde ga je tada odlikovao spomenutim ordenom. Odatle razabiremo da su Magen David i Hotam Šelomo ostali simboli jevrejskog naroda.

Kralj Karlo IV. zapovedio je god. 1354. da praški Jevreji imaju za se svoj crkveni barjak sa Magen David i Magen Šelomo.

U XV. stoleću izašli su Jevreji pred ugarskog kralja Matiasa sa crvenom zastavom i oba znaka na njoj (Ocar Israel).

Izgleda da to sledi još od doba Davida i Salomona, što se vidi iz nadgrobnih spomenika još is 3. veka sa svim ovim znakovima.

Vraćamo se odgovorima R. Šapire, kojih je šest, a donosi ih pre Midrasa : ששה הם שנבחרו . . . אשרי תבחר ותקרב ר' . . . כהונה ליהוה ישראל מלכות דוד ירושלים וביתו כמ כהונה מנין . . . אמר דוד . . . אשרי מי שהקב"ה בחר בו ואשרי מי שקרבו . . . dok Midraš tumači za svakog pojedinačno gde su izabrani.

David je rekao : «Blago onom, kojeg je Bog izabrao i blago onome kojeg je Bog sebi približio. Kralj David, za to što je osvojio Jerusalem, spremio mesto za Bet Amikdaš i još svojim kraljevanjem upotpunio je tih šest dok su ranije bila samo tri . . . Stoga je on za svoj štiti uzeo štiti sa šest kutova kao odraz toga izbora od šest i kao izraz zahvalnosti prema Bogu što je dosudio njemu da taj izbor upotpuni trima poslednjima.

Drugi odgovor donosi sa rečima : אמר הנחום דרש בר קפרא מ'ד שש השעורים האלה נתן לי . . . וכי דרכו של בעו ליתן . . . אלא רמז לרות שעתידין ששה בניו דוד משיח דניאל המ'ע לצאת ממנה שיחברכו בשש ברכות . . . Zar običaj Booza da daje samo šest zrna ječma ne daje naslučivati kao da je Ruti hteo otkriti da će ona dati šest sinova, blagoslovljenih sa šest blagoslova. Za to je David da bi se spomenuo čiji je potomak izabrao lik sa šest kutova.

U trećem odgovoru dolazi šest gospodara izraelskih iz plemena Jude od Našsona do Davida, te je David שלמן בויעו postavljem označavao svoj štiti sa šest kutova da odgovara lancu od šest poglavara Izraela iz plemena Jude.

Četvrti odgovor je u rečima : למדתי למו אבוי משל יכ"ג מדר' נשא, למו אוי למו אבוי משל יכ"ג . . . gde se šest puta spominje reč למו što znači šest galuta : Egipt, Sirija, Babilon, Perzija, Grci i Rimljani. Za to je Magen David imao oblik od šest kutova da odgovara ovim šest galutim, a zove se Magen David zato, jer će se vratiti opet kraljevstvo Davidovo kod tih šest galuta prode. אחר ישובו בני יבקשו את ה' אלקדם ואת דוד מלכם

Peti je razlog u starohebrejskom pismu, gde je pre Ezre bilo slovo «ajin» oblika trokuta ו-ע kao što se tumači כמ"ש הגאון יעב"ץ על דברי בעה"ט בפסוק אספה לי שבועים איש

Bog ima sedamdeset imena, Izrael sedamdeset. Zato kod Magen David jedno «ajin» gleda gore, drugo dole — Bog čuva Izrael, a Izrael uzdiže oči njemu. ויקב"ה מסתכלין כלפי מעלה אוי . . . והקב"ה מסתכל למנה לישראליותם הדבקים בה' אלקדם

Ili se može tumačiti na sličan način : Jerusalem ima 70 imena kao i narod izraelski, a pošto je David osvojio Jerusalem i grad je posvećen לעולמים לביתו jer ga je ceo Israel ophodio tri puta

godišnje. Za to dva obrnuta «ajin» u vidu štita postavljena, označavaju Jerusalem sa 70 imena u koja ulazi Israel, koji isto ima 70 imena. U peraša אלקי הרהות (kod*) objašnjava se ta reč time što je Moše hteo uzveličati opštost Božiju to jest reći: Bog svih delova sveta što simbolizuje Magen David, zvezda sa vrhovima, koji divergiraju na sve strane, dok se ranije veli samo: אלקי השמים ואלקי הארץ

Po rečima Akeda Mg. David — to jest slovo «ajin» — 70 je simbol jedinstva svih 70 naroda sa jevrejski ׀, koji je u početku razvoja sišao u Egipat, a brojio 70 duša doma Jakobovog, simbol spoznaje jednog Boga בני עמים לזכר בניו i medusobne ljubavi.

Završavam taj članak sa napomenom da je to samo moj slabi pokušaj i želja da time zainteresujem i druge upućenije od mene, a koji verovatno raspolažu sa više podataka.

Talmudske izreke.

Kaže se (V. Mojs. 14, 29): «Večni, tvoj Bog, blagosloviće te». Zar i ako si len? Dalje stoji: «U svem delanju tvojih ruku». Kad čovek radi, biće blagosloven, inače ne.

*

Neka čovek nikad ne izusti gadnu reč na svoja usta.

*

Otmen čovek, koji sablažnjivo govori, sličan je lepoj dvorani, u kojoj se nalazi sepija za štavljenje.

*

Ko bez žene živi, bez blagoslova živi.

*

Ko živi neoženjen, taj nije pravi, potpun čovek.

*

Sveti, neka mu je slava, rekao je: duša i pravo u mojoj su ruci; čuvajte pravo, pa ću i ja vašu dušu čuvati.

*) ruah — duh, duša, vetar i pu. sm. deo, kut (שם נרדה)

Kairo.

Iz putničkog pisma **R. Obadja de Bertinoro** iz 1489. godine*).

Objavljeno Seniorom Sachsom u «Jahrbuch für die Geschichte der Juden und des Judentums». III. sveska, Leipzig 1863.

Sada stanuju u Kairu nekih sedamstotina jevrejskih porodica, pedeset su Samarićani ili Kutej, stopedeset su Kareji, a ostali su Rabaniti. Samarićani imaju samo pet knjiga Mojsijevih, nemaju naše kvadratno pisme, nego neko drugo, o kom još Majmonides izveštava, da je hebrejsko, kojim su se Jevreji služili, pre no što su se doselili u Asiriju, kao što se pominje u Talmudu Sanhedrinu 22a. Ali je njihov izgovor kao i naš. U Tori pišu posvud, umesto imena Božjeg, Ašima. Jevreji ih mrze, jer na brdu Garisimu prinose žrtve i kađenja. Na našoj lađi bilo ih je mnogo, koji su hodočastvovali na brdo Garisim, da tamo zakolju žrtvu Pashe, jer je tamo njihovo svetište. Sabat svetkuju od petka u podne do subote u podne. Ima ih još nekoliko samo, jer kako se čuje, na čitavom svetu ima ih sada samo još petstotina porodica.

Kareji, kao što znate, ne veruju rečima naših mudraca, ali tačno znaju 24 knjige Biblije i utvrđuju mesece po javljanju mesečevu, otuda dolazi, da Kareji u Kairu novu godinu i dan izmirenja drže u drugi dan, nego oni u Jerusalemu, govoreći da to nije nepravda. Oni svake godine šalju u Jerusalem, da se obaveste o sazrevanju pšenice, pa po odgovoru odlučuju, hoće li se jedan mesec uvrstiti ili ne. Ako se n. pr. desi, da Kareji u Kairu proglase godinu prestupnom, a oni u Carigradu ne, onda oni kažu, da to nije nepravda, jer svaki može činiti ono, što mu izgleda tačnim. Oni poste 7. i 9. Aba. Praznik Šabuot, kao što je poznato, uvek im pada u nedelju. Lulab sa pripadajućim vrstama bilja vešaju u sredini sinagoge, svako gleda prazničnu kitu i to im je dovoljno. Na Sabat ne pale svetlost u svojim stanovima, a vatre nema ni danju ni noću u njihovim domovima. Kao i mi, i oni imaju pet pravila za klanje i ako nisu napisana u Tori, te tako im važi i zabrana, da se kolje okrnutim nožem. Oni se uzdržavaju i od vina, koje su Nejevreji zgotovili, u većoj meri, nego Jevreji. Sem Italije tako je u svim zemljama, koje sam proputovao.

*) R. Obadja iz Bertinora bio je rabin u Jerusalemu, kamo je došao 1488. Čuven je postao naročito zbog svog jasnog komentara uz svih šest redova Mišne.

Kareji paze na sve zakone o čistoti i nečistoti. Kad neko umre, svi stanovnici napuste kuću i najme siromašne Rabanite, da ovi sprema i sahrane mrtvaca, dočim oni ni na koji način ne dolaze s njime u dodir. Naprotiv oni, koji su postali nečisti, ne uzimaju kupatilo gnjuranjem nego se zadovoljavaju prostim umivanjem. Ja sam video nekoliko dela karejskih pisaca, kao objašnjenja Jefeta, koje pominje r. Abraham Ibn Esra, i objašnjenja r. Aharona Karejca. Svaki dan se javljaju nova objašnjenja Tore, i oni kažu, kad jedan od njihovih mudraca sazna, da novo prosto objašnjenje više odgovara smislu reči od objašnjenja predašnjih učitelja, onda on menja i predašnje odredbe zakona, a to niti je zapostavljanje starih, niti nepravda mladih.

Oni imaju jednu sinagogu u Kairu. Većina njihovih molitava sastoji se iz Psalmova i stihova Pisma, od skora i ponekad i četvrtkom čitaju iz Tore, što ranije nikad nije bilo. Oni imaju Kohanim i Leviim, a pričaju o nekom bogatom i uvaženom čoveku u Kairu, nazvanom Zedaka, da nesumnjivo vodi poreklo od pokojnog cara Davida, hteli su mi pokazati svedocima svake generacije overovljen rodoslov, ali ga ja nisam video, jer nije bilo vremena.

Samarićani su najbogatiji od svih Jevreja u Kairu, oni obavljaju poslove velikih kneževa, oni su im upravnici i blagajnici. Jedan među njima ima 200 000 zlatnih forinata. Kareji su bogatiji od Rabanita, među kojima ima takođe bogatih ljudi; ali je običaj Jevreja u muhamedanskim zemljama, da se prave siromašnima i da kao siromasi i bednici u pognutom držanju izlaze pred Muhamedovce. Kareji nisu dobročinci i ne vrše među sobom obaveze ljubavi prema bližnjem, mešaju se sa Rabanitima i pokušavaju, da ih privuku k sebi. U Kairu ima sada nekih pedeset porodica Marana iz Španije, koji su se ponovo vratili jevrejskoj veri; većinom su siromašni, jer su svoje domove i bogatstvo naglo ostavili. Dok su njihovi očevi i dedovi ispovedali Hrišćanstvo, oni su došli, da se sklonu pod okrilje našeg Boga.

Među Jevrejima u Kairu ima menjača novca i trgovaca, jer je zemlja velika, pa se dobitak može postići svagda u velikoj meri. Među svim zemljama ni jedna nije ravna Egiptu, što se tiče trgovine i prilike za sticanje bogastva. Mnogi stranci od svih naroda i jezika bave se u Kairu, danju i noću vrši se promet, jer u svim ulicama i slobodnim trgovima gore noću buktinje, a ljudi spavaju noću na zemlji ispred dućana. Tamo nalazi Jevrejin svekolicke životne namirnice radi kupovanja: jela od mesa, sir, ribe, varivo i sve, što mu treba, jer je jevrejska ulica puna svih vrsta jela, koja se priređuju za prodaju, kao i u Palermu, ali tamo ne u istoj meri kao ovde. Jevreji ovde kuhaju samo za sopstvenu potrebu kod kuće, pošto su i ljudi i žene zauzeti poslom, a što im treba, to kupe na tržištu. I drvo je vrlo skupo u Kairu; jedan veliki svežanj drva, ali ni iz daleka ravan teretu za dve mazge, staje neke dve trećine dukata pa i više. Meso i

voće je vrlo skupo, ali je meso vrlo dobro, naročito debeli rep jaganjaca. Kareji to ne jedu, jer ga ubrajaju među Torom zabranjenje masne delove. Sem rečnih riba, crna luka, prasa, bundeva, krastavaca i povrća ništa jeftino nisam video u Kairu. U rodnim godinama hleb je jeftin, a mese ga u obliku vrlo tankih pogača.

Jevrejski knez sa rezidencijom u Kairu vlada nad svim Jevrejima, koji žive pod vladavinom kralja od Egipta. On ima od kralja punomoć, da svakog Jevrejina u svim okolnim općinama uhapsi i kazni, ako je njegovim zapovestima neposlušan; on postavlja sudije u svim općinama. Sadanji knež živeo je mnogo godina u Jerusalemu, pa je pobjegao otuda ispred starešina, potvorača i potkazivača. On se zove r. Natan Hakohen, poreklom je iz Berberije, mudar je, učen i pobožan star čovek. Kad sam ja došao u Kairo, on mi je ukazao mnogo počasti, voleo me je kao otac i nagovarao me je, da napustim svoj plan odlaska u Jerusalem zbog tamošnjih potkazivača i opadača. I zaista su se tada svi rabini i naučnici tamo sklanjali ispred teškog uznemiravanja od strane starešina, te su se skoro tristo-tine glava jevrejskih porodica malo po malo iselili iz grada zbog teške poreze i drugih dažbina, kojima su ih gradske starešine opteretile. Ostao je samo prost narod i jedva da je bilo nekoga, koji je imao ugled. Vlast ovih zlih starešina sve je više uzimala maha, tako da su sve sveske zakona prodali Nejevrejima, da ih kao trgovinski objekat izvezu u udaljene zemlje. Sefer-ogrtiče, zavese pred svetim kivotom, srebrne narove, srebre ukras Sefer-Tore, rečju sve su uzeli i prodali zajedno sa starim spisima iz učiona, koje su bile posvećene izučavanju Tore. Nebrojani su bili spisi, koje su Nemci, koji su tamo došli, zaveštali radi izučavanja Tore: Talmudi, halahiske knjiga, sve su to prodale starešine, tako da nije preostao ni ogrtač Tore, ni zavesa, ni srebrn ukras, niti išta od onog, što je svetinji bilo posvećeno.

Kako mi knez reče, on nije mogao stati na put nedelima starešina, jer se bojao, da će čitavo Jevrejstvo oklevetati kralju, a ovaj je bio vrlo lakom i nezajarljiv. Oni dani behu vreme velike pometnje u čitavom Egiptu, i kralj je imao samo tu želju, da nagomila novac kao pesak, pa da ga podeli među svoje pristalice i vojnike, koje je izaslao u rat protiv turskog cara u Zobu zemlje Efratove. Na Jevreje u Egiptu, na Samarićane kao i Kareje i Rabanite, udario je težak porez od 75.000 zlatnih forinata; isto je tako oporezao i Hrišćane i Muhamedance. Nebrojene su bile svote, koje je on u čitavom svom carstvu ubrao, te su Purim-dani ove godine bili za Jevreje dani žalosti, posta i plača. Ali ja sam ostao hrabar i moje se srce čvrsto uzdalo u Boga.

Mudrost Salomonova.

Po pričama Midrašima.

I.

Kad je Bog postavio Salomona za cara, dao mu je vrlo veliku mudrost. Otkrio mu je tajne sveta, otvorio mu je oči i dao mu je mnoga čuda da gleda. Salomon je imao u vlasti i duhove na zemlji i ispod zemlje. On je vladao i nad divljači u polju, nad crvima u zemlji i nad ribama u moru. Uskoro se proneo glas o njegovoj mudrosti po celoj zemlji; narodi su mu dolazili, da ga posete; kneževi su mu dovodili svoje sinove i kćeri i preklinjući ga govorili: «Uzmi našu decu za sluge». Kraljevi ostavljahu svoje palate, dolazahu u Jerusalem, da vide Salomona u njegovoj slavi i da se dive njegovim rečima. Kad je on sve to opazio, zahvalio je Bogu i uznosio ga je. Kako je sve više naroda dolazilo u Jerusalem, Salomon udari porezu na ribe, ptice i divljač; iz dana u dan dolazahu ribe u carevu kuhinju, njima su sledile ptice, a ovima divljač. A kad se narod nasitio i Bog proslavio, ode Salomon u svoje vrtove izvan grada i legne u travu, da se odmori. Uskoro mu se približe lavovi i panteri; ptice i orlovi doleteše, stadoše mu čelo glave, osenčiše ga svojim krilima i zakloniše ga od sunčane žege.

II.

U dane Davidove življaše u Izraelu čovek po imenu Ezer. On beše vrlo bogat, imadaše sluge, sluškinje i mnogo blaga.

Jednom kupi robu i preda je svome sinu s rečima: «Ukrcaj se u lađu, otplovi u daljne zemlje i prodaj tamo sve, što sam ti predao; zatim se vrati natrag». Sin pristane, oprostí se sa roditeljima i sestrama i ode.

Posle nekog vremena oseti Ezer, da će umreti, pa dozove svog slugu Kosbia i reče mu: «Osećam da ću umreti. A moj se sin još nije vratio. Zato predajem tebi sva moja dobra; upravljaj nad njima do povratka mog sina». Kosbi zahvali svom gospodaru na poklonjenom mu poverenju i reče: «Kaži ljudima tvoga doma, da me u svemu slušaju». Ezer pristane i zatim umre.

Kako je sin dugo izostao, otpoče Kosbi da zagorčava život ostalim ljudima u domu. Mučio ih je, ostavljao da gladuju i da teško rade. Tada ljudi napustiše dom. Najzad se vrati i sin. «Šta ćeš ti ovde?» zapita ga Kosbi čineći se da ga ne poznaje.

«A što se tako pretvaraš», odgovori sin. «Ta ti si sluga moga oca». Tada povikne Kosbi u gnjevu: «Nedostojniče! Odlazi odavde, inače ću te mojim slugama izbiti dati». Na to se i sin razgnjevi i poviče: «Sluga hoće da progoni svoga gospodara? Hoćeš li zar da naslediš moga oca? Misliš li ti, da u zemlji nema sudije?» Ali Kosbi uzme štap i izbije sina. Pa onda zapovedi slugama: «Isterajte ovog pomahnitalog iz moga doma!» Uz neprekidne udarce zaista je isteran sin. Ovaj odmah otrči caru. «Živeo car!» poviče mu. «Ko si ti, sine moj, i šta želiš?» upita David. Sada sin ispriča čitav događaj. Car odmah pozove Kosbia preda se. «Ko si ti?» upita ga. «Sin Ezera». «Pozovite svedoke», zapovedi car zavađenima, «neka oni reše među vama». Kosbi dovede sluge i domaću čeljad, koji posvedočiše pred carem, da je on pravi sin Ezera. «Otkud vi to znate?» upita car. Ljudi odgovoriše: «Ezer je imao samo jednog sina, a to je ovaj čovek, što pred tobom stoji. Već od mnogo godina upravlja on domom svoga oca i svim, što mu pripada». «A gde su tvoji svedoci?» upita car sina. Ovaj odgovori: «Ja sam mnogo godina bio sluga u stranoj zemlji. Zamoliv moje poznanike, da mi budu svedoci, oni mi odgovoriše: Ti si kao dečak otišao odavde, a sad si star i mi te više ne poznajemo. A kad bismo zaista svedočili za tebe, navukli bismo gnjev Kosbia na se, jer je taj čovek vrlo osion». «Onda ti ja ne mogu pomoći», reče car: «dovedi mi svedoke, koji će tvoje navode potvrditi». Tada sin i sluga opet odoše.

Ali za ovo dozna i Salomon. Ode odmah svome ocu i zamoli ga za dozvolu, da on reši ovaj spor. David pristane. Salomon pozove sina Ezerova i slugu, pa reče: «Ovaj kaže: Ja sam sin Ezera i meni pripada nasleđe, a onaj kaže: Ja sam sin, a ti si sluga. Zato otidite na grob Ezera i donesite mi od njega samog kakav znak». Obadvojica se uputiše onamo. A Salomon zapovedi trojici svojih slugu: «Preobucite se i požurite za ovim ljudima pa dobro pazite, šta govore i rade. A potom se opet vratite k meni». Sluge poslušашe.

Sluga i njegov gosa već behu stigli na grob Ezera i Kosbi se već spremio da izvrši zapovest Salomonovu. Tada poviče sin Ezera: «Besramni slugo! Najpre si nasleđio svoga gospodara, a sad hoćeš i u grobu da ga uznemiruješ!» Kosbi ospe pogrđama sina ne vodeći više brigu o njemu. Ovaj se vrati Salomonu.

Međutim su sluge obavestile Salomona o tome, šta se dogodilo. I kad je sin došao, Salomon ga upita: «Zašto nisi ispunio moj nalog?» A sin odgovori: «Kad bi mi neko dao sve svoje zlato i srebro, samo da zlostavim svoga oca, ja toga ne bih učinio.» Tada reče Salomon svima prisutnima: «Videli ste, koji je od ove dvojice ispunio zapovest o poštovanju oca. Ovo je sin, koji će radije biti siromah i u oskudici, nego što će svoga oca obeščastiti. Neka dakle on zauzme nasleđe, a sluga neka se kazni». Tako i bi. Ali sin reče Kosbiu: «Ako poslušаш, što ću ti.

zapovediti, ja ću ti oprostiti i otpustiti te slobodnim». «A što mi zapovedaš?» upita Kosbi. Sin mu odgovori: «Potraži moju mater i sestru i dovedi ih k meni!» Sluga odmah ode, da izvrši zapovest. Kada se vratio natrag, sin održa svoju reč, bogato je obdario Kosbia i oslobodio ga je.

III.

Jednog dana reče Salomon: «Već sam našao jednog valjanog čoveka između 1000 ljudi, ali valjanu ženu još nikako». «Je li to moguće?» upita narod, kad ču reči cara. «Zar između 1000 ljudi da ne bude ni jedne valjane žene?» «Nađite mi jednu,» reče car, «pa ću je uznositi.» Tako i bi. Posle nekog vremena dođoše careve sluge k njemu govoreći: «Neka bi se Amitaj i njegova žena Naua ispitali». «A zašto baš oni?» upita car. «Mi smo čuli, da ih je Večni svačim blagoslovio. Još ljubi muž svoju ženu, a žena svoga muža od sveg srca». «Pa dozovite Amitaja,» reče car. «Ali ne govorite nikome o tom».

Čovek bi pozvan. «Ja sam čuo», reče mu car, «da si ti mudar i razuman. Molim te, budi upravitelj moga doma. Daću ti moju kćer za ženu». «Kako ti zapovediš, moj gospodar i care», reče Amitaj, «tako neka bude». «Ali mi najpre moraš doneti glavu tvoje žene», reče dalje Salomon, «i to još ove noći. Tada ću biti siguran, da će moja kći imati mira u tvom domu i da je tvoja druga žena neće vredati». Toga časa prolazio je upravitelj palate ispred Amitaja. On nosaše divnu odeću i sluge mu ukazivahu veliku počast. Zavist se javi u Amitaja i on brzo reče caru: «Doneću ti što želiš». Zatim se pokloni i ode.

Kad je Naua opazila, da joj muž uznemiren tamo-amo ide, ona mu reče: «Šta te to muči i zašto ne jedeš?» «Brige me muče», reče on. «Zato ne mogu ni jesti, ni piti». «Reci mi tvoje brige, možda ću moći da ti pomognem». «Ne, ostavi me», reče Amitaj, «ne navaljuj dalje na me. Moj bol je vrlo velik».

Uveče metne Naua kao uvek svoju decu u postelju i legne i sama kraj njih. Kad njen muž vide, da je zaspala, pride joj krišom i htede je ubiti. Ali ga je njen izgled tako potresao, da ne beše u stanju izvršiti svoju nameru. «Neka je daleko od mene», reče u sebi, «da ispunim Salomonovu zapovest». Zauveče svoj mač u korice i legne. Ali već posle nekoliko trenutaka pojavljuje se ponovo njegova opaka želja. «Ja zaista volim svoju ženu», pomisli, «pa i svoju decu. Ali kći Salomonova mi je još milija. Tako mudre i lepe devojke, kao što je ona, nema u čitavoj zemlji. Ja ću dakle ipak učiniti, što je car rekao». Ustade ponovo i ode do ležišta svoje žene. Ali u trenutku, kad je hteo isukati mač, žena zagrlji decu. Opet postade potresen, te mu nije bilo moguće izvršiti svoju nameru. «Neka mi car dade sve svoje imanje», govoraše u sebi, «ipak ne mogu izvršiti ovo sramno delo i ubiti moju dobru ženu». Ponovo se vrati svojoj

postelji, gde je cele noći prespavao. Ujutru dodoše sluge careve Amitaju i rekoše: «Hajde brzo caru!» On poslušao. «No», upita car: «Kamo glave tvoje žene, koju si mi hteo doneti?» «Gospodar, poštedi me, i ne govori više o tome». «Zar tebi zlato i srebro više ništa ne vrede?» upita Salomon. «Dvaput sam pokušao, da izvršim tvoj plan, ali je moja samilost bila odveć snažna. Nisam mogao učiniti i sad zahvaljujem Bogu, što me je zadržao od tog nedela». «Upamtite ove reči», reče car sudijama, «i ne zaboravite ih».

Posle tri dana car pozove Nau-u, ženu Amitaja, i reče joj: «Naumio sam, da te uzmem za ženu. Ići ćeš carski odevena i stojaćeš na čelu svih mojih žena». Naua se pokloni. «Učini, gospodaru, kako za dobro nađeš». «Onda otidi doma i ubij tvoga muža, jer ja ne mogu učiniti suprugom ženu, čiji muž još živi». «Učiniću još ove noći», reče Naua. «Ako ne upotrebim lukavstvo», pomisli Salomon u sebi, «ova će žena odjuriti doma i zaista ubiti svoga muža. Zato ću joj dati mač, kojim mu neće moći škoditi». Dade joj, dakle, mač od kalaja i reče: «Ovim oštrim mačem ubij svoga muža!»

Naua odjuri doma i dade svome mužu mnogo vina da pije, te ovaj zaspí. U noći pokuša, da ga ubije, ali onim mačem ne mogaše ništa učiniti. Naprotiv, Amitaj se probudi i poviče gnjevno: «Ko ti je dao mač i zašto hoćeš da me ubiješ?» Tada mu Naua posramljena ispriča reči careve.

Ujutru dozove Salomon ženu i muža preda se. Videći ih gde dolaze, reče smejući se: «No, Amitaju, ispričaj nam, šta ti se desilo noćas». Ovaj ispriča svoj doživljaj. Kad je narod sve čuo, reče: «Istina je, što je car rekao: Između 1000 ljudi može se naći jedan valjan čovek, ali valjana žena nikad».

IV.

Jednom dodoše tri brata Salomonu i rekoše: «Uzmi nas u svoju službu. Mi ne tražimo najamnice. Mi želimo samo mudrosti od tebe da naučimo». Car pristane i zadrži ih kod sebe. Posle 13 godina govorahu oni među sobom: «Evo smo već 13 godine ovde, ali mudrosti još nismo naučili. Da idemo opet u našu domovinu». Izidoše pred cara i moliše za dozvolu, da mogu opet otići. Car im dozvoli. On pozove svoga blagajnika i zapovedi mu, da donese tri vreće zlata. «Birajte», reče braći, «šta želite: po jednu vreću zlata ili tri dobra saveta». «Vreću zlata», povi-kaše odmah. «Onda uzmite». Svaki uprti po jednu vreću i odoše.

Kad su se malo udaljili, reče najmlađi: «Nije bilo mudro od nas, što smo, umesto dobrih saveta, uzeli zlato. Da se vratimo i učinimo izmenu». «Ne», rekoše braća, «nećemo ići natrag. Valjada tek nećemo praznih ruku otići doma». «Onda idem ja sam», reče najmlađi. Odvoji se od ostalih i ode natrag u Jerusaleem.

Odmah iziđe pred cara i pokloniv se reče: «O care, ja se kajem, što sam uradio. Uzmi zlato natrag i daj mi tri dobra saveta». «Učiniću rado», reče Salamon. «Čuj dakle: 1. Polazi na put uvek samo ujutru, i prekini ga, kad nastupi veče. 2. Dođeš li do neke reke i opaziš li, da se izlila preko obale, a ti zastani i pričekaj, dok voda ne odiđe. 3. Nikad ženi ne otkrivaj tajne. To su moji saveti. A sada pođi s mirom».

Čovek opet pojaše i stiže svoju braću kod izvora vode. «No», pitahu ovi, «čemu te je car naučio». «Šta je vama stalo do toga», odgovori najmlađi. «Vama je milije zlato, nego reči careve». «Tako je», rekoše oni, «i ti si budala, što si vratio zlato». Brat je ćutao.

Sva trojica produžiše put. Kad bi uveče, reče najmlađi: «Da prenoćimo u ovoj dolini». «Šta govoriš ti!» povikaše oni drugi. «Do mraka možemo još dobar put preći». «A znate li, da ćemo potom zgodno prenoćište naći? Ovdje imamo lepu šumu, potok sa svežom vodom, a ovaj pašnjak vrlo je zgodan za naše konje. Poslušajte me, dakle, i ostanite ovde». Ali braća ne hte doše i odoše dalje. Samo najmlađi sjaše s konja, nahrani ga i odmori. I on sam legne da se odmori.

Međutim braća su otišla dalje. Posle nekog vremena spusti se potpun mrak. I hladnoća nastade tolika, da braća nisu mogla dalje ići. «Gde ćemo naći drva, da se zagrejemo?» rekoše si međusobno. Dokle se još savetovahu, poče gust sneg da pada iz neba. Braći ne ostade ništa drugo, nego da posedaju i dočekaju jutro. Ali behu tako umorni i slabi, da su zaspali. Od hladnoće sa se smrzli i nisu se više probudili. Kad ih je njihov brat sutradan našao, opazi sa užasom da su mrtvi. On ih sahrani, uzme njihove vreće sa zlatom i jahaše dalje.

Put ga dovede do jedne reke. Ali kako je ova bila nabujala, čovek sjaše i odluči, da pričeka neko vreme. Dok je stojao na obali, on opazi, kako neke sluge careve, koje su bile natovarene vrećama zlata, žele preplivati reku. «Stanite, ako vam je život mio», poviče im on. «Reka je jako nabujala». Ali ga oni ne čuše, nego zagaziše u reku i utopiše se. Čovek je pak strpljivo čekao dva dana. Tek posle toga je nastavio svoj put i srećno stigao doma. On pokupuje mnoštvo njiva i kuća i postade vrlo bogat.

Jednog dana reći će mu njegova žena: «Otkuda ti je zapravo to zlato, što si ga doneo iz Jerusalema?» «Ne brini se ti o tome», reče muž. «Ja ti i tako neću kazati». Naime, on se beše setio treće opomene careve: «Ne otkrivaj ženi tajne». Ali ga je žena toliko mučila i plakala, dok najzad nije popustio i sve joj ispričao.

Posle nekog vremena izbije svada između njega i žene. Krvava, ona istrči na ulicu: «Hoćeš i mene da ubiješ kao tvoju braću?» Ljudi čuše to i dotrčaše. I žene umrle braće čuše te reči i odoše odmah u Jerusalem caru Salomonu. «Pomoć, go-

spodaru!» vikahu preklinjući. «Pomozi nam!» «Šta hoćete vi? Pričajte!» Tada žene rekoše, šta su čule. Car odmah dozove čoveka i već ga htede osuditi na smrt. Ali se ovaj baci caru pred noge. «Neka je samo jedna reč dozvoljena tvome sluzi, gospodaru». «Govori!» «Sećaš li se ona tri brata, što su nekad bili u tvojoj službi. Ja sam bio najmlađi i povratio sam ti zlato, što si nam onda dao. Ali si mi ti dao za to tri saveta». «Sećam se», reče car. «A sad čuj, gospodaru, šta mi se dogodilo». I čovek ispriča istinito sve događaje. Kad je završio, reče car: «Ne boj se, ništa ti neće biti. Tvoje si bogastvo pošteno zašluzio. Mojoj mudrosti imaš da ga zahvališ. A da si i treći savet poslusaš, bilo bi još bolje po tebe».

V.

Jednog dana sedeo je Salomon sa Benajem, svojim vojskovođem, pri šahu. Car beše gotovo dobio partiju, kad se na ulici začu velika vika. Salomon ode do prozora, da vidi, šta je to. Ovaj trenutak upotrebi Benaja, da uzme sa daske jedan Salomonov kamen. Car izgubi zbog toga. Ozlojeđen zbog poraza on pokušavaše da utvrdi, otkuda je došao. I tada odjednom opazi, da mu nema jednog kamena. Odmah posumnja na Benaja, ali odluči da najpre čuti i stvar dobro ispita.

Neko vreme posle toga gledao je uveče kroz prozor. Tada opazi, kako dva čoveka sa vrećom na leđima kradomice prolaze. Odmah pogodi, da smišljaju neku krađu i odluči, da ih nadmudri. On se preobuče i potrči za ljudima vičući im: «Bog vas blagoslovio, prijatelji! I ja sam od vašeg zanata. Ako hoćete, možemo svi da budemo bogati. Jer ja imam ključ od careve blagajne, ali nisam rad, da sam vršim provalu. Hodite, dakle, samnom». Kradljivci rado pristadoše. «Pričekajte još malo», reče Salomon, «dok se sasvim ne smrkne».

I, zaista, kad se spusti mrak, on odvede kradljivce u palatu i pusti ih u blagajnu. «Napunite ovde vaše vreće», reče on, «a ja ću paziti napolju, da nas niko ne iznenadi». Zatim izide napolje i — kradljivci su bili uhvaćeni, jer je car odmah zabravio vrata iza njih. Brzo skine lažno odelo, pozove sluge i zapovedi im: «U blagajni su kradljivci. Motrite dobro, da ne odbegnu». Sutradan sazove sud, da osudi kradljivce. Među sudijama bio je i Benaja. «Recite mi, vi mudri muževi», otpoče Salomon, «šta će bude onom, koji od cara nešto ukrade?» Čim je Benaja čuo ove reči, njega spopade užasan strah. «Car misli na mene», pomisli on. «Svakako je otkrio moje delo, pa sad hoće da me kazni. Treba da budem sam svoj sudija. Onda je bolje, da priznam svoje delo i prepustim kaznu caru». Odmah se baci caru pred noge i poviče: «Gospodaru moj i care, ja sam bio kradljivac». I sad ispriča sve, što se dogodilo pri igri. «Ja sam priznao svoje delo, o gospodaru! Oprosti mi». Car se obraduje,

što je njegovo lukavstvo urodilo takvim uspehom i odluči odmah, da oprostí vojskovođi. «Ustani», reče smejući se, «i ne boj se ništa. Ja sam igru odavno zaboravio i tebi se ovde neće suditi. Nego sam ja noćas uhvatio dva prava kradljivca, koji su moju blagajnu hteli pokrasti. Oni treba da budu kažnjeni». Na to se Benaja umirio.

Salomonov presto.

Salomon pošlje Hiram u Tir s porukom: «Ja znam, da se ti razumeš u umetnosti. Zato te molim, da mi napraviš jedan presto, kakvog nema u svetu». A Hiram odgovori: «Neka mi car dade srebra i zlata i skupocenog kamenja, pa ću mu napraviti presto». Salomon učini tako i presto bi napravljen. A izgledao je ovako: šest stepenica vodilo je gore. Na svakoj stepenici s jedne strane stajao je po jedan lav, a na svakoj stepenici s druge strane po jedan orao. Svaki lav stajao je prema orlu, desna šapa lava prema levom krilu orla i obratno. Do careva sedišta vodilo je još šest stepenica. Na prvoj je stajao zlatan bik prema zlatnom lavu; na drugoj zlatan medved prema zlatnom jagnjetu; na trećoj zlatan tigar prema zlatnoj kamili; na četvrtoj zlatan orao prema zlatnom paunu; na petoj zlatna mačka prema zlatnom petlu; na šestoj zlatan kobac prema zlatnom golubu. Na vrh prestola stajao je takođe zlatan golub, koji je držao zlatnog kobca. Povrh toga video se svetnjak sa kandilima, kondirima, cvetovima, mašicama i klješćama. Sedam cevi izlazilo je s jedne strane, na kojima su bili predstavljeni sedam otaca sveta: Adam, Noa, Sem, Abraham, Isak, Jakob i Hiob; a sedam cevi s druge strane sa slikama sedam pobožnih ljudi. Među ovima behu: Amram, Mojsije i Aron. Na svetnjaku stojaše zlatan čup sa uljem. On je služio na to, da pali «Večno kandilo» u svetilištu. Ispod čupa stojaše velika zlatna zdela, takođe puna ulja. To beše određeno za svetnjak. U zdelu je bila urezana slika Elije, prvosveštenika. Na dvoma zlatnim vlatovima, koji su izlazili iz zdele, videle su se slike sinova Elije. Između vlatova videla su se dva zlatna oluka, ukrašena slikom Aronovih sinova.

Presto imadaše dva sedišta: jedno za Prvoveštenika, a drugo za drugog sveštenika.

Iznad vrha prestola behu još 70 sedišta. Ona behu određena za 70 sudija, koji su pred carem vršili svoje zvanje. Dve ribe, delimično slične lavu, stajahu sa strane careva sedišta, obuhvatajući stubove, na kojima je počivao presto. 24 vinova čokota, koji behu iznad prestola, pravljahu hlad caru. Kudgod je car zahteo, tamo ga je nosio presto pomoću naprave na njemu. Čim je car stao na prvu stepenicu prestola, izišao je predanj' zlatan bik, pa ga je poveo po stepenicama gore. Na šestoj stepenici primiše ga orlovi i odvedoše ga do njegova sedišta. Najveći orao doneo je krunu i stavio mu je na glavu. Jedan zlatan

golub otvorio je kivot zaveta i stavio svitak Tore pred cara. Zatim je dolazio narod sa svojim parnicama i car je presuđivao. Opazivši da neki svedok hoće da laže, pritisnuo je na mašicu prestola, te bi odmah životinje nadali veliku viku: bik bi rikao, vuk bi urlao, jagnje bi blejalo, tigar bi režio, kamila bi stenjala, mačka bi maukala, paun bi uzdisao, petao bi kukurekao, kobac bi kliktao a ptice bi cvrkutale. Ova užasna vika ulevala bi strah svedocima, pa bi priznavali istinu.

Salomon i carica od Sabe.

Jednog dana morale su se poljske životinje, crvi zemlje, ptice nebeske i duhovi okupiti ispred Salomona i igrati pred njim i pred kneževima. Tada car opazi, da nema brdskog petla. Pun gnjeva zapovedi, da ga dovedu da primi svoju kaznu. Orlovi odleteše, nađoše brdskog petla i odvedoše ga pred cara. «Gospodaru, ne ljuti se», otpoče brdski petao, «što nisam došao. To nije bilo iz neposlušnosti prema tebi». «Ali gde si bio za sve to vreme?» upita car. Brdski petao odgovori: «Pre tri meseca sam naumio, da letim do nakraj zemlje, te da utvrdim, o care, ima li naroda i carstva, koji te možda još ne znaju, tebi ne služe, niti ti danak plaćaju. Leteo sam dan i noć, nisam ni jeo, ni pio i najzad sam stigao u grad Kitaur na istočnoj granici zemlje. Razgledao sam tu zemlju i opazio sam tamo mnogo zlata i srebra i mnoge divne vrtove; oni su zasadeni još na dan stvaranja sveta. Reka, koja ističe iz raja, zaleva ove vrtove. Drveće daje lepe plodove i širi tako divan miris, kakvog nigde nisam opazio. Ljudi žive tamo mirno i bezbrižno. Svako sedi ispod svog vinovog čokota i smokovog drveta. Oružja nemaju i ne uče se ratu. Još sam dočuo, da nad njima vlada žena, carica od Sabe. Bez nje ništa ne biva u zemlji. Ako želiš, o care, onda ću se vratiti u tu zemlju i doneću ti njene kneževe vezane amo.

Car pristane i napiše carici od Sabe ovo pismo: «Mir tebi, carice od Sabe, i mir tvojim slugama! Znaj da je Večni mene postavio carem nad narodima i zemljama. On mi je dao vlast nad divljači i stokom; nad ribama, pticama i crvima. I nad duhovima postavio me je gospodarem. Ako dođeš k meni i pokloniš mi se, onda ću te većma poštovati, nego sve kraljeve, koji su kod mene. Ako li se usprotiviš, onda ću te uništiti. A pitaš li, koje je moja vojska, onda znaj: ptice nebeske su moja konjica, a životinje zemlje su moja pešadija. Jedna moja reč i oni će napasti tvoju zemlju i niko te ne može spasti od njih».

Kad je pismo bilo gotovo, on ga zapečati i veže za krilo brdskog petla. Ovaj se odmah podigne sa zemlje, pozove i druge ptice i odleti s njima.

U zoru stigne u Kitaur. Carica od Sabe baš je izišla da se baci pred sunce. Brdski petao je opazi i zapovedi pticama, da se ne razilaze, nego da ostanu na jednom mestu. Oni poslušашe

i pomračije tako sunce. Tada se carica uplaši i poviče: «Šta meni, kad više ne mogu da vidim svetlost sunca?» Tada brdski petao odleti k njoj i podigne svoje krilo. Carica spazi pismo, uzme ga i pročita. Puna straha ona dozove odmah svoje starešine i pročita i njima pismo. Tada rekoše mudraci: «Mi ne znamo ni za Salomona, ni za njegovo carstvo». Ali carica nije davala važnosti ovim rečima, nego odmah dozove brodare i preda im drago kamenje, i zlata i srebra mnogo; još posla 6000 dečaka i devojaka s njima, svi jednako veliki, jednako obučeni i jednako izgleda. Zatim reče: «Ovako recite Salomonu: carica od Sabe ti poručuje: i ako je tvoja zemlja od njene sedam godina udaljena, ona će se ipak potruditi, već posle tri godine da bude kod tebe.»

I održala je reč. A kad se približio dan, da stigne Salomonu, ovaj joj posla u susret Benaju, da je dočeka i odvede u njegovu palatu. Carica se vozila na kolima; kad je pogledala u daljinu, učinilo joj se, da u vodenim potocima vidi divnu ružu. Odveze se bliže i tada joj se učini, kao da se ruža pretvorila u zvezdu, koja se svetlošću izuzimala među drugim zvezdama. Zvezda je izgledala sve lepšom, a ona je gonila konje, da stigne što bliže. A kad je stigla na ona mesto, opazila je, da je ona zvezda u istini čovek, koji je stajao među kneževima. «Hoću da se sidem s kola», reče ona, «i da se poklonim, jer car Salomon stoji predamnom». U istini to je bio Benaja. «Zašto se silaziš s kola?» upita ovaj. «Pa ti si car Salomon», odgovori ona. «Popni se ponovo», reče Benaja. «Ne stoji pred tobom car, nego jedan od njegovih slugu. A ja ću te odvesti caru.»

Kad je Salomon čuo, da mu dolazi carica, on ode u svoju palatu i sede na presto, a kad je ušla, on je pozdravi i pohvali njenu lepotu. Dade doneti još jedan presto i zamoli je, da sedne s desne strane do njega. Tada reče carica: «Postaviću ti jednu zagonetku, da okušam tvoju mudrost». Zatim se obrati slugama sa zapovešću: «Dovedite onih 6000 dečaka i devojaka, koji su samnom došli, i izvedite ih pred cara. Neka kaže, koje su dečaci, a koje devojke». Deca dođoše i Salomon opazi, da svi jednako izgledaju, da su jednako veliki i jednako odeveni. Tada on reče jednom sluzi: «Donesite velike kolače, ispunjene orasima i jabukama». Zatim dade svakom detetu punu šaku. One, koji su kolače metnuli u pregaču, postavi s desne strane, a one, koji su ih zadržali u ruči, s leve strane do sebe. Pa onda reče: «Desno od mene su dečaci, a levo devojke». Onda carica reče svojim slugama: «Vi ste decu izabrali i postavili znake, po kojima ćete razaznati dečake od devojaka. Recite, dakle, ima li car pravo?» «Ima pravo», odgovoriše ovi. «On je mudriji od svakog drugog».

«Onda ću ti postaviti još jednu zagonetku», reče carica. «Kako ze zove ona stvar, koja sa vetrom leti; mrtvacu ulepšava i rane zavija; pticu u mrežu hvata, a ribe izvlači?» «To je kudelja,» reče car brzo. «U buri leti, mrtvacu obavija. Ona zavija

rane, hvata ptice i ribe.» «Zaista», reče carica. «Sad znam, da niko nije tako mudar kao ti».

Salomon i Asmodaj.

Salomon pozove jednom sve svoje mudrace, pa im rekne: «Bog mi je zapovedio, da mu podignem jedno svetilište, ali mi je zabranio, da upotrebim željezo pri tom. Pa kako ću sagraditi dom bez bradve i čekića?» Mudraci odgovoriše: «U predvečerje Sabata, u sumraku, Bog je jednom stvorio kamen, prema kome su željezo i bakar kao slama. Nazvao ga je Šamir i postavio na mesto, koje ni jedan smrtni ne zna. Pozovi sve duhove, da ti obznane to mesto». Salomon učini tako rekavši duhovima: «Ako me poslušate i kažete mi mesto, na kom leže Šamir, onda ću vas na miru otpustiti, ako li pak ne, onda ćete na jednu moju reč svi biti uništeni». Tada zadrhtaše svi duhovi i rekoše: «Tako ti života tvoga, gospodaru i care naš, mi ne znamo. Ali Asmodaj, naš nekadašnji car, on zna». «A gde je on?» zapita Salomon. «On si je iskopao jedan bunar», odgovoriše ovi, «kod Bregova Mraka, stavio je na otvor jedan kamen i zapečatio ga je svojim prstenom. Svaki dan se penje prema nebu, osluškuje Božje reči, silazi opet dole i odlazi onda mudracima, da i od njih što nauči. Zatim se vraća bunaru, gleda je li pečat nepovređen, odvaljuje kamen sa otvora i pije. Kad je ponovo postavio kamen i zapečatio ga, onda se udalji».

Tek što je car sve to čuo, on uze željezne lance i zlatan prsten, na kom je bilo urezano ime Božje, zatim vunu i tarčuge za vino, dade sve svome sluzi Benaju, pa mu zapovedi: «Uzmi ovo i idi ka Brdima Mraka, pa dovedi Asmodaja vezanog amo». Benaja posluša. Došav do bregova, on izdubi niže bunara jednu jamu u zemlji i propusti vodu kroz jednu rupu u jamu. Zatim zapuši rupu vunom. U prazan bunar propusti iz druge jame vino. Tada zatrpa obe jame peskom, tako da se nije moglo opaziti, šta se dogodilo.

Kad je posao svršio, on se sakrije na jedno drvo. Tada se odjednom podiže od pustinje velika bura i tutnjava, te Benaja doznade po tom, da je Asmodaj došao. On upravi svoj pogled baš na bunar i opazi ovo: Asmodaj se doblži, pregleda pečat i odvali kamen sa otvora, da pije. Kad je u bunaru našao vino, on se razgnjevi i poviče: «Ko vino pije, neće ostati mudar, rekao je moj neprijatelj. Mudrosti se možemo naučiti i od neprijatelja, zato ja neću piti». Ali ga je žed sve većma morila. Jezik mu se zalepio za nepce, a grkljan mu se osušio. Tada više nije mogao vladati nad sobom, napio se vina, opio se i zaspao je. Benaja brzo otrči k njemu, veže ga željeznim okovom i sede malo podalje od njega.

Kad se Asmodaj probudio i opazio, da je vezan, došao je u veliku jarost i htjede raskinuti okove. Tada mu Benaja poviče:

«Zar se ti ne bojiš Boga, kad misliš raskinuti lance, na kojima je ime Božje? Podi zamnom, ja ću te odvesti Salomonu; on ima jedan nalog za tebe». Asmodaj pođe. Usput stiže do jednog drveta i nasloni se za časak nanj? Drvo se odmah skrha i pađe. To vide neka žena, koja je u blizini stanovala. Ona izidi brzo iz šatora, pride Asmodaju i reče mu moleći: «Ja sam sirota udovica i ovaj šator ovde sav je moj imetak. Imaj sažaljenja i nemoj ga uništiti». Asmodaj je poslušao i obide šator. Ali pri tom oklizne i povredi jednu kost. «Istina je, što je rekao Salomon, moj neprijatelj», poviče: «Blage reči krše i same kosti». Malo dalje sretoše jednog slepog i jednog napitog. Oba su skrenula sa pravog puta. Asmodaj opazi to, ode do njih i odvede ih na pravi put. Zatim sretoše svatove. Mlada i mladoženja vođeni su pod venčanim nebom, a gosti su jeli i pili i behu veseli. A Asmodaj je plakao. A kad je čuo, kako je jedan čovek rekao drugome: «Napravi mi jake cipele, da ih nosim sedam godina», on se naglas smeja. Ne manje se smeja i jednom vraču, koji je govorio o blagu tobože na kraj sveta.

Najzad stiže u Jerusalem. Tamo je posle tri dana video cara. Odmah uze jedan prut, izmeri prostor od četiri rifa i poviče: «Ovako će malen biti nekad tvoj grob, u kom ćeš počivati. Zašto onda prisvajaš tolike tuđe zemlje, pa zoveš i mene s kraja sveta?» «Nisam te pozvao, da zavladam nad tobom ili da te mučim», odgovori Salomon, «nego da te pitam, gde je Šamir, bez kog ne mogu sagraditi dom Božji. Donesi mi taj kamen, pa ćeš moći opet da otideš». «Ja nemam tog kamena», odgovori Asmodaj, «nego knez mora ga ima; on ga je predao brdskom petlu na čuvanje i zakleo ga je, da kamen ni za trenutak ne ostavi bez čuvanja». «A šta radi brdski petao sa Šamirom?» upita Salomon. «On ga nosi na vrhove bregova i brežuljaka, zacepljuje ih njime i spušta semke od plodova u pukotine, da plodovi rode tamo. Zato ga ljudi zovu i Cepibrdo».

Kad je to čuo Salomon, a on dade jednom svom sluzi staklene ploče i zapovedi mu, da donese Šamir. Sluga poslušao i zaista nađe gnezdo brdskog petla. Ženka je bila odsutna, a ptičici ležahu u gnezdu. On postavi ploče na otvor gnezda, pa se posadi malo dalje. Mati dode htela ptičicama dati, da jedu i piju. Ali kad opazi staklene ploče na otvoru, puna gnjeva udari u njih, hoteći ih razbiti. Ali ne mogaše. Tada odleti još jednom i, posle kratkog vremena, vrati se sa jednim svetlim kamenom u kljunu i udari njime u ploče, koje odmah prснуše nadvoje. Tada sluga opazi, da je taj kamen Šamir i poviče glasno; mati se uplaši i ispusti kamen. Sluga odmah pride onamo, uzme ga i požuri se caru. A brdski se petao ubije.

Posle nekog vremena zapita Benaja Asmodaja: «Zašto si ti onda, kad smo išli caru, odveo slepog na pravi put?» «Ja sam čuo Božji glas», odgovori Asmodaj, «da je taj slepi dobar i pobožan čovek. Ko njemu učini dobro, biće blagosloven». «A onaj

pijani? Je li i on dobar i pobožan?» «Ne, on je zlikovac. Ali nema tog zločinca, koji neće jednom i dobro delo učiniti; pa za to dobro delo hteo sam i ja njemu učiniti nešto dobro». «A zašto si plakao, kad si video svatove?» «Jer će mladoženja za 30 dana umreti, a mlada će dvanaest godina ostati udovica». A zašto si se smejao onom čoveku, koji je rekao: «Napravi mi cipele, da traju sedam godina!» «Jer taj čovek neće živeti ni sedam dana». «Ali ti si se smejao i vraču?» «Jer je on govorio o blagu na kraj sveta, a ispod njegovih nogu bilo je zakopano nebrojeno blago».

Salomon u tudini.

Jednog dana zateče Asmodaj cara Salomona samog u odaji. «Reci mi», zapita car, «u čemu je upravo tvoja snaga?» «Ako to želiš znati, gospodaru», odgovori Asmodaj, «onda mi najpre skinij okove i daj mi prsten, na kom je ime Božje». Salomon učini tako. Ali čim Asmodaj dobi prsten u ruke, nešto se čudnovato dogodi: duh proguta prsten, podigne jedno krilo prema nebu, obori drugo prema zemlji, uzme onda Salomona i odnese ga 400 milja daleko. Spusti ga u jednom usamljenom kraju, a on odleti brzo u Jerusalem. Tamo se obuče u Salomonovo odelo i metne njegovu krunu na glavu. Zatim pozove sve slugе, pa im objavi: «Ja sam Asmodaja, cara duhova, prognao iz mog dvora. On je sada u jednom usamljenom kraju». «Hvaljen da si care», povikaše slugе, «što si ovo užasno biće prognao iz svoje svete zemlje». «Od danas zabranjujem», produži Asmodaj, «da mi Benaja izade pred oči. On je tog Asmodaja doveo amo i obesvetio moju zemlju». «Nikad se više, o care, neće on ovde pojaviti», povikaše slugе. Posle toga milostivo su otpuštene.

Međutim je Salomon došao k sebi od prvoga straha, pa se obazre u svom novom prebivalištu. Ubrzo opazi, da je u pustinji. Iznad njega nebo, ispod njega pesak. Žalostan pođe, ne bi li opet došao u nastanjen kraj. Posle nekog vremena sretnu ga dva njegova bivša podanika. Salomon im ispriča svoju nesreću. Jedan mu odmah priđe i zamoli ga, da mu bude gost. Car pristane. Ovaj čovek, koji beše vrlo bogat, odvede Salomona u svoj dom i posluži ga najboljim, što je imao. Pri obedu počе govoriti o prošlim vremenima, te opomene cara na njegovu nekadanje gospodstvo. Tada car stade uzdisati i plakati, jedva je što okusio i ubrzo je ustao, jer od plača beše potpuno sit. Sutradan sretnu ga drugi njegov podanik, pa ga i on pozove k sebi. «Hoćeš li i ti činiti tako, kao tvoj prijatelj?» upita Salomon. «Gospodaru», odgovori ovaj, «ja sam siromah čovek. Ako ti je nešto zelja po volji, a ti hajde samnom». Car pođe s njim. Čim je stigao u dom, dadoše mu vode, da se umije, i malo zelja. Pri obedu stade čovek Salomona tešiti. «Seti se», reče mu, «čime se Bog zakleo Davidu. Nikad on neće od tvog plemena uzeti gospodstvo. Bog

voli najpre da kazni čoveka, pa da mu se posle opet smiluje. Tako će i tebe opet postaviti u tvoje gospodstvo». Kad to ču Salomon, njegova se duša razveseli. U dobrom raspoloženju dovrši jenostavan obed i ustane potpuno sit.

Krajem triju godina Bog mu se smiluje i dovede ga u Amon. On dođe u prestonicu i hodaše po ulicama. Tamo ga nađe kuvar i uzme ga u svoju službu.

Jednom zamoli Salomon, da sam zgotovi jela. To mu se dozvoli. Caru je prijava obed, pa zapita kuvara, ko je danas kuvao. Tada ovaj ispriča sve, kako je bilo u istini. Car dozove Salomona i predloži mu, da stupi u njegovu službu. Salomon pristade i postade carev kuvar.

Uskoro posle toga vidi ga Naama, kći careva. Salomon joj se tako dopadne, da se odluči uzeti ga za muža. Ali mati poviče ljutito: «Zar ne možeš naći sebi drugog čoveka? Ta ovde ima dosta uglednih kneževa. Izaberi jednog između njih!» Ali kći ostade kod svoje želje. Tada žena ispriča to svome mužu. U prvom gnjevu ovaj htjede obadvoje ubiti, kuvara i kćer. Ali se zatim umiri i odluči, da obadvoje progna u pustinju. «Tamo će sami propasti», pomisli u sebi.

Ali Salomon i Naama odoše iz pustinje u grad, da kupe sebi hrane. Ovde sretoše ribare, koji su prodavali svoju robu. Salomon kupi jednu ribu i odnese je ženi. Ova je raspoređila, da bi je zgotovila, ali na svoje divljenje nađe u njoj prsten. Pokaže ga Salomonu i ovaj ga odmah poznade. To beše čudesni prsten Asmodaja. On ga uzme odmah sebi i sutradan pođe sa ženom u Jerusalem. Tamo ga izvedoše pred cara, on se s pomoću prstena pretvori u spoj prvašnji oblik i sedne opet na presto. Narod mu se klanjao i radovao se njegovu povratku.

Posle nekog vremena pošlje po cara od Amona, da mu dođe, pa mu reče: «Rekoše mi, da si dva nevina čoveka ubio. Zašto si to učinio?» «Boga mi», reče car, «ja ih nisam ubio, već samo proterao. Gde su sada, ja ne znam». «Bi li ih poznao, kad bi ih video? Pogledaj me samo dobro: ja sam tvoj predašnji kuvar, kog si ti proterao, a tvoja kći je moja žena». Odmah pozove kćer. Naama brzo otrči svome ocu i poljubi ga. Tada se car veoma radostan vrati u svoju zemlju.

Salomonova kći.

Kćia, kći Salomonova, beše veoma lepa i mudra i njen otac voleo ju je jako. «Kad bih znao čoveka», reče jednom, «kog je Bog tebi odredio». Kad je to čuo sveštenik, on umoli za dozvolu, da upita Boga. Car pristane i sveštenik dobije od Boga ovaj odgovor: «Jedan potpuno siromašan mladić biće muž kćeri Salomonove». Kad car to ču, postade žalostan i odluči, da udalji kćer iz grada i da je skloni na mesto, koje niko ne traži. «Onda ću videti», reče u sebi, «hoće li se ispuniti reč Božja». Zatim

pozove 50 slugu, zakune ih, da neće odati ono, što će im zapovediti, i reče: «Uzmite lađu i otplovite na jedno udaljeno ostrvo. Tamo podignite jednu kulu i ogradite je ogradom od kamena. Ali na kuli da ne budu vrata. Kad budete svršili posao, dodite natrag da me izvestite». Sluge poslušaju.

Posle tri meseca stigoše na ostrvo i dadoše se na posao. Oni sagradiše 300 rifi visoku kulu i udesiše sasvim gore odaju sa jednim prozorom. U tu odaju metnuše jedan krevet, jedan sto, jednu stolicu i jedan svetnjak, snabdeše krov sa ogradom i najzad se spustiše po jednim lestvama na zemlju. Zatim odoše caru i pokazашe mu sliku građevine. On beše zadovoljan, pa im zapovedi, da posle dve nedelje dođu opet k njemu.

Zatim car dade dovesti svoju kćer i zapovedi joj, da se spremi za put. «Koliko će trajati put?» zapita kći, «i kada ću se opet vratiti?» «To je tajna dete moje», odgovori car. Ona učuta i izvrši njegov nalog. Posle dve nedelje on pozove svoje sluge i naredi im, da lađom odvedu njegovu kćer u kulu, da je uvedu u odaju, pa onda da podignu ogradu od kamena oko kule. Sluge izvršiše sve, pa se opet vratiše caru. Ovaj odmah naredi jednom orlu, da iz dana u dan nosi kćeri jelo i piće u kulu.

U to vreme se jedan odveć siromašan, ali vrlo lep i mudar mladić, po imenu Ruben, iselio iz svoje domovine, da u tuđini zasluži svoj hleb. Na svom putu dođe u blizinu kule. Pošto se već beše smrklo, on legne moleći Bogu: «Oh gospode, ja sam umoran i gladan. Nemam snage, da idem dalje. Pošlji mi bar osvežujući san i ne daj, da me glad mori». Naskoro zaspi. Ali posle nekog vremena dođe orao, koji je uvek donosio jelo u kulu, i vide sasvim u blizini spavača, da leži neka životinja. On se ustremi na istu, ščepa je, odnese je na krov kule i proždere je tamo. Ali, i ne znajući, on je, zajedno sa životinjom, ščepao i mladića i odneo ga na krov. Kad se ovaj ujutru probudio, začuđeno se obazreo.

Ali tada izide careva kći i spazi ga. «Ko si ti i kako si došao amo?» upita ona u čudu. Mladić joj ispriča sve do onog trenutka, kad je zaspao, pa produži: «Svakako me je kakva velika ptica zajedno sa životinjom amo donela». Tada se devica sažali mladiću i dade mu jesti i piti. «Sići odavde ne možeš», reče mu, «jer lestvica nemam, a nije tu ni lađa, koja bi te odnela. Zato ostani ovde, dok moj otac ne dođe, da me odnese». «Da si blagoslovena radi tvog prijateljstva», reče mladić. Kad se zatim devica zabavljala sa mladićem i videla, da je pametan i mudar, ona ga zavoli. A orao je odsad donosio hrane za obadvoje.

Posle nekoliko meseci zamoli Ruben carevu kćer, da mu bude žena. Ona mu odgovori: «Na zemlji ništa ne biva bez volje Božje. A on te je na tako čudan način ovamo doveo. Zato vidim u tome znak, da te je odredio meni za muža». Pun radosti mladić zahvali Bogu na njegovoj milosti i poviče: «Bog i njegovi

anđeli su svedoci, da smo danas zaključili brak». Tako postadoše par i življahu srećno i zadovoljno. Posle nekog vremena Bog im pokloni sina. Sad je orao donosio hrane za troje svaki dan.

U to vreme upita car orla, kako mu se nahodi kći. «Tvojoj kćeri je dobro», odgovori ptica, «isto tako i njenom mužu i detetu». «Šta», poviče car, «kako je došao čovek u kulu?» «To ti ni ja ne znam reći», odgovori orao. «Mesto je potpuno usamljeno; niko ne zna za nj', niti lađa onuda prolazi». «Ja ću to da ispitam», poviče car i odmah se odveze do kule. Posle tri meseca stigne tamo, dade porušiti ogradu i popne se lestvama gore kćeri. «Moj otac!» poviče ova radosno, kad spazi Salomona. Oni se zagriše i izljubiše plaćući. Tada se car obazre po odaji i spazi čoveka i dete. «Ko su ovo?» upita car. «Ovo je moj muž, a ovo je naše dete, s kojim nas je Bog obdario». «Ali kako je ovaj čovek došao amo? Ovo je mesto posve usamljeno, a lađa ovuda ne plovi nikad». «To je Božja čudesna naredba», odgovori kći. «On je jednu pticu učinio svojim glasnikom i poslao mi poput nje moga muža». «A kako se ti zoveš?» upita car čoveka. «Iz koje si zemlje i od kod naroda?» «Zovem se Ruben», odgovori onaj, «rođen sam u zemlji judejskoj i slavim Boga neba i zemlje». Obraduje se Salomon i dalje se zabavljao sa čovekom. Uskoro opazi, da je mudar i razborit, pa povikne: «Neka je hvaljen Bog, koji je ovakvog čoveka odredio mojoj kćeri za muža». Tada svi siđoše sa kule i odoše u Jerusalem. Tamo car priredi veliku svečanost i ispriča na njoj sve, što se njegovoj kćeri dogodilo. «Kako je poslušna ta kći», poviče narod. «Kako je poštovala svoga oca!» «Imate pravo», odgovori car, «ali pazite i na ovo: ja sam učinio najveće napore, da zatajim prebivalište svojoj kćeri; dao sam podići visoku kulu i ograditi je ogradom od kamena; ali je ipak sve bilo uzaman. Nema mudrosti, nema uvidavnosti, niti plana, koji bi i kraj Božjeg raspolaganja mogao postojati».

Salomonov sag.

Neki čovek, po imenu Hiram, zgotovi za Salomona divan sag; na njemu je nacrtao sve, što se nalazi na nebu, na zemlji i pod vodom. Kad bi Salomon stao na sag, onda bi četiri kneza očepala četiri ugla, sag bi se podigao u vazduh, pa bi odneo Salomona. Jutrom je doručkovao u Damasku, a uveče je večerao u Medini. On je leteo neprestano, a pritom je uvek gledao na zemlju ispod sebe. Ali i četiri slugu su nošene u vis: jedan je bio čovek, drugi je bio duh, treći je bio lav, a četvrti orao.

Jednog dana Salomon se opet dade poneti u vazduh sa velikim brojem svojih slugu. Kad je već vrlo visoko lebdeo, on poviče gordo: «Ko mi je ravan na zemlji po gospodstvu?» Odmah vetar popusti, sag se naglo spusti i više hiljada ljudi padoše van. Zastrašen poviče car: «Vetre, vetre, duvaj opet! Vetre,

vetre, duvaj opet! Nosi me u vazduh». «Najpre se odreci tvoje gordosti i povrati se k Bogu, pa ću te opet uzdići gore», odgovori vetar. Salomon se brzo pokaje i bude opet dignut u vis. Tada iznenada čuje, kako jedan mrav u dolini govoraše: «Spasavajte se, mravi, u vaš dom. Inače će Salomon pasti na vas, pa će vas zgnječiti». Jedak zbog tih reči, Salomon se spusti dole, potraži mrava i nađe ga na jednoj humici peska. «Ko si ti», reče, «kad zapovedaš tvojoj braći, da se sakriju ispred mene?» «Ja sam mravlji car», reče on; «ja sam zapovedio drugima, da se sakriju, da ih ne bi zasenuo sjaj jednog čoveka. Jer zaista samo Bog je veliki». «Nešto bih te zapitao», odgovori Salomon. «Ako hoćeš nešto da me pitaš, care, a ti ne smeš sedeti predamnom». On tada ustane i pusti mrava na svoj sag. «Ali ti ne smeš ni tako stajati, pa me sa visine gledati». Onda on podigne mrava na svoju ruku, tako da mu je sedeo prema licu. «Šta želiš dakle?» upita životinjica. «Reci mi, ima li stvorenja na zemlji, koje je silnije od mene?» «Zaista, care. Ja sam silniji sam od tebe. Jer Bog te je samo zato poslao amo, da uzmeš mene u tvoju ruku». Jedak, car baci životinju na zemlju. «Zar ti ne znaš, da sam ja car od Jerusalema?» «Ja znam samo», odgovori životinja, «da si od praha stvoren i da ćeš se vratiti u prah». Tada se car uplaši i pokaja se zbog svojih reči.

Opet se pope na sag i dade se dalje nositi. Leteo je sedam dana i sedam noći bez prekida. On dođe na kraj zemlje i vide ispod sebe zlatnu palatu. «Jeste li videli već takvu zgradu?» upita svoje sluge. Brzo se spusti na zemlju i ode sa svojim slugom Asafom u dom. Pri ulasku pokuljaše im divni mirisi. Tražili su vrata, da uđu u unutrašnjost palate, ali ih ne nadoše. Tada car pozove drugog slugu, duha, i zapovedi mu: «Dovedi tvoje sluge i pretresite ovaj dom. Možda ćete naći kakvo živo biće» Tada duh pusti jedan krik, njegove sluge dođose i razleteše se po domu. Zatim se vratiše svom gospodaru i podneše mu izveštaj. «No, šta su rekli?» zapita car. «U samom domu nema nikoga, ni čoveka, ni skota. Ali na krovu je jedan orao». Salomon pozove brzo svog trećeg slugu, koji je bio takođe orao, i zapovedi mu, da donese životinju. Tako i bude. Kad je orao stojao pred carem, on otvori svoja usta, slaveći Boga i hvaleći Salomona. «Koliko ti je godina?» upita car. «700 godina». «Znaš li ulazak u palatu?» «Ne znam, gospodaru, ali možda ga zna moj brat. On je stariji od mene». Salomon zapovedi, da se taj brat dovede. Tako i bi. «Koliko ti je godina?» upita i ovog. «1300 godina». «Znaš li ulazak u palatu?» «Nisam ga video, gospodaru. Ali mi je moj otac rekao, da je sa zapadne strane i pokriven prašinom». Car odmah zapovedi buri, da oduva prašinu. Sad se ulaz video. Salomon mu pride i vide na vratima ovaj natpis: «Znajte ljudi! Mi smo u ovom domu živeli divno i u radosti. Tada dođe glad. Mi izdrobismo naš biser, pa se iselismo. Otada je ovde orlovsko gnezdo». Zatim opazi car i drugi natpis:

«Ko god još nije bio car ili prorok, ne sme ući ovamo». Tada car spazi pukotinu u zidu. Proširivši je on nađe tamo stakleni kovčeg sa ključem. On ga izvadi i otvori njime vrata. Odmah se stvori pred zlatnom kapijom. Prođe kroz nju i vide, da su zidovi dvorana iskičeni dragim kamenjem. Na podu pak opazi srebrnu rezu. On je pomakne, nađe nekoliko stepenica i side po njima dole. Tada dođe do jedne pećine. Nad njenim ulazom behu ove reči: «Nekada je živeo ovde moćni car. On je umro sredinom svojih dana». Salomon se obazre po pećini i vide na prestolu kumira. On ga dotakne — ali odmah se ustremiše nanj' duhovi sa svih strana. «Natrag!» poviče Salomon, «zar vi ne znate, da sam ja vaš car?» Oni se odmah povukaše natrag. A kumir pade na pod. Salomon mu pride i nađe o njegovu vratu srebrnu ploču. Skine je i pokuša da pročita, što na njoj beše napisano. Tada stupi u pećinu jedan mladić, koji dolazaše iz pustinje. «Pročitaj što ovde piše!» zapovedi car. A mladić pročitao: «Čujte ljudi moje reči! Ja pišem za večita vremena. Nad hiljadama sam vladao i hiljade zemalja sam imao. Hiljadi careva sam zapovedao — i samo jedan nije me slušao. Njegovo ime je: smrt». Potresen ovim rečima car se okrene, napusti pećinu i odleti na svom sagu odatle.

Salomonov greh.

Kad je Salomon ostareo, odmetnuo se od Boga. Uzeo je za ženu kćer Faraona, koja ga je odvela neznaboštvu. Ona je donela 1000 različitih pesama iz svoje domovine, određenih za kumire, pa reče Salomonu: «Ova je pesma za ovog kumira, a ona je pesma za drugog. Ja bih htela ove kumire i pesme zavesti i u ovoj zemlji». Salomon joj dozvoli. Ali toga dana side anđeo Gavril s neba, zabode jednu cev u more, gde postane peščana klupa. To je zemljište, na kom je docnije sagrađen Rim, dakle grad, koji će doneti propast jevrejskog carstva.

Ali Salomon nije nabavio samo kumire za kćer Faraona, nego i vrlo mnoge sluge i sluškinje. Najzad ih je bilo toliko, da carica ne imadaše više mesta za njih. Tada zamoli Salomona, da sagradi nekoliko domova za njene sluge. Car učini tako. On podigne domove baš tamo, gde je David pređe porušio neka zdanja. Naime, ko god je dolazio na proslavu praznika u Jerusalemu, morao je stupiti u grad baš na onom mestu. Potrebno je dakle bilo, da ono mesto bude što slobodnije. A kad ga je Salomon izgradio, Jerobeam, nadzornik carev, iziđe smelo predanj' i predoči mu njegovu nepravdu. «Da ispuniš želju jedne žene», reče, «ti zanemaruješ volju tvoga naroda». Salomon se razljuti na svog slugu i htjede ga kazniti. Ali ovaj pobeže. Tada Bog reče: «Zato što je Jerobeam Salomona tako smelo ukoreo, hoću da ga nagradim i postavim za cara. Ali nekažnjen, dakako, neće ostati, zato što je osramotio Salomona pred svim ljudima».

Golem.

Po pričama **Sefar Niflaot Maharal**, Lemberg 1910.

Stvaranje Golema.

Živeo je u Wormsu čovek pravedan po imenu Bezalel. Njemu se noću o Pashi rodi sin. Bilo je to godine pethiljada dvestotine sedamdeset treće po stvorenju sveta; Jevreji su tada podnosili teška gonjenja. Narodi, među kojima su živeli, optuživali su ih, da pri mešenju hleba za Pashu upotrebljavaju krv. Kad je sin R. Bezalela došao na svet, njegovo rođenje donelo im je dobro. Naime, kad su ženu spopali porođajni bolovi, ukučani otrčaše na drugo, da dozovu babicu; time sprečiše nameru nekih zlikovaca, koji su nosili mrtvo dete u vreći, da ga bace u jevrejsku ulicu i obede Jevreje zbog ubistva. Tada R. Bezalel prorече o svom sinu rekavši: Ovaj će nas tešiti i osloboditi bede zbog krvne osude. Neka bude njegovo ime u Izraelu Juda Aria, prema stihu u Jakobovu blagoslovu: Juda je mlad lav; kad su moja deca rastrzana, on se pope visoko*).

Dečak je rastao i postao književnik i mudrac, koji je bio posvećen u sve nauke i znao je sve jezike. Postao je rabin u gradu Poznanju, a uskoro zatim pozvaše ga u Prag, gde je postao vrhovni sudija općine.

Njegove misli i želje bile su upravljene na to, da pomogne svom gonjenom narodu i da ga oslobodi potvore u upotrebi krvi. Zato je molio nebo, da mu u snu kaže, kako će doskočiti sveštenicima, koji su širili ove lažne obede. Tada mu jedno noćno prividenje reče: Napravi čovečji lik od gline i ti ćeš porušiti nameru zloga. Onda majstor pozove u potaji svoga zeta i svog najstarijeg učenika k sebi, pa im poveri nebeski odgovor. Ujedno zamoli njihovu pomoć za ovo delo. Za stvaranje Golema bila su potrebna četiri elementa: zemlja, voda, vatra i vazduh. O sebi samom reče rabin, u njemu živi snaga vetra; zet je onaj, koji ovaploćuje vatru; učenika uzima za simbol vode; tako se je nadao, da će njima trojici potpuno uspeti delo. Stavio im je na srce, da ovu nameru nikom ne odaju i da se sedam dana pripremaju za ovu zadaću.

Kad je prošao taj rok, a to je bilo dvadesetog dana meseca Adara godine pethiljadatristotinečetredesete u četiri časa po ponoći, odoše ova tri čoveka na reku izvan grada, na čijoj se obali

*) Aria znači lav.

kopala zemlja. Ovde umesiše od mekane ilovače ljudsku priliku. Napraviše je tri rifa visoku, uobličiše pojedine crte lica, zatim ruke i noge, pa je položiše leđima na zemlju. Onda sva trojica stadoše ispred nogu glinene prilike, a rabin zapovedi svome zetu, da sedam puta obiđe u krugu i pritom govori formulu, koju je on sastavio. Kad je to učinjeno, glinena prilika beše usijana kao žeravica. Zatim rabin zapovedi svom učeniku, da takođe sedam puta obiđe u krugu, govoreći pri tom drugu formulu. Tada se žeravica ohladi, prilika postade vlažna i puštaše paru, i gle, iz krajeva prstiju izbiše nokti, glavu pokrivaahu vlasi, a telo prilike i lice izgledahu kao u tridesetogodišnjeg čoveka. Tada sam rabin obiđe sedam puta u krugu glinenu priliku i sva tri čoveka govorahu zajedno rečenicu iz istorije postanja: I Bog dunu živi dan u nos, i čovek postade živa duša.

Kad su izgovorili do kraja ovaj stih, otvoriše se oči Golema i on gledaše rabina i njegove učenike pogledom, koji izražavaše čuđenje. R. Löw reče glasno prilici: Uspravi se! I Golem ustade i stade na noge. Zatim mu ljudi obukoše odelo i obuše obuću, što ih behu sa sobom doneli — beše to odelo, kakvo nose služitelji sinagoge —, a rabin reče čoveku od gline: Znaj, da smo te od praha zemlje napravili, da čuvaš narod oda zla, koje trpi od svojih neprijatelja. Dajem ti ime Josif; živećeš u mojoj sudnici i vršiti posao služitelja. Slušaćeš moje zapovesti i činićeš sve ono, što budem tražio od tebe, prolazićeš kroz vatru, skakaćeš u vodu i strmoglaviceš se sa visoke kule. Golem potvrđivaše glavom reči rabinove, želeći time iskazati svoj pristanak. On se i inače u svemu vladao kao čovek; čuo je i razumeo, što mu se govori, samo sposobnost govora nije imao. One znamenite noći tri su čoveka izišla iz rabinove kuće; a kad su se u šest časova ujutru vratili doma, bilo ih je četvorica.

Svojim ukućanima rekao je rabin, da je, iziđav jutros posle pogružnog kupanja, sreo jednog prosijaka, pa kako je ovaj izgledao častan i nevin, on ga je doveo sa sobom. U svojoj učionici zaposliće ga kao služitelja, a njima zabranjuje, da mu daju domaće radove.

Golem je sedeo stalno u uglu sudnice, naslonjen glavom na obe ruke, i redovno se ponašao kao stvorenje, koje nema duha ni razuma, te se nije brinuo o onome, što se dešava u svetu. Rabin govoraše o njemu, da mu ništa ne mogu ni vatra ni voda, i da ga mač ne može raniti. Ime Josif nađeo mu je radi sećanja na Josifa Seda, koji se pominje u Talmudu i koji je bio pola čovek, pola duh; on je služio književnike i mnogo puta im je pomagao u teškim bedama.

Visoki R. Löw služio se Golemom samo onda, kad se trebalo boriti protiv krvne obeđe, od koje su Jevreji Praga naročito stradali. Ako bi R. Löw poslao Golema nekuda, kuda nije trebalo, on mu je metnuo amulet, koji beše napisan na jelenjoj koži. Ovaj talisman činio ga je nevidljivim, on je pak video sve. U

vreme ispred praznika Pashe morao je Golem svake noći krstariti po gradu i zadržavati svakog, ko je god nosio neki teret na leđima. Pa ako je bilo mrtvo dete, koje je valjalo baciti u jevrejsku ulicu, onda je vezao čoveka i leš konopcem, koji je uvek sa sobom nosio, pa ga je odneo u gradsku kuću, da ga preda vlasti. Snaga Golema bila je natprirodna i on je vršio mnoga dela.

Brat i sestra.

U to vreme življahu u Pragu dva čoveka, koji behu drugovi u trgovini i imadahu velikog uspeha u svojim poslovima. Oni stekoše zajednički veliku zidanu kuću, pa se useliše u nju, da tamo stanuju. Tako su živeli vrata uz vrata u vernom susedstvu. Ali u jednoj stvari sudbina im ne beše ista. Dokle je jedan imao zdravu i snažnu decu, dotle je žena drugoga samo slabunjava bića donosila na svet, koja nisu uvek ostajala u životu. Zato se u ženi, koja je strahovala za svoju decu, rodi zavist prema svojoj družici, materi zdrave dece. Ona nije odavala svojih osećaja, ali babica, koja je obema ženama pomagala pri njihovim porođajima, razumela je, šta se zbiva u srcu nesrećnice, pa stane smišljati načine i puteve, da joj bude uslužna.

Desilo se je, da su obe žene istog dana uzela radi čišćenja pogružno kupatilo, a potom u isto vreme zatrudnele. Tada babica odluči, da promene decu, što će se roditi.

Oba porođaja su se zaista dogodila. Sretnija od obe žene rodila je sina i babica poviče: Sretno! U drugoj kući rođen je takođe dečak i ona poviče: Sretan Vam sin! Ali kako je prvo dete bilo snažnije nego drugo, da se bojala, da ovo neće ostati u životu, ona ga promene iste noći, dok su stanovnici obe kuće spavali.

Dve žene su dojile decu i ni jedna nije pomišljala, da nije njeno ono dete, koje doji. Dečaci su odrasli i nisu znali, da njihovi roditelji ne behu oni, koje su nazivali ocem i materom. Ni inače niko nije doznao istinu, jer je babica brižljivo čuvala tajnu, ne odajući ništa od počinjenog dela. Jednog dana ona naprasno umre, i događaj nestade kao kamen u moru.

Međutim se bližilo vreme udadbe i ženidbe potomaka oba suseda. Mahom drukčije su bile veze, koje je decom bogati sklapao za svoje sinove i kćeri. Za najmlađeg sina sporazumeo se je sa svojim susedom, da ga oženi sa njegovom kćeri. Napisan je bio bračni ugovor i uskoro je imala biti svadba. Visoki rabin Löw bi umoljen, da blagoslovi bračnike i on dođe na venčanje. Ali kad je uzeo putir u ruke i hteo izreći blagoslov, on ispusti čašu, koja se razbi, a vino se proli. Dadoše mu drugu čašu s vinom, ali mu i ova ispade iz ruke! Tada preblede R. Löw zbog ovog čudnog slučaja i svi se prisutni prepadoše. Poslaše Josifa, Golema, po drugo vino. I Golem otrča preko dvorišta u podrum svog gospodara. Svatovi ga gledahu i videše, kako izmenjuje

znake sa nekim nevidljivim. Kad je stigao pred podrumka vrata, odjednom je zastao i, neobzirući se na uzvike ljudi, da se požuri, otišao je u sudnicu R. Lōwa. Ovde je napisao na jednoj maloj cedulji nekoliko reči, vratio se natrag i predao list svome majstoru. Na cedulji beše napisano: mlada i mladoženja su brat i sestra. Zapanjen užasom R. Lōw baci upitni pogled na Golema; ovaj mu pak dade znak, kojim ga moljaše da pođe za njim. Tada reče R. Lōw prisutnima, da svadbe ne može biti toga dana, a jelo neka se podeli siromasima. Zatim, zajedno sa Golemom, napusti mesto venčanja. Pred prozorom bogomolje video je jednog duha da stoji; to beše onaj duh, koji je Golemu rekao, kako je sa bračnicima.

Sad se R. Lōw odluči, da otkrije tajnu ove stvari. Idućeg dana, kad su se članovi općine sakupili na molitvu, on ih zamoli, da ostanu i posle bogoslužjenja. Pre toga on je u jednom uglu prostorije dao napraviti pregradu od dasaka. Kad su molitve bile obavljene, on sede za jedan sto zajedno sa dvojicom svojih pomoćnih sudija. Starog služitelja sinagoge pošlje po bračni par i roditelje, a kad su ovi došli, zapovedi Golemu, da u prisustvu čitave općine ode na groblje i pozove umrlu babicu. Dao mu je svoju palicu, da udari grob i probudi umrlu. Prisutne obuže strah, kad čuše ove reči. Tada ustane majstor govoreći: Molim vas, budite mirni, neće vam biti ništa!

Posle pola časa pojavi se Golem, uruči R. Lōwu palicu, pokaže pokretom ruke na pregradu od dasaka, hoteci time reći, da je svoje poslanstvo izvršio i da je duša umrle već donesena amo. Prisutne opet spopade strah; zatvoriše oči i sedahu kao okamenjeni. Tada se začuje glas R. Lōwa, koji govoraše: Mi, zemaljski sud, ovim određujemo, da nam objasniš, kako je to, da su verenici brat i sestra.

Tada duh poče pričati i objavi verno sve, što se dogodilo pre mnogo godina one noći, kad su rođena oba deteta. Općina je čula glas one, što je govorila, ali nije razabirala pojedine reči; sudije pak, roditelji verenika i ovi sami mogli su sve razumeti. Mrtva je produžila dalje i priznala, da za dvanaest godina, koje su protekle od njene smrti, nije imala mira u grobu. Samo za ljubav R. Lōwa joj je dozvoljeno, da spreči venčanje i dobije tako mogućnost, da popravi svoju pogrešku. Na kraju svog govora ona je plakala, a s njom i čitava općina.

Tada se R. Lōw uze savetovati sa sudijama, kako da se izrekne presuda. Ovi odlučiše, da krivac umoli najpre verenike za oprostaj zbog prouzrokovane sramote pred celim svetom. Ako joj ovi oproste, onda je čista i slobodna od svake krivice. Opet se začu ridanje: umrla je molila bračnike za oprostaj. Brat i sestra joj odgovoriše: Mi ti praštamo. Onda sud objavi: Mi, zemaljske sudije, oslobadamo te, ženo, neka biti i nebeski sud bio milostiv. Idi s mirom i počivaj u miru, dok ne dođe Mesija.

Zatim zapovedi R. Löw, da se razbije pregrada od dasaka, kako bi se znalo, da mrtva nije više iza nje, ali jedna daska radi uspomene da se prikuje na grob babice. Donesoše mu spomenicu sinagoge i on zavede u nju ovaj događaj, da bi potomstvo doznalo o tom. Prisutne sudije udariše svoj pečat.

Još je visoki R. Löw naredio, da se dečak i devojka, koji su zajedno odrasli i pred celim svetom važili kao brat i sestra, venčaju jedan s drugim. Oboje behu zadovoljni, a i roditelji pristadoše. Održana je svadba i mladenci behu sretan par, koji je postigao veliko bogastvo i dug život.

Razvalina.

Nedaleko od Praga, na drumu koji vodi u grad, nalazila se za vreme visokog rabina Löwa jedna razvalina, u kojoj su demoni obitavali. Putnici su strahovali, da prolaze noću pokraj toga mesta. Neki su držali, da čuju tamo svirku kapele, drugima se prividao na krovu čovek, koji je duvao u trubu, kao da je pozivao vojsku u rat. Još neki su videli čitavu rulju crnih pasa, koja je obilazila oko razvaline. Zato su se putnici klonili tog mesta.

Dogodilo se jednom, da je neki Jevrej iz Praga, koji se time hranio, što je išao sa robom po okolnim selima, prolazio noću pokraj razvaline. Tada skoči jedan crni pas prema njemu, obide ga lajući nekoliko puta, pa opet otrči u razvalinu. Strah i trepet spopadoše čoveka i gotovo onesvešćen od užasa odvuče se doma. Došav među svoje, on im ispriča, šta mu se dogodilo, a zatim legne u postelju. U noći se ukućani probudiše iza sna, jer čuše, kako doma vraćeni laje kao pas. Odoše njegovoj postelji i razbudiše ga. Čovek beše okupan u znoju i potresen od onoga što je video u snu: Bilo mu je, kao da se nalazi u borbenom redu sa još drugim ljudima, koji su natraške sedeli na crnim psima i kao psi lajali; i njega su prisiljavali, da laje iz sve snage. Iduće noći ponovi se slika i trgovac je opet u snu lajao. Ovo se ponavljalo iz noći u noć, te je čovek postao vrlo slab od miuka, koje je imao da podnosi, pa nemajući više snage, nije mogao da hrani svoje ukućane.

Kad je video, dokle je dospao, on pribra svoje potonje snage, pa sa ženom i decom ode visokom rabinu Löwu. Plakao je pred njim, molio ga je preklinjući za pomoć i ispričao mu je bedu, koja ga je snašla. Tada rabin zapovedi, da se odelo s cicisama, što ga je čovek po običaju na svom telu nosio, pregleda. Pokazalo se, da na jednom okrajku nema nekoliko niti, te se morao obnoviti. I molitveni remen čovekov morao se dovesti u red. Zatim dade rabin poput Torapisara načiniti amulet od jelenje kože, koji je trgovac imao vezati na čelo pre spavanja. Sem toga, kroz nedelju dana čovek nije smeo noćivati u svom domu, nego u sudnici na ležištu Golema. Tako je i učinjeno.

Trgovac je na ležištu čudesnog služitelja opet našao svoj san, te mu više nisu dolazili rdavi snovi. Posle osam dana vratio se u svoj dom, gde je bio zdrav i snažan kao i prede. Golemu pak dade rabin omut slame i trud sa nalogom, da otide do razvaline i tamo je zapali. Posle toga ovo mesto prestade biti strašilom.

Zagonetna odluka.

U bogomolji visokog rabina Löwa desio se jednom baš o prazniku izmirenja jedan žalostan događaj. Neki čovek, kome je pala u deo čast, da posle čitanja Tore ostavi svetu knjigu u kovčeg, ispusti je, prilikom nošenja, iz ruke na zemlju. Ovo je prouzrokovalo R. Löwu veliki bol, te zapovedi, da svi koji su bili prisutni pri ovom događaju, poste o danu pripreme za bliski praznik senica. On je znao, da tim još nije učinio zadosta svojoj dužnosti, jer stražaru Izraela ne dopada se samo post, nego da mu valja iznaći uzrok ovom zlu. Zato na dan posta upravi na nebo molitvu, da ga pomoću jednog sna obavesti, kako je došla ova nesreća. Na to dobiše odgovor, koji se sastojao iz pojedinih slova, ali bez svakog smisla. Tada se reši, da se i ovde posluži Golemovom pomoću. On napiše slova posebno na raznim ceduljama i naloži Golemu, da ih postavi u pravi poredak.

Glineni služitelj nije dugo premišljao, nego brzo rasporedi slova po njihovoj sadržini. I dobi ovaj stih iz Pisma: Ne lezi kod žene tvoga blišnjega.

Rabin je dakle razumeo, da je čovek, kom je sveti svitak ispao iz ruke, imao grešni snošaj sa suprugom drugog čoveka. Ubrzo ga pozove preda se i zatraži, da prizna svoj greh. Krivac priznade svoj prestup i R. Löw mu naloži, da se kaje. Grešna žena pak razvedena je po zakonu od svog muža.

Smrt Golema.

Pošto je izdan zakon, koji je krivnu obedu označio neosnovanom i zabranio svaku tužbu ove vrste, duhovi su se umirili i R. Löw odlučio, da oduzme Golemu njegov dah. On ga položi na postelju, zapovedi svojim učenicima, da ga ponovo obiđu sedam puta, govoreći pri tom reči, koje su govorili pri stvaranju Golema, samo u obrnutom redu. Kad je dovršeno i sedmo obilaženje, Golem je bio bez života kao kamen. Svukoše mu odelo, zaviše ga u dva stara molitvena ogrtača i ostaviše tu grudvu ispod gomile starih, oštećenih knjiga na rabinovu tavanu.

R. Löw je pričao, kad je hteo da uduva Golemu dah, onda su dva duha došla k njemu: Josif đavolov i Jonatan đavolov. On je izabrao duh Josifa, jer se ovaj još kod pisaca Talmuda pokazao kao izbavitelj. Sposobnost govora on ne mogaše dati Golemu, jer što je ovaj imao u sebi, ne beše duša, već neka

vrsta životnog nagona. On je, istina, bio snabdeven malom sposobnošću razlikovanja, ali stvari mudrosti i više uvidavnosti behu daleko od njega.

I ako Golem nije imao duše, o Sabatu se nešto naročito videlo na njemu, te mu je lice bilo prijatnije, nego u sedmične dane. Drugi opet vele, da je R. Lōw svakog pripravnog dana za Sabat uklonjao tablicu sa svetim imenom Božjim, koja je bila ispod jezika glinene prilike, jer se bojao, da ga Sabat ne učini besmrtnim, pa da mu se ljudi mole kao idolu.

U svojoj unutrašnjosti Golem nije imao nikakvih sklonosti, ni dobrih, ni grešnih. Što god je radio, to je činio prisilno i iz straha, da ne bude vraćen u ništa. Sve, što je bilo deset rifi iznad zemlje i deset rifi ispod zemlje, on je lakoćom dostizao, i ništa ga nije moglo sprečiti, da izvede ono, što je jednom preduzeo.

On je morao biti stvoren bez nagona za rađanje, inače se ni jedna žena ne bi mogla spasiti od njega, te bi se opet dogodilo ono, što se zbilo u pravreme, kad su se anđelima dopadale ljudske kćeri. I zato što nije imao nagona, nije bio ni uzet ni bolestan. Još imadaše sposobnost, da tačno oseća menu časova danju i noću. Jer svakog časa piri vetar iz vrta Edenskog na zemlju, koji čisti vazduh, i taj dah vazduha osećao je Golem svojim čulom mirisa.

R. Lōw je tvrdio, da bi Golem imao udela i u večnom životu, jer je toliko puta sačuvao Izrael od teške nužde. Još je rekao, da će on kadgod zajedno sa mrtvima ustati; ali tada neće više imati ni oblik Josifa Sedasa, niti sadašnji, već neki mahom nov oblik.

*

Neki mudrac mnogo je želeo, da vidi Golema. Postio je mnogo dana uzastopce i prao je svoje telo u pogružnoj kupci izvorske vode. Zatim se zavio u molitveni ogrtač, vezao je molitveni remen oko čela i mišice, pa se uzdigao u nebeske visine. Ali kad se je sišao, a on reče, da se niko ne usudi popeti se na nebo.

*

Stara sinagoga u Pragu sagrađena je od kamena, koji je uzet iz hrama u Jerusalemu. Naime, kad su deca Izraelova otišla u progonstvo, ona su iz prevelike ljubavi prema svetinji i iz bola od rastanka uzela kamenje otuda. Kad su došla u Prag, sagrađila su hram, našto su upotrebila doneseno kamenje.

Kadiš.

Napisao **Samuel Gordon.**

Dva puna časa čekala je stara Rahel na roglju ulice svoga Becalela. Najzad se pojavio. Ona mu pritrči i obaspe ga pitanjima, kako mu je.

Ali, avaj, torbarski svežanj beše težak. Nije ga toliko pritiskivao teret, koliko ta okolnost, da je još uvek tako težak, kao u ponedeljak ujutro, kad je pošao sa robom u sela. A sad je već bio petak, skoro pred Sabat. A skoro ništa nije prodato.

«Što sam tako kasno došao?» odgovori Becalel pitajući i nakašlje se malo. «Morao sam najpre do felšera, da mi previje nogu». On je zaista jako hramao. «Da», uzdahnu on, «paor je napujdao svog psa na mene». «Neka ga prožderu žeravice Gehinoma, tog zlikovca», psovala i klela žena. «A, kako vidim, baš nisi mnogo prodao».

«Ipak nešto, nekoliko vunениh marama, par kutija žigica, dva češlja. Šta mari? Roba je tu. Roba je imetak. Zašto očajavati? Ja se nisam siromašniji vratio, no što sam otišao».

I tako čuteći išli su kući. Ona pokušavaše, da olakša teret, ali ga je činila još težim. On joj to ne reče. Još nikad nije izgovorena ozbiljna nesaglasna reč između Becalela i žene mu Rahele.

On prvi prekide ćutanje.

«Ne, draga Rahela, nikad ni doveka nećemo prestati da štedimo za Kadiš».

Ona ne odgovori ništa, ma da je znala, kuda cilja. Beše zadovoljna. Da su stare oči. Becalela imale više snage, one bi lako opazile, da njegova žena ima nešto na srcu, neku radosnu tajnu, koju nije htela pre vremena odati. Ali on ne vide ništa, pa produži govoriti.

«Ove sedmice nećemo moći više od deset kopejaka priložiti na to. Mnogo više i onako ne uštedujemo. Pa ipak su već deset rubalja, dobar početak za dve stotine».

Raheli dođe da se zaplače, ali je ona u svom životu toliko plakala, da nije više mogla. Ta i bunar se vremenom iscrpe. Becalel govoraše dalje:

«Ja im ne mogu zameriti, što toliko traže Siromašna općina. Da sam ja predstojnik, pa da sebi kažem, Reb Becalel, popusti nešto od cene za Kadiš-moljenje, ja bih sam sebi odgovorio: «Ne, dragi moj, ne može se. Mi smo u najvećoj oskudici. Niko neće

da uzme pod zakup porezu mesa. Koljač dobija svoju naplatu u tri nedelje po jedanput, te se zlopati. Rabin ne dobija uopće ništa. Niko ne zna, od čega živi, ako ga prorok Eljahu tajno ne hrani. Dva sveta svitka Tore su povređena, a ne mogu se opraviti. Pogružna kupka je ruševna, ima ozdo duboku rupu, te se prošle nedelje jedna žena zamalo nije utopila. Otkuda općini za sve to sredstava?» Mi smo dvoje ljudi, svako od nas ima jedno Nešomo (dušu) i za svako treba općina da kaže Kadiš. Sto rubalja za Nešomo nije mnogo. A ako nam dadu jeftinije, onda će doći Berel, Šmerel i mnogi drugi sa željom, da se i njima dade jeftinije. Jer, zašto upravo radi čovek, ako ne za svoje Nešomo? Mi ćemo to već postići».

Stari ljudi zabavljali su se i dalje zaboravljajući svoj umor. «Najbolje bi bilo», šalio se muž, «da se nikako ne umire, pa onda ne bi trebalo Kadiša».

«Šta», pristade na šalu žena, «zar da se doveka živi? Ja sam već sad tako umorna, a šta bi bilo tek posle hiljadu godina?»

«Zlo je», reče Becalel, «kad se nema Kadiš, a još gore je, kad smo ga imali, pa nam je u mladosti iščezao».

«Ali se može desiti čudo», reče žena sa značajnim osmehom.

«Čudo? Kadiš usled čuda?»

«Od Boga je sve moguće».

Tako dospеше do svoje male kućice. Rahela odvede svoga muža odmah u kuhinju, gde je presvukao svoje odelo i prihvatio se nečim. U drugoj odaji već je sve bilo spremljeno za Sabat. Tamo beše i jedna velika voštanica, sveća godišnjica, proračunata za dvadesetčetiri časa. Ova sveća izazva u starima duboko razmišljanje. To beše sveća godišnjica od smrti njihova jedinca. Već stare, Bog ih je obdario jednim sinom. Mendel nije mogao opstati u varošici. Otišao je u Ameriku, a pre tri godine stigla je vest o njegovoj smrti.

Njemu je bilo dobro u Americi. Stekao je imetak, pa je pisao o svom planu, da stare roditelje dovede k sebi, kako bi svoje potonje dane proveli kod njega u miru i časti. Ali tada dođe nesreća. Prijatelj, koji je starima doneo nesretnu vest, propustio je reći im, da je njihova sina snašla nesreća, kad se u svom automobilu vozio u svoju radnju ujutro Sabata. Zašto starima povećavati bol i pozleđivati ranu? Bolje je, da budu pošteđeni od ovog bola, i da žive u veri, da je Bog njihova sina, njihova pobožnog Mendela, baš na sami Sabat pozvao k sebi. Jer je naročito odlikovanje umreti u Sabat, odlikovanje posve pobožnih.

Uskoro je stojao Becalel u svom svilenom kaftanu sa krznenom kapu na glavi. «Već je vreme, Rahela», reče drhtavim glasom, «da se užegu sveće Sabata».

Tek sad je opazio Becalel dve velike sveće-godišnjice, svaku u jednom loncu, punom zemlje. On ne shvaćаше. Zašto

dve sveće za jednog mrtvaca? Je li njegova žena htela uvoditi neke novotarije?

Ali, što je dalje gledao, sve se više čudio. Sto beše zastrt kao sneg belim zastiračem, a na njemu četiri sveće Sabata umesto uobičajene dve. Beše to divan prizor, i ako druge dve nisu stojale u svetnjacima, nego u izdubljenim krtolama.

E da li mu je žena od bola i tuge pomerila pameću, posumnja Becalel. Ova neprisebnost dobro bi došla njezinom bolećivom srcu.

Tada Rahela priđe tiho svome mužu. Na njenom licu zaigra nekakav lukavi osmejak.

«Zar ne razumeš? Neka sirota žena dođe sa dvoje dece moleći, da ih primim za Sabat. I ona ima danas slučajno godišnjicu; otuda i njene sveće Sabata».

Becalel skoči od radosti. Gosti, to beše njegova davnašnja želja. Ali mu se odmah namršti lice: «A imaš li dosta jestiva za pet usta?»

«Dovoljno», reče stara. «Strankinja ima i nešto novaca, dostići će nam svima».

«Imaćemo lep Sabat», radovao se Becalel. «A gde su gosti sada?»

«Prilegli su malo na krevet, tako su umorni od putovanja».

Tada izide iz spavaće odaje žena sa dva dečaka, lepa, zdrava stasita žena sa pametnim živim očima. Ni ona, ni deca baš nisu izgledali umorni. Naprotiv, morali su dobro i ugodno putovati. To ne beše sirota žena. I ona i deca behu obučeni kao najimućniji ljudi, kakve je ikad video. On, torbar sečene robe, razumevao se u gradivu za odelo.

«Vi dolazite iz Nemačke?» zapita skoro ne misleći.

«Baš ne. Mi dolazimo iz Amerike».

«Pa Vi govorite našim jezikom?»

«Da, oni u Americi govore svi ovako, slično Vama ovde».

«Čudo Božje,» divljaše se Becalel, «dve nedelje putovanja, a govore kao mi ovde».

Odjednom mu sevnu kroz glavu. Becalel nije bio od onih glupih.

«Iz Amerike? Onda ste valjada poznavali moga Mendela?»

Sad se mlada Amerikanka ne mogaše dalje uzdržavati, zagrlj staroga i rekne mu:

«Ja sam Mendelova žena, a ovo su moja deca, Vaši unuci. Samuele, Arone, hodite amo! Ovo su vam ded i stara majka».

I kako je Becalel kao zapanjen stojao, otmena žena produži:

«Ovako je bilo, Mendel mi je na samrtničkoj postelji naložio, da pri Barmicva - proslavi prvenca i ded i stara majka budu prisutni. Za dve nedelje Samuel će biti Bazmicva. Ja od Vas nisam mogla tražiti put preko velikog mora, nego sam s decom došla amo, baš za godišnjicu. Barmicva svetkovaćemo ovde».

Becalel morade sestiti, a Rahel se posadi uz njega. Čudo, koje ja doživeo, beše ga savladalo. Najpre je morao doći k sebi. A zatim uzme dečake kraj sebe, zagleda im u oči, pa drhćući zapita:

«Pa jeste li, moji mališani, već štogod naučili? Ja mislim jevrejski, u Hederu, iz svete Tore.»

Stariji odgovori ponosito: «Ja učim Gemoro, Baba Kama».

«A ja sam počeo Raši», dodade drugi.

Lice staroga, zaokruženo grdnom samurovom kapom, sijalo je od sreće i radosti. Kadiš, beše misao, koja je oba supruga u trenutku spojila, Kadiš za njega i za nju.

«A hoćete li posle nas dati Kadiš čitati?», upita Becalel.

«Naravno», poviče mladi, «vrlo rado». Ali ga stariji brat onako po američki munu. «Ne kaže se za Kadiš vrlo rado».

Zatim se svih petoro smejalo u najvećoj sreći.

Tada užegoše sveće, obe sveće godišnjice i sveće Sabata.

Becalel gledaše neke vreme u svetlost. On vide svetlost Šehina, koja se ogledaše u njegovu sabatkom licu. Onda uze oba dečaka za ruke.

«Hodite Kadešim, da idemo u hram . . .»

Nikola I. i Mojsije Montefiore.

Priča **An-ski**.

Kad se kraljica Engleske popela na presto, u kraljevskom dvoru je priređena velika svečanost, na koju su pozvani svi kraljevi i kneževi celog sveta. Sem toga pozvane su na svečan obed sve engleske aristokrate, članovi vlade, kao i sve ugledne ličnosti, koje su bile poznate kao savetodavci krune i vlade. Među ovima bio je i Mojsije Montefiore.

Za vreme svečanog obeda vladaše dobro raspoloženje. Dobro staro vino učinilo je goste razgovornima i monarsi počеше pričati povesti iz svojih država. Jedan se hvalio veličinom i prostranstvom svoje zemlje, drugi se hvalisao sa svojim zlatom i srebrom, treći je oholo govorio o svojoj moći i ratnim sredstvima, a četvrti je izjavio, da je ponosit na svoju — mudrost.

Tada reče Nikola I., car Rusije: «Moje carstvo je najveće na svetu. Narod, nad kojim ja vladam, mnogobrojan je kao pesak u moru i ja imam blaga svega sveta. Samo jednu grešku ima moja zemlja: suviše mnogo Jevreja je u njoj i ja ne znam, kako da ih se oprostim».

Kad je Mojsije Montefiore čuo reči cara svih Rusa, on pride Nikoli, pokloni se pred njim, pa mu reče:

«Kao što razumedoh iz reči Vašeg Veličanstva, Vi ste nezadovoljni, jer se u Vašem carstvu nalaze toliki Jevreji. Ako je tako, onda nije ništa lakše, nego da se od njih oslobodite».

«Kako bi to bilo moguće?» upita Nikola. «Posve prosto: prodajte mi Vaše Jevreje! Ja ću Vam platiti za svaku jevrejsku dušu, mladu ili staru, mušku ili žensku, tri rublje u gotovini assignatima».

«I vi ćete uzeti Jevreje iz moje zemlje?»

«Naravno, do poslednjeg čoveka».

Nikola beše presretan, jer zaista je bila dobra trgovina, koja mu je ponudena: oprostiti se svih Jevreja i još uz to dobiti lepu svotu novaca. Car odmah pristade, pazar je utvrđen, te se sporazumeše, da Montefiore kroz tri meseca dođe u Rusiju, da položi kupovnu svotu za Jevreje i da sve Jevreje odvede iz Rusije.

Kad se Nikola vratio doma, on pozove sve svoje ministre i savetodavce, pa im saopšti radosnu vest.

«Zaključio sam sjajnu trgovinu. Prodao sam sve Jevreje po tri rublje od glave za gotove assignate».

Kad ministri i savetodavci čuše izveštaj carev, uhvatiše se za glavu i povikaše u jedan glas:

«Za ime Boga, gospodaru, šta si to počinio? Danas imamo od svakog Jevrejina, čoveka, žene ili deteta, prosečno godišnje čiste dobiti po dvadeset rubalja. Ti ćeš osiromašiti, kad tako jeftino prodaš svoje Jevreje».

Uvide Nikola, da je učinio glupost, pa upita svoje savetodavce, kako bi se trgovina mogla pokvariti. Ministri smišljahu način, kako da spasu caru Jevreje, a da se ne prekrši ugovor. Tada odjednom poviče ministar:

«Veličanstvo! Pronašao sam! Poznato je, de se Jevreji po tom poznaju, što nose bradu, pajes i dugo odelo. Neka car izda zapovest, da odsad svi Jevreji režu svoje brade i pajese i nose kratko odelo. Onda ih niko neće poznati kao Jevreje. I kad dođe Montefiore, da odvede svoje Jevreje, ti ćeš mu dati Kareje i reći, da u zemlji nema više Jevreja».

Dopadne se caru ovaj savet, te odmah izda nalog, da Jevreji porežu brade i pajese i obuku kratko odelo.

Kad je Mojsije Montefiore posle ugovorenog roka došao u Petrograd i pokazao u carskom dvoru svoj ugovor, jedan ministar ga je dočekao izjavom:

«Nama su Kareji pravi Jevreji, ako hoćeš, a ti ih uzmi i plati za njih ugovorenu cenu».

Montefiore odmah je shvatio, da mu ne misle izdati Jevreje. Uvreden zbog prekršaja reči, on se bez oprostaja odmah vrati natrag. Uoči Sabata zadrži se u Vilni. Gospodar Vilne beše u ono vreme grof Potocki. Kad je ovaj doznao, da je Montefiore

stigao u Vilnu, on ga poseti u njegovu svratištu. Dok su ovi sedeli i razgovarali, dode glasnik iz Petrograda i predade Montefioru zatvoreno pismo cara Nikole. Montefiore primi pismo, razgleda ga sa svih strana, pa ga onda ostavi na sto. Tada reče grof Potocki:

«Što ne otvorite zavoj i ne pročitate carevo pismo. Poštovanje prema kruni nalaže nam, da carevo pismo odmah po prijemu otvorimo i pročitate».

Mojsije Montefiore odgovori:

«Ne mogu otvoriti carevo pismo, jer je danas Sabat, a u Sabat je zabranjeno vršiti nekakav posao».

Tada grof Potocki htjede sami da prelomi pečat, ali ga Montefiore zadrži rekavši:

«Vi ste i suviše veliki gospodin, a uz to i moj gost, zato ne mogu dozvoliti, da se toliko ponizite, te da moja pisma otvarate».

Na to grof Potocki dozove svog slugu, pa mu zapovedi, da otvori zavoj. Tek što je sluga prelomio pečat sa zavoja, on odmah pade mrtav.

Unutrašnjost zavoja i hartija pisma behu puni snažnog otrova, koji odmah ubija.

Mojsije Montefiore, zastrašen ovim njemu namenjenim atentatom, dade čim se smrklo upregnuti i otputuje dalje. Došavši doma odmah se prijavi kraljici Engleske, pa joj ispriča sve, što mu se desilo u Rusiji. Vlada kraljice Engleske osećala se je duboko uvređenom ovakvim postupkom cara Nikole I.; otuda se izrodio sukob između Engleske i Rusije, koji je doveo do — Sevastopolske bitke.

Talmudske izreke.

Troje Bog ljubi: ko ne dolazi u gnev, ko se ne opija i ko popušta od svog prava.

*

Uvreda rečima gora je od iskorišćavanja u novčanim poslovima; tamo je šteta neocenjiva, a ovde je ocenjiva.

*

Ko širi rdave vesti, odriče se ujedno Boga.

*

Troje Bog mrzi: ko drukčije govori, nego što misli, ko može da posvedoči o svom bližnjem, a neće, i ko protiv svojih bližnjih u krivičnoj stvari sam istupa.

Lassen Sie Schicht Radion die Arbeit tun.

Die Wäsche über Nacht einweichen, Schicht Radion kalt auflösen, die Wäsche in der Radion-Lösung 15 bis 30 Minuten kochen, zuerst warm, dann kalt schwimmen, das ist alles!

Schicht Radion
wäscht allein — schont die Wäsche.

Književni pregled.

Ocenio nadrabin **Dr. Leopold Fischer**, Vršac.

Encyclopädia Judaica. Das Judentum in Geschichte und Gegenwart. Berlin 1929. Eschkol. III. Band: Apostel-Beerajim. XXIII i 1232 str. Vež. M. 50—, u koži M. 55—.

Jüdisches Lexikon. Ein enzyklopädisches Handbuch des jüdischen Wissens in 4 Bänden. II. Band: D—H. Berlin 1928. Jüdischer Verlag. XXXII i 1728 str. Vež. M. 35—, u koži M. 44—.

Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft. Zweite, völlig neu bearbeitete Auflage hrsg. von Hermann Gunkel und Leopold Zscharnak. Lieferung 37—44 des II. Bandes und 45—61 des III. Bandes. Tübingen 1929. J. C. B. Mohr. Preis jeder Lieferung M. 1·80.

Der Große Brockhaus. Handbuch des Wissens in 20 Bänden. Fünfzehnte, völlig neubearbeitete Auflage. I. Band: A—Ast. 784 str. II. Band: Asu—Bla. 796 str. Leipzig 1929. F. A. Brockhaus. Vež. M. 22·50.

Goldacker, H.: Gracklauer's Zeitschriften-Katalog. Leipzig 1928. O. Gracklauer's. 270 str. M. 7·50 mit Nachtrag 1929.

Ovogodišnji izveštaj o novim pojavama na jevrejskom tržištu knjiga počinjemo sa produženjem u prošloj godini označenih trebnika, od kojih su u izveštajnoj godini izišli dalji tomovi. Od velike «Encyclopädia Judaica» predleži treći tom, koji dostojno pristaje uz predašnje tomove. Odveć bogato gradivo za poznavanje Jevrejstva i njegove istorije i književnosti sadržano je i u ovom tomu, te nas obuzima prava radost, kad prelistavamo ovu knjigu. Naročito ističemo, da je gradivo slika ovde, suprotno predašnjim tomovima, znatno umnoženo, i ako bi se baš u tom pogledu moglo još podosta učiniti. Izlaganje 70 autograma najznatnijih jevrejskih ličnosti starijeg i novijeg vremena, koji su od česti ovde prvi put objavljeni, čini uspehu dopunu i inače lepog ilustrovanja ovog toma. Pojedini su članci obrađeni iscrpno, sadržajno i tačnim uzimanjem u obzir čitave književnosti. Pohvalan je i opis svih jevrejskih općina na svetu, čime je ovo delo postalo dobrim izveštačem o jevrejskom stanovništvu i njegovoj istoriji u svim delovima sveta. Počev sa ovim tomom tačno su opisane i jevrejske općine naše zemlje, što je izradio pisac ovih redova. Dalje nam je prijatno upozoriti na velike i zanimljive monografije ovog toma, tako između ostalog na arapski jezik i

književnost, na arheologiju, arhitekturu, arhivu, Asiriju, astrologiju, iskopavanja, Babiloniju, Badensku, Bavarsku i dr. Sa obzirom na velike teškoće, sa kojima je skopčano izdavanje ovog monumentalnog dela, mora se izreći svaka pohvala i radost prilikom upotrebe ovog u jevrejskoj književnosti jedinstvenog dela, te je želeći, da se što većma rasprostre, ne bi li se osiguralo izlaženje daljih tomova. — Drugi deo «Jüdisches Lexikon» sadrži u povećem tomu reči slova D-H. Obilno gradivo ovde je umešnim izborom prvi put objavljeno. Želja izdavača, da laicima na svim poljima jevrejske književnosti, istorije, pravne nauke, medicine, botanike, kao i ostalih struka, kojih samo nabranjanje iznosi veliki niz, pruži informacije i u zbijenoj kratkoći dade pojma o mnogostručnosti jevrejskog znanja, uspeła je potpuno i ovim tomom. Za pohvalu je odveć bogato gradivo slika, koje dokazuje, da izdavaštvo nije žalilo troška, ne bi li delo, shodno njegovu cilju, dostojno izradilo, što svakako znatno doprinosi razumevanju sadržine. Kraj svih opravdanih zameraka pojedinim izlaganjima od strane naučnika, delo se kao celina mora posve uspešno označiti, jer je neosporno, da se u velikoj meri vodilo računa o pouci znatiželjnih. Ne uzimajući u obzir realne, već pomenute nauke, ovde je protumačeno svako poslovičko narečje, svaki sedmični odsek dobio je svoju sadržinu, život sadašnjice opširno je obrađen uz obraćanje pažnje pogledu na svet. Spisak svećanih spisa na str. 630. valjalo bi dopuniti spisima u počast Rabbinowitza, Ben Jehude, Pinskera, S. Mohilewera i još nekim izdatim svećanim spisima. Nestašica bibliografije, koju smo pomenuli već pri oceni prvog toma, i ovde se jako oseća. Kod reči «Encyklopädie» izostavljeno je neshvatljivim načinom izvrsno delo «*שורה החד*». Među «Handschriftenkataloge», na str. 1400 više kataloga ostalo je nepomenuto, tako onaj Minhenske biblioteke od Steinschneidera, Montefiore od Hirschfelda. — Znamenito delo «*Die Religion in Geschichte und Gegenwart*» opet je jednim tomom doblíženo svome svršetku. Već u dva prethodna godišta našeg Almanaha mi smo imali prilike dati izvešće o ustrojenju i izradi ovog izvrsnog dela, zato ćemo ovde izneti naše napomene o sadržini novoižišlik delova. Pohvala, koja delu uopće pripada, ostaje i dalje, i ako bi se kod starozavetnih članaka moglo u većoj meri poželeti pominjanje protivnih nazora. Za radove u sveskama trećeg toma uzeti su i drugi jevrejski saradnici, kao: F. Birnbaum, koji piše o «*Jiddische Sprache*», i G. Leibowitz, koji piše «*Jakob ben Ascher*»-u i «*Karo Josef*»-u. Od prevelike vrednosti su radovi od Elbogena i Baecka o «*Judentum*», u čijem istorijskom izlaganju dato je po dosta mesta u nameri, da nejevrejski svet dobije pouzdanu raspravu o jevrejskoj istoriji na 15 strana. Isto tako važan i dobro napisan je i članak «*Jüdische Philosophie*» od Guttmanna na osam strana, koji iznosi jasnu sliku o ovom predmetu, opisujući ovu temu kako po njenom razvoju, tako i po toku misli naših filozofa u njihovim de-

lima. I o «Jüdische Jugendbewegung» piše Elbogen poučnim načinom. U mnogobrojnim člancima, i ako odmereno kratko, objašnjavaju se pitanja o Jevrejstvu, njegovoj književnosti i njegovu životu. I u ovim se sveskama vidi, možda još više nego u prethodnim tomovima, želja izdavalaca, da budu pravedni i blagonakloni prema Jevrejstvu. — Najstariji nemački izdavač leksikona, Brockhaus, izdao je, sa obzirom na to, da postojeći predratni leksikoni ne odgovaraju činjenicama života, posle mučnih i skupih predradova, posve nov veliki trebnik, od kog su prva dva toma već izišla. Razgledanje ovih tomova daje nam tek bledu predstavu o mnogostručnosti ovog dela, koje nam iznosi naše vreme. Članci su kraći i pregledniji, no zato bitno mnogobrojniji, a jezik je odmereniji i jasniji. Ništa nije strano životu, niti se opaža jednostrana naučna ukočenost, od čega su patili pređašnji trebnici. Naročito valja pomenuti posve mnogobrojne priloge u slikama, koje čine ovo delo nesravnjenom knjigom slika našeg vremena. Prelistavati ove tomove i razgledati njihove slike već je po sebi jedno estetsko uživanje. Množinom gradiva uslovljena odmerenost pojedinih članaka olakšava strogu objektivnost, jer se iznose samo činjenice bez nazora. Sem biblijskih članaka Jevrejstvo je ovde zastupljeno i člancima «Abraham ibn Dauda, Abravanela, Abotha, Achad Haama, Achawa, Aguddas Jisroela, Aquila, Asch Schaloma, Baek Leona, Bar Mizwa, Berliner Abrahama, Beschneidung» i dr. — Gracklauerov katalog časopisa popunjava osetnu prazninu u knjižarskoj trgovini. Dosad je nedostajalo pouzdane bibliografije časopisa, koja bi omogućavala pratiti najnovije stanje literature časopisa. Ovaj nedostatak uklanja ova knjiga, te se može reći, da svom cilju potpuno odgovara. Pregledna podela i veliki registar naziva olakšavaju rukovanje knjigom, otuda je pouzdan savetnik za sve one, koji traže obaveštaja o nemačkoj literaturi časopisa.

קרית ספר. רבעון לביבליוגרפיה. כלו מבטאו של בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים. A quarterly bibliographical review of the Jewish National and University Library in Jerusalem. V. year. Jerusalem 1928 29, 430 str. VI. year. Jerusalem 1929. dve sveske 290 str.

Paust, A. und Römer, A.: Allgemeine Religionsgeschichte und Theologie. SA aus Jahresberichte des Literarischen Zentralblattes. Jahrgang 5. Leipzig 1929. 123 str.

ציון. מאסף החברה הא"י להיסטוריה ואנתנוגרפיה. ספר ראשון. ירושלים תרפ"א. 184 str. ספר שני ירושלים תרפ"ב. 176 str. ספר שלישי ירושלים תרפ"ג. 184 str. **אוצר הדתים.** מאסף לתורת ישראל ולדבריו ומו היו לערך ע"ז היום וזורה עהרענרייך. V. Jahrgang. Deva 1929. 264 str.

Jüdisches Archiv. Zeitschrift für jüdisches Museal- und Buchwesen, Geschichte, Volkskunde und Familienforschung.

Herausgeber L. Moses. II. Jahrgang, 8 Hefte. Wien XVIII. Karl Beckgasse 29. 1929.

Festgabe zum zehnjährigen Bestehen der Akademie für die Wissenschaft des Judentums. 1919—1929. Berlin. Akademie-Verlag. 91 str. M. 3.—.

Berlin 1929. Eschkol, 227 str. יוֹנִים קובץ לזכרונו של ג. שמווני ז"ל.

Festgabe für Martin Buber zum 50. Geburtstag. Aus unbekanntem Schriften. Berlin 1928. Lambert Schneider. 245 str. Vez. M. 7:50.

Jüdischer Almanach auf das Jahr 5689. Hrsg. im Auftrage des Keren Kajemeth Lejisrael in Prag, redigiert von Friedrich Thieberger und Felix Weltsch. 332 str. Kč 17.—.

Münchener Israelitischer Kalender auf das Jahr 5689. München 1928. B. Heller. 144 str. M. 0:50.

Pascheles Israelitischer Volkskalender für das Jahr 5689. 74. Jahrgang. Prag 1928. Samuel W. Pascheles & Sohn. 266 str.

Od periodičkih časopisa i zbornika ovde ćemo u prvom redu istaći zvanični organ jevrejske nacionalne biblioteke i univerziteta u Jerusalemu «Kirjath Sepher», čiji se šest sveska odlikuju kao i uvek naučnim izobiljem. Sem vesti i saopštenja u njemu nalazimo i članke o neštampanim delima I. D. Asulaja, pisma Ahad Haama, o Ibn Ezri. Dodan je i veliki spisak jevrejskih tiskanica u Jerusalemu potonjih godina, od kojih se o nekima pobliže govori. — Paust i Römer sastavili su sistematski registar uz 79. (1928.) godište «Literarisches Zentralblatt», u kom je obeležena čitava odnosna literatura, koja je izišla u izveštajnoj godini. Kao samostalna sveska on daje obaveštaja o svim novim pojavama, koje su objavljene ne samo kao knjige i sveske, nego i kao sastavi u raznim časopisima, godišnjacima i spomenicama. — Cilj godišnjaka «Cion», od kog predleže trigodišta, jeste unapređenje istorije Erec Izraela i njegovog jevrejskog stanovništva, istorije jevrejskih naseobina na Istoku uopće i etnografija i folklor Jevrejstva. U ove tri sveske obnarodovalo je društvo za istoriju i etnografiju u Erec Izraelu poput svojih najodličnijih članova vrlo poučne rasprave. Redakcija je u rukama profesora S. Kleina, S. Asafa i B. Dünburga. Već sama njihova imena su dokaz, da se obrađenim temama nauka na najbolji način unapređuje. Mnogostranost raznih ovde obrađenih polja obezbeđuje godišnjacima veliki krug čitalaca, što ovo delo u punoj meri i zaslužuje. — Rabinski časopis «Ocar Hahajim», organ za Toru, talmudsku nauku i jevrejsku istoriju, sadrži u sveskama, što svakog meseca izlaze, uz halahijske članke i referate o novim pojavama poglavito na polju talmudske književnosti, mnogo inače zanimljive rasprave, kao n. pr. istraživanja o Talmudu Jerušalmia, o toku misli Nahmanidesa, o tumačenju Ibn Ezre, istraživanja o Minhagu od Erec Izraela i Babela i dr. Ko

god je upućen u Talmud osećaće pravo zadovoljstvo čitajući ove sveske. — Sa naročitim trudom i sa mnogo žrtava uređivani časopis «Jüdisches Archiv» od L. Mosesa sadrži u svojim sveskama arhivska istraživanja za istoriju Jevrejstva, kao i mnogo gradiva za istoriju književnosti. Želeti je, da se na ovaj časopis pretplate ne samo svi obrazovani Jevreji Srednje Evrope, nego uopće svi intelektualci, koji imaju smisla za istoriju. — Povo-dom svoje prve desetogodišnjice izdala je «Akademie für die Wissenschaft des Judentums» u Berlinu jednu spomenicu. I. Guttmann ovde opisuje istoriju osnivanja i cilj akademije, kao i dosad postignute rezultate. L. Baeck izlaže život Gustava Bradta. E. Cassirer govori o ideji religije u Lessinga i Mendelssohna. Fr. Rosenzweig edira jedno neštampano predavanje Hermanna Cohena o odnosu Spinoze ka Jevrejstvu. I. Elbogen se izjašnjava o problemu jevrejske istorije književnosti, a I. Heinemann izlaže antisemitizam u Starom Veku. Kao što se vidi, u ovoj spomenici velikog formata, lepo opremljenoj pruža se izobilje pouke i podstreka u cilju širenja jevrejske nauke. — U uobičajeno lepoj izradi donosi izdavaštvo Eschkol zbornik ציינים kao spomenicu za umrlog jevrejskog pisca I. N. Simchunija. Simchuni je bio odvećenjen saradnik od strane Eschkola izdate «Encyclopädia Judaica», koji je umro u mladim godinama u vreme najobilnijeg rada. U zborniku su sadržani naučni, beletristični i lirski prilozi od Bernfelda, Bialika, Brodia Elbogena, N. Goldmanna, Horodetzka Markona, S. Kraussa, Tschernichowskia, Klatzkina, Guttmanna, Ehrenpreisa. Naučni deo donosi pažnje dostojne priloge iz istorije i jevrejsko etnografije. — U spomen 50. rodendana Martina Buber-a izdalo je izdavaštvo Lambert-Schneider pod nazivom «Aus unbekanntem Schriften» jednu spomenicu, u kojoj se 55 naučnika udružilo, da istraživaču «istike dadu jedan počasni dar. Uz priloge iz Laotse, Upanišade, perziskih pesnika, majstora Eckeharta, humanista, Hölderlina, Lassalba i Simmela jevrejsku su književnost obogatili Hugo Bergmann, Ernst Simon, G. Scholem, L. Baeck, J. Laufbacher, R. Weltsch i Fr. Thieberger. Ovaj zbornik dokazuje, kakav odjek može naći Jevrejin kako unutar, tako i izvan Jevrejstva, koji živo oseća u sebi religiozne izvore svoga naroda. — Almanah, što ga Keren Kajemeth Lejisrael u Pragu svake godine izdaje, donosi i za 5689. godinu sastave o Cionizmu i Palestini, o znamenitim ličnostima, kao o H. P. Chajesu, Cohenu, Buberu, Andre Spireu, o religioznim temama, tako Buber: o religioznoj nauci, Welsch: kriza u jevrejskoj religiji, Stössinger: Nov monoteizam i pet pripovedaka. Ova slikama iz Palestine ilustrovana knjiga ukras je za svaku privatnu biblioteku, a kako je jeftina, bez sumnje će se jako rasprostriti. — «Münchener Isr. Kalender» sadrži, uz kompletni kalendarium i zvanični deo minhenske crkvene općine, dodatak, koji donosi nešto iz duhovnog života jevrejskog. Tako od Herforda o poreklu sinagoge, od I. Seide o jeziku Jevreja, od Pollierea misli o Neili, zatim

jednu pripovetku od Agnona. Celina je dobro sastavljena, pe će se posvud dopasti. — Općeomiljeni «Isr. Volkskalender» od Paschelesa u Pragu doživeo je već 74 godišta. On sadrži sve što je vredno znati, a odnosi se na jevrejski kalendar, sve običaje jevrejske godine i više odličnih pripovedaka.

מפת ארץ־ישראל עם מפת רומאנו־אוסטרו־ערובה על־ש. גלן.
Wien, Menora-Verlag, Heinestr. 16.

Stegmüller, Richard: Jerusalem. Neue Schulwandkarte. Konstruiert und ausgearbeitet mit einer deutschen und einer hebräischen Erläuterungstafel. Größe 135×68 cm. Dreifarben-Steindruck. Kösel & Pustet, München. M. 12.—, auf Leinen M. 16.—.

Kahrstedt, Ulrich: Syrische Territorien in hellenistischer Zeit. Mit 6 Karten. Berlin 1926. Weidmann'sche Buchhandlung. 156 str. M. 18.—.

Dalman, Gustaf: Arbeit und Sitte in Palästina. Band I. Jahreslauf und Tageslauf. I. Hälfte: Herbst und Winter mit 37 Abbildungen. XIV i 279 str. Vež. M. 15.—. II. Hälfte: Frühling und Sommer mit 38 Abbildungen. VIII i 418 str. Vež. M. 24.—. Gutersloh 1928. C. Bertelsmann.

צבי שארפשטיין: החקר בארץ ישראל.
New-York 1928. Zevi Scharfstein. 191 str.

ספרות ארץ־ישראל של חקר הקומת לישראל בירושלם:

I. בקצות: מסעיונה עם צירים ומפה. 98 str.

II. סוגלים וסמלה " " " 80

III. שרמט הלל: מקומות־ישראל עם צירים ומפה. 82 str.

IV. דב הכובדלבתן: ראשון לציון עם צירים ומפה. 72 str.

V. יוסף ברין: דגניה עם צירים ומפה. 72 str.

Spiegel, Manka: Das völkerrechtliche Mandat und seine Anwendung auf Palästina. Graz—Wien 1928. Leuschner & Lubensky. 182 str.

Schneider, Joh.: Durchs Sichtbare ins Unsichtbare. Reisebilder aus Ägypten und Palästina. Giessen 1928. Brunnen-Verlag. 141 str. Vež. M. 4.—.

Weisl, Wolfgang von: Zwischen dem Teufel und dem Roten Meer. Fahrten und Abenteuer in Westarabien mit 66 Abbildungen und 2 Karten. Leipzig 1928. F. A. Brockhaus. 320 str. M. 8.50, vež. M. 10.—.

Hedin, Sven: Auf großer Fahrt. Meine Expedition durch die Wüste Gobi. Mit 110 Abbildungen. Leipzig 1929. F. A. Brockhaus. 347 str.

Literalni izveštaj o delima, koja se tiču Palestine i putopisa, počecemo prikazom dveju karata. Najpre hebrejska zemljopisna karta Erec Izraela, koju je izradio naš najbolji geograf, S. Klein, profesor na univerzitetu u Jerusalemu. Izdavanjem ove karte zaslužno izdavaštvo ispunilo je staru želju svih onih,

koji se bave literaturom Palestine ili se uopće interesuju za Palestinu kao postojbinu jevrejskog naroda. Za prve je ova karta najpouzdaniji vođ kroz zemlju, jer se odlikuje svojom tačnošću, a za druge je ona jasan pregled naselja u svetoj zemlji, jer olakšava razumevanje, pošto se u jeziku Biblije sva imena mogu naći, radi čega je ova karta znatno pomoćno sredstvo pri nastavi u veri. — Stegmüller je izradio vazdušnu sliku Jerusalema, koja premaša sva dosadnja očigledna sredstva. Jer ova karta je nešto jedinstveno. Ona nam pruža slike pojedinih građevina i gradskih delova Jerusalema, ali tako, da u prednjem delu slike možemo razlikovati samo ograničen deo grada. Dosad je nedostajao pregled celine. Ovaj problem je srećno rešen pomoću ove vazdušne karte Jerusalema i okoline u naučno korektnom i umetno tačnom obliku. Ovde vidimo Jerusalem pred sobom kao na modelisanom gradskom planu, gde se sve može tražiti i pokazati. Vazdušnoj slici je prikjučena radi objašnjenja tablica sa nekih 140 imena, koja tumače sva važnija mesta. Ova tablica radi objašnjenja načinjena je na 18 jezika, od kojih se svaki posebno može nabaviti. — Kahrstedt je obogatio istraživanje Palestine jednim duboko naučnim delom o sirske teritorijama za jelinsko doba. Ovo je delo pozvano da otkloni potrebu opipljivog izlaganja ratova jelinskih velesila i njihova potonjeg sloma. Izlaganju je potreban kartografski dodatak, koji je ovde priklučen u vidu 3 podvojene karte, lepo, jasno i pregledno izrađene. One su ujedno kontrola za dobivene rezultate, kao i pojašnjenje onoga, što je utvrđeno. Karte imaju jasne linije i isključuju svekolike hipotetične postavke i sumnje, koje se kao rezultat ove rasprave ne mogu pojaviti, jer je dokazivanje pouzdano i neosporno. — Jedno ogromno delo, koje sada predleži u dva debela toma, napisao je Dalman. Dalman je već usled svojih mnogobrojnih predašnjih dela, a naročito posle ovog dela, jedan od najboljih znalaca Palestine. Ovo novo Dalmanovo delo sadrži mnogostrano tumačenje palestinskog života, otud nam pruža biblijsku arheologiju, koja nije zasnovana, kao što je uobičajeno, na pisanim izvorima Starog Veka, donoseći nešto iz Palestine samo kao ilustraciju, nego, naprotiv, počinje sa današnjom Palestinom idući prema Starom Veku unatrag. Ali Dalman se ne obzire samo na biblijsko uporedno gradivo, nego i na mnogo obimnije uporedno gradivo, koje pruža stara jevrejsko-palestinska literatura u Talmudu i Midrašu. Ogromno gradivo pisac je prikupio od 1899. do 1925. godine za vreme svojih mnogobrojnih putovanja i bavljenja u Palestini. Obilje egzaktno naučno obrađenog gradiva od vrednosti je ne samo za onog, ko se bavi religijskom naukom, nego i oni krugovi će se s radošću zanimati ovim delom, koji se interesuju za prirodnu nauku, privredu, istraživanje Palestine i folklor. Jer Dalman nam se ovde ukazuje ne samo kao izvrstan znalac Palestine, nego i kao meteorolog, botaničar, kulturni i starinarski istraživač,

koji nam pruža sve što treba znati o svetoj zemlji. Ovde je živa spona između nekad i sad, koja i skromnom čitaocu Biblije daje važna objašnjenja za Bibliju. — O vaspitanju u Erec Izraelu objavljuje Scharfstein svoje ličnim iskustvom pribavljene utiske u jednoj lepo opremljenoj knjizi, čiji su sastavi, po povratku iz Erec Izraela u New-York, izišli najpre u časopisu דבר. Scharfstein, čije je ime na pedagoškom polju, usled njegovih mnogobrojnih učbenika, opće poznato, opisuje ovde svoja iskustva u vezi sa izlaganjem nastave, škola, učitelja, spoljnih okolnosti i uticaja na tok nastave u raznim učilištima Erec Izraela. Tako doznajemo, kako različite okolnosti i uticaji partiskih programa uplivišu na pravac škole i kakve se ogromne razlike u pojedinim školama vide usled ovakvog pravca. Scharfstein je ovde nepristran, nepartaičan posmatrač, koji hvali što je za pohvalu, a kudi što je za osudu. Sedam fotografskih snimaka jesu uspeo dodatak ovoj za svakog pedagoga poučnoj knjizi. — Glavni biro Keren Kajemet Lejisraela u Jerusalemu izdao je biblioteku za mladež, koja govori hebrejski. Ona obuhvata čitav niz ilustrovanih svezaka, punktirano i lepo štampanih, od kojih svaka raspravlja izvesnu temu. Svaka sveska staje 40 mila — 80 nemačkih pfeniga. Prva sveska vodi čitaoca sa Rubenom, učiteljem u Odesi, u Vadi Haim u Judei i iznosi nam neke romantične pojave. Druga sveska raspravlja o Mrtvom Moru sa geografskog, istorijskog i mineraloškog gledišta. Treća se sveska bavi prvim naseljem u Mikve Izraelu; četvrta sveska opisuje Rišon le Cion, a petu koloniju Daganiju. — Spiegelov je rad pozvan, da obavesti šire krugove o problemima, koji su osnova Palestinskog mandata. Komplikovanim pitanjima, koja su opća za sva mandatska starateljstva, pridružuje se kod Palestinskog mandata još i pitanje — koje povećava teškoće — o jevrejskoj domovini. Ni o sadašnjem položaju, ni o budućnosti mandatske teritorije, ni o načinu, kako će mandatarne sile ispuniti svoje obaveze, nema se jasne predstave. Cilj je ovoj knjizi, da pruži obaveštenje, opisujući pojam mandata uopće, zatim istorijsku pretpostavku Balfourove deklaracije i odredbe mandatskih tačaka i njihove primene u praksi. — Schneiderov je smer, da svojim putopisom, čije su tri četvrtine posvećene svetoj zemlji, čitaoca bar u mislima odvede u vidljiva mesta, koja su u Egiptu i Palestini preostala iza velike biblijske prošlosti, kako bi se zatim pogled upravio «ka vidljivom i nevidljivom», te da duša u peščanoj pustinji na Nilu, na brdu Cionu, ili na obalama Genezaretskog jezera opet ugleda veliku istoriju. — Aktuelno delo je Weislov putopis. Weisl, koji je daleko poznat svojih korespondencija, proputovao je 1925. i 1926. godine Hedjas i obalu Jemena i Asira, pa je pri tom upoznao sve velikane Arabije: Husseina, Ibn-Sauda, Emira Ebdullaha od Transjordanije i. dr. razgovarajući s njima i intervjušući ih. Svoj oštri dar posmatranja on je naročito stavio u službu divnog, fotografski vernog snimanja arapskog narodnog života, i ume kako o najma-

njom, tako i o najvećem tako zanimljivo pričati, da bez osećanja jakog umnog napora dobijamo postupno divno zaokrugljenu sliku arapske narodnosti. Jedva da je potrebno ukazati, koliko je važno ovakvo znanje za sve one jevrejske krugove, koji se interesuju za Erec Izrael. A da Weisl, koji je i sam Jevrejin, nigde nije propustio, da se razabira i o sudbini i načinu života jevrejskog stanovništva Arabije, po sebi se razume. Ne oskudeva se ni u važnim statističkim podacima i hipotezama, a u Weislovim feljtonima očuvano je obilje istorijskog gradiva. Ova će knjiga otići putem, koji zaslužuje. — «Auf grosser Fahrt» zove se najnovija knjiga Sven Hedina. Ona izveštava poznatim majstorskim načinom, gde je naučna tačnost udružena sa umetničkom tvoračkom snagom, o njegovoj 1927-28. godine preduzetoj ekspediciji kroz pustinju Gobi. Debeli tom tek je privremena kapara pišćeva, koji u predgovoru izjavljuje, da je knjigu zato napisao, što zasad nema vremena, da razradi svoje obimne dnevne pribeležke. Samo je šteta što nema karata, koje se nalaze još u Aziji.

Fleg, Edmond: Warum ich Jude bin. Ins Deutsche übersetzt von Mimi Zuckerkandl. Berlin 1929. Philo-Verlag. 94 str. M. 1'50, vez. M. 2'50.

Die jüdische Idee und ihre Träger. Beiträge zur Frage des jüdischen Liberalismus und Nationalismus. Berlin 1928. Verlag der Jüdischen Rundschau. 61 str.

Glaser, Karl: Der Jude in der europäischen Welt. Das Problem seiner Sendung. Berlin 1928. Verlag der Jüdischen Rundschau. 15 str.

Kaulla, Rudolf: Der Liberalismus und die deutschen Juden. Das Judentum als konservatives Element. München 1928. Duncker & Humblot. 107 str. Vez. M. 4.80.

Lewkowitz, Albert: Das Judentum und die geistigen Strömungen der Neuzeit. I. Die Renaissance. Breslau 1929. M. & H. Marcus. 97. str.

Goetz, F.: Der Philosoph W. Solowioff und das Judentum. Riga 1927. 88 str.

Schwarz, Karl: Die Juden in der Kunst. Mit 50 Tafeln. Berlin 1928. Der Heine-Bund. 228 str.

Zweig, Arnold: Juden auf der deutschen Bühne. Mit 16 Bildtafeln. Berlin 1927. Der Heine-Bund. 304 str.

Daiches, Salis: Aspects of Judaism. Selected essays. London 1928. George Routledge & Sons. XII i 235 str. 7 6 net.

Zweig, Arnold: Herkunft und Zukunft. Zwei Essays zum Schicksal eines Volkes. Mit Bildern von Max Liebermann, Marc Chagall u. a. Wien 1929. Phaidon. 231 str. Vez. M. 5.50,

Fuchs, Eugen: Glaube und Heimat. Berlin, Philo-Verlag. 22 str. M. 0.45.

Aešcoly-Weintraub: Le Hassidisme. Essai Critique. Paris 1928. Paul Geuthner. LI i 205 str. 50 Frs.

Lamparter, Eduard: Evangelische Kirche und Judentum. Ein Beitrag zu christlichem Verständnis von Judentum und Antisemitismus. Berlin. Verlag der Abwehr-Blätter. 60 str.

Ziegler, Aug.: Schwurzeugen des Antisemitismus? Berlin. Verlag der Abwehr-Blätter. 40 str.

Bloch, Chajim: Das jüdische Amerika. Wahrnehmungen und Betrachtungen. Wien. Verlag «Das Leben». 120 str. M. 8.—.

Linfield, Harry S.: The Jews in the United States 1927. A Study of Their Number and Distribution. New-York 1929. The American Jewish Committee. 111 str.

Pitanja o Jevrejstvu, o njegovim partijama i duhovnim pravcima raspravlja čitav niz važnih spisa ove izveštajne godine. Fleg, poznati jevrejski pisac u Francuskoj, izveštava, čime je on kao mladić otuđen od Jevrejstva i kako se, kao zreo čovek, ponovo vratio njemu. Pod uticajem roditeljske kuće, koja je postupno odbacila jevrejske ceremonijalne zakone, lišen svakog osećanja jevrejske zajednice on je Dreyfusovom parnicom i pojavama, koje su je pratile, ponovo upućen na Jevrejstvo, učeći se sve više i više da ceni njegovu nauku i njegovu pismenost. Na ovom izveštaju o njegovim doživljajima piscu će biti zahvalan mnogi čitalac. — Povodom druge svetske konferencije za liberalno Jevrejstvo doneo je «Jüdische Rundschau» čitav niz priloga većinom iz pera liberalnih rabina, koji pripadaju Cionizmu ili su mu bliski. U jednoj lepoj svesci svi su ovde prikupljeni. Po svom predmetu ovih 15 sastava iznose poglavito odnos između liberalizma i nacionalizma, a na kraju su dva sastava o Hermannu Cohenu. — U drugoj svesci «Jüdische Rundschau» govori Glaser poglavito o problematici asimilovanih evropskih Jevreja velikog stila, ne bi li utvrdio, da je Cionizam jedini izlaz iz duhovne oskudice Jevreja. — Za divljenje je znanje Kaulla, jednog Nejevreja, o sociološkom sastavu nemačkog Jevrejstva protiv asimilacije u jevrejskim redovima i antisemitizma u nemačkom logoru upravljena je ova knjiga. Važan je odeljak, u kom Kaulla ukazuje na značaj religijskog oblika, otkrivajući put, kako se napuštanjem spoljašnjeg oblika, odvraća od jevrejske zajednice. Knjiga sadrži mnoge, vanredno zanimljive misli o psihologiji antisemitizma, liberalizma, o pojmovima nacije, emancipacije i dr. — U jednoj strogo naučnoj raspravi Lewkowitz utvrđuje, da se svetsko-istorijski značaj Jevrejstva vidi ne samo u tome, što jevrejska religija sadrži u sebi novo mišljenje i saznanje, koje ceo svet obuhvata, nego je potrebno dokazati dejstvo ovog novog po njegovu uplivu na religijsku, moralnu i duhovnu svest čovečanstva. U još dovoljno neocenjenoj meri Jevrejstvo je duhovnim blagom Biblije i svojim znamenitim misliocima, kao i kabalom, uticalo na razvoj evropskog čovečanstva od srednjeg veka pa sve do Renesance. Duh nove Evrope — tako zaključuje pisac — postao je životna snaga, koja je prodrila do korena jevrejske zajednice, grozeći joj psihičkim i

duhovnim raspadanjem, ako Jevreji ne budu hteli, da se održe kao Jevreji. — Solowioff je poznat kao čuven i originalan filozof. Ali Goetz iznosi o njemu dosad nepoznatu ili malo poznatu sliku, te ga izlaže kao junačnog, sa samopregorom za jevrejsku ravno i punopravnost u Rusiji ratujućeg, zaista plemenitog Hrišćanina, kao duhovitog, mnogostranim znanjem snabdevenog, originalnog apologeta Jevreja, čiji izvanredno topli interes za Izrael, njegovu religiju i istoriju čini karakterističnu suštinu ovog nacionalnog Rusa. — O delima Jevreja u tvoračkim veštinama objavio je Schwarz jednu lepo udešenu knjigu. Toliko puta nam je prebačeno, da smo mi narod bez umetnosti. Ali, ako samo posmatramo slike ove knjige, ili ako pratimo jasno i pregledno izlaganje jevrejskog stvaranja na raznim poljima umetnosti u toku istorije kroz srednji vek sve do sadašnjosti, od Moritza Oppenheima i Lesser Uria pa do Samuela Friedricha Beera i Ericha Mendelssohna, onda ćemo doznati, da jevrejski narod i na polju umetnosti može da pokaže izvanredne tvorevine. Ovo je delo izdala jevrejska književna zajednica «Heine-Bund», a članstvom ovog saveza dolazi se do četiri u platno uvezane, lepo opremljene knjige, koje Heine-Bund svake godine iznosi na književni trg. Članarina za čitavu godinu iznosi samo 14 M. Inače svaka knjiga staje u prodaji 8 M., dakle sve četiri knjige 32 M. Stupanje u članstvo Heine-Bund-a može se prijaviti i piscu ovih redaka. — Druga knjiga, koju Heine-Bund razdaje svojim članovima, jeste temeljan i lepo napisan rad A. Zweiga o delanju Jevreja na nemačkoj pozornici. Sa ponosom se može utvrditi, da su sva velika imena sadašnjeg teatra, kao: Alex. Granach, Elisabeta Bergner, Emanuel Reicher, Irena Trietsch, Schildkraut, Frici Massary, Max Pallenberg, Maria Orska, Paul Graetz, Ernst Deutsch, Fritz Kortner, jevrejska imena. Daiches se u 15 sastava ovog debelog toma, koji su još prede u raznim časopisima izišli, bavi bitnim osnovnim mislima Jevrejstva, kao: moralom i duhovnom snagom, te obašnjava etičke i socialne vrednosti pozitivne jevrejske nauke i jevrejske istorije. Odbijajući identifikovanje Jevrejstva sa ma kojom filozofskom školom, autor dokazuje slaganje jevrejske religijske nauke sa shvatanjem modernih mislilaca. On odbacuje takozvanu liberalnu interpretaciju Jevrejstva, jer je ona nespojiva sa prirodom jevrejskog zakona, koji večito vezuje, pa ukazuje na značaj jevrejske Renesance sadašnjosti po napredak svetske kulture. — U ovoj slikama ukrašenoj knjizi Zweig je složio dva sastava. Izlaganje mu se oslanja li na sadašnji život. Za cionizam i socializam podjednako oduševljeni autor iznosi život u istočnojevrejskom Geto i u novoj Palestini, sa naročito ljubaznim pogledom. Bol zbog toga, što je socializam istočnojevrejske mladeži većinom izgubio odnos prema Jevrejstvu, i što je Jevrejstvo krivo zbog religiji neprijateljskog radikalizna Halucim, pokazuje nam pravac, koji Zweig predviđa i želi Jevrejstvu. — Malen spis Fuchsa je suprotan cionističkom idealu i izjavljuje, da porek-

lo, domovina, jezik, religija i kultura Jevrejina u Nemačkoj upućuju na nemačku narodnu zajednicu. Ali njegova volja ga goni ujedno, da se zauzme za održanje jevrejske religije, kao za život potrebnog i nerazdvojnog sastavka njegova bića. — Aešcoly-Weintraub podvrgava posve novom ispitivanju potonjih decenija često pretresanu kabalističku duhovnu struju nutar Jevrejstva, Hasidizam. Ma koliko da je pisano o tom predmetu, ova kritička studija iznosi mahom novo gradivo i otvara nove aspekte. Ona crpe neposredno iz tekućeg života. Postavljena na najširoj osnovi, ona dolazi do rezultata, koji znače bogaćenje našeg znanja o jevrejskim sektama. — Lamparter govori o položaju evanđeličke crkve prema Jevrejima od Lutera do sadašnjosti i bavi se kritički antisemitskim strujama našeg vremena. Lamparter je dobar znalac Jevrejstva i njegovih spisa, kao što smo to utvrdili u prošlogodišnjem Almanahu na 192. strani. I ovaj malen spis može dobro poslužiti suzbijanju antisemitske predrasude. — Aug. Ziegler ustaje energično na antisemitske pisce, koji oponiraju samo rečima bez dokaža; antisemitska zbirka mišljenja o Jevrejstvu ne odgovara istini, već samo zavodi na stramputicu. On to potkrepljuje rečima Lutera, Herdera, Goethea, Fichtea, Mommsena i Bismarcka. Dva potonja spisa izdao je «Verein zur Abwehr des Antisemitismus» u Berlinu W 35, Flotwellstr. 7, u čijem su izdanju i «Abwehr-Blätter» izišli; ovo je interkonfesionalni organ koji, u službi istine i pravde, objektivnom jasnoćom raspravlja problem Jevrejstva i njegovog protivnika, antisemitizma. Ugledni brojevi ovog lista rado se daju besplatno. — Bloch iznosi u predležećoj, u svakom pogledu fino izrađenoj, bogato ilustrovanoj knjizi svoje utiske, koje je dobio u Americi. U oskudici literature na nemačkom jeziku o americkanskom Jevrejstvu, njegovoj istoriji i razvoju, ova knjiga zaslužuje naročito interesovanje. Bloch je Jevreje i Jevrejstvo u Americi temeljno proučio i izlaže jevrejsku Ameriku, kakva jeste a ne kakva bi trebala da bude. Središte izlaganja je New-York sa svoja skoro dva milijuna Jevreja. — Izvanredno vredan rad o statistici Jevreja u Sjedinjenim državama Amerike dao je Linfield. Na bezbrojnim tablicama iznosi on sliku kretanja populacije Jevreja u ovim zemljama. Godine 1927. živelo je ovde 4,228.029 Jevreja. Ovde se nabrajaju sva mesta sa brojem njihovih Jevreja. Ko se god bavi statistikom Jevreja, rado će ovde prelistavati.

Bursztyn, Israel : Vollständige Grammatik der Alt- und Neuhebräischen Sprache. Wien 1929. Gerold & Co. X i 334 str. Vež. M. 15.—.

Templer, Bernhard : Grammatik der hebräischen Sprache für den Selbstunterricht. Vierte Auflage. Wien 1928. A. Hartleben. XVI i 166 str. M. 2.—.

ב. א. ויין : תורת הלשון : ספר דקדוק שפת-עבר. ערוך בדרך חדשה לבתי ספר תיכוניים וללומדים מעצמם. Wien, Menorah, 208 str.

Central 133 str. חלק ראשון: ער הפועל מ. מ. מנסוביץ: דקדוק שפתנו. חלק ראשון: ער הפועל
Warszawa 1928.

צבי שרפשטיין: כתב ולשון, שעירים בכתיבה ובדקדוק מעשי. חלק ראשון
58. str. 90 str. חלק שני New-York, D. Scharfstein.

Goettsberger, J.: Einleitung in das Alte Testament.
Mit 12 Bildern auf 4 Tafeln. Freiburg i. Br. 1928. Herder. XVIII
i 522 str. M. 16.—

Radi ispitivanja i izučavanja hebrejskog jezika služe nekoli-
ko novih jezikoslovlja, među kojima je najznatnije ono od Burszty-
na. Ova nam se gramatika ukazuje kao zreo plod mnogogodiš-
nje, obimne i temeljite studije. Ovaj sud nam se nameće pri či-
tanju svakog poglavlja ove knjige. Ona pruža veoma obilno i
mnogostrano gradivo u preglednom i modernom izlaganju. Ova
gramatika nije namenjena za školsku knjigu. Ali učitelju i istra-
živaču, koji se ne zadovoljava osnovnim oblicima i pravilima je-
zika, ovo će delo pružiti veliko blago pouke i podstreka. Teško
je u kratkom pretresu osvetliti sve odlike ove knjige u ukupno-
sti. Zato naročito ističemo, da je poimence u sintaksi oslanjanje
na druge jezike, čak i u pogledu termina, srećno obavljeno, te
pokazuje Hebrejski u modernoj odeći i u vezi sa općim istraživa-
njem jezika. Pisac je u svom predgovoru mnoge tačke iscrpno
izneo, po kojima se razlikuje od drugih gramatika. Ovde se, na-
ravno, ne može o tome diskutovati, da li je novi put posvud
bolji i tačniji. Ni u tome se ne slažu stručnjaci, da li je savet-
no, kao što se čini u ovoj knjizi, da se jezik Biblije i novohebrej-
sko jezikovno blago, Talmud, Midrašim i ono iz kasnije literature
u vezi izlažu. Može se biti i tog mišljenja, da se gradivo daje
preglednije izneti pred čitaoca, ako se oba polja bitno odvoje. U
svakom slučaju pisac zaslužuje veliko priznanje, što je kao po-
zvani interpret i novohebrejski jezik uzeo temeljito u obzir. —
Templerova gramatika je u prvom redu namenjena samoukima,
koji žele samoučenjem da prisvoje sebi znanje jezika Biblije. Ovo
delo donosi ukratko sva etimološka i sintaktična pravila. Odgo-
varajući cilju, velika je važnost poklonjena fonetici, gde je Tem-
pler izneo praktičan sistem. Zgodan izbor vežbanja i zadaća za
prevađanje od velike su koristi po učenika. Ova knjiga omogu-
ćava i prisvajanje jevrejsko-nemačkog pisma. Zbog malene cene
može je nabaviti svako, ko hoće da nauči hebrejski jezik. — Wi-
senom napisani učbenik hebrejskog jezika osniva se poglavito na
naučnim istraživanjima potonjih decenija, čije rezultate donosi u
odmerenoj kratkoći, ili ih upotrebljava za izradnju pravila. Ovo
delo raspravlja vrlo potanko hebrejski jezik, otuda je pouzdan
vođ u hebrejskoj gramatici, pa se može najtoplije preporučiti u-
čenicima, koji uče hebrejski. Ono obuhvata čitavu gramatiku sem
sintakse. Upotrebljena metoda je praktična, lep hebrejski jezik je
lako razumljiv, a izrada knjige je za pohvalu. — Za početnike
je Monosowitz sastavio gramatiku hebrejskog jezika koja, pošto

je dosad izašao samo prvi deo, dosiže samo do glagola. Ovaj deo je obrađen u 67 odseka, svakom su odseku dodane gramatičke vežbe i štiva, kako bi se učenicima gramatička pravila objasnila na primerima i lakše zapamtila. Pravila su uopće kratka, ali za učenje jezika dovoljna, razgovetna i lako razumljiva. Na kraju knjige su pitanja o čitavoj sadržini gramatike, što će svaki učitelj sa radošću pozdraviti. — Jedinствен u svojoj vrsti je učbenik u dve sveske od Scharfsteina u New-Yorku, izdat radi učenja hebrejske gramatike, bespogrešnog pisanja i sintakse. Vanredno lako, takoreći sigrajući se, mogu učenici s pomoću ove knjige prisvojiti glavna pravila hebrejske gramatike i praktičnim štivima i pismenim zadaćama konjugaciju i deklinaciju naučiti na taj način, što će učenik u vezi sa preduzetim pričama utviti gramatiku. U izgovoru ravnoglasne, ali različito pisane reči stavljene su u grupe, te će tako dete naučiti razliku njihova značenja. Kao svi učbenici Scharfsteina i ovi su obilno i lepo ilustrovani i pravo američanski opremljeni. — Kao potonje delo ovog odseka navodimo uvod u Bibliju, zasnovan na naučnoj bazi, jer služi istom cilju, naime ispitivanju Biblije. Ova je knjiga postala od predavanja, koja je pisac držao na minhenskom universitetu. Kako i ova knjiga hoće da služi nastavi, to joj je dodata bogata literatura. U njoj je spojena istorija, literatura i religija Izraela u kratkom pregledu, a svojim tečnim izlaganjem i umešnim sklopom pokazuje se veoma upotrebljivom. Naravno da nikad neće moći zameniti prave učbenike pomenutih disciplina, nego će poslužiti samo kao prva orientacija, a za takvu zaista korisnu upotrebu ovo je delo vrlo podesno.

Buber, M. und Rosenzweig, Fr.: Die Schrift zu ver-deutschen unternommen. Das Buch: Könige. 270 str. M. 5.— Berlin, Lambert Schneider.

Loch, V. und Reischl, W.: Die heiligen Schriften des Alten Testaments nach der Vulgata mit steter Vergleichung des Grundtextes übersetzt und erläutert. Illustrierte Ausgabe, 3 Bände. Regensburg 1927. 759, 830 i 572 str. Svaka knjiga vez. M. 10.—

Goettsberger, J.: Das Buch Daniel übersetzt und erklärt. Bonn 1928. Peter Hanstein. VIII i 104 str. M. 3,50, vez. M. 4.80.

Kalt, E.: Das Buch Isaias übersetzt und erklärt. Missionsdruckerei in Steyl, Post Kaldenkirchen, Rhld. 199 str. M. 0.75

Lindblom, Joh.: Hosea literarisch untersucht. Helsingfors, Akademiska Bokhandeln. 149 str. M. 4.50.

Gunkel, Hermann: Einleitung in die Psalmen. Die Gattungen der religiösen Lyrik Israels. I. Hälfte. Göttingen 1928. Vandenhoeck & Ruprecht. 176 str. M. 5.50.

Wolf, B. : Übersetzung und Bemerkungen zum Pentateuch i בא בשלה. Köln 5688. Verein für die jüdischen Interessen Rheinlands. 138 str. Svaka sveska M. 1.—

ש. ל. גרדון: המש לילדים עם ציורים ספר ראשון 100 str. ספר שני 78 str. Warszawa 1927. Central.

צבי שרפשטיין: ספרו התורה לילדים עם ציורים מפות באורים ושאלות ספר א' בראשית, 112 str. ספר ב' שמות-ויקרא 84 str. ספר ג' במדבר-דברים 88 str. New-York, Z. Scharfstein.

צבי שרפשטיין: נביאים ראשונים לבתי ספר עם ציורים מפות באורים ושאלות וספרים 50, 83, 116, 68, 84 i 121 str. New-York, Z. Scharfstein.

Pregledamo li prevode i objašnjenja Svetog Pisma, što su prošle godine izašli, onda ćemo opaziti, da je, u poredenju sa prethodnom godinom, vrlo malen broj knjiga ove vrste izašao iz štampe. Među njima je značajno produženje divnog prevoda od Bubera i Rosenzweiga, o kom smo već u tri godišta Almanaha izveštavali. Sa žaljenjem moramo konstatovati, da se sa okončanjem ovog prevoda udugovlači, jer je u ovoj godini izašao samo jedan jedini tom, dok smo u prošlim godinama dobijali svagda po tri toma. Bilo bi preko potrebno, da ovo delo bude što više rasprostranjeno, ne bi li se obezbedilo izlaženje njegovih daljih tomova, koje sa obzirom na dosad nedostignutu lepotu prevoda sa naročitom zapetošću očekujemo. — Monumentalnim delom može se nazvati u velikom formatu izdati prevod Biblije od Locha i Reischla. Već spoljašnji obim dela daje naslutiti, da je u ova tri toma smešten obilan istraživački rad. Prevodu je služio osnovom tekst latinske Vulgate, jezik je prost i jasan, daleko od izveštačenih novotarija ili opširnog opisivanja. Kratka tumačenja ispod teksta sadrže one napomene, koje su potrebne za dovoljno razumevanje smisla i veze Svetog Pisma. Odveć mnogobrojnim ilustracijama nije cilj, da u slikama iznesu događaje i činjenice, koje se u Bibliji pričaju, onako kako ih je umetnička mašta shvatila i izrazila, nego su one na licu mesta uzeti snimci gradova ili ruina Biblije i asirsko-babilonskih i egipatskih iskopavanja, koji predočavaju veru i život naroda Starog Veka, ili predstavljaju prirodopisne predmete, iznose scene iz faktičkog života Orienta. Time ove ilustracije posreduju daleko lakše razumevanje teksta Biblije, nego mnoge reči i opširni opisi. — Od komentara Biblije, izdatog Petrom Hansteinom u Bonu, o kom je bilo reči prošle godine na 198. strani, izišao je prevod knjige Daniela sa komentarom, koji je izrađen na pređe pomenutim principima. Uzmemo li u obzir, da ova biblijska knjiga spada u najteže partije Svetog Pisma, onda moramo njezinu prevodiocu, Goetsbergeru, odati svaku hvalu, jer je on mnogo doprineo neposrednom razumevanju reči teksta i tesne veze pojedinih proročanstva. Produženje ove egzegetske ručne knjige očekujemo s radošću, te se nadamo, da će pisac uspeti, da uskoro izda čitav komentar Biblije. — Knjigu proroka Jesaje preveo je Kalt sa hebrejskog prateksta, stavljajući pred svaki od-

sek pregled u kom je ukratko izložen sadržaj proročkih beseda. Tekst je verno preveden, a nekoliko u zagradama stavljenih napomena uz tekst olakšavaju razumevanje težih mesta. Ovo izdanje spada među najjeftinije prevode Biblije. — Pun misli rad Lindbloma o knjizi proroka Hosea tumači vezu proročkih beseda. Pre svega pisac se obraća istoriji braka Hoseova i utvrđuje, da su izvešća u 1. i 3. poglavlju paralelna izvešća; oba saopštavaju naročite crte bračnih doživljaja prorokovih i fiksiraju razne odeljke proročanskog rada. Ovo treba da je ključ za razumevanje proročkih beseda, koje se dele na 18 literarnih zabeležaka prorokovih o dobivenim otkrivenjima u inspirisanom stanju. Knjiga se svršava sa razvićem misaonog sveta Hoseova i sa nekim stilističkim i psihološkim napomenama. — U dosad izdatoj polovini uvoda u Psalme, Gunkel pre svega raspravlja načelni značaj istraživanja za tumačenje Psalmova, kako bi zatim pojedine vrste iscrpnije izložio. Dosad su himne, pesme o Božjem zauzimanju prestola, narodne pesme tugovanke, carski psalmi i tugovanke pojedinačno protumačene. Skoro u izgled stavljenom drugom polovinom imaćemo u vezi načelno zasnovano psalmovsko tumačenje piščevo, koje je dosad u raznim sastavima bilo rasejano, a to će biti neophodna dopuna komentaru psalmova. — Još u prošlogodišnjem Almanahu na 198. strani istakli smo izvrsnost ovog u sveskama izdatog komentara Biblije od Wolfa, a sada još toplije preporučujemo nabavku tog dela; jer smo dobili veći pregled nad njim a time i priliku, da se divimo jasnom jeziku, prostom slogu i neusiljenom izlaganju. — Sledeće knjige ove grupe spadaju upravo među pedagoška dela; ali kako one svojim mnogostrukim tumačenjem reči doprinose objašnjenju Biblije, mi ih ovde navodimo. Gordonu praktično prerađena Biblija za decu donosi u prvom tomu priče prve knjige Mojsijeve, a u drugom tomu istorijske priče ostale četiri knjige. Tekst je prisposobljen bogastvu reči originalne Biblije, uprošćava je i lako je razumljiv i za početnika u hebrejskom jeziku. Napomene na svršetku svakog odseka tumače sve nove i nepoznate reči. — Sledećih devet knjiga od Scharfsteina su, kao što se obično kaže, pravo američki opremljene, divno su odštampane na debeloj hartiji razgovetnim slovima, a sasvim u platno uvezane. Kako prve tri knjige, koje donose pet knjiga Mojsijevih u zgodnom, za nastavu posve podesnom obliku, tako i ostalih pet, koje obuhvataju istorijske proročke knjige, jesu skraćeno, za decu dovoljno izdanje Biblijskog teksta. U prva tri toma ovde se ne donosi samo istorijski deo Biblije, nego i izbor iz etičkih propisa i pravne nauke, pa se već sad utvrđuje, da je ovaj izbor vrlo srećno učinjen, jer sadrži najvažnije partije. A što su i ovde prvi put istorijske proročke knjige izišle u ovoj obradi, može se svakako radosno pozdraviti; jer i ako one pričaju događaje, koji se nalaze u originalnom tekstu, ipak je njihov skraćen oblik pravi dar za učenike današnjeg sveta, koji su naukom toliko opterećeni, a ovde mogu čitavu Bibliju

naučiti u lako shvatljivom obliku. Zato bi bila prava sreća, kad bi se ovi učbenici zaveli i u naše škole.

Ch. Genz-Bettex: Der Siegeszug der Bibel unter den Nationen. Kassel 1928. J. G. Oncken Nachfolger. 175 str. M. 3.—.

Storr, Rubert: Die Frömmigkeit im Alten Testament. M. Gladbach 1928. Volksvereins-Verlag. 295 str. M. 6'50, vez. M. 8.—.

Heim, Karl: Die Weltanschauung der Bibel. Fünfte Auflage. Leipzig 1928. A. Deichert. 93 str. M. 2'40, vez. M. 3'50.

Jirku, Anton: Das weltliche Recht im Alten Testament. Stilgeschichtliche und rechtsvergleichende Studien zu den juristischen Gesetzen des Pentateuch. Gütersloh, C. Bertelsmann. 160 str. Vez. M. 7'50.

Kaatz, S.: Weltschöpfungsära und Wissenschaft. Hindenburg O S. 1928. 30 str.

Theis, J.: Das Land des Paradieses. Trier 1928. Paulinusdruckerei. 39 str.

Jacobi, W.: Die Ekstase der alttestamentlichen Propheten. München, J. F. Bergmann. 62 str. M. 3.—.

Schlatter, W.: Die biblische Lehre vom Menschen. Leib, Seele und Geist. St. Gallen, Buchhandlung der Evang. Gesellschaft. 45 str.

Značaj i sadržaj Biblije izabrali su neki manji spisi za svoju temu. Među njima u prvom redu pominjemo širokim masama namenjenu knjigu od Genz-Bettex-a, koja govori o misionom značaju Biblije, nabrajajući njezine misli o opredeljenju, po kom je Biblija knjiga svih ljudi. Zatim su skicirani svi biblijski prevodi starog i novog vremena, da nam se potom predoči rasprostranjenost Biblije u svim dražavama zemlje, njeni prevodi na razne jezike, kao i njen uticaj na narode svih pet delova sveta. — Storr pokušava pokazati, kako se razvila pobožnost u Starom Zavetu, kako ona izgleda po svojoj osnovi i izgradnji i kakav značaj ima po religiozni život. Pisac je povukao glavne linije, u kojima se kreće pobožnost Starog Zaveta, ujedno se trudi da učini korisnim Stari Zavet za modernu pobožnost. Iz tog uzroka on deli svoje delo na tri glavna odeljka, izlažući pobožnost Biblije po njezinu istorijskom razvoju od vremena patrijaraha do grčkog vremena, zatim pobožnost Biblije po njenoj unutrašnjoj izgradnji, dakle po mislima, molitvama i po čitavoj liturgiji, da bi završio raspravom o religiozno-moralnoj vrednosti biblijske pobožnosti. — Predavanja od Heima kao uvod u Bibliju spajaju istorijsku dalekovidost sa čvrstim stajalištem na biblijskoj osnovi. U lako shvatljivom i prostom obliku ona daju živu sliku biblijskog pogleda na svet. Pisac piše tako zanimljivo, da se rado predajemo njegovu vođenju; jer on ne samo da otkriva probleme, nego i odgovara na njih. — Knjiga od Jirkua dobija veliki značaj

zbog četiri velike tablice, na kojima je sa deset različitih slova uvršten parnički red, personalno pravo, stvarno pravo i religiozno državno pravo Biblije po piščevoj podeli. O tačnosti ove podele dalo bi se svakako govoriti; jer stil zakona je u svakom jeziku savitljiv, te se teško može po njihovu formulisanju suditi o različitim vremenima, kad su napisani, i ako se ne može poreći da oblik formulisanja nekog zakona utiče na njegovu sadržinu. Zanimljiv je i onaj deo rada Jirku-ova, gde tumači množinu paralela za petoknjižno zakonodavstvo iz kodeksa Hamurabi i asirskih, hetitskih i sumerijskih zakona. — Kaatz, naučnik koji stoji na strogo tradicionalnom stanovištu, bavi se pitanjem, kakvo gledište zauzimamo mi prema suprotnosti između Biblije i Talmuda o starosti sveta i naučnih krugova, koji ovu starost smatraju mnogo stotina puta manjom, respektujući pri tom brojeve, koji nas vezuju najsvesnije, i priznajući ujedno osigurane rezultate egzaktnih nauka. Raspravljajući ovog pitanja dovodi naravno dotle, da se neki podaci Biblije, koji služe za izračunavanje starosti sveta, moraju podvrći ispitivanju, te da se na osnovu neslaganja donesu pretpostavke, koje mnoge naše dosadanje pojmove koriguju i ukazuju put za razbistravanje. — Theis se bavi važnim pitanjem, u kojoj zemlji je po Bibliji bila kolevka ljudskog roda. Suprotno mnogim, biblijskom tekstu stranim i osobenim nazorima o zemlji Raja, Theis zastupa, prema rečima Mojs. I. 2, 8, 14, mišljenje, da je Severna Babilonija bila zemlja Raja. — Raspravljajući o suštini proroštva u Bibliji Jacobi pravi razliku između proroka «nabi» i vidovitog «ro». Prvi duhom Božjim, što je u njemu, dolazi u ekstazu i objavljuje glasno pred javnošću njegove reči. Halucinacije, vizije, ekstatični govori i radnje jesu pojave, koje prate proroka. One se ipak moraju, kao najviše otkrivenje umetničkog delanja prorokova, iskoristiti; jer su oni bili geniji, umetnici, koji su sve, što je njihovo oko gledalo i što je njihovo uho slušalo, govorili i pisali u uverenju, da ne govore oni sami i da ne objavljuju svoje, već ono čime ih je Božanstvo nadahnulo. Ova vrsta proročkog, umetničkog delanja je najviši i najplemenitiji oblik proročke ekstaze. — Biblijsku nauku o duši raspravlja Schlatter i govori o tom, kako su čovek, njegov duh i duša, kao i njegovo telo, srce i bubrezi, po volji Tvorca uobličeni s tim, da utiču na duševni život. Čitavo tumačenje je tesno protkano hrišćanskom naukom, te iznosi nazore hrišćanske religije u pogledu duševnog života ljudskog.

Goldschmidt, L.: Der babylonische Talmud neu übertragen. I. Band: Berakhoth, Mišna Zeraim, Šabbath. Berlin 1929. Auslieferungsstelle Buchhandlung Grünbaum, Kassel. XIV i 948 str. vez. M. 15.—.

Ginzberg, Louis: Midrash and Haggadah. Genizah Studies in Memory of Dr. Solomon Schechter. New-York 1928. The Jewish Theological Seminary of Amerika. XVII i 549 str.

נ. בן מרדכי: פרק אלו מציאות עם פל' רש"י ומסביר לנגדא
 Wilna 1929. Rozenkranc i Szryftzecer 68 str. ילפירש"י
 עבי שרפשטיין: לקוטי אנדה מהוך התלמוד והמדרש ערך ימבאר
 New-York, Zevi Scharfstein. I. 138 str. II. 92 str. III. 94 str.
 יצחק יעקב אשכנזי: ההלכה וההיסטוריא כולל חקירות מדעית
 והשקפות היסטוריות על מסכת אבות. I. J. Askanas, Plock, Tumska 7.
 I. 64 str. II. 75 str.
 משה פרלמן: מדרש הרפואה כולל כל תורת הרפואה ישמרת הבריאות
 M. Perlman, Telsiai (Lit.). XI i 156 str. בתלמוד ימדרש יזהר
 יקותיאל ארי' האמעלהאר: התלמוד יודעי התבל, מביא התלמוד
 עפ"י נתיבות החכמה. נתיבות התלמוד. כפר א' ברכות בבבל. כפר ב' ברכות
 Israel Kamelhar, Rzeszow (Poland). 206 str. Doll. 1'60, ירושלים,
 vez. 2.—
 שלמה מדראהוביטש: ספר התנהגות הדרך מלוקט כל עניני ודני
 Salomon Wilf, Drohobycz, Kowalska 30. 191 str. 20 Cent. הדרך מש"ס וש"ע

Talmudska književnost je nekim izdanjima ove godine izvrsno obogaćena. Tako nam Lazar Goldschmidt iznosi narodno izdanje svog poznatog prevoda Talmuda bez hebrejskog teksta. Delo je sračunjeno na jedanaest debelih tomova, koji će u kratkom razmaku izlaziti. Prvi tom obuhvata Berakot, Mišna Seraim i Sabat. Mi stojimo zadivljeni pred ogromnim radom jednog čoveka, koji svedoči o besprimernom trudu i ljubavi, jer su samo oni mogli savladati hiljade prepreka, od kojih ni pisac nije bio pošteđen, pa se i pred čitaoca ističu, ne bi li mu pomutile radost. Otuda uživanje ne odgovara divljenju. Čitav Talmud daje se ovde po jeftinu cenu, te će ga i pojedinci, a ne samo biblioteke, moći lako nabaviti. Zaista će mnogi putem ovog prevoda doći do razumevanja Talmuda, radi čega će ovo monumentalno delo postići najveću rasprostranjenost. — Schechter-bлага zovu se tekstovi, koje je Ginzberg objavio. Ovi su tekstovi iz Geniza i uzdižu uspomenu Schechtera, veoma zaslužnog pronalazača. Schechter je i ove komade Geniza doneo iz Kaira u Cambridge. Seminar u New-Yorku slavi uspomenu svoga upravnika, jer daje kembričke rukopise zajedno sa svojom Genizom obraditi poput svojih profesora. Dva su toma već pred nama, prvi je od Ginzberga i o njemu ćemo ovde podneti izveštaj. Ovaj tom sadrži 41 nalaska, među njima jedinstvena, veoma važna, kojih je sadržaj Midraš, a svršetak četiri paralele uz jerusalemski Talmud. Zatim dolazi veliko i temeljito istraživanje o Jelamdenu, najzad registar, ispravke i dopune. Ovo majstorsko delo Ginzberga jedva da ima sebi ravnog, jer su ovi nalazi toliko važni za Agadu i njenu nauku. Starost nekih komada je velika, te stoje na čelu najstarijih Midrašima i daju poslebiblijskom Jevrejstvu sliku jevrejskog duha. U svome istraživanju o Jelamdenu Ginzberg ga izgrađuje isto kao i Zunz Pesikta, kao i Hoffmann Mehilta. Sve

što Ginzberg nađe i ovde izda, to on odmah jasno rasvetli jedinstvenom učenošću; jer Ginzbergov pregled rabinskih spisa osvaja nas i obaveštava skoro o svim važnim delima Midraša. — Izdavaštvo Rozenkranc i Szryftzecer u Vilni počelo je izdavati pojedine odeljke babilonskog Talmuda, obrađene za dečju nastavu. Pred nama je drugi odeljak od Baba Mecia Razgovetnom i tačnom otisku Talmudova teksta dodan je čitav komentar Raši. Odlično iznošenje teksta i tumačenje težih mesta u Raši-komentar u nalaze se na svakoj strani, te tako može svaki početnik s lakom prodreti u tok misli Talmuda, a razumevanje osobenog jezika Talmudova omogućiće se i onom, koji nikad nije imao prilike da uči Talmud. — U tri sveščice Scharfstein je prikupio bisser iz Agade. Ove su knjige namenjene mladeži, ali korektnim izdanjem i dodatim tumačenjem reči one mnogo doprinose objašnjenju ovih agadijskih mesta. Prva sveska sadrži u punktiranom tekstu mudre izreke, basne, etičke pouke i pripovetke, koje se odnose na praznične dane u godini. Druga sveska obuhvata agadijske povesti uz Bibliju od Adama do cara Salamona, a treća sveska iste o učiteljima Talmuda. Na kraju svake sveske nalazi se spisak reči. I ove knjige imaju sve one osobine, koje su svojstvene svima Scharfsteinom izdatim knjigama. — U jednom komentaru uz «Pirke Abot» Askanas daje biografiju učitelja Talmuda i istorijsko tumačenje njihova vremena. Otuda su ove sveske podesne za predavanja, jer pregledno sređuju gradivo, koje je u mnogim istorijskim delima rastureno. — Perlmann je sa nekorištoljubivim trudom i predanom brižljivošću ukusno uredio i ukratko i stvarno komentarisao sve citate, kojih je sadržaj medicina, anatomija i higijena iz oba Talmuda, halahijskog i agadijskog Midrašima, Zohara. Predležeći prvi tom, kom su u dodatku priključene naučno važne primedbe lekara : Katzenelsohna i Masie-a, sadrži 12 poglavlja, u kojima se raspravljaju ove teme : građa čovečjeg tela, o krvi, nokti i kosa, dnevni obedi, lekovita snaga jela i pića, spavanje i snevanje, čistota stana, kretanje, higijena odela i tela, askeza i oskudica. Uvod sadrži vešto pribrane talmudske izreke o religioznom opravdanju i o studiji medicine. — U svom prostranom i bogatim znanjem razrađenom delu Perlman dokazuje da su sva dosad poznata naučna polja, 112 na broju, bila poznata već mudracima Talmuda, koji su se služili istima. Ovim tvrđenjem nama postaju jasne mnoge tamne izreke u Talmudu. U vezi sa ovim sin piščev sabrao je literaturu izdatih dela o realijama u Talmudu, radi čega je ova knjiga jedan veoma koristan trebnik. U sedam opširnih odeljaka nalazi se uvod u Talmud, gde se naglašava velika korist od studije Talmuda. Mnoge talmudske izreke u ovom se odseku tumače izvrsno pomoću filozofije. Ovo delo sadrži i apologetiku Talmuda, koja naglašava i brani potrebu i probitke naredaba, koje su dali mudraci Talmuda. U drugom delu dela data je hodegetika uz traktat Berakota babilonskog pa onda jerusalemskog Talmuda. Perlman namerava

da sastavi ovu hodegetiku uz čitav Talmud. Neka bi rasprostranjenost njegove knjige omogućila ovaj plan. — Wilf obrađuje sve izreke Talmuda i docnije literature sve do našeg vremena, koje govore o vladanju pri putovanju, navodi pouke naših mudraca, kako se valja vladati pre putovanja i za vreme putovanja, i kako treba dočekivati ljude, koji se vraćaju sa puta.

יעקב לוב קראך : ספר הזקנה רבה כדרי והוציא לאור פתח יעקב הכהן הלק ראשון על א"ח 268 חלק שני על י"ד 320 str. Leipzig 1928. Hans Kroch, Goethestr.

שמואל דוד לעווין : ספר לשד השמן כולל ביאור ופליגה בש"ס Samuel Lewin, Zabrzeż, pow. Wolożynski, Nowogrodzkie. 118 str.

אברהם יצחק הכהן קוק : עין הדר . Jerusalem, Chief Rabbi A. J. Kook. 125 str.

דוד גאלאמב : ספר הקרי קדמוניות ספר ראשון כולל כתב הנשתון . תורה מן השמים הכרוב על נהר כפר D. Golomb, Berlin W. 30, Aschaffenerstr. 10. 263 str.

מיכאל שלום וינקלר : ספר משברי ים כולל הגהות מ"מ חידושי וביאורי על מ"ס כוכה K. 30.— Copenhagen 1929. Dr. S. Winkler. 160 str.

יהואל מיכל טוקצ'ינסקי : ספר בין השמשות מכאן את עניני הנשה בקורי הלכות Jerusalem 1929. Michael Tucazinsky. 161 str.

נתן אדלר : דרך הנשר ותרית אמת קורות והתנהגות אנדה וחידושי Abraham הלכה מסודר והובא לדפוס מהרב א. יהודה הכהן שווארמץ . Din. 30.— Schwartz, Šala Č. S. R. 88 str.

U halahijskoj literaturi vredno je pomena delo Hasaka Raba od Krocha, koje su izdali njegovi unuci kao amanet svoga pre dve godine umrloga oca. Pisac je ostavio ovo opširno delo uz četiri dela Šulhan Aruha. Naukom obilna i oštroomna istraživanja grupisana su svekolika okolo pojma Hasaka i njegovih poznatih raznovrsnih značenja. O obimu dela dobićemo pojma, kad čujemo u punom obaveštaja uvodu izdavaočevu, da uz Orah Hajim ima 74 Halahota, uz Jore Dea 274 (od kojih se samo 79 nalaze na 281 foliantnoj strani), uz Eben Haeser 315, a uz Hošen Mišpot 507 Halahota. Ali neka se ne misli, da je bogati sadržaj Sefer Hasaka raba samo teoretske prirode, jer on duboko zahvata i u praktičan život, dodiruje najraznovrsnija pitanja i ima istu vrednost, kao i ugledna dela Response prvih autoriteta. Verziranost pisca u pogledu Talmuda, komentatora, Decisora i Responsa ukazuje se čitaocu već posle poučavanja nekoliko Halahota. Strogo logičan, jasan način mišljenja R. Jakoba Lób Krocha donosi sa sobom, da njegova shvatanja i odluke rado usvajamo. — S. D. Lewin, rabin u Zabrzežu, objavljuje u 43 broja odveć oštroomne pilpulističke rasprave, koje se odnose na četiri dela Šulhan Aruha, ali poglavito na Orah Hajim i

Hošen Mišpot. Njegova velika upućenost u halahijsku literaturu, koju je ovde dokumentovao, čini njegovo delo znamenitim. Razumljivi prelazi pak čine, da se pravi tok misli lako daje izdvojiti. — U ime propagande za Etrogim iz Erec Izraela napisao je Kook halahijsku brošuru, u kojoj dokazuje, da obredno stanovište propisuje nabavku ovih Etrogima, jer samo oni odgovaraju zahtevima religijskog zakona. — O novoj metodi, koju je stvorio Golomb radi istraživanja talmudske nauke, mi smo dali izveštaj još u II. Almanahu na 162 strani. Na toj osnovnoj misli, koja u glavnom, zahteva tačno ispitivanje talmudskih reči, kako bi se dobivenim rezultatom došlo do pravog razumevanja Talmuda, postrojen je i ovaj rad piščev. U ovoj su knjizi udružene tri jedna od druge nezavisne rasprave. Prvoj je tema dopis persiskog cara Jevrejima, koji im daje dozvolu za seobu u Jerusalem, da podignu hram. Ovde se iscrpno debatuje o Bibliji i pismu, koje je u ono vreme bilo u upotrebi kod Jevreja. Druga rasprava govori o različitim imenima Biblije i Boga. Treća tumači imena, koja dolaze u Bibliji i Talmudu, i poziv Kerubima. — Rubne pribeleške, napomene i tumačenja uz talmudske traktate Sota daje Winkler. Autor je dobar tumač i kritički objasnilac agadijskog i egzegetskog gradiva, ali i izvrstan talmudovac i halahitovac. — Tucazinsky navodi u uvodu svoje knjige, da je usmena nauka, i kad se napiše još uvek usmena nauka t. j. njeno pismeno fiksiranje nije odlučilo konačna pravila pojedinih halahijskih pitanja. Tako je između ostalog i sa određivanjem večera. Ovoj temi posvećuje pisac svoj rad i govori o vremenu i određivanju večera u Erec Izraelu. Iscrpne tablice utvrđuju vreme svitanja, rađanja i zalaska sunca, dužine dana za svaki dan u svakom mesecu. — Neke spise od Natana Adlera pribrao je Schwartz sa velikim trudom i predao javnosti u ovom tomu. U prvom delu su biografije velikih učitelja Talmuda sa njihovim izrekama. Pisac je mogao svoje napomene znatno dopuniti, da je uzeo u obzir neke pojave naučne literature. Drugi deo sadrži agadijska i halahijska tumačenja uz Toru i halahijska raspravljanja uz Šulhan Aruh, kao i više Responsa.

ב. מ. לוין: אוצר הגאונים תשובות גאוני בבל ופירושיהם ע"פ סדר התלמוד. כרך ראשון מסכת ברכות Haifa 1928. Dr. B. Lewin. 365 str.
ב. מ. לוין: לחקר שאלות רב אחאי גאון. Haifa 1928. Dr. B. Lewin, 9 str.

Davidson, Izrael: Liturgical and Secular Poetry. Genizah Studies in Memory of Dr. Solomon Schechter III. New-York 1928. The Jewish Theological Seminary of America. XIV i 337 str.

ה. י. עהרענרייך: ספר הפרדס לרש"י כולל תשובות ופסקי דינים מנאונים ולרש"י. Deva, Rabbi H. L. Ehrenreich. 376 str.

ה. י. עהרענרייך: ספר אבודרהם חברו ר' דוד ברבי יוסף אבודרהם. תוצאה חדשה מוגהת. Deva 1927. Rabbi H. L. Ehrenreich. I. Heft. 260 str.

ראובן מרגליות: ייבוה רבנו יהואל מפארז עם תולדות ר' יהואל. Lwów
R. Margulies. 28 str.

א. י. הכהן קוק: אגרות ראיה, קביעת מכתבים. Jerusalem, Chief
Rabbi A. J. Kook. 361 str.

א. י. הכהן קוק: ראש מילין. רשמי מחשבה למידת האמונה והתורה.
Jerusalem, Chief Rabbi A. J. Kook. 142 str.

Srednjevekovna hebrejska literatura našla je svoju zasluženu rasprostranjenost u nekim posve značajnim edicijama i obradama. Lewin je sa predležecim delom dovršio ogroman rad. S pravom označuje pisac u engleskom natpisu ovaj rad kao Thesaurus geonejskih Responsa i komentara. Malo ih je sem Lewina, koji bi kao on bili kadri, da stvore ovakvo delo. Pre svega za ovo se traži temeljno vladanje Talmudom, geonejska literatura i opširno znanje predašnjih komentara Poskima i Talmuda, pa onda generalni dar za kombinovanje i jako pamćenje. Samo tako mogao je Lewin, razgledajući jedan fragment u Oxfordu, ne samo utvrditi, kome još neštampanom komentaru pripada, nego i da su baš ti listovi nedostajali iz jednog rukopisa, koji je u Americi našao. Delo je podeljeno na tri glavna dela. U tekućem poretku Talmuda prvi nam deo daje geonejske Response, koje raspravljaju pojedina mesta. Response su uzete delom iz zbirke Geonim-response, delom iz starih Poskima, pa onda iz množine rukopisa, koje je pisac proučavao u Jerusalemu Berlinu, Parizu, Londonu, Cambridge, Oxfordu, New-Yorku i drugim gradovima. Pomoću Ocara dobijamo plastičnu sliku o opširnoj halahijskoj i objašnjivoj podobnosti Geonima. Drugi deo je takođe sastavljen od geonejskih komentara, poput kojih imamo sad izvesnu Šita Mekubezet Geonima. Treći deo je čelinijim trudom i velikim stručnim znanjem iz citata sastavljeni i rukopisnim gradivom dopunjeni komentar R. Hananela. Čitav talmudski svet treba da je zahvalan Lewinu zbog ovog, želeći mu uspeha, da Ocar što pre upotpuni u ceo Talmud. — Od istog pisca imamo sada i jedno manje, ali puno sadržine istraživanje uz Šeiltot Gaona R. Ahal-a. — Gore na strani 189. mi smo izvestili o nalazima Schechtera, koje sada izdaje seminar u New-Yorku. Kao treći tom ove zbirke je izdanje od Davidsona, poznatog prerađivača starih rukopisa. Najpre se bogoslužbene pesme od Janaia, Samuela, nekog anoninusa, R. Samuela III., R. Josifa Albaradama i drugih pesnika, zatim pesme tugovanke i Sabat-pesme poznatom tačnošću punktiraju, tumače i čine razumljivijima. Drugi deo sadrži svetovne pesme i to didaktičke pesme i epigrame od R. Sadje ben Berakota, odlomke iz Divana R. Elasara ha-Bablia, pesme tugovanke o slavni muževima svatovske pesme i 26 raznih pohvalnih pesama. Više registara i spiskova završuju ovo zaista dragoceno delo. Ispred svih 14 odeljaka nalazi se engleski predgovor, u kom se dotične pesme tačno objašnjavaju. — Ehrenreich, poznati urednik hebrejskog časopisa Ocar Hahajima, stavio je

sebi za zadaću da izda kritičko, temeljno izrađeno novo izdanje Sefer Hapardesa, koji se pripisuje Raši-u, a štampan je prvi put u Konstantinopelu pre 120 godina, kao i Sefer Abudrahama, koji je prvi put izdan 1489. u Lisabonu, a zatim više puta, ali koruptivnim i nedostatnim načinom. Snabdeven potrebnim, obimnim znanjem on je ne samo tekst oba dela korektno uredio, nego je u kritičkim, opširno objašnjenim napomenama dao naročito bogat naputak za izvode i komentar. Ehrenreich, koji se odlikuje oštrom i istorijskim pogledom, upotrebio je u svom radu svu odnosnu literaturu od Talmuda do novog vremena, te je mnoga pitanja naučne prirode dobro rasvetlio. Vrednoća i Akribia, metodika i znanje jesu oznake svih ogromnih radova, koji su izvedeni na osnovi brižljivih prvih otisaka i poredenja sa rukopisima. U prvom delu opširan uvod obaveštava nas o odnosu ovog dela prema drugim delima Raši-a. Od «Abudrahama» je tek četvrtina dela objavljena. Pisac obećava uvod za docnije, koji se sa interesovanjem očekuje. — Margulies je objavio poznati disput pariškog rabina R. Jehiela, što ga je držao 1240. na kraljevskom dvoru u cilju odbrane Talmuda protiv napada dominikanaca, zajedno sa biografijom ovog rabina. — Zbirku od 132 pisma, koja je Kook pisao od 1901.—1912. godine odgovarajući na razna pitanja, on je sam predao javnosti. Na tom daru jako zahvaljujemo piscu, koji ovde postavlja i rešava mnoge probleme, halahijska raspravljanja i odluke, na Jevrejtvo odnoseće se filozofske teme, agadijska tumačenja, dnevna pitanja, jevrejsku politiku, etička osnovna pravila, religijske stvari i dr., o čemu se u ovim pismima govori i usled velikog znanja, obazrivosti i učenosti piščeve odlučuje. Otuda su ova pisma prava riznica, a lepi hebrejski stil čini ih dosta privlačnima. Drugo delo istog pisca, jedna mala knjižica, iznosi nam homiletičko-egzegetske misli o slovima hebrejske bukvice i o akcentima Biblije u dvojnomoj obliku.

משה אביגדור עמיהל: דרשות אל-עמו, דבר בעתו לכל תקופות השנה

והמועדים חלק שלישי. Anvers 1929. Rabbi M. Amiel. 309 str.

יהודה בן ציון זרם: ספר בכורי ציון וענבי ציון דרושים ופלאולים.

Rabbi B. Zaks, Nemakščiai (Litauen). 332 str. Doll. 1:50.

משה פריידגער דע אבודא: משה ידבר על חמשה חומשי תורה.

חלק שני: ספר ויקרא במדבר דברים ויהודיש ש"ס. Budapest 1929.

Obudai Freudiger Abraham. 583 str.

י. קליין יש. י. לעוויתאן: ספר המגיד, מאסף דרשות לכל שבתות

השנה ולמועדים. Rabb. Sch. J. Lewitan. 7 Hefte. Oslo 1929.

י. א. שער וא. גרודזינסקי: אור הצפן, שיחותיו והנהגותיו של נתן

צבי פינקל. Kaunas 1928. Rabbi A. Seras. 5 Hefte.

א. שטיינבערגער: ספר מאורות אש כולל דברי אגדה ומוסר.

Rabbi Unschorfer. Lučenec, Č. S. R. 332 str.

א. יהוקאל: ספר תורת יהוקאל על חמשה חומשי תורה נערך מאת

משה רייך. Rabbi M. Reich, Banovce Č. S. R. 176 str.

Jerusalem, Chief (קבוצת מאמרים) עקבי הזמן Rabbi A. J. Kook. 72 str.

ת. ליבערזאהן. ספר ארץ־חיים, מאמרים על פסוקי תנ"ך ימדישים Pržemysl 1928, Symcha Freund. 128 str.

Najznatnije delo hebrejske homiletičke literature ove izveštajne godine nesumnjivo je treći tom od Amiela, koji je prijatno iznenađenje za sve prijatelje jezgrovitog, sadržinom obilnog Deruša. Ovi govori su stilistički i jezikovno odlični. Amielova veština je i u tome, da probleme, koji Jevrejstvo sada zanimaju, i najsavremenija dnevna pitanja pomoću zgodnih citata iz Biblije i talmudske literature, majstorskim načinom raspravlja i osvetljuje. Svaki od njegovih Derašota čini jediničnu, harmoničku zgradu, niz bisera, gde se zrno na zrno niže, otuda nije čudo, što je on u gradu dijamanata i brilijanata najobljubljeniji i najpoštovaniji čovek. — Deset halahijskih i agadijskih predavanja sadrži veliko delo rabina Zaksa. Ona su određena za praznike i raspravljaju religiozne i istorijske teme, ali i dnevna pitanja, tako među ostalima: jedinstvo jevrejskog naroda, poziv Izraela, budućnost Izraela i dr. — Obilje talmudskog i agadijskog znanja smešteno je u drugom tomu Freudigerova dela, o čijem smo prvom delu govorili još prošle godine. To je divno cveće Agade i temeljne rasprave uz Halahu i usmenu nauku. I pet Megilota je interpretovano u ovom drugom delu. Delo korisnog pieteta učinili su sinovi pisca ovim izdanjem. — Već je peto godište izvrsnom homiletičkom časopisu »Hamagid«, koji u pojedinim nedeljnim odeljcima, uz praznike i žalosne događaje, donosi valjana agadijska tumačenja iz pera odličnih besednika. — Pod natpisom »Or Hacařim« izdaju učenici umrlog rabina u Slobotki, N. Z. Finkela, njegova predavanja, koja su po zabeleškama njegovih prijatelja i učenika prikupljena i uređena. Ona sadrže lepe moralne pouke i zbog svoje obilate sadržine zasluđuju da se čitaju. Sveske se mogu besplatno dobiti od izdavača. — Supruga rabina Steinbergera oduđuje se uspomeni svoga muža izdavanjem njegovih homilija uz sve nedeljne odeljke u godini, čemu je dodato još 49 Derašota i tumačenje uz Pirke Abot. Obilna sadržina i poučno izlaganje čine delo privlačnim. — Mojsije Reich predaje javnosti svoga oca i svoje vlastite homilije pod nazivom »Torat Jeheskeř«. Za ljubitelje Homiletike ovo delo pruža cenjeno uživanje u najodabranijim mislima Tore i njihovu izlaganju. Oštroumlje bez cepidlačenja, obilje duha bez mudrijašenja jesu odlike, koje ćemo uzalud tražiti u delima ove vrste. — Kook je izdao prikupljene sastave, koji raspravljaju neke teme moralke, otuda su odveć poddesni za predavanja. Istaci valja razlaganja o poštovanju Boga, o poznavanju Boga, o strahu i radosti. — Liebersohn je prikupio u jednu knjigu 449 tumačenja o stihovima Biblije i o izrekama Talmuda. Ona potiču od mnogobrojnih slavnihi rabina, čije su iz-

reke i izlaganja rasturena po raznim delima, radi čega su gotovo nepristupačna. Za ovu zbirku izdavač je zaslužio hvalu.

שלמה מוללער: סודור שבת כמנהג אשכנז וספרד כולל תפלה
Szécsény (Ungarn) מנחה ומעריב ליל שבת עם פירושים מלוקטים.
R. Salomon Müller. 286 str.

Posner, A.: Die Freitagabendgebete übersetzt, sowie sachlich und sprachlich erläutert. Kiel 1929. Selbstverleg. 81 str. M. 1.75.

Bernstein, Béla: A Haftorák Mózes öt könyvéhez, fordította és bevezetéssel ellátta. Nyiregyháza 1928. Kultusgemeinde. XX i 236 str.

מרדכי באומבערג: וזאת הברכה, ספר למדור לרת פאר שולע און הויז.
Bedzin, E. Lewin i N. Alter. 50 str.

אשר אנשיל גרנוואלד: ספר נר מצוה כולל כל עניני חניכה
מלוקט מהרבה ספרים יקרי הערך.
Užhorod, C. S. R. Ant. Grünwald. 120 str.

א. י. הכהן מוס: אורות התשובה וזו פרקים על ערך התשובה והדרכה
Jerusalem, Chief Rabbi A. J. Kook. 96 str.

Hirsch, E.: Der Sinn des Gebetes. Fragen und Antworten. Göttingen 1928. Vandenhock & Ruprecht. 63 str. M. 2.50.

Fiebig, P.: Das Vaterunser. Ursprung, Sinn und Bedeutung des christlichen Hauptgebetes. Gütersloh 1927. C. Bertelsmann. 106 str. M. 2.80.

U oblasti liturgijske književnosti izišlo je nekoliko manjih spisa, koji se trude da postignu istaknuti cilj. Müller komentariše u jednom iz oba Talmuda i Midrašima sastavljenom tumačenju na hebrejskom i jidiškom jeziku molitve u petak naveče po aškenaskom i sefardskom obredu. — Posner pokušava razjašnjenje molitava u petak naveče, zajedno sa dvema pesmama, određenim za porodični sto, poput bukvalnog prevoda jezikovnog i istorijskog tumačenja i izlaganja toka misli. Radi udubljenja u svetkovinu Sabata doprinosi ovaj rad mnogo, tim pre što pisac ume da piše lako i očigledno. Naučni predradovi su savesno upotrebljeni, otuda je ovaj rad posve uspeo. — Bernstein prevodi Haftarat preko čitave godine na mađarski jezik sa opširnim uvodom na početku, u kom se tumači istorija Haftara-predavanja, njihov odnos ka Tori, život i značaj proroka, kao i njihova nauka i dejstvo njihovih beseda. — Baumberg je sastavio kratak molitvenik za decu, gde su uzete sve molitve, koje se preko dana obavljaju, svekolike podesno za decu skraćene i na jevrejski prevedene. — Grünwald je izdao velikom umešnošću sastavljen Hanuka-trebnik. On sadrži mesta iz Biblije i Talmuda, koja se odnose na suštinu Hanuka-praznika, zatim halahijske propise, kao i različite molitve i pesme za Hanuku od pesnika svih vremena. Onda dolaze istorijski izvori, Megilat Antiohot, Jose-

ius, dalje moralna razmatranja i Midrašim, koji se odnose na Hanuka. — O pokajanju kao najvažnijem delu religioznog života Kook piše u 17 poglavlja, gde se govori o načinu, dejstvu i značaju pokajanja. Smisla pune reči piščeve zaslužuju, da ih čitaju najširi krugovi. — Izlaganje Hirscha o pobožnosti, o sprečavanju molitve, o duhovnom životu u moljenju i zahvaljivanju i o duhovnoj molitvi kao vrhuncu moljenja, vezuje i ujedno opominje čitaoca, povećavajući mu razumevanje, ozbiljnost i radost pri moljenju. — Fiebig teži ka cilju, da jevrejski okolni svet učini korisnim za istorijsko i religijsko razumevanje Očenaša. Pokazuje se veza sa jevrejskim glavnim molitvama, odštampanim na nemačkom, među kojima se Očenaš ističe kao namerno stvoreni izbor. Spis ima popularno obeležje.

Dubnow, S.: Weltgeschichte des jüdischen Volkes von seinen Uranfängen bis zur Gegenwart in zehn Bänden. Berlin 1925—29. I. XXXI i 486, II. 604, III. 595, IV. 505, V. 527, VI. 499, VII. 547, VIII. 444, IX. 528 str. Svaka knjiga vez. M. 12—, u koži M. 15—.

Heman, F.: Geschichte des jüdischen Volkes seit der Zerstörung Jerusalems. In zweiter gekürzter Auflage hrsg. von O. von Harling. Stuttgart 1927. Calwer Vereinsbuchhandlung. 445 str. Vez. M. 12—.

Baer, Fritz: Die Juden im christlichen Spanien. I. Aragonien und Navarra. Berlin 1929. Akademie-Verlag. XXVIII i 1175 str. M. 30—, vez. M. 35—.

ש. דובנוב וא. לובושיצקי: קורות העברים לבתי ספר ולמחלמים עם מפת ציורים ותמונות אנשי שם. Warszawa 1928. Central. I. 126, II. 144, III. 136, IV. 128, V. 117 str.

צבי שרפשייין: קורות עמי, ספורי היסטוריה לילדים עם ציורים ותמונות. New-York, Zevi Scharfstein. I. 120, II. 175, III. 125 str.

Singer, Jakob: Temesvári rabbik a XVIII. és XIX. században. Timișoara 1928. Selbstverlag. 64 str.

מוכאל הכהן בראווער: ספר פאר יצחק, הולדות רבנו יצחק אייזיק מווידיטשוב Lwow, R. Margulies. 125 str.

Ehrenpreis, M.: Das Land zwischen Orient und Okzident. Spanische Reise eines Juden. 35 Text- und Tafelbilder. Berlin 1928. Der Heine-Bund. 232 str.

Hintze, E.: Katalog der vom Verein «Jüdisches Museum Breslau» veranstalteten Ausstellung. Das Judentum in der Geschichte Schlesiens. Breslau 1929. Mit 20 Tafeln. 126 str.

Veliko delo Dubnowa, koje je dosad izišlo u devet tomova, a uskoro će izaći i deseti završni tom, dalo je jevrejskoj istorijskoj književnosti mahom nov pravac. Dokle je dosad glavni sadržaj istorijskih dela jevrejskih bio s jedne strane istorija književnosti, a s druge strane istorija mučeništva, dotle je Dubnowa

zasluga obimnije, čisto naučno shvatanje jevrejske istorije, koje smatra jevrejsku istoriju kao živ narodni organizam, kome je osnovna misao, da je jevrejski narod u sva vremena i u svim zemljama bio vazda i posvud subjekt, tvorac svoje istorije, ne samo na duhovnom, nego i na polju društvenog života uopće. Ova misao ima svoj koren u činjenici, da je predmet naučnog pisanja istorije sam narod, nacionalna individualnost, njen postanak, rastenje i borba za život. Otuda predmet istraživanja u istorijskom delu Dubnowa nije apstrakcija, nego živi organizam, koji se iz prvobitne biološke klice, plemena, razvio u komplikovanu kulturno-istorijsku celinu, naciju. Otuda se metoda njegova istraživanja osniva na strogo provedenom načelu evolucije. Prema tome, pri ocenjivanju Dubnowa dela valja imati pred očima dvojako načelo: da jezgro jevrejske istorije — jedine istorije bez političkog elementa — čini socialno duhovni razvoj naroda, a pošto je sudbina Jevreja tesno skopčana sa sudbinom ostalih naroda, to je i veza jevrejske nacije sa ovim nacijama otkrivena. I tako je Dubnow svojim velikim istorijskim delom stekao neoborivu zaslugu, da nam izoštri pogled u ogromno obilje problema, koji su ovde tek ukazani. U časnoj borbi i ozbiljnom radu on je pokušao, da u nekoliko smanji krivicu prošlih vremena. Ali, i kraj mnogih odlika dela, ne možemo se uzdržati od primedbe, da bismo, gledajući sa jevrejskog stajališta, radije videli, da je prvi tom napisan u drugom obliku, ne temeljeći se na hrišćanski način kritikovanja Biblije, ili čak da je ostao nenapisan. Čitati ostale tomove bila bi dužnost svakog Jevrejina. — Delo Hemana odriče se svakog naučnog aparata i traži širu publiku. U glavnom ovo delo počiva na istraživanju Graetza, te je pisac ostavio neiskorišćene rezultate istraživanja potonjih decenija. U potonjem poglavlju, koje nosi natpis «Jevreji u 20. stoleću», govori se naravno o antisemitizmu. Čudnovat i neodrživ nazor piščev o tom glasi: antisemitizmu je cilj asimilacija a kroz to preteča opasnost raspadanja jevrejskog naroda..... on oživljuje jevrejsku narodnu svest i primorava Jevrejstvo da se religijski samoopredeljuje. — Za predmet svoga istraživanja Beer je uzeo istoriju Jevreja u hrišćanskim državama Pirenejskog poluostrva. Dokumentalno gradivo za ovu istoriju prilično je obogaćeno za potonjih petnaest godina, ali su pritom čitave oblasti ostale skoro nedirnute. Zato bi ovde trebala da poradi akademija za nauku Jevrejstva u Berlinu u svojoj sa debelim tomom otpočetoj publikaciji, kako bi se do izvesnog stepena stvorila ravnomerna osnovica, koja sve obuhvata ujedno. Ovde se ne daje kritičko izlaganje glavnih problema na osnovu štampanog gradiva, nego delo dokumenata, izdanje akata, prepisanih u raznim arhivama Španije. Svaki se akt opširno tumači i sadržaj mu se navodi na nemačkom jeziku, po tome je ovo delo korisno i za publiku, koja ne govori španski. — Luboszyński je u pet svezaka, izdao za školsku upotrebu skraćenu i na hebrejskom jeziku izradenu istoriju Jevreja. Prva tri dela temelje se na Isto-

riji Dubnowa, potonja pak dva dela, koja počinju sa 1492. godinom i produžuju istoriju sve do današnjeg dana, jesu samostalna obrada izdavaočeva. Sveskama su pridodate mnogobrojne zemljopisne karte i ilustracije. Hebrejski tekst je posvud punktirat i napisan lako razumljivim stilom. — Novu metodu za nastavu istorije predlaže Scharfstein u svom delu od tri toma. On priča istoriju po Agadi, otuda ove knjige ne donose povezani tekst, nego agadijske priče, koje, budući su privlačne za decu, daju bolje rezultate, nego uobičajene knjige istorije. Prvi deo izlaže vreme od Abrahama do Mojsijeve smrti, drugi od Josue do gradnje drugog hrama, a treći glavne momente i najznatnija lica zajedno sa pričama s njima u vezi sve do današnjeg dana. I za učitelja su ove knjige dobro uputstvo, te da istorija svojim agadijskim pripovetkama postane zanimljiva. — U sadržine punom spisu iznosi Singer prvi put istoriju stare i znatne jevrejske općine u Timisoaru, gde su se već početkom sedmog veka mogla naći jevrejska naselja. Popis iz 1739. godine pokazuje, da je u to vreme jevrejska općina već bila ustanovljena sa jednim rabinom na čelu. Zatim dolaze životopisi svih rabina ove općine sve do današnjeg dana. Porodičnog istraživača zanimaće spisak Jevreja, odštampan na kraju knjige. — Životopis u hasidijskim krugovima dobro poznatog R. Isaka iz Sidičova piše nam Brawer. On je pripadao petoj generaciji Hasidizma, pa je svojom velikom učenošću i pobožnošću mnogo doprineo njegovu procvatu. Pisac je odličan znalac materije one istorijske periode, otuda nam iznosi ono vreme i njegove ljude u novoj svetlosti. — Putopisna knjiga Ehrenpreisa može se s pravom ubrojati među istorijska dela, jer nam opisuje putovanje kroz stoleća, jedan hod kroz velike zaleđine, put kroz religije zemalja Sredozemnog Mora, kroz kulture, koje se nalaze na iberijskom poluostrvu u građevinama starih mesta, u nesavršenom kretanju boja i života. Ovo nas donekle omogućava, da se zamislimo u ogromnoj prošlosti visoko razvijenog jevrejskog zajedničkog života, u velikim vremenima jednog Gabirola, Ibn Ezre, Maimonidesa i Nahmanidesa. — Društvo «Jüdisches Museum Breslau» priredilo je jako zapaženu izložbu «Das Judentum in der Geschichte Schlesiens von 1050—1850», gde su se mogli videti dokumenti i slike iz istorije Jevreja u Šleskoj, zatim 60 raznih kulturnih predmeta u mnogobrojnim fazonama i rukopisima i portretima. Katalog ove izložbe od trajne je vrednosti, jer najtačnije i najočiglednije opisuje pojedine predmete. O cilju ovog društva, kao i o njegovoj istoriji obaveštava nas posebna sveska, kojoj je dodata mala rasprava od G. Hermanna o Psombüchsnama i stranim Hagadama.

ח. ד. פריעדבערג: בית עקד ספרים לקיסון בובליאנרפי לודיעת הספרות
 I. Anvers 1928. העברת ושנית הספרים העברים והיהדות השכנות. א.
 B. Friedberg. 64 str.

ש. נ. האנטיב: ספר תולדות הפוסקים יוכלל שמות הספרים אשר
Warszawa 1929. Abram Kahana. 635 str.

י. ל. ברוך: אוצר ספרות ישראל, אנתולוגיה בפרוזה ושיר. חלק ראשון.
Wilna. Rozenkranc i Szryftzecer. 280 str.

פ. היילפרין: פרודור לספרות, הויכומים לראשית לימוד הורה
Wilna, Rozenkranc i Szryftzecer. 431 str.

שלמה סופר: ספר איגרות סופרים, מכתבי משפחת אינרטימר.
Wien 1929. Josef Schlesinger. 398 str.

צבי שרפשטיין: אננים נכרים. תולדותיהם ויצירותיהם.
New-York, Zevi Scharfstein.

Istorija književnosti znatno je unapredena delom Friedberga. Mnogogodišnjim prikupljanjem pisac je, polazeći od potrebe za popravljjanje «Ocar ha-Sefarim» od Benjacoba, stvorio novo obimno delo, od kog predleži sad i spoljašnje ugledna prva sveska, koja čini biografski leksikon ukupne hebrejske i jidiško-nemačke književnosti, zajedno sa arapskim, grčkim, talijanskim, samaričanskim, špansko-portugalskim, perziskim i tatarskim delima, štampanim hebrejskim slovima, kojih natpis počinje slovom Alef. Delo svedoči o ogromnom trudu i načitanosti pisca. — Potrebu biografskog leksikona svih Decisora, koju je osećao svaki znalac Talmuda, hteo je podmiriti Chones svojim obimnim i sa velikim trudom sastavljenim delom, u kom su nabrojana imena Decisora sa njihovim opširnim životopisima, kao i natpisi halahijskih dela, pošto pisac polazi od tačne pretpostavke, da talmudist u većini slučajeva uopće ne zna, ko je pisac ovog ili onog često citiranog dela i kad je ono napisano. Korist od ovakvog dela očevidna je, ali predležeca knjiga ne odgovara potpuno ovom cilju, jer piscu nedostaje naučna metoda obrade, otuda kako raspored, tako i biografske beleške odaju mnoge nedostatke. — U prvom tomu svog Ocar-a donosi Baruch probe iz Apokrifa, zatim iz dela Filoa, Josefusa, iz Targumima, iz svakog pojedinog traktata Mišne i iz Tosefte. Poseban uvod za svaku knjigu obaveštava nas o tome, što valja znati o svakoj dotičnoj knjizi. Mnoga mesta iz Apokrifa ovde su prvi put prevedena na hebrejski i može se reći, da su ti prevodi odveć uspeli, jer se trude da nam iznesu duh originalnog teksta. Zato se ovo delo može nazvati dobrim i uspešnim uvodenjem u pomenute spise. — Heilprin je sastavio krestomatiju moderne hebrejske literature za više škole. Medutim knjiga svakome daje obaveštaja o bogastvu hebrejske literature u njenim različitim vrstama, ko se god zainteresuje za to. Svaka oblast pesništva predstavljena je izvanredno mnogobrojnim primerima, u kojima figurišu svi poznati pisci. Najpre se iznose 51 pripovetka u prozi i stihu, zatim mnoge narodne priče, poredbe, balade, povesti, pesme, ode, satire, pesme u prozi, drame, putopisi, životopisi, memoari, recenzije, kritike i dr. — Dragocenim darom

je Salomon Sofer obogatio rabinsku i jevrejsko-naučnu književnost. Objavio je knjigu jevrejskih junaka duha razumljivim načinom, koja će, snabdevena mnogim slikama, činiti radost svakome, ko se god zainteresuje za jevrejsku kulturnu istoriju. U prvom delu oživljen je R. Akiba Eger, zatim dolaze R. Moše Sofer (Hasam Sofer), R. Abraham Samuel Binjamin (Kešav Sofer), Simon Sofer (rabin u Krakavi), R. Simhe Bunem (Šebet Sofer). U ovom debelom tomu možemo čitati izborne zapisnike, pozivnice, pisma, halahijske rasprave, potvrde, preporuke, aprobacije, Musarbesede, te tako upoznati i sa ljudske strane majstore, koji su svojim gigantskim delanjem davali pravac i obeležje jevrejskom duhovnom životu u potonja dva stoleća. — «Jüdische Künstler» zove se potonje delo Scharfsteina, u kom se raspravlja o Josifu Israelu, Samuelu Hirschbergu i Efraimu Mojsiju Lilienu, njihove se biografije iznose opširno na hebrejskom jeziku i daju se divne reprodukcije njihovih delanja. U biografijama se pojedine slike dakako tačno opisuju. Želeti je, da Scharfstein produži ovaj rad.

Leipzig 1928. ה. מנדלבוים: ספר אורה ושמחה לראשית הקריאה. M. W. Kaufmann. 43 str.

ה. מנדלבוים: יא. מאור ספר אורה זו תורה, חלק שני מספר אורה. Leipzig 1929. M. W. Kaufmann. 62 str.

י. פיכמן: לשון וספר אלהיית. Warszawa 1928. Central. 112 str.

י. פיכמן: לשון וספר בריסטומתיה ספרותיות. Warszawa 1928. Central. 384 str.

מ. א. קורנננד: לשון עמי, שמה חדשה ללמוד השפה העברית. Warszawa 1929. F. Rosen. 144 str.

א. ז. פרידמן: עברי אנכי, ספר ללמוד לשון החדש. ספר ראשון לאלהיית. Warszawa 1928. Lewin-Alter. 80 str.

צבי שרפשטיין: קריאה מובנת. 85 str.

מראשית, מקרא לילדים. 96 str.

שער הלשון עברית למתחילים. 95 str.

I. 82, II. 108, III. 143 str. בלשון עמי ספר מקרא הכנה ללמוד תורה.

I. 213, II. 310 str. בן ישראל.

מקרא ענג. 85 str. לילדים.

I. 124, II. 127 str. מעשיות להינוקות.

New-York, Zevi Scharfstein. מדרך למורים.

Između učbenika hebrejskog jezika pomenućemo u prvom redu bukvar od Mandelbauma u dva toma, koji je sastavljen sa punim osećanjem smisla za jevrejsku nastavu. Mnogobrojne Rothschildom crtane slike već na prvi pogled osvajaju oko i srce detinje i još izgovaranjem prve hebrejske reči spajaju žive predstave, koje potiču iz veselog sveta dečjeg života i svetih utisaka razbudene religiozne svesti. Ova knjiga nosi na sebi naj-

bolje pedagoške odlike, koje važe na polju dečjih bukvara. Ogled sa ovim novim delom valjalo bi posvud preduzeti. — O četiri toma poznatog učbenika od Fichmanna bilo je govora prošle godine na strani 214. Sad nam predleži bukvar za početnike i četvrti tom velikog dela. Bukvar pokušava da izvede početnu nastavu u hebrejskom jeziku iz ukučenosti i nedetinstva i da joj dade sredstvo za razviće i javljanje dečjih snaga. Velika razgovetna slova oko zapaža olako. Zajedno sa štampanim slovima deca igrajući se nauče pisati. Kratke priče sa sadržinom iz religioznog života upoznaju decu sa naukom o veri. Obilate slike jesu dalja lepa odlika ovog bukvara. Četvrti tom «Lašon Vesefer»a ima sve odlike, koje smo pobrojali u prošlogodišnjoj oceni, a koje su mahom podesne, počem ova knjiga ne donosi punktiran tekst, da usavrše učenika u hebrejskom jeziku. — Učbenik od Korngolda takođe pruža novu i dobru metodu za izučavanje hebrejskog jezika i literature u školi, domu i večernjim kursovima. Nastavno gradivo oživljavaju i ilustruju 120 crteža. Sa zadovoljstvom konstatujemo, da ovo izdanje odgovara za školsku upotrebu. — Bukvar od Friedmanna dovodi dete na lak način do hebrejskog čitanja; učenju jezika ovde se ne pridaje važnost, ali osnovi gramatike deca će lakoćom naučiti. — Scharfsteinom napisani i po natpisu im navedeni učbenici pokazuju pravu pedagošku veličimu svoga pisca. Polazeći od psihološkog shvatanja, da za decu u Americi nisu korisno upotrebijive u Poljskoj napisane knjige za hebrejsku nastavu, jer ova deca ne mogu upotrebiti toliko vremena za jevrejsku nastavu, koliko je u Poljskoj uobičajeno, a seni toga sredina, u kojoj je americko dete, u mnogome ga odvraća od ove studije. Zato on daje detetu u ruke čitav niz knjiga, pomoću kojih se zaista modernom, pa potom lako shvatljivom, metodom jezika, tako reći, igrajući se nauči. Polazeći od osnovnih pojmova, ponavljajući često pojedine pojmove, koji se poput lepih očiglednih slika brzo utuве, ove knjige sa brižljivo sastavljenim tekstom vode dete napred, te brzo i lako uzima knjige jednu za drugom i posle kratkog vremena postiže učitelj najbolje uspehe. Knjige «Ben Izrael» namenjene su naprednijima, one su uspeli uvod u hebrejsku literaturu, tako da posle njih mogu doći i najteži hebrejski tekstovi.

Dienemann, M.: Predigten zu den hohen Feiertagen gehalten in der Synagoge zu Offenbach a. M. 1928. Selbstverlag. 39 str.

צְהַק יְהוּדָה סִפִּיר: סֵפֶר נִיא חַיִּוּן, קוֹבֵץ הַסִּפְרִים עַל הַרֵב יִשְׂרָאֵל צִמְרוּן פֶּתַח־חֲקוּיָה תרפ"ט. 27 str.

Löw, Immanuel: Hetven beszéd (1914—1928). A szegedi zsidó hitközség kiadása. 1928. 336 str.

Kohlrausch: Vademecum homileticum. Predigt-Dispositionen. 4. Auflage völlig neu bearbeitet von C. Hänel. Leipzig 1928. A. Deichert. 228 str. M. 6·80, vez. M. 8·50.

Keppler, P. W. von: Wasser aus dem Felsen. Neue Folge der Homilien und Predigten. 2 Bände. I. 388 str., II. 330 str. Freiburg i. Br. 1928. Herder.

Burger, T.: Jugendkanzel. Eine Sammlung Kinderpredigten. Regensburg 1928. Friedrich Pustet. 230 str. M. 4·—.

Obendorfer, A.: Gottessaat und Seelenernte. Eine Sammlung von 52 Gelegenheitspredigten und Vorträgen. Regensburg 1928. vorm. G. J. Manz. 364 str. M. 7·—, vez. M. 9·—.

Obendorfer, A.: Wohin gehst Du? Sieben Fastenpredigten. Regensburg 1929. Friedrich Pustet. 60 str. M. 2·—.

Izveštaj o propovedničkoj literaturi počinjemo besedama Dienemanna, koje je držao 1928. godine. Prve tri propovedi sastavljene su za novu godinu, a ostale tri za praznik izmirenja. Jasna izgrada, religiozna opomena, lep jezik jesu oznake ovih beseda. — Safir je izdao nadgrobne besede, koje je držao o smrti rabina u Petah Tikvi, R. Jakoba Bermanna, rabina u Petah Tikvi, R. Salomona Aronsohna, rabina u Jaffi, i izdavača, koji je ujedno naslednik umrloga. — Bogoštovna općina u Segedinu predala je javnosti 70 beseda svoga rabina, Immanuela Löwa, koje je držao od 1914. do 1928. godine. Obilje i originalnost misli, homiletička prerada uzetog biblijskog i agadijskog gradiva, odlučnost i karakternost u zastupanju jednom zauzetog religioznog pravca, srcem punim ljubavi nošeno oduševljenje za Boga i svet, za ljude i njihove ideale, slikovni jezik i fini stil jesu markantne oblike, koje krase besede Löwa. — Kohlrauschov Vademecum homileticum Hänel je sasvim iznova preradio. Ovde je prikupljeno preko 2000 dispozicija za propovedi, od kojih 587 raspravljaju starozavetne teme. Ove dispozicije moći će da dopune i prodube vlastito razmišljanje propovedničkom literaturom, te tako posluže ne samo studiji, nego i daljem obrazovanju. — Najzrelije duhovne plodove iz potonjih godina života znamenitog vladike iz Rottenburga izdalo je izdavalaštvo Herder u dva debela toma. Gradiva za bogoslužbene besede i privestva ovde je u izobilju nagomilano. Riznica dubokih misli, uzvišenost jezika jesu ovi uzori besedničke darovitosti. — Dečje besede Burgera izradene su sa najvećom brižljivošću i odaju posvud iskusnog dečjeg duhovnika. One su plod dugogodišnje prakse. Obilno gradivo primera, prijatna kratkoća i pravi ton odlikuju sve ove besede. — Obendorfer je poznat kao izvrstan propovednik, otuda se njegove besede mnogo čitaju. Kao u svojim mnogobrojnim zbirkama propovedi, i u ovim dvema sveskama umeo je Obendorfer dati svojim mislima homiletičku odeću, te da se dopadnu slušaocima. Jezik mu je slikovit i tako pokretan, da mu slušaoci mogu i mo-

raju lako slediti. Njegova je rečitost silna i žestoka, teži ka istaknutom cilju i vezuje. Sve su propovedi određene za hrišćansku crkvenu godinu.

Aschkenasy, Fr. T.: Auf Gotteswegen. Leipzig 1928. M. W. Kaufmann. 440 str. M. 7—, vez. M. 9—.

Die Religionen der Erde in Einzeldarstellungen von H. Balcz, K. Beth, V. Christian, B. Geiger, R. Hoffmann, Th. Innitzer, Fr. Kraelitz, R. Much, L. Radermacher, O. Redlich, R. Reininger, A. Rosthorn und Fr. Wilke. Wien 1929. Franz Deuticke. 263 str. M. 7—, vez. M. 9—.

Berggrav, Ei.: Der Durchbruch der Religion im menschlichen Seelenleben. Göttingen 1929. Vandenhoeck & Ruprecht. 188 str. M. 8—, vez. M. 9 80.

Tóth, T.: Religion des jungen Menschen. Freiburg i. Br. 1929. Herder. 178 str. M. 3 40, vez. M. 4 20.

Keppler, P. W. von: Mehr Freude. Freiburg i. Br. 1929. Herder. XXVI i 200 str. M. 2 80, vez. M. 4—.

Gröber, K. und Hinderberger, A.: Religiöse Funkansprachen. Freiburg i. Br. 1929. Herder. 256 str. M. 3 80, vez. M. 4 60.

Steffes, J. P.: Religion und Politik. Eine religions- und kulturwissenschaftliche Studie. Freiburg i. Br. 1929. Herder. XVIII i 234 str. M. 7 40.

Rauch, Fr.: Die Uroffenbarung und andere religiöse Fragen im Lichte der Prähistorik und der neueren Völkerkunde. Graz. Ull. Moser. 228 str. öSch. 6—.

Götzmann, W.: Die Unsterblichkeitsbeweise in der Väterzeit und Scholastik bis zum Ende des 13. Jahrhunderts. Karlsruhe 1927. Friedrich Gutsch. 255 str. Vez. M. 7 50.

Krieg, C.: Enzyklopädie der theologischen Wissenschaften nebst Methodenlehre. Freiburg i. Br. Herder. XIV i 331 str. Vez. M. 6 50.

U religijsku nauku ubrajamo ove izveštajne godine po veći broj dela. Knjiga Aschkenasya je pokušaj alegorijsko-egzegetičke i filozofski zasnovane jevrejske kosmogonije i istorije. Ona se pobliže bavi i osnivaocem Hrišćanstva. Ovde je pisac pre svega rukovoden željom, da oslobodi farisejstvo od svake sukrivice zbog smrtne presude i da svu odgovornost svali na sadukejstvo. Prvi su za ovakav postupak imali tim manje povoda, što besede osnivaoca Hrišćanstva ne sadrže ništa protiv zakona, naprotiv su ga glorifikovale. No zato se tim strastnije obara pisac na takozvani Pavlinizam. Čitava se knjiga deli na tri dela: na biblijski, naučnofilozofski i istoriskofilozofski deo. Biblijski deo potpuno odbijamo, jer, polazeći od pogrešnih pretpostavaka, on dolazi do netačnih, jevrejskom duhu i tradiciji suprotnih konkluzija. Njegovo izlaganje o mehanističnom i racionalističnom pogledu na svet

jedva da se može ovde istom napomenuti, to treba samo pročitati. — Hans Leitmeier, sekretar narodnih univerzitetskih kursova na bečkom univerzitetu, prikupio je u knjizi «Die Religionen der Erde» ona predavanja, koja su držana u okviru kursa, u zimu 1927/28. godine. Wilke nam daje ovde pregled o staroj «izraelitsko-jevrejskoj» religiji, kakva nam se ukazuje posle radova protestantskih kritičara Biblije. Da pak Jevrejstvo, i bez odnošaja ka Hrišćanstvu, kao njegova podloga dolazi u pitanje kod ovih pisaca, te ne može kao religija zauzeti mesto pored drugih, to su, kako se čini, previdela upravna lica ovih kursova. Međutim knjiga pruža toliko dobrog, da zaslužuje veliki krug čitalaca. — Berggrav pokazuje u svojoj knjizi o religiji mesto, koje ova zauzima u čovečjem srcu. Religija nije izum sveštenika, nego osnovni nagon života ljudske duše. Ovaj osnovni nagon je deo bića našeg Ja, to je koren religije. Tako se daje dokazati, da religija prirodno pripada čovečjoj duši, a nije spolja kao strano telo unešena u nju. U ovoj se knjizi oseća fina osećajna sposobnost piščeva, kao i njegeva bezobzirna realitika, koja je upravljena na iznalaženje prave istine. Otuda može očekivati najveće interesovanje ukupnog obrazovanog laičkog sveta. — Još prošle godine na 226. strani mi smo dokazali, da roditelji i učitelji mogu mnogo naučiti od Totha. U ovom delu on upravo veštački razbudi idealna osećanja u duši mladeži i odvodi ih religijskim izvorima. On ne iznuđava religijska predubedenja, ali uverava o potrebi religijskog života. On pokazuje sigurno uporište, koje daje čvrsto religijsko stajalište u reci neverovanja. On vaspitava za bolje, ozbiljno, muško, religijsko uverenje. — Kepplerova knjiga puna je dobre nade, jer je napisana sa srcem pomoću posmatranja, crpljenih iz životne nauke, o sredstvima, da se radost opet povрати u ljudsko društvo. — Religijski razgovori, kakvi su vođeni 1928. u Stuttgart—Freiburgu, izišli su ovde prvi put kao knjiga. Odgovarajući nepreglednim slušaocima, oni se obraćaju ljudima svih staleža i redova. Besednici — sem izdavalaca još njih 6 — jesu priznati predstavnici religijskog besedništva. — Knjiga Steffesa je prilog za obnavljanje sveta iz religijskog duha. Politička delatnost uzima se uopće iz povećanog značaja socialnog ustrojenja života i dovodi se u vezi čisto naučno, na osnovu kulturnofilozofskih i religijskofilozofskih, kao i uporedno-religijskih izlaganja, sa poslednjim pitanjima o ljudskoj egzistenciji. — Rauch se trudi dati uvod u opću religijsku nauku, otuda mu je cilj, da razbudi u krugovima naučno obrazovanih, pa bili oni ma kog položaja, povećani interes za novije religijsko narodoslovlje, da ih uvede i upozna sa metodama novijeg narodoslovlja i sa primenom rezultata istraživanja ovog novijeg narodoslovlja na razne religijske probleme. — Götzmann ispituje, na koji način je prvo Hrišćanstvo pokušavalo, da dokaže veru u besmrtnost. Pošto je vera u besmrtnost svetska dogma, njeni dokazi potiču iz prehrišćanskog vremena, te se moraju donde pratiti, jer izlažu pregradove za vreme

otaca i školastika. Tako se ovde bogato gradivo umešno filozofsko-istorijski raspravlja. Izlaganje je jasno i odgovara zahtevima nauke, a daje zaista ono, što obećava. — Krieg izlaže unutarnju vezu između profane nauke i teologije. Najpre se predmet teologije po njegovu različitom značaju opisuje i tumači. Zatim se govori o nauci vere, pa onda o pitanjima vere i znanja, o položaju teologije prema naukama. Potom se raspravljaju pojedine struke teologije i to: istorijska, sistematska i praktična teologija. Pouzdanom rukom ocrtava pisac zadaću, koja pripada svakoj od ovih disciplina, njihov pojam, istoriju i metodu.

Gruehn, Werner: Religionspsychologie. Breslau, Ferdinand Hirt. 160 str. Vez. M. 3'50

Religionspsychologie. Veröffentlichungen des Wiener Religionspsychologischen Forschungs-Instituts. Hrsg. von Karl Beth. Wien 1928. Wilhelm Braumüller. Heft II. III. IV. 198, 192 i 120 str. Svaka sveska M. 4'—.

Leuba, J. H.: Die Psychologie der religiösen Mystik. Übersetzung von E. Pfohl-Hamburg. München 1927. J. F. Bergmann. X i 260 str. M. 16'50.

Rust, H.: Das Zungenreden. Eine Studie zur kritischen Religionspsychologie. München, J. F. Bergmann. 74 str. M. 3'60.

Sichler, A.: Die Theosophie in psychologischer Beurteilung. München, J. F. Bergmann. 45 str. M. 2'—.

Engert, J.: Psychologie und Pädagogik der religiösen Begriffe. Berlin, Ferd. Dümmler. 134 str. M. 3'50.

Wahle, R.: Entstehung der Charaktere. München 1928. Drei Masken-Verlag. 388 str.

Clauss, L. F.: Von Seele und Antlitz der Rassen und Völker. Mit 231 Abbildungen auf 86 Tafeln und 99 S. München 1929. J. F. Lehmann. M. 10'—, vez. M. 13'—.

Fahsel, Helmut: Ehe, Liebe und Sexualproblem. Freiburg i. Br. 1928. Herder. 152 str. M. 4'—, vez. M. 5'40.

U oblasti religijske filozofije govorićemo ove godine poglavito o delima religijske psihologije. Gruehn daje potanje izlaganje, istorijskim i sistematskim načinom, svih problema, metoda i rezultata moderne religijske psihologije. Zavidljivošću i trudom, empiričkom tačnošću i jasnim naučnim pogledom pisac je stvorio bez praznine trebnik religijske psihologije, koji nije lako nadmašiti. — Publikacije bečkog religijskopsihološkog instituta, koje je izdao Beth, sadrže među ostalim i ove članke: «Zur Psychologie des Glaubens» od Mariane Beth, «die Religion der Industriearbeiter» od Waltera Frühaufa, i «Arbeiter und Religion in England» od Karla Küssnera. Dobar uvod u religijsku psihologiju napisao je Robert Thonlass pod natpisom: «The Methods and Problems of the Psychologie of Religion». Već po ovim kratkim navodima vidi se, da ovi sastavi daju obilje gradiva i podstreka

ne samo religijskom psihologu, nego svakome, ko se god interesuje religijskim životom. — Leuba je izdao specialno istraživanje o mističkim fenomenima, koji se izuzimaju bogastvom tretiranih pojava i metodikom. Delo počinje ispitivanjem doživljaja, koje ne-civilizovan čovek smatra Božjim otkrivenjem. Radi ovog rezultata upotrebljava se saznanje psihofizičkog dejstva izvesnih opojnih otrova, koji služe za izazivanje ekstaza. Leuba iznosi pri tom mnjenje da su ovde izazvata ekstatična stanja mnogo slična onima, koja se dobivaju u opsegu više duhovno shvaćenih religija i bez upotrebe ovakvih opojnih otrova. Mistici dolaze do svojih religijskih doživljaja poglavito poput promenjenog ponosa, poput utiska, da je duša oslobođena od tela. — Psihologijom govora jezikom tumači Rust. Ovde se radi o govoru pri isključenju volje, bez intencije i automatskom, pri sniženoj ili suženoj svesti. Pisac je stvorio na bogatom gradivu zasnovanu, temeljitu monografiju govora jezikom, koja će privući kako interes psihologa, tako i religijskog istraživača. — Posle odlično orientisanog pregleda o suštini teozofiji, Sichler daje zbijeno izlaganje teozofsko-antropozofske nauke, koja je pogled na svet u najširem smislu, jer obuhvata religiju, filozofiju, mistiku i umetnost. Značajni su istorijski podaci o modernom teozofskom pokretu od Blavatsky-a, koji je Besant produžio, a od koga se Rudolf Steiner i njegovo društvo odvojilo. — Engert je obradio osnovne svoga istraživanja s pomoću analitičko funkcionalne psihologije, ne bi li došao do predloga školske prakse. Otuda zaslužuje ovaj spis, koji i egzaktnim putem polazi na ispitivanje pitanja religijskog vaspitanja, da bude rasprostrt u krugu religijskih pedagoga i praktičkih školskih ljudi. — O Wahle-ovu delu lake dikcije, čije se obilje misli ne može ni nagovestiti kratkom formulom, uskoro će se reći, da ono, rušeći lažne predstave, kao i one o nesvesnom i o nemoguće komplikovanim duhovnim aktima, zasnive plodnu nauku o karakteru, potkrepljujući je tačnim shvatanjem tajnih funkcija. Izlažući jasno dublje uzroke karakternih razlika i drugih važnih duhovnih, normalnih i nenormalnih, procesa, ona stvara nove puteve za psihologiju, fiziologiju i psihiatriju. Ovo je delo u prvom redu napisano za učitelje, istraživače karaktera, filozofe i lekare; ono će ih kao ni jedno drugo podstaći na posmatranje kako tuđeg, tako i svoga karaktera. — Clauss postavlja novu metodu za istraživanje rasa pomoću koje se među induviduama neke grupe mogu videti «tipovi» i, iz lica i držanja tela, pročitati duševni znaci grupe karakteristike. Clauss nam se ukazuje kao genialan posmatrač. Njegova se nauka osniva na intuiciji. Clauss nas ne ubeđuje dokazima, nego veštačkim posmatranjima. Sa obzirom na veliki značaj, koji rasno pitanje zaista ima danas, ova knjiga može doprijeti većem udubljanju. Što se nas Jevreja tiče, napominjemo, da Clauss ne priznaje jedinstven jevrejski narodni tip, nego, kao i kod drugih naroda, čitav niz plemenskih tipova. Sa velikim interesom očekujemo obećano ispitivanje tipsko-jevrejskog. — Fah-

sel nam daje u jasnom, logičnom izlaganju načelno pretresanje modernog bračnog i seksualnog problema. Čulnost i prijateljstvo radost i nagon, moda odela i osećanje stida, glavni oblici Erosa, stupnji slobodne ljubavi, potpuni brak i razvod braka, najzad mistični brak i celibat svode se ovde na krajnji princip osvetljuju u njihovoj psihološkoj vezi. Stroga stvarnost i otvorenost jesu naročite odlike ovog spisa.

Dobschütz, E. von: Der Apostel Paulus. I. Seine weltgeschichtliche Bedeutung. Mit 21 Abbildungen. 64 str. II Seine Stellung in der Kunst. Mit 35 Abbildungen. 88 str. Halle 1928. Buchhandlung des Waisenhauses. I. M. 5.—, II. M. 8.—.

Barbusse, Henri: Jesus. Leipzig 1928. C. Weller & Co. 248 str. M. 4.—, vez. M. 6 50.

Barbusse, Henri: Die Judasse Jesu. Leipzig 1928. C. Weller & Co. 328 str. M. 5.—, vez. M. 7 50.

Ludwig, Emil: Der Menschensohn. Geschichte eines Propheten. Mit 15 Zeichnungen von Rembrandt. Berlin 1928. Ernst Rowohlt. 275 str. M. 6 50, vez. M. 9 50.

Newman, J. H.: Briefe und Tagebücher bis zum Übertritt zur Kirche 1801—1845. Übertragen von E. Stein. Hrsg. von E. Przywara. München 1928. Kösel & Pustet. 460 str. Vez. M. 13.—.

Gratry, A.: Weisheit des Glaubens. Katechismus für Gebildete. Übersetzt von E. J. Scheller. München 1928. Kösel & Pustet. LXI i 298 str. M. 6 50, vez. M. 9 50.

Murawski, Fr.: Die aszetische Theologie. Ein systematischer Grundriß. München 1928. Kösel & Pustet. 504 str. M. 7.—, vez. M. 9 50.

Prelazeći na uporednu religijsku nauku navešćemo čitav niz novijih dela o hrišćanskoj teologiji. Dobschützov spis postavio je od predavanja, koja su držana na halskom univerzitetu. Novo je u njima, da se ovde pokušava, dovesti život i rad apostola do dubljeg razumevanja i da su pri tom uzeti i izražaji koje je našao u umetnosti. Ovo mu je na lep način uspelo, jer u pozadini izlaganja stoji čitavo novo, naučno istraživanje o Pavlu, u koje nas lako uvode napomene na kraju spisa. — Barbusse nam u prvoj knjizi daje slobodnu obradu života Isusova i njegove nauke, koji sam priča svoju borbu, stradanje i sazrevanje. U drugoj knjizi pokazuje podlogu, koja mu je služila za prvu knjigu, i klijanje osećanja dužnosti, koje ga je gonilo na rad, na shvaćanje onoga, koji je bio «najbožanskiji čovek». Barbusse pokazuje temelje religije uopće i religijske odnose tadanjeg vremena; zatim razvija sliku učitelja, kakva se dobija tačnim ispitivanjem svih istorijskih izvora, pa onda izlaže, kako je od nauke čoveka iz naroda postala religija država. — Ludwig pokušava da objasni razvoj pobožnog mladića u proroka, istoriju njegova ponosa i nes-

vest prema otporu tupog sveta. Pisac pri tom ukazuje u ovoj ljudskoj tragediji na veliki primer za idealiste svih vremena, koji se i danas bore i padaju kao mučenici. — Pisma i dnevnici kardinala Newman pokazuju pravu metodu, da se dospje do unutrašnjosti stvari. Njegova pojava u duhovnoj istoriji anglikanske crkve i njegov položaj slavjenog pisca pobudili su veliki krug njegovih učenika i pošovaoca, da pomognu izdavanje ovog toma njegove biografije, ispričane njim samim u pismima i dnevnicima, ne bi li mu se glas još većma proslavio. — Grady-ova «Weisheit des Glaubens» jeste dobro promišljeno izlaganje osnovnih hrišćanskih članova vere, kao što su sastavljeni u apostolskom simbolu vere. Po načinu katehizma knjiga je napisana na pitanja i odgovore. To nije teološka rasprava, nego zabava između sveštenika i inteligenta u cilju, da pridobije veri jednu neznalačku i zbunjenu dušu. — Murawski daje ovde praktično uputstvo za postignuće hrišćanskog savršenstva. Ujedno iznosi osnovne linije ascetske teologije, upoznavajući nas sa ciljem i suštinom duhovničkog života.

Hessen, J.: Das Kausalprinzip. Augsburg 1928. Dr. Benno Filser. 291 str. M. 16'50, vez. M. 18'—.

Leese, Kurt: Von Jakob Böhme zu Schelling. Zur Metaphysik des Gottesproblems. Erfurt 1927. Kurt Stenger, 72 str. M. 3'—.

Lehmen, Alfons: Lehrbuch der Philosophie auf aristotelisch-scholastischer Grundlage. Freiburg i. Br. Herder. I. Logik, Kritik, Ontologie, 457 str. M. 6'—, II. 1. Kosmologie, 232 str. M. 2'20, II. 2. Psychologie, 483 str. M. 4'50, III. Theodizee, 256 str. M. 3'60.

Kant, I.: Kritik der reinen Vernunft. Neu hrsg. von Raymond Schmidt. Leipzig, Philipp Reclam. 999 str. Vez. M. 5'60.

Reinhold, C. L.: Briefe über die Kantische Philosophie. Leipzig, Philipp Reclam. 656 str.

Valentiner, Th.: Kant und seine Lehre. Eine Einführung in die kritische Philosophie. Leipzig, Philipp-Reclam. 110 str. Vez. M. 1'20.

Ziegeler, E.: Kants Sittenlehre in gemeinverständlicher Darstellung. Leipzig, Philipp Reclam. 67 str.

Fischer, Kuno: Diotima. Die Idee des Schönen. Philosophische Briefe. Leipzig, Philipp Reclam. 356 str. Vez. M. 2'40.

Schoppenhauer: Lebenswerte und Lebensfragen. Systematische Auswahl aus seiner Philosophie von K. Pfeiffer. Leipzig, Philipp Reclam. 304 str. Vez. M. 2'40.

Humboldt, W. von: Kleine Schriften. Eine Auswahl aus den geistesgeschichtlichen Aufsätzen ausgewählt von O. Heuschele. Leipzig, Philipp Reclam. 206 str. Vez. M. 2'—.

Fröbel, Fr. W. Aug.: Die Menschenerziehung, die Erziehungs-, Unterrichts- und Lehrkunst. Hrsg. von H. Zimmermann. Leipzig, Philipp Reclam. 477 str. Vez. M. 3/20.

U ovom odeljku navešćemo dela o filozofiji. Prvenstvo pripada Hessenovu radu, jer njime se kauzalni problem, pitanje o zakonu kauzaliteta, njegovu smislu i značaju nužno i temeljno raspravlja. Delo je podeljeno na istorijski, kritički i sistematski deo. U prvom je jasno i oštro razrađeno tipsko shvatanje kauzalnog principa u istoriji filozofije. Drugi deo podvrgava dosadanje pokušaje, da se dokaže opća važnost kauzalnog principa sa neobičnim oštroumljem izvedenoj kritičkoj analizi, pa se po redu deduktivni, induktivni i fenomenološki dokazni pokušaji uzimaju pod kritičku lupu. U potonjem delu privodi, u pozitivno izgrađenom radu misli, pitanje o smislu i značaju kauzalnog principa konačnom rešenju. Opširnim objašnjenjima on stvara sebi stvarnu podlogu za rešavanje problema, te da zatim dobiveno rešenje stavi u odnos prema dvojici glavnih problema pogleda na svet: problemu bogosaznanja i problemu slobodne volje. Naročito je opširno raspravljeno pitanje, može li se pomoću kauzalnog principa dati stringentan dokaz o tome, da ima Boga. Ovo delo, napisano neobično jasnim i razumljivim jezikom, ne sme ostati nezapaženo ne samo od filozofa-stručnjaka, nego ni od laika, koji imaju smisla za religijskofilozofske i etičke probleme. — Leeseova temeljna i objektivna studija vodi nas od mistike naših mudraca do Böhmeove i Schellingove. Činjenica njegove knjige je rasvetljenje malo poznatog prosečnog čoveka među pomenutima: F. C. Oettingera. Najjasnije je izrađena razlika između filozofije Oettingera pre njegova upoznavanja sa Böhmeom i posle toga, isto tako i razlika između filozofije Schellinga pre i posle poznanstva sa Oettingerom i Böhmeom. Izlažući Oettingera Leese veoma podleže kabalističkom uticaju. — Svojim radom od četiri toma Lehmen si je podigao znatan spomenik časti. Nije nam moguće, da ovde damo ni približno predstavu o obilju razrađenog gradiva. Ovde je reč o jednom neobično valjanom radu učenosti, čije je proučavanje znatno olakšano napred izloženim spiskom teorema. Osećamo se prinuđenima, da izrazimo piscu našu najtopliju zahvalnost na njegovu impozantnom radu. Može se reći, da ovaj učbenik filozofije spada među najbolja dela ove vrste. Očigledno izlaganje, strogo logično određivanje i deljenje pojmova, ubedljivo dokazivanje, genetičko razvijanje naučnog gradiva čine ovo delo podesnim i za samouke u širim krugovima. — Schmidt je sasvim iznova preradio čuveno Kehrbachovo izdanje kritičkog dela velikog kenigsberškog filozofa: «Kritik der reinen Vernunft». Izdavač se zaista trudio, da ova nova obrada bude još podesnija i pouzdanija. Zadržan je tekst prvog izdanja (od 1781. godine). Predlozi za izmenu teksta i za popravke stavljene su u vidu beležaka na lako raspolaganje čitaoca. Na kraju toma navedena je

tablica svih važnih izdanja i njihova paginiranja, koja omogućava brzo sporazumevanje sa paralelnim izdanjima. Valentiner je izradio vrlo koristan stvarni registar, koji tumači sve filozofske pojmove. — Reinholdove «Briefe über die Kantische Philosophie» Schmidt je ponovo izdao. Reinhold, koji je umro 1823. godine, bio je oduševljen pristalica Kanta i njemu pripada nesravnjena zasluga, da je u vreme skoro općeg nerazumevanja za dublinu i značaj Kantova revolucionisanja mišljenja učinio Kantovu nauku pristupačnom i za veliku publiku. Ovim pismima nije cilj, da pruže lakorazumljive izvode iz Kantovih spisa, nego ozbiljna i samostalna borba za Kantov svet misli. — Valentiner daje odmereno i kratko izlaganje o životu i radu Kanta. Svojim uvodom Valentiner zadovoljava potrebu za upoznavanje Kanta. Ovaj mali spis je ključ za samo delo Kanta. Ko je god napustio želju da razume Kanta, neka pokuša za ovim vodom, koji će mu ukazati put. — Ziegelerova knjiga obraća se čitaocima koji, ne budući filozofski pripremljeni, imaju živu želju, da u shvatljivom obliku upoznaju osnovnu misao Kanta za idealistički pogled na svet. — Lako razumljivim načinom Kuno Fischer raspravlja sve glavne probleme klasične estetike. U predgovoru kaže: «Ja sam u ovim listovima pokušao, da postavim lepo pod opće gledište i da ga kao genija sveta spojim sa ostalim njegovim silama». Godine 1849. izašlo je ovo mladenačko delo ovog znamenitog filozofskog historičara. Ponovo izdavanje ovog izvrsnog spisa u obliku jeftinog izdanja Reclamove univerzalne biblioteke pozdravlja se s radošću. — Pfeiffer najpre daje mali, općerazumljivi uvod u svet misli velikog filozofa i u gigantsku izgradnju filozofskog sistema Schopenhauera. Zatim slede iz Schopenhauerovih dela osnovne misli o naukama, umetnostima i etici. Nesravnjena jasnoća, dubljina i lepota Schopenhauerova stila otkriće se svakom čitaocu i osvojiće ga od prvog trenutka, jer će biti ne samo poučen, nego ujedno i duhovno zabavljen. — U Humboldt u poštujemo čoveka od zaista humanističke životne kulture i pogleda na svet, sa univerzalnim znanjem on spaja čistu duševnost, obrazovanje srca retke lepote. Njegovi napisi odlikuju se isto tako svojom jezikovnom lepotom, kao i svojom duhovnom sadržinom. Ovaj tom sadrži sve one manje radove, koji najlepše posreduju poznavanje ovoga duha. U pogovoru daje izdavač pesničkim jezikom sliku ukupne ličnosti Humboldtove i pokazuje nam, u kom je pogledu on baš za naše vreme od značaja. — Fröbe! je dobro poznat kao tvorac dečjih bašta i pronalazač sredstvava za zabavljanje male dece. Pa ipak on još ni danas nije priznat za znatnijeg pedagoškog mislioca, među koje on bezuslovno spada. God. 1926. bilo je sto godina, kako je predležača knjiga prvi put izišla. Ona opširno izlaže, Fröbelove pedagoške i filozofske nazore. Uticanje sjajne epohe nemačkog duhovnog života zrcali se ovde ponovo.

Kees, H.: Ägyptische Kunst. Breslau, Ferdinand Hirt. 116 str. Vez. M. 3.50.

Unger, E.: Sumerische und Akkadische Kunst. Breslau, Ferd. Hirt. 108 str. Vež. M. 3'50.

Ahlenstiel-Engel, E.: Arabische Kunst. Breslau, Ferd. Hirt. 112 str. Vež. M. 3'50.

Unger, E.: Assyrische und Babylonische Kunst. Breslau, Ferd. Hirt. 140 str. Vež. M. 3'50.

Weiss, E.: Das Unverlierbare. Berlin 1928. Ernst Rowohlt. 379 str. M. 6.—, vež. M. 9'50.

Crookshank, F. G.: Der Mongole in unserer Mitte. Ein Studium des Menschen und seiner drei Gesichter. Übersetzt von E. Kurz. München 1928. Drei Masken. 156 str. M. 2'80, vež. M. 3'50.

Haldane, J. B. S.: Daedalus oder Wissenschaft und Zukunft. München, Drei Masken. 78 str. M. 3.—, vež. M. 3'80.

Russel, B.: Ikarus oder Die Zukunft der Wissenschaft. München, Drei Masken. 56 str. M. 2'20, vež. M. 3.—.

Schiller, F. C. S.: Tantalus oder Die Zukunft des Menschen. München, Drei Masken. 62 str. M. 2'20, vež. M. 3.—.

Wahle, R.: Josua. Ein frohes Evangelium aus künftigen Tagen. München 1928. Drei Masken. 100 str. M. 1.80, vež. M. 2'50.

Pollog, C. H.: Das Wetter. Mit 29 Textbildern und vier farbigen Tafeln. Freiburg i. Br. 1929. Herder. 190 str. M. 4'20, vež. M. 4'80.

Hauer, J.: Die Kleintierwelt unserer Seen, Teiche und Bäche. Mit 82 Textbildern und einer Tafel. Freiburg i. Br. 1929. Herder. 164 str. M. 4'20, vež. M. 4'80.

Klamroth, H.: Ägypten, das uralte Kultur- und moderne Reiseland. Mit 24 Tafelbildern und einer Übersichtskarte. Freiburg i. Br. 1929. Herder. 120 str. M. 3.40, vež. M. 4'50.

Nabrajući neka dela općeg obrazovanja mi počinjemo sa četiri knjige o umetnosti Staroga Veka. Kees je svojom sveskom «Aegyptische Kunst» popunio osetnu prazninu. Knjiga obuhvata u glavnim crtama ukupnu egipatsku istoriju kulture, ali tako umešno i pregledno uredenu, da se sa ovim znanjem može zaista nešto otpočeti. Pedeset divno reprodukovanih tablica slika dopunjavaju razumevanje. Često ćemo se i mi služiti njom. — Ungerova knjižica uvodi nas u umetničko blago praroda, koji su nekad obitavali između Eufrata i Tigrisa, dakle od prilike u današnjoj Mesopotamiji. Naročita vrednost dela leži u ilustrovanim dodacima, koji se sastoje iz jedne karte i 62 slike, te očiglednost bitno potpomažu. U delu nalazimo obilje tumačenja o stvarima, koje su daleko od nas, ali nas vazda interesuju, jer nam pokazuju i približuju biće čovečanstva i njegove kulture. — Ahlenstiel-Engel potpuno su rešili postavljenu zadaću, da na odmerenom prostoru dadu stanju našeg znanja odgovarajući pregled o gradivu arapske umetnosti. Estetsko-kritičko posmatranje

prvi je pokušaj, da se dođe do islamske umetnosti. Knjiga je u svakom pravcu dorasla svojoj zadaći. Izbor slika omogućava dublje prodiranje u istoriju umetnosti Arapa. — Unger opisuje asirsku i babilonsku umetnost u dobro fundiranoj, sa jednom kartom i 103 slike snabdevenoj knjizi, koja raspravlja opće razumljivo, pa ipak ne samo popularno poglavlje orientalske umetnosti i njenog zapleta, koji baš nisu odveć poznati. Svima obrazovanima neka je ova knjiga toplo preporučena, jer ona pruža obilje umetničkog i kulturno-istorijskog znanja. — Weiss pokazuje, koliko velike, uzorne oblike mogu dati: Mozart, Goethe, Stifter, Kleist, Cervantes. Rousseauvo egzemplarno biće, Balzacova babilonska kula sveta volje iznova nani se stvara. Savremenici: Wedekind, Josip Conrad uvažavaju se. Genije jezika, veština pričanja priznaje se. Weiss teži za rešenjem apsurdnoga, za učvršćenjem vere, za kultom neuklonivoga, za svetost reči. U ovoj knjizi pesnik je postao veliki vaspitač koji nas uči postovati ono, što se ne može izgubiti. — Crookshank dovodi u vezu pojavu mongolske idiotije sa rasnim mongolizmom i bori se zatim za plemensko-istorijska rasmatranja, koja ga dovode do zaključka, da čovečanstvo ne čini jedinstvo već potiče iz raznih plemenskih žila. Mongolac je srodan Orangutanu. — Haldaneova slika budućnosti ne pretpostavlja otkrića, koja se tek moraju učiniti, nego razvija mogućnosti iz već učinjenih eksperimenata. Ma kako da je fantastična slika budućnosti, koju predviđa ovaj biolog, ona nije ništa drugo do logična konzekvenca sadašnjosti i današnjeg znanja. Svakako da ovaj napredak znači i potpun preokret našeg današnjeg socijalnog uređenja. — U predležećoj knjizi podvrgava Russel dejstvo naučnog načina mišljenja i rada dubljij kritici. Pred očima biološki i sociološki školovanog istraživača otvara se svet, koji samo sa dva gledišta ocenjuje svekolike napretke čovečanstva, po utakmici i po organizaciji, koja njoj služi. — Mala knjiga učenog Engleza, Schillera sadrži gorke, ali lekovite istine o vrednosti naše civilizacije. Kraj sve visokorazvijene tehnike on vidi modernog Evropejca još uvek pod vladavinom divljih instinkata pračoveka, koji su se oslobodili u svetskom ratu. On drži, da kulturno čovečanstvo na svom putu razvića ide u susret svome uništenju, i to iz razloga, što su realistički puni važnosti, viši društveni slojevi, zbog neprestanog opadanja rađanja, određeni na propast. Ali ipak drži, da se ova sudbina može otkloniti, ako biagovremeno uspemo da iz osnova popravimo naše uređenje i ljudsku narav moralnom naukom. — Wahleovo delo je osobito, koje će svakoga dražiti. Bogato nacrtima i mislima ono u obliku zapetih događaja raspravlja najviše probleme i postavlja velike socialne ideale, koje teže ostvarenju. — Pollogova knjiga daje odgovor na pitanja o vremenu, koja se laik postavlja. Šta je sektor toplog vazduha, šta znači polarni front, kako postaje fen, kako se razlikuju vrste oblaka, čitava oblast meteorologije u opće razumljivom obliku i dobro napisano, na osnovu re-

zultata najnovijeg istraživanja — sve je to ovde izloženo. — Ha-uerova knjiga pokazuje svekolike raznostruke i raznolične male životinje, pra-životinje i kolutaste životinje, rakove, polipe i pija-vice, puževe i školjke i Viline konjice. Dalje se iz knjige saznaju iz životnih pojava veze, odnosi i biološki problemi ovog životin-skog carstva. — Klamroth iznosi Egipat kao zemlju velike prošlosti i osobene sadašnjosti, ujedno pak i kao zemlju oštarih suprotno-sti u prirodi i kulturi. Slike starih vremena izmenjuju se sa izla-ganjem modernog života. Očigledna izlaganja na osnovi višego-dišnjeg bavljenja, poduprta mnogobrojnim slikama, čine zanimlji-vom lektiru o čudesnoj zemlji piramida.

Badt-Strauss, Berta: Moses Mendelssohn. Der Mensch und das Werk. Zeugnisse, Briefe, Gespräche hrsg. und eingeleitet. Berlin 1929. Welt-Verlag. XXIV i 264 str. Vez. M. 7.—.

Heckel, K.: Nietzsche. Sein Leben und seine Lehre. Leipzig, Philipp Reclam. 263 str.

Jess, H.: Heinrich Heine. Leipzig, Philipp Reclam. 158 str.

Houben, H. H.: Gespräche mit Heine. Zum erstenmal gesammelt und hrsg. Frankfurt a. M. Rütten & Loening. 1071 str. Vez. M. 15.—.

Buber, M.: Gustav Landauer, sein Lebensgang in Briefen. Unter Mitwirkung von Ina Britschg-Schimmer hrsg. Frankfurt a. M. 1929. Rütten & Loening. I. 459, II. 440 str. M. 11'50, vez. M. 16.—.

Beradt, M. & L. Bloch-Zavrel: Briefe an Auguste Hauschner. Berlin 1929. Ernst Rowohlt. 255 str. M. 5'50, vez. M. 7'50.

Morus: Wie sie gross und reich wurden. Lebensbilder erfolgreicher Männer. Mit 24 Tafeln. Berlin 1928. Ullstein. 288 str.

Sadržaj ovde pobrojanih dela su biografije i životopisi Godine 1729. septembra 6. rođen je Mojsije Mendelssohn u De-savi. O njegovoj 200 godišnjici izdao je Welt-Verlag u Ber-linu zbirku i izbor njegovih spisa, pisama i razgovora. (Para-lelno izdanje ove knjige predaje Heine-Bund svojim članovima.) Iz lepo napisane biografije od Berte Badt-Strauss, u kojoj ona zanimljivo izlaže život ovog velikog Jevrejina, učinio iz starih spisa od Mendelssohna, Mendelssohnu i o Mendelssohnu upoznati pravu veličinu ovog čoveka. Ovi pak spisi govore o njegovu ophođenju, o njegovom prijateljstvu, o njegovu javnom radu, religioznosti mudrosti, o njegovoj staloženoj čovečnosti, dakle o čitavoj njego-voj ličnosti, t. j. o onom, što je na Mendelssohnu danas najživlje. Besumnje će ova knjiga naći najširu rasprostranjenost. — Heckel ocrtava sliku života poznatog filozofa, Nitzschea, koja se osniva po-glavito na Nitzscheovim pismima i na biografiji, koju je napisala nje-gova sestra. On iscrpno izlaže značaj filozofa, čije se dejstvo na du-hovni život još i danas oseća. Što god je ovaj učio i delao, mi-

slio, pevao i gledao, ovde je u punoj slici ovog tvoračkog lica izneseno radi saznanja, u koliko sa Nietzscheom počinje nova epoha kulturne istorije. — Jess govori u svojoj biografiji Heinea poglavito o Heineu kao čoveku, o neprekidnoj borbi ovog iskrenog života, koji je poznao mnogo razočarenja i obeshrabenja, ali koji nije umeo lagati. Međutim ova knjiga nije čista biografija, ona polazi od Heineovih dela i cenjenje ovih dela pravo je remek-delo. Radost je videti na ovoj knjizi, šta sve ljubav može. — Houben je izdao prvi bez praznina skup izjava Heineovih u razgovoru o umetnosti, filozofiji, društvu i politici. U ovoj knjizi dobijaju sve iole pristupačne izjave Heineove čaroban drugi život. One su uzete iz bujice uspomena, pisama, komentara, putopisa. Ovde učimo pisca najpre lično poznati. — O procvatu i sazrevaanju čoveka Landauera svedoče njegova pisma, koja je izdao u dva toma Martin Buber. Landauer je predkazao rat i, kad se ovaj približio, on ga je suzbijao. On je predkazao revoluciju, kritikujući je neumoljivo i jasno. Prema religijskim pitanjima i Cionizmu on je u ovim pismima takođe zauzeo stanovište, otuda dobijamo ovde razgovetnu sliku ovog osobenog borca. — Izdavaoci zaslužuju hvalu zato, što su nam sačuvali pisma Auguste Hauschner, koja je, kao verna Jevrejka, bila u živoj razmeni misli sa velikim brojem vodećih duhova, većinom Jevreja. Ovde nam se daju dokumenti koji su značajni za vreme i njegove predstavnike. — Izlaganja Morusa o uspehom bogatim ljudima dvadesetog veka napisana su veoma privlačno. On ocrtava životne slike Rockefellera, Rothschilda, Alfreda Nobela, Morgana, Krupovih, Edisona, Henri Forda, Alberta Ballina, Leverhulmea i Huga Stinnesa. Svako će sa velikim interesovanjem čitati ove životopise, koje slušamo kao neke priče.

Schönberger, Davin: Berufung. Berlin. Axel Juncker. 80 str.

Eli, Elkana: Satans Brautnacht. Dessau, Presting & Salzmann. 122 str.

Klibansky, E.: Englische Gedichte ausgewählt. Mit Anmerkungen von Lilli Freimann. Breslau 1928. Jüdischer Jugendverein. 15 str.

Oszkár bácsi: Legszebb zsidó meséi. Budapest 1928. Remény. 48 str.

Bar Kochba. A zsidó ifjuság könyve. Budapest 1928. Remény. 96 str.

מידכי אברהם: מחזה מחיי ירושלים בארבע מערכות. Tel-Aviv, Achiewer, בין עיים. מחזה מעולם החלוצים בשתי מערכות. 126 str. 100 Mil.

Kessler, S.: Der Mutter Traum. Chanukkah-Märchen in einem Aufzuge. München 1928. B. Heller. 20 str.

Abraham und die Götzenbilder. Ein hebräisches Spiel für Knaben und Mädchen. Breslau, Jüdischer Jugendverein. 25 str.

	54 str.	מקרא לנערים	פורים:	צבי שרפשטיין
	31 str.	לילדים	"	"
	15 str.	בליל פורים	הבימה הקטנה:	"
	28 str.	משלח מטה	"	"
	8 str.	שמשון הגבור	"	"
	14 str.	סעודת פורים	"	ש. קרמון:
New-York.	15 str.	ההתחרות	"	ל. מליטק
Zevi Scharfstein.				

Pesme, gatke i glume u malom su broju poznate kao nova pojava ove godine. O dva toma pesama od rabina u Aachen-u, Schönbergera, imali smo prilike govoriti u III. godištu Almanaha na str. 176. I u ovoj knjizi utvrđuje nas pisac u postavci, da je on danas najznatniji jevrejski liričar. Pesme su odreda zanimljive, jezik je zvučan, a izrazit smisao za oblikom jeste osobina autorova. Dah bola provlači se kroz ove stihove. — Eli Elkana daje ovde jake probe svoga izvanrednog lirskog talenta. Suvereno vladanje jezikom spojeno je sa slikama za čudo plastične živahnosti. «Hallelujah» je značajno zbog svoje odvažnosti priznavanja, isto tako i «Kette». U potresnoj pesmi «Die Handgranate» pisac se pokazuje kao pravi umetnik. Srećno je oživela tamna lepota doma Božjeg. — Klibansky je sabrao deset engleskih pesama, koje stoje u nekakovom odnosu sa Jevrejstvom, pa ih je izdao sa beleškama, koje tumače. Među engleskim pesnicima su zastupljeni: Walter Scott, Thomas Moore, Byron, Longfellow i Wordsworth. — Na mađarskom jeziku izdate priče od ujaka Oskara i pod natpisom «Bar-Kohba» skupljene pripovetke od raznih pisaca dišu pravim jevrejskim duhom, te su sposobne da izazivaju religijsku svest kod mladeži. Ko god ima prirodni ukus naći će u ovim prostim, skromnim pripovetkama svežinu, dušu i zapetost u obilatoj meri, te neće ni jednu od ovih pripovedaka pročitati, a da u svojoj unutrašnjosti ne zaželi: pričaj nam još više i još dugo. — Dve glume na hebrejskom jeziku od Mordehaia Abi Saula spojene su u jednoj svesci. Obe se komedije odigravaju na zemljištu Palestine i to: «Uzica» u starom gradu Jerusalemu i iznosi život u ovoj četvrti. Drugi se komad odigrava u nekom gradu Palestine i donosi prizore iz života Halucima. Pisac je po svojim spisima dobro poznat, pa i ovi komadi čine čast njegovu imenu. — Kesslerova igra Hanuka podesna je naročito za privatne prikaze. U njoj se mati, koja ne zna ništa o Jevrejstvu, pa ni o Hanuki, poučava o tome od svoga sina, koji istom počinje da pohodi školu. — Učitelji i učenici jevrejske škole u Breslavi napisali su jednu hebrejsku glumu i preveli na nemački, koja raspravlja poznati prizor iz života našeg praoca Abrahama, kako postupa sa idolima svoga oca. — Gore često

pomenuti njujorški pedagog, Scharfstein, priča u dve sveske pripovetku Purim za manju i veću decu, zatim nekoliko pod njihovim nazivom gore navedene hebrejske glume, koje je sam napisao, odnosno izdao, a koje su podesne za prikazivanje u hebrejskim školama.

Ledroit, J.: Joseph, Erzählung aus dem Lande der Pharaonen. Giessen, Emil Roth. 198 str. M. 2·50, vez. M. 3·80.

Eidlitz, W.: Kampf im Zwielficht. Eine Dichtung. Wien 1928. Paul Zsolnay. 55 str.

Salten, F.: Simson. Das Schicksal eines Erwählten. Roman. Wien 1928. Paul Zsolnay. 224 str. M. 3·50, vez. M. 5·—.

Kapp, G.: Melkisedek. Erzählung. Leipzig 1928. Philipp Reclam jun. 100 str. M. 1·50, vez. M. 2·80.

Viereck, G. S. uno **P. Eldridge**: Meine ersten 2000 Jahre. Autobiographie des ewigen Juden. Übersetzt von Gustav Meyrink. Leipzig 1928. Paul List. 633 str. vez. M. 10·—.

Eidlitz, W.: Die Gewaltigen. Novellen aus drei Jahrtausenden. Wien, Paul Zsolnay. 203 str. M. 5·40, vez. M. 7·—.

Strauß, L.: Der Reiter. Frankfurt a. M. 1929. Rütten & Loening. 64 str., vez. M. 2·—.

Opatoschu: Der letzte Waldjude. Roman. Berlin 1928. Der Heine-Bund. 320 str.

Harry, Myriam: Das kleine Mädchen von Jerusalem. Roman eines Kindes. Berlin 1928. Der Heine-Bund. 280 str.

Ehrenburg, Ilija: Das bewegte Leben des Lasik Roitschwantz. Roman. Stuttgart. Im Rhein-Verlag. 394 str. M. 4·50, vez. M. 7·—.

Asch, Nathan: Als die Firma verkrachte. Frankfurt a. M. 1928. Rütten & Loening. 243 str. M. 3·50, vez. M. 5·50.

Brod, Max: Zauberreich der Liebe. Roman. Wien 1928. Paul Zsolnay. 445 str. M. 7·20, vez. M. 11·—.

Lewisohn, L.: Der Fall Herbert Crump. Mit einem Vorwort von Thomas Mann. München 1928. Drei Masken. 475 str. M. 6·50, vez. M. 8·50.

Romani jevrejskog sadržaja ili o Jevrejstvu jesu sledeće knjige, od kojih prve četiri imaju za temu biblijske oblike. Ledroit raspravlja životni tok biblijskog Josipa u slobodnom i proširenom izlaganju. Zanimljiva pripovetka upoznaje nas, na osnovu tačnih studija, sa zemljištem, kulturom i istorijom starog Egipta. Usvojiv je ovaj pokušaj, da se biblijske priče doblize mladeži. — Eidlitz obrađuje pesnički iz Midraša poznatu viziju o legendarnoj borbi između Mihaela i Satane o leš Mojsija. U ovoj strasnoj borbi svetlosti sa mrakom otkriva se večna suprotnost duha i materije. Ova pesma u prozi puna je sjajne lepote reči. — Salten se u romanu «Simson» zadubljuje u duše, koje provode razgovetan i dobro posmatran, ali nešto koprenom obvijan život, počev od

Simsona čoveka nepobedive telesne snage i nesavladljiva čulna nagona, pa sve do vesele, prirodne, a zatim u svojoj slomljenosti odane Delile, od ruspusne i požudne sestre Deliline do Simsonova oca, koji uvek naglašava potrebu podvrgavanja volji Božjoj. — U Kappovoj zapetoj glumi «Melkisedek» grupiše se pojavu Abrahama, obrazlaže se psihološki oterivanje Hagare i figura odraslog Melkisedeka. — Viereck i Eldridge iznose smišljenu figuru «Ewiger Jude». Naročito je srećna okolnost, što je ovaj roman našao svoga interpreta u Gustavu Meyrinku. Sa neuporedivom sugestivnom snagom iznosi se sudbina Kartaphilusa, ne kao Jevreja, nego kao nadčoveka, Fausta. On prolazi stazom svih strasti, dok se kletva postupno ne pretvori u blagoslov, donoseći izgled na novo vreme. Pri svem tom ovo izlaganje nije prosta igra fantazije, nego počiva na naučnoj i istorijskoj osnovi. — Eidlitz dokazuje svoj visoki talent trima pripovetkama, koje su izišle pod nazivom «Die Gewaltigen». Vera u Boga i izbegavanje sveta, kultura i moć čine njihov sadržaj, po kom se može zagledati u tri različite tisuće godina. Car David, Makedonci i Lenin nalaze se u ovim novelama. Pravo je uživanje čitati ovu knjigu. — «Der Reiter» od Straussa priča o Naftali Hakohenu, koga su kao dečaka zarobili Kozaci i odveli iz Ukrainskog grada njegove postojbine. Posle mnogo godina uspeva mladić da pobegne i na kozačkom konju vrati se u postojbinu. Gonjen demonom on za kratko vreme pribavlja ogromno rabinsko znanje i uspinje se na sve stupnje slave. Najzad dolazi i do snage da obuzdava duhove. Ali častoljubivim majdama izazvani svet donosi propast ljudima. Tada saznaje drskost svoje volje i najzad postaje veliki Magid. — Roman od Opatoschu-a «Der letze Waldjude» pokazuje tip jevrejskog čoveka, kakav danas izumire, otuda čuva ovaj oblik jevrejskog života za potomstva, koje o tome jedva da će što bliže saznati. — «Das kleine Mädchen von Jerusalem» od Myriam Harry jeste autobiografski roman jedne u Jerusalemu kao hrišćanke rodene kćeri jednog Mešumeda. Jerusalem i Judea izgledaju ovde kao osamdesetih godina. Pripovetka se bavi detinstvom jedne dobre, starmlade devojčice. Njen otac, ruski Jevrej, ženi se kćerju Hesenskog sveštenika i, idući za varkom, bedno propada. — Ehrenburgov roman je divan poklon vesele Muze. Pomamni život, koji sirotog istočnog Jevrejina goni preko granice Rusije kroz sve novije zemlje, jezike i doživljaje neslućene vrste, postaje u glavi Lasika još mnogo šareniji vrtlog od talmudske učenosti i naivne neslutnje. Nemilosrdna stvarnost pretvara mu se u grotesknu fantastičnost. Ehrenburg je ovde osvajajući veseo, njegov humor pobeđuje oslobadajući nad gorčinama. Samo njegovo iznošenje zakonu vernog Jevrejina ne odgovara stvarnosti. — Nathan Asch počinje svoju pripovetku bankrotstvom jedne firme. Za sve, koji joj pripadaju, od šefa pa do poslednjeg nameštenika, stvorena je nova situacija. Ne samo opisujući ih, nego i dajući da rade, govore i kreću se, pisac nam otkriva najrazlični-

je karaktere do njihovih najintimnijih crta, otuda ova knjiga govori mnogo o čoveku, pre svega o čoveku u borbi sa privrednim životom. Knjiga je nova po obliku, aktuelna po gradivu, moderna po shvatanju, a pri tom od najopćijeg interesa. — Max Brod napisao je čitav niz ljubavnih romana. Otuda nas iznenađuje, što se pesnik vrlo srećno razvio i još će se razvijati do najviše zrelosti. Ovaj roman je neverovatno ljudski, a to ljudsko izneseno je sa velikom veštinom. Drugi deo događaja dešava se u Palestini, u koloniji Bet Alfa i Haifa. — Lewisohnov Herbert Crump je mlad, veoma darovit muzičar. On pada u zamku jedne dvadeset godina starije žene, koja mu se ulaguje razumevanjem za njegovu čovečnost i umetnost, te se ženi njome. Istorija ovog braka čini sadržinu knjige, a to je pakao pun ropstva, poniženja i gadosti, čiji je satanski užas izložen nepodražljivom pesničkom umetnošću i istinoljubljem. Kad je Herbert od ove žene iznudio obećanje za razvod, ona namerava da inscenira protiv njega novinski skandal, kako bi ga moralno uništila. Tada Crump ne mogao je drukčije već je ubije. Za to bude osuđen na dvadeset godina robije. Ovo je delo prvoklasno, pisac je ovde stvorio portret nepropadljive stvarnosti i oštrine.

Keckeis, G. und J. Schmid: Der Fährmann. Ein Buch für werdende Männer. Freiburg i. Br. 1928. Herder. Mit 154 Textbildern. 334 str. M. 7·50, vez. M. 9·—.

Garrold, R. P.: Das wilde Kleeblatt. Eine Schülersgeschichte. Mit sechs Bildern. Freiburg i. Br. 1928. Herder. 326 str. Vez. M. 4·—.

Matthiessen, W.: Die Katzenburg. Eine Märchengeschichte. Mit Bildern von J. Thiel. Freiburg i. Br. 1928. Herder. 266 str., vez. M. 4·40.

Roer, V.: Tik und Taki. Eine Krähengeschichte. Mit Bildern von Au. Braun. Freiburg i. Br. 1928. Herder. 116 str., vez. M. 3·20.

Thiel, J.: Zwei Zwerge und ein grosses Ei. Eine lustige Bildergeschichte. Freiburg i. Br. 1928. Herder. Vez. M. 3·80.

Pagès, H.: Das kleine Mädchen. Ein Kinderbuch. Freiburg i. Br. 1928. Herder. Vez. M. 2·80.

Na svršetku, našeg izveštaja iznećemo čitav niz zdravih spisa za mladež. «Der Fährman» od Keckeisa i Schmida ukazuje put ka duhovnom i telesnom zdravlju, uči celishodnom putovanju, razumnom sportu, vodi kroz radionice industrije, tumači sredine tehnike, priča o junačkoj odvažnosti, o želji za istraživanjem, o rezultatu postojane žudnje, daje uvidaj u čuda prirode. Ova knjiga ume i ozbiljno gradivo jasno i živo da izloži. — Garroldova knjiga jedna je od najboljih priča za dečake. Ovaj pun delanja, naročito herojski svet trinaesto-godišnjih dečaka drži čitaoca u zapetosti. Garrold ih poznaje kao retko ko. Izlaganje je prosto i

istinito, tragika događaja nas vezuje, a humor je divan. — U knjizi Matthiessena nalazi se detinjstvo i umetnost u jednom obliku. Svi šumski i poljski duhovi tumačaju u ovoj priči jedne mačje porodice na veliku radost dece. Čitava knjiga je puna radnje i zapetosti, kako se već dopada našoj mladeži. — Roer priča toliko zanimljivoga i znanja vrednoga o vranama, da se moramo diviti. Dečacima i devojkama ova će se knjiga jako dopasti, jer se u njoj mnogo dešava. — Thiel daje mališanima lepu knjigu slika. Tu je puno veselih dosetaka, crtački vešto iznetih u pokretu zeca, patuljaka, lisica i svakovrsne živine. Čak u pojedinostima stihovi prate slike. — Knjiga spisateljke za mladež, Pagés, jeste povest jedne male devojčice, Prosto se priča, kako je bezbrižno rasla i kao cvet se razvila. Ali deca slutu, da se iza pričanja krije nešto dublje, matere saznaju tu dubljinu i bacaju pogled u tajnu dečje duše. Između redova ovde se ukazuje put za vaspitanje dece.

Blätter des **Heine-Bundes**. Eine jüdische Buchgemeinde, Berlin W. 57, Pallasstraße 10—11.

Führer durch die neuere jüdische Literatur. Jubiläums-Katalog. **M. W. Kaufmann**, Leipzig, Brühl 8.

100 Jahre Reclam. **Reclams Universal-Bibliothek**. Hauptkatalog. Leipzig.

Das billige **Herderbuch**. Verzeichnis im Preise ermäßigter Werke. I. Aus allen Gebieten. II. Theologie & Philosophie. III. Lexika, Literaturgeschichte, etc. Freiburg i. Br. Herder.

רשימה מספרים עתיקים הנמצאים בבית מסחר ספרים של

R. Margulies, Lwow, Kazmiersowska 35.

Navedeni katalogi mogu se na zahtev besplatno dobiti od dotičnih knjižara.

Gore na strani 171. ocenili smo tri dela «Encyclopädia Judaica», «Jüdisches Lexikon» i «Der Große Brockhaus». Pre završetka štampe ovoga tabaka izišli su daljni tomovi ovih dela i to IV. tom od «Encyclopädia Judaica», III. tom od «Jüdisches Lexikon» i III. tom od «Der Große Brockhaus». Napominjemo izlaženje ovih dela sa primedbom, da ćemo u sledećem Almanahu ove tomove opširno oceniti.

K Statistiki Jevrejstva Kraljevine S. H. S.

I. Bitolj.

Statistika. Godine 1910 t. j. skoro zadnje vreme otomanske vladavine, bilo je Jevreja u Bitolju 7,000 sedam hiljada stanovnika (duša). Danas Bitolj broji svega polovinu toga broja Židova. Baš 1910. godine počinje emigracija za Severnu Ameriku (New-York najviše, zatim Rochester, Indianapolis). Ta je emigracija dugo godina bila mnogo živahna. i dandanas postoji čežnja za odlazak, ali se ta čežnja ne da ostvariti zbog postojeće zabrane useljenja, od strane Sjedinjenih Državnih Vlasti (Američka Država). Danas ima u Sjed. Državama oko 4,000 duša Jevreja iz Bitolja.

Južna Amerika. U Republici Chile većinom u gradu Temuco (čitaj Temuko) ima oko 2,000 Jevreja iseljenika iz Bitolja.

Razlog iseljenja u gore navedenim krajevima je uvek bio slabo materijalno stanje tih ljudi.

Palestina. Ne postoji u celoj velikoj Jugoslaviji jevr. zajednica, čiji članovi bi imali ozbiljniju čežnju za odlazak u Palestinu, negoli u Bitolju. U Jerusalemu živi danas priličan broj porodica iz Bitolja. Međutim, valja napomenuti, da se je veći broj već pre rata tamo naselio. Danas ne postoji više ta čežnja (odnosno namera) zato što su Jevreji razočarani zabranom mandatarne vlasti, te zato što su ti Jevreji, mahom srednjeg staleža i siromasi, koje baš te naredbe pogađaju.

Razlog emigracije. Razlog emigracije i čežnje za Palestinu, nisu nikako materijalni, već religijozno nacionalni.

Materijalno stanje emigranata. Svuda je prilično dobar, naročito onih u Republici del Chile.

Kulturni nivo. Kulturni nivo bitoljskih Jevreja nije sjaan, ali ipak ne zaostaje od nivoa drugih nejevrejskih elemenata u Mačedoniji. Međutim, valja napomenuti, da ceo jevr. Bitolj, ne broji ni jednog advokata, lekara, upravitelja škole, i t. sl. Maleni broj tih koji se zanimaju liberalnim profesijama, jesu strani Jevreji. Možda i ima sasvim neznatnog broja liberal. profesionalaca Bitoljčana, ali oni su školovani i ostali definitivno u inostranstvu. Kod emigranata također nije kulturni nivo napredovao osim u Chile, gde se mladež mogla prilagoditi i poprimiti tu kulturu, pomoću španjolskog jezika. U Chile dakle uskoro će biti relativno velik broj inženjera, lekara, advokata rodnom iz Bitolja.

Razlog što su u New-Yorku ti emigranti ostali na niskom kulturnom nivou, jest taj, što nisu došli u permanentan dodir sa tamošnjim Jevrejstvom, već su ostali u posebnim kvartovima i osnivali posebne opštine i sinagoge. Samo se u zadnje vreme primećuje, da je mladež rešila pohađati i više škole, te će biti skoro nekoliko njih koji će se baviti liberalnim profesijama.

Cijonizam. Celokupno Bitoljsko Jevrejstvo je cijonistički orijentisan. U Chile se ima našim emigrantima zahvaliti, što su osnivali cijonistička društva i razne verske i kulturne ustanove.

Solun/Skoplje. Za vreme rata, mnogi su se naselili u tim opštinama.

Rat. Rat je mnogo štete nanelo jevr. zajednici. Celi su kvartovi bombardirani, škole i sinagoge su izgorele, narod je bežao svuda i veliki je broj izumro od bombardovanja i raznih bolesti, koje su se pojavile za vreme rata u Bitolju, gde je bio centar vojnih operacija.

Izdanja/listovi. Nikada nije Bit. Jevr. Zajednica bila kadra da izdaje koji list, spomenicu, i t. d. Narod malo čita štampu. Religija je još dobro zanimanje za stariju generaciju, kehillot i ješivot su ipak pune sveta. Subotom i praznikom se ne radi, uprkos toga što moramo zatvarati radnje na nejevr. praznicima i nedeljom.

Materijalno stanje. Osim malenog broja porodica, većina živi iz dana u dan. Većina se bavi trgovinom, ima i relativno veliki broj nosača.

Znamenitosti. Znamenite ličnosti nije ovde nikada ni bilo. Tipično je ipak ova zajednica po tome, što je nošnja različita od nošnja severnih jevr. zajednica Jugoslavije: starci nose anteriju i fes, ostavljaju bradu, žene nose mahom na glavi, niz dukata. Mnoge se siromašne žene bave čišćenjem i prodajom očišćenog LEN-a (francusku: du lin, du chanvre).

Opstanak opštine. Cela je opština sefardska, što znači da su svi ovde došli iz Španije, god. 1492. Međutim, postoji verzija po kojoj je ovde i ranije postojala jevrejska opština, škole, sinagoge, znameniti (po tadanjem kursu znameniti) Rabini. Ta je opština bila t. zv. grčka, jer da su tadanji Jevreji čak i govorili kući grčki. Pretpostavlja se da je cela opština docnije poprimila španski jezik (t. j. i grčka je poprimila španski jezik) ali da je Španjolska nošnja sa pelerinom nestala i ostavila mesto kaftanu i anteriji. Sinagoge ima četiri; bilo ih je osam pre rata, ali su izgorele odnosno bombardovane 1917. god. Jedna je glavna sinagoga izgorela: KAHAL KADOŠ «PORTUGAL» a jedna glavna je ipak ostala nedirnutu od granata: KAHAL KADOŠ «ARAGON». Danas se malo po malo menja lik ove zajednce: omladina pohađa srpske škole i oblači se modernom nošnjom.

Hebrejski jezik. Priličan broj omladinaca, naročito nižeg staleža uči hebrejski govoriti. Iz cele Jugoslavije, jedino Bitolj angažuje permanentno palestinske učitelje i ganatot. Cela starija

generacija zna prevadati tana h na španjolskom, ali modernim hebrejskim jezikom ne govori lako jer nije izvežbana.

Škole. Pre rata, t. j. za vreme otomanske vladavine, osim osnovnih čisto-jevrejskih škola, postojao je lycee, odnosno Ecole de l' Alliance Israélite Universelle, gde je omladina ipak primila tada relativno dobru obuku. Izvestan broj mladića je 1908. god. upućena u Mikve-Yisrael (Palestina) i u Tuniziji, u poljoprivrednim školama Alliance, ali svi su docnije postali trgovci u inostranstvu, osim jednog, koji radi kao prost poljoprivredni radnik u Jaffi (Palestina).

Danas imamo samo osnovnu školu čisto-jevrejsku, pod upravom srpskog upravitelja. Imamo Gan-Yeladim, a ostatak omladine, pohađa mnogobrojne srpske osnovne škole, Gimnaziju, trg. školu.

Ustanove. Osim bogoštovne opštine, ima veliki broj: Hevra Kadiša (za uređenje potreba prilikom smrti) ima dva: Hevra Gedola i Ketana. «Ozer Dalim» koji izdaje lekove i plaća lekara siromašnim bolesnicima. «Matanot Laevyonim» koji hrani 150 siromašnih đaka osnovne škole. «Malbiš Arumim» koji daje odelo siromašnim đacima. «Atehiya» kao organizacija omladine, cijonistički orijentisana, koja vodi sve cijonističke agende u Bitolju, te ima športsku, devojačku, kulturnu i pevačku sekciju. Njen odbor je istovremeno komisija za Keren Kayemet i za šekel itd.

Odnosi sa državom. Sa Turcima kao i sa srpskom drž. upravom nije došlo nikada do nikakvog sukoba. Možda je glavni razlog tome, što je ova zajednica siromašna, povučena, skromna i mirna. Isto sa drugim elementima žive Židovi u dobrim odnosima. Theoretski antisemitizam ipak postoji, ali nije se nikad što opasno pojavilo u tom smislu.

Okolina. Niko se u Bitolju ne seća dali su postojale jevrejske zajednice u okolini Bitolja. Međutim, pojedini pisci su mišljenja (Slang, Jevreji u Beogradu) da su mnogo stoleća ranije postojale jevr. opštine, rabini itd. u okolini, i to u Resan Ohrid, Struga. U Albaniji, koji je kraj blizu Bitolja, a čije su varoši pre rata zavisile u svakom pogledu (političkom, ekonomskom) od Bitolja, nema apsolutno nigde Jevreji. Međutim, mnogi jevreji Bitolja, koji su često bili u Elbasan izjavljuju da se tamo neki kraj dandanas naziva: Yahudi Mahalessi (turski: jevrejska ulica). Detaljne podatke o tome nezna niko.

Leon Kamhi.

II. Bjelovar.

Grad Bjelovar broji danas nekih 450 jevrejskih duša pri ukupnom stanovništvu od 9950 duša. Stanovnici predašnjih decenija, pa i danas još, većinom su Hrvati, a od česti Srbi i Jevreji. Njihov broj iznosio je pre 10 godina nekih 8000, a broj jevrejskih duša nije se bitno izmenio. Prvi Jevreji naselili su se u Bjelovaru oko 1872. godine. Općina je potvrđena od vlasti

1879. Njezini su osnivači: Jaques Fleischmann, Emanuel Eben-spanger, Albert Liebermann, Josip Liebermann, Bernhard Moses, J. Blühweiss, Natan Weiss, Mavro Pollak, Natan Steiner, Makso Storch, Josip Singer i Vilim Weisz.

Većina ovdašnjih Jevreja jesu trgovci i industrijalci.

Od fabrika odnosno industrija napominjemo:

Jedna keksfabrika (D. Wolf stariji), jedno veliko slagalište poljoprivrednih mašina (Lauš i dr. d. d.), više ciglana (Vilim Lauš, Emil Berger i sin, Julio Lauš), jedna sapunara (Singer i Altmann) jedna fabrika gamašna (Marko Hoffmann).

Važniji momenti iz istorije:

Godine 1882. sagrađen je prvi hram pod prvim predstojnikom općine Jaquesom Fleischmannom (1917. kao ruševina je porušen). Pod predsjedništvom dra Jaša Hrzića sagrađen je od 1913. do 1917. drugi hram, koji je 1917. osvetio nadržabin G. D. Tauber, i nadržabin Dr. H. E. Kaufmann iz Virovitice. Tauber otpravljao je rabinsko zvanje kroz 35 godina u Bjelovaru. Novi hram (Južnonemačka moderna) jedna je od na jlepših građevina grada vrlo je prostran, sa modernim nameštajem, i gasnim osvetljenjem.

Prof. Rudolf Schey.

III. Đakovo.

Po svoj prilici, prvi Jevreji naselili su se ovde tek 1848. godine. Bogoštovna općina osnovana je 1852. godine pod imenom «Kultus-Verein». Danas broji općina 400 duša prema 8000 stanovnika ovog trgovišta. Hevra-Kadiša osnovana 1861. godine i to pod patronatom episkopa Josifa Juraja Štrossmayera, pa je kroz mnogo godina, po njegovu pristanku, nosila naziv: «Brüderschaft Josefs». Originalna posveta Štrossmayeru vidi se na prvoj strani zapisnika. Vladika dr. Antun Akšamović je počasni član Hevre-Kadiše, a posveta njemu nalazi se u istom zapisniku. Još je značajno, da je Jevrejsko Žensko Drštvo osnovano 1912., a Jevrejsko Kulturno Društvo 1923. godine.

Talmudske izreke.

Zao jezik se poređuje sa strelom. Zašto? Potrgne li neko mač, da ubije drugoga, a ovaj ga umoli za milost, ubica će se pokajati i vratiće mač u korice. Ali strela, kad je odapeta, leti dalje i neće se vratiti natrag, sve ako se i želi.

*

Čovek neko prede skoči u užarenu peć, no što će nekoga javno osramotiti.

Statistika Jevrejstva Kraljevine S. H. S.

SKRAĆIVANJA:

b — blagajnik,	Ou — Omladinsko udruženje,
Cu — Cionističko udruženje,	p — predsednik ili predsednica,
č — čitaonica,	pp — potpredsed. i potpredsed-ca
ču — članovi opštinske uprave,	ph — pročelnik hrama,
d — društvo,	pr — predavanje je držao,
f — filijalna opština,	pv — poverenik za Narodni Fond,
g — gabaj,	r — rabin ili nadrabin,
Gd — Gospojinsko društvo,	s — svrha,
gš — gombalaš. i šport. društvo,	sg — sinagogalno udruženje,
Hk — Hevra kadiša,	sv — sveštenik,
k — kantor,	š — šames ili šohet,
k1 — natkantor,	t — tajnik (sekretar)
k2 — drugi kantor,	tj — tečaj za učenje jevr. jezika,
kn — knjižnica,	Tt — Talmud tora,
kr — כשר restauracija,	u — učitelj,
n — namještenik,	U — Udruženje,
	vu — veroučitelj.

Broj jevrejskih duša u Kraljevini S. H. S.: 73.362.

Broj duša u pojedinim krajevima:

Bačka:	15.481.	Hrvatska:	24.436.
Banat:	3.858.	Međumurje:	1.164.
Bosna:	10.972.	Srbija:	17.144.
Dalmacija:	307.		

Broj organizovanih opština u Kraljevini S. H. S.: 114.

Broj opština u pojedinim krajevima:

	ašk. obr.	sef. obr.	ortodoksne	svoga
Srbija:	1	14	—	15
Hrvatska i Međumurje:	33	2	1	36
Vojvodina:	33	1	5	39
Bosna i Dalmacija:	3	21	—	24
svoga	70	38	6	114

Savez Rabina Kraljevine S. H. S. u Beogradu.

p. Dr. Isak Alcalay, vrhovni rabin-Beograd, pp. Dr. Simon Ungar-Osijek, Hermann Schweiger-Senta, b. Dr. Leopold Fischer-Vršac, t. Dr. Hinko Urbach-Sarajevo, Ignjat Schlang-Beograd, članovi odbora: Dr. E. H. Kaufmann-Virovitica, Dr. Mavro Frankfurter-Vinkovci.

Savez Jevrejskih Veroispovednih Opština Kraljevine S. H. S. u Beogradu.

p. Dr. Hugo Spitzer-Osijek, pp. Dr. Fridrih Pops-Beograd, Šemajo de Majo-Beograd, Dr. Hugo Kon-Zagreb. Generalni sekretar: Direktor prof. Ivan Kohn-Zemun. Članovi Glavnog Odbora: Rabini: Dr. Isak Alcalay, vrhovni rabin, Dr. Simon Ungar, Hermann Schweiger, Dr. Hinko Urbach, Ignjat Schlang, Dr. Leopold Fischer. Zamenici rabina: Dr. Mavro Frankfurter, Dr. E. H. Kaufmann. Svetovnjaci: Dr. Bukić Pijade, Dr. Salamon Alcalay, Raffailo Finz, David Hochner, Lazar Avramović, Dr. Hugo Horovitz, Bernard Robiček i Dr. David Albala iz Beograda, Dr. Lav. Brandais-Zemun, Dr. Aleks. Herzl-Pančevo, Dr. Ferdo Lustig i Bernhard Ernst iz Novog Sada, Dr. Lavoslav Šik i Lav Stern iz Zagreba, Dr. Jakov Kajon, Avram Altarac i ing. Oskar Grof iz Sarajeva, Dr. Sigmund Hubert-Vel. Bečkerek, Dr. Adolf Klein-Subotica, Dr. Ignjat Lang-Vinkovci. Zamenici: Eugen Berl-Zagreb, Alfred Šatner-Beograd, Dr. Karl Vig-Senta, David Beraha-Skoplje, B. Kašorla-Bitolj.

Udruženje Ortodoksnih Jevrejskih Veroispovednih Opština Kraljevine S. H. S. u Senti.

p: r Moses Deutsch-Subotica, Hermann Deutsch-Subotica, Šandor Pollak-Senta. Odbornici: Mavro Fried-Ilok, Wilhelm Glied-Subotica, Wolf Glauber-Senta, M. Fischer-Petrovoselo, Elias Lipković-Aoa, Kalman Schlesinger-Zagreb.

Savez Cijonista u Kraljevini S. H. S. Zagreb. Ilica 38.

Članovi Saveznog Odbora:

Počasni p. Dr. Hugo Spitzer-Osijek, p. Dr. David Alcalay-Beograd, pp. Dr. Aleksandor Licht-Zagreb, nadrabin dr. Moric Levi-Sarajevo, dr. Fridrik Pops-Beograd, dr. Julije Dohany-Novi Sad. Članovi: Dr. Marko Horn, Dr. Beno Stein, Dr. Juda S. Levi, Drago Steiner, Dr. Drago Rosenberg, Ašer Kišicky, Dr. Cvi Rothmüller, Jula Weiner, Baruh Feld i Slavko Weiss iz Zagreba; Laza Avramović, Dr. David Albala, Dr. S. A. Alcalay, Dr. Bukić Pijade, David A. Alcalay i Avram Koen iz Beograda, Dr. Vita Kajon i Oskar Grof iz Sarajeva, Dr. Nikola Tolnauer i ing. Ljudovit Freundlich iz Osijeka, Dr. Matija Sattler i Vilim Locker-Novi Sad, Josif Behar-Skoplje, Leon Kamhi-Bitolj, Dr. Borivoje Beraha-Niš, Rudolf Fuchs-Brod n. S., Dr. Šamu Bošan-Subotica,

Vilko Ornstein-Vinkovci, nadržin Dr. H. E. Kaufman-Virovitica. Zamjenici: Hans Hochsinger, Dr. Mirko Rechnitzer i Dr. Šalom Freiburger iz Zagreba, Kalman Lebl, Samujlo Demajo, Dr. Isak Eškenazi, Dr. Jakov Kalderon iz Beograda, Dr. Leon Perić, Jakov Maestro i Dr. Kalmi Baruh iz Sarajeva; Dr. Sigmund Handler-Novi Sad, Hugo Adler-Požega, Oto Jungwirth-Cakovec, ing. F. Rosenzweig-Bjelovar, Samuel Trinki-Zenica, nadržin Hermann Schweiger-Senta, Dr. Freischberger-Vel. Bečkerek, Becalel Ašael-Štip. Nadzorni odbor: Izrael Mevorah, Ferdo Schwartz, Dr. Žiga Neumann, Lav Stern iz Zagreba i Ludvig Korodi-Novi Sad. Savezni sud: Dr. Hugo Kon, Dr. Hugo Bauer, Dr. Ravao Neuberger iz Zagreba, Dr. Nisim Alkalay-Beograd, Dr. Franjo Hirth-Subotica. Keren Hajesod komisija: Laza Avramović; članovi: Dr. David Alcalay, Dr. Fridrik Pops, Dr. Bukić Pijade, Bernard Robiček, Nahman Levi, Dr. Solomun A. Alkalay, Dr. David Albala, Isak Mašijah, Moša Josif, Samujlo Demajo, Maks Koen, David Mevorah i dr. Leo Steindler. Keren Kajemet komisija: Dr. Marko Bauer; članovi: Dr. Zarko Haas, Rikard Herzer, Izrael Mevorah, Dr. Oto Pollak, Diana Romano, Helfrieda Spiegler, Dr. Rikard Stern, Dr. M. Schweiger iz Zagreba, Avram Koen-Beograd, Simon Eckstein-Novisad, Makso Krautblatt-Sarajevo i Marko Hirsch-Brod n. S.

Savez Židovskih Omladinskih Udruženja Kraljevine S. H. S. u Zagrebu.

Savezom upravlja Radni Odbor, p. Dr. Šalom Freiburger, pp. Joško Rosenberg, Isajlo Levi-Beograd, Šimon Perera-Sarajevo, t. Egon Goldner, Žako Stern, Branko Grossmann, Milan Geršković i Joško Albala-Beograd, b. Rikard Kohn, kulturni referent Pajo Wertheim, referenti za Ahdut Haolim Milan Goldner, Slavko Weiss, odbornica Slavica Gewölb, upravnik Hanoara Leo Geršković.

Od sleta u Osijeku 1925. naglašena je u Savezu volja, da čitav rad bude diktiran delovanjem za pomaganje hebrejske radne Palestine. O uskršu 1927. održan je kurs saveznih vođa na kojem su udareni temelji šomrijutu u Savezu, koji se od onda vrlo lijepo razvija i ima danas već kojih 16 grupa Šomeri održali su o uskršu 1928. svoj prvi Vaad.

Od aprila 1928. okuplja se opet u Savezu skoro sva cionistička omladina Jugoslavije, jer su se u to vreme fusijonirali Savez i Ahdut Hacofim, koji je bio početkom 1927. iz Saveza istupio, kojemu stoji na čelu Hanhaga, koja se sastoji od Dr. Šalom Freiburger, Rikard Kohn, Slavko Weiss i Milan Goldner.

Okrug Svjetskoga Saveza Židovskih Gombalačkih i Sportskih Društva «Makabi» za Kraljevinu S. H. S. u Zagrebu.

p. Dr. Dragutin Zwieback, pp. inž. Đuka Kon, t. I. Josip Pribram, t. II. Arpad Halm, b. Žiga Strauss i Vlatko Hirschi.

Jevrejska
bogoštovna opština

	Broj članova	Broj duša	Hram je bio sagrađen u godini	Črpolje je bilo utemeljeno u godini	Broj dječaka	Broj djevojčica	Broj prolaznika «Talmud Tore»	Broj zidovskih dječaka i pučkih škola	Broj zidovskih učenika u gradskim školama	Broj zidovskih učenika u realnoj gimnaziji	Broj zidovskih učenika u gimnaziji	Broj zidovskih učenika u učiteljskim školama	Broj zidov. učenika u trgovačkim školama	Broj svih zidov. učenika u svim srednjim školama	Broj zidovskih liječnika u opštini	Broj zidovskih liječnika u kotaru	Broj zidovskih advokata u opštini	Broj zidovskih advokata u kotaru	Broj zidov. gradskih i državnih činovnika	Broj zidov. mandatarata u grads. zastupstvu	Broj poroda u godini 1928.	Broj vjenčanja u godini 1928.	Broj smrtnih slučajeva u godini 1928.
Ada	95	446	1896	pre 1800 g.			30	12	16	10				3	3	2	2	4	3	3	2	8	
Bajmok	49	131	pre 20 g.	pre 100 g.			5	3	2					6	2	2	3	1	1	2	2	3	
Banja Luka askenaskog obreda	52	210	1902	1883				6	4		13			8	2	3	1	1	3	1	2	3	
Banja Luka sefardskog obreda	60													5	1	1	1	1	1	6	5	4	
Bečej, Novi	80	200	1865	1825				3	7	4	12			1	2	1	1	1	1	2	3	4	
Bečej, Stari	152	500	1883	pre 1848 g.				2	4	17	4			1	3	2	4	2	5	3	3	4	
Bečkerek, Veliki	475	1971	1895	pre 1848 g.				1	10	71	4			13	2	4	17	8	17	8	13	13	
Bela Crkva	31	73	1898	xviii. veka	25	33		1	2	1	3			8	2	9	1	1	32	4	17	8	
Beograd askenaskog obreda	510	1430	1924-26	1900				32	28					26	1	3	3	3	1	1	2	19	
			1998 g.	stare pre			167	87	84					oko							102	43	
Beograd sefardskog obreda	1240	7000	Stara Sinagoga pre 80 g.	700 g. nove pre 38 g.										104	100	19	17				43	55	
Bezdan	30	116	pre 110 g.	pre 150 g.	6			2	6										1	1	1	1	
Bihac	31	168	1906	1875				16	30						2	1			3	3	1	2	
Bijelina	80	338	1895					11	8		31				1	1			2	1	2	2	
Bitolj	292																		2	1	2	2	
Bjelovar	210	600	1917	1876				8	9	31				14	17	6	3		8	2	12	4	
Brčko	24	126	1881	1879				6	7	3				10	1				11		7	5	
Brod na Savi	177	418	1896	1880				14	20	60				32	40	2	4		1	1	7	10	

Čakovec	211	800	1836	1704	27	1	2	3	5	1	2	2	1	3
Čantavir	30	65	1860	1860	1	2	2	2	4	4	1	1	1	3
Čurug	25	75	1860	1860	2	2	2	3	9	3	3	1	3	2
Daruvar	106	239	1885	1886	9	8	2	2	2	1	3	3	8	6
Debeljača	70	225	1911	1884	8	14	24	9	9	2	1	1	4	1
Derвента	29	303	1880	1879	18	11	7	3	1	1	3	4	4	1
Djakovó	100	548	pre 50 g. U XV. nepoznatoj stoleću		3	1	2	5	14	5	2	5	4	2
Doboj	15	108	pre 1800 g.		8	5	14	10	4	1	10	4	4	3
Dubrovnik	45	101	pre nekoliko god.		1	4		3	4		1	6	2	2
Erdevik	7		pre 60 g.		20	3	7	5	3	4	1	3	5	2
Gradiška, Nova-Cernik	73	220	1861	oko 1800	2	3		3	4	1	3	5	3	1
Gradište, Bačko	21	67	pre 80 g.		8	3	36	2	4	1	3	1	11	4
Idjoš, Mali	50	320	pre 100 g.		32	8	4	15	5	3	6	3	2	6
Ilok	23	285	1880	pre 100 g.	9	10	38	26	12	2	1	3	10	8
Kanjiža, Stara	137	400	1875	1842	5	5	21	12	9	2	1	1	3	3
Karlovac	132	415	1894	1840	3	5	5	3	2	4	1	1	1	2
Kikinda, Velika	20	90	1861	1840	6	9	6	2	4	1	2	6	2	2
Koprivnica	42	74	1894	1830	5	7	6	5	1	2	1	3	1	5
Kragujevac	100	224	1890	1890	8	6	8	3	5	2	2	1	5	4
Križevci	62	210	oko 1860		7	5	8	7	7	1	2	1	3	1
Kula	40	112	1910	1910	5	5	3	4	3	3	1	3	1	2
Kutina	75	200	1874	1874	8	3	4	2	3	3	2	2	3	3
Lendava, Dolnja	55	248	1872	1840	10	4	13	4	9	1	2	2	2	3
Leskovac	20	90	1850	pre 100 g.	14	7	15	9	10	1	2	3	1	2
Ludobreg	42	74	1889	pre 100 g.	8	7		10	10	7	1	2	1	5
Miholjac, Doljni	100	224	1897	pre 170 g.	14	14		14	14	1	1	1	8	1
Mitrovica, kosov.	20	93	1911	oko 1800 g.	15	10	25	144	91	13	8	24	3	15
Mitrovica, srem.	41	132	1904		6	5	10	5	6	1	1	5	2	9
Mol	39		1874		3	5	10	1	6	2	1	4	1	11
Moravica, Stara	21	56	1850		3	5	10	2	13	4	2	2	3	3
Mostar	20	310	1889	pre 100 g.	10	4	4	4	9	7	2	2	3	1
Murska Sobota,	72	146	1898	1865	14	7	15	10	6	1	2	3	1	2
Našice	60	399	1924	1855	8	7		14	11	1	1	2	1	5
Niš	94	430	1907	pre 170 g.	40	25		14	1	3	1	1	8	1
Novisad	800		1911	oko 1800 g.	15	10	25	14	1	15	16	32	10	32
Orahovica	20	53	1860		15	10	147	144	91	14	9	15	13	27
Osijek	702	3020	1860	1850	6	5	10	2	6	2	2	5	2	9
Osijek doljni grad	86	160	1903	1860	3	5	10	5	6	1	1	4	1	11
Pakrac	63	209	1875	1875	3	5	10	1	5	6	2	4	1	11
Palanka, Bačka	88	265	1875	1875	1			5	6	2	1	4	1	3

Slatina, Podravska	80	262	1896—7	1858	
Smiederevo	17	78	1907	1874	
Sombor	250	1150		1820	
Srbobran	15			1571	
Šplit	50	210	I. 1350. ova zgrada sada samostan Sv. Klare. II. 1500		
Stanišić	12	52	pre 150 g.	pre 150 g.	
Subotica	1223	6000	1902	1795	
Subotica, orthodoxna opš.	100	500	1817	1795	
Šabac	21	68	1895	1825	
Šamac, Bosanski	20	52	nema	1906	
Šid	15				
Štip	50	625	nema	pre 500 g.	
Temerin	27				
Topola, Bačka	108	572	u XVll. st.		
Travnik	88	364	1769	1762	
Tuzla	79				
Valpovo	85	157	1898	1860	
Varaždin	262	1400	1862	1810	
Vinkovci	227	995	1922—3	oko 1870	
Virovitica	102	643	1863	1830	
Visoko	22	70	pre 10 g.	pre 40 g.	
Višegrad	50	107	1905	1889	
Vlasenica	22	51	nema	1875	4
Vrbas, Novi	79	209	1901		
Vršac	160	600	pre 100 g.	1798	
Vukovar	134	600	stari 1857 novi 1888	oko 1830 ured. 1850	
Zagreb	2740	12000	1867	1878	109
Zagreb sefardskog obreda	121				
Zavidović	20				
Zemun	132	1200	1863	Najstariji spomenik iz god. 1747	18
Zemun sefardskog odreda	90				
Zenica	50	270	1903		
Zvornik	26	75	1902	od turskog vremena	10
Žablja	20				
Žepče	18				

Jevrejske opštine u Kraljevini S. H. S.

Ada: r David Hofmann, p Isidor Rosenbaum, pp Mavro Miller, ph I. Fränkel, F. Hubert, t Mavro Fischer, kl Jakob Lupu, k2 Herman Friedmann. Hk, p Eugen Fischer. Gd Julia Kaufmann, Paula Fischer, Margit Balint, Tt, p Martin Kohn.

Bajmok: p Ignjat Weisz, pp Josip König, ph Jakov Reich, t Sandor Licht. Hk, pp Franjo Robicsek, t Bertalan Balassa b Sandor Licht. Gd, t Sandor Schwarz, b sup. Sandora Lichta. Cu.

Banja Luka ašk. obreda: p Moritz Herzog, pp Julius Schnitzler, ph Karlo Riemer i Ignac Laszlo, b Georg Kohn, k i vu Sigmund Kohn, š Josef Montiljo. Hk, p Filip Hoffmann, Gd: «Beruria», p Erna Poljokan, pp Fišer, b Josefina Bramer, t Sultana Alfares. Cu p Rafael Lewy. Ou: «Ezra», p David Sarafić, č (opštini). f Prijedor, Bos. Novi, Prnjavor, Bosn. Gradiška, Ljubija, Gor. Podgraci.

Banja Luka sef. osreda: p Salamon J. Poljokan, pp Isidor Salom Sarafić i Jozef Nahmijas st. sv Mihael Atijas. Gd sa ašk. opšt. d cijonističkih žena «Vizo» p Safira Salom Sarafić, pp Jeti Snieler, t Flora Altaras, b Bukica Hofman. Cu p Filip Hofman, pp Dr. Moško Poljokan, t Hans Bramer, b A. Snieler, pv Rafael Z. Levi. Ou «Bene Cijon» p Rosenhek b Moric Atijas.

Bečej Novi: r Emanuel Pollak, p Dr. Desider Kanicz, pp Geza Weisz, ph Bernat Ney i Andor König, t Arthur Schlesinger. Hk, p Isidor Schlekinger, b Samu Krausz, t Emanuel Pollak. Gd, p Katarina Schlesinger, pp Ilona Richter, b Risa Schlesinger, t Ella Schlesinger. Cu, p Géza Weisz, b Žiga Fleischmann, b Ernő Krausz. Ou f: Beodra, Dragutinovo, Taraš, Kuman Melence, Torda, tj. pr.

Bečej Stari: p Dr. Aleksandar Nagy, pp Sam. Bloch, ph Josef Schönaug, t Samuel Berko, k1 S. M. Rafael, k2 D Schönfeld. Hk, p Rudolf Spitzer. Gd, p supr. Josipa Waldnera. Ou, p Maca Herzog.

Bečkerek Veliki: r Dr. Mavro Niedermann p Dr. Julio Neumann, pp Dr. Mavro Iványi i Isa Fenyves, ph Mavro Eckfeld, Mavro Schlesinger, David Heller, Mavro Pillis, b Eugen Kállai, t Hugo Büchler i Margit Havas, k1 Ljudevit Salzman, k2 Farkaš Mendel, š Arnold Schächtmann. Hk, p Dr. Armin Julius, g Ignjat Müller, Martin Gross, Aron Felsmann, b Ljudevit Frank, t Hugo Büchler. Gd, p ud. Dr-a Samuela Mangolda, pp ud. Julija Kurländer, gosp. Irma Temmer. Cu, p Dr. Armin Julius, pp Jakob Fischl, b Mavro Eckfeld. U: «Maskil el dol» bolničko potporno d, p Maksa Ullmann, pp David Heller, b Martin Deutsch t Hugo Büchler. Mesni odbor U Jevr. Bolnici u Subotici, p Dr. Franjo Iványi, pp gosp. supr. Viktora Elek i gosp. Irma Temmer, kn (Opštini). Opština je bila utemeljena 1760. god.

Bela Crkva: p Iso Grünwald, pp Josef Gross, b Aleksander Schlesinger, ph Mor Weisz, t Franjo Spitzer, k i vu Alex. Birnbaum.

Beograd ašk. obreda: r Ignjat Šlang, p Dr. Fridrik Pops, pp Bernard Robiček, ph Ignjat Šlanger i Aleksandar Goldmann, t Pavle Winterstein, k1 Arnold Grussman, k2 Samuel Grossmann, š Moša Bulz, Bern Frenndfeld. Hk, p Kalman Löbl. Gd, p Eliza Feldmann. Cu, p Dr. Fridrik Pops. Ou: Muzički klub «Lira», p Benjamin Fleischer i Nandor Guttmann. U: Sirotinski fond, p Dr. Fridrik Pops. Loža «Srbija» ordena «Bne Berit» pr. gš sa Sefardim. Jevrejska Akademaska Mensa, građanski odbor: p Geza Kohn, ekonom: r J. Šlang, Sirotinski fond: p Aleksandar Goldmann.

Beograd sef. obreda: r Dr. Isak Alcalay, vrhovni rabin Kraljevine S. H. S., p. Dr. Solomon J. Alcalay, pp Šemajo de Majo, Rafailo Finc, Dr. Bukić Pijade, Šalom A. Ruso, Menahem M. Koen, Solomon A. Koen, Avram Mandilović, Leon B. Josif, David A. Alcalay i Isak D. Levi, ph u sinagozi «Bet Izrael» Nisim Benarojo, Marko Baruh, Avram D. Farhi, Šalom Ruso i Moša N. Levi, ph u staroj Sinagozi: Hajim Medina, Binja Nahum i Josif J. Koen, Elijac Isak Levi, sv Moša Kalef. Mezamerim: Sabitaj Ruben i Rafailo B. Majir, b Isak A. Alcalay, š Jakob Šimon, Jakov Majo, David de Majo, David Eškenazi, Rubin Puči, Hajim Pijade, Moreno Eškenazi, čuvari kasapnice Isak Koen, Davido Pijade, Solomon Šimon, Šalom Arueti, vu David Menda, Eli Barzilaj, Hk. p Nisim Benarojo, pp Moša N. Levi, b Binja Nahum, t David Almuzlino. Gd, p Jelena Demajo, t Sofija Almuly. Cu, p Dr. Fridrik Pops, t David A. Alcalay. Povereništvo Jevr. Narod. Fonda p Dr. David Albala, t Avram M. Koen. Ou, p Joška Albala, s: Razvijanje druželjublja, upoznavanjem sa jevr. pokretom i rad na cionističkom polju. U: 1. Loža «Srbija» Orden Bene Berit, p Dr. Bukić Pijade. 2. Srpsko-Jevrejsko Pevačko Društvo, p Šemajo de Majo, pp Solomon Mošić, t Dr. Mika Mevorah i Elijas Levi. 3 d «Potpora», p Dr. Bukić Pijade, pp Leon de Leon, t Moric de Majo, b Majer Pinkas. 4. Jevrejski Muzički Klub «Lira», t Gugo Darsa, 5. Beogradska Org. Sefardskih Jevreja, p Dr Solomon I. Alcalay, pp Dr. Rafailo Margulis. 6. «Oneg Sabat i Gemilut Hasadim», s: versko-humana, p Hajim Medina, t Samuilo Mašijah, b Hajim Medina. 7. «Hesed šel Emet», s: podizanje spomenika umrlim siromašnim građanima, p David Cevi Koen, t Isak M. Albahari. 8. d «Ezrat Ahim-Bratska Pomoć», s: potpomaganje svojih članova u slučaju bolesti, p Jakov Benvenisti, t Avram Baruh, b Jakov Kalef. 9. d «Milosrđe», s: da potpomaže svoje članove i bedne jevr., p Menahem M. Koen, pp Leon B. Josif, t Avram J. Bencion, b Jovan Alcalay. 10. Jevrejski Prosvetni Klub «Maks Nordau», s: da podiže nar. prosvetu, neguje književnost a naročito jevrejsku, p H. Hazanović, t Ž. Kazes i N. Baruh, b H. Benzion. 11. «Dom Staraca i Starica» s: potpomaganje iznemoglih staraca i starica, i podizanje Doma za smeštaj njihov, p Marjana Levi, pp Streja Levi, 12. «Anije Air» Šalom Ruso, b Josif Pinto, t Menahem M. Koen, 14. gš Jevrejsko Gimnastičko d,

p Jakov Davičo, t L. B. Karić. 15. Četa Izvidnika i Planinki «Teodora Herzla», vođe Isak Mandil, M. Kapon. «Tikun Hacot» sa verskim ciljem.

Bezdan: Dr. Nandor Popper, b Julije Gyeneš, ču Jakob Spitzer, Mikloš Bolgár, Hinko Glied, Pavao Kohn, Vilim Fischhof, Dr. Emerih Kálmán, Aladar Beck, Ernő Roth, Leopold Kramer, Josif Blum. t i vu Josif Nagy, k Simon Davidović. Hk. p Leopold Kramer, b i t Herman Grünberger. f: Monostorseg, Stanišić, Breg, Kolut Krusevlja.

Bihać: sv Avram Juda Atias, p Rudolf Rechnitzer, pp Juda Maestro, t Sam Atias, š Somto Alhalel. Gd, p Rehela Atias. Cu, p Jakob Paps. č (Cu)

Bjeljina: sv Aron Altarac, Baruh Zadik (ml), pp Leo Nussbaum, ph Jakob Perera, t Moško Papo, k Aron Altarac, š Salamon A. Levi. Hk, p Mair A. Baruch. Cu, p Moško Papo, t Moric Finci, b Buki Perera. U: Ezrat Holim, p Mair A Baruch č (Cu).

Bitolj: sv B. Lašorla, Z. Šame, R. Izrael, p Jakov Izrael, t Salamon Leaše.

Bjelovar: p Dr. Jašo Hrzić, pp Makso Stern, ph Herman Epstein, Bernhard Kraus, Vilim Lauš i Mijo Wolkenfeld, t Prof. Rudolf Schey k1 Isidor Dorf, š Mojsija Brudner. Hk, p Emil Kraut, Žiga Pollak, t Prof. R. Schey, b Bernhard Kraus, g Bernh. Mandl i Mijo Wolkenfeld. Gd, p Sarlota Ebenspanger. Cu, p Ing. Filip Rosenzweig. U: Podružnica «Ferijalne Kolonije», p Helena Berkeš, s: Skrb za bolesnu, sirom. decu. kn.

Brčko: sv Natan Levi, p Santo S. Alkalay, pp Moric Levi, t Jakob Finci, b Hajim Salom, k Leon Kattan, š Rafael Almozlino.

Brod, Bos.: p Alfred Goldberger.

Brod n. S.: r Dr. L. Weissberger, p Dr. Josip Abramović, pp Šandor Krausz, ph Ignjat Sidon, t Rudolf Fuchs, k Boris Zaife, š Michael Kahan. Hk, p Šandor Krausz. Gd, p Lina Jelinek. Cu, p Rudolf Fuchs, t Dr. Fromer. Ou: «Maks Nordau», p Nelly Kohn i Slavko Weisz, s: zajednička svrhom SŽOU. kn (Ou).

Čakovec: r Dr. Ilija Grünwald, p Dr. Ljudevit Schwarz, pp Dr. Bela Wolf, ph Ilija Langer i N. Sugar, t Marko Leitner, b Samuel Baumsteiger, k1 Leopold Katz, k2 Marko Wolfner, š Ignjat Glesinger, Ivan Mihalković i E. Schmidt. Hk, p Dr. Vilim Viola, g Bela Benedikt i Ljudevit Schlesinger. Gd p gđa Dr. Selin Viola, pp gđa Dr. Rikica Grünwald, b Linka Benedikt, t gđa Dr. Ilus Schwarz. U: Židovsko Devojačko Društvo, p Jelisaveta Hoffman, počasni p Dr. Ljudevit Schwarz, s: prosvetna i dobrotvorna, ima kn. Židovsko Omladinsko d: p Eugen Hoffmann, pp Ana Katz, t Klara Hidvégi i Laci Nyiri, b Đuro Fischer, knjižničar Pavao Weiss, kulturni referent: r Dr. Ilija Grünwald, pv Eugen Hoffman, počasni p Oto Jungwirth, s: cionistička ima kn, č, tj. gš sekciju.

Čantavir: p Rezső Löwy, pp Markus Braun, t Vilim Kollman, b Miksa Fischer, k Samuel Rosenberg. Hk, p Ignac Weiner, pp Rezső Löwy, t Vilim Kollman, b Salamon Weiner-

Čonoplja: p M. Goldberger.

Čurug: p H. Kemény, pp Šandor Lampel, t Marko Serlegi, k M. Heršković.

Daruvar: p Josip Holzer, pp i ph Makso Pfeiffer, b Josip Epstein, t Josip Weiss, k Josip Gillmann, š Ilija Handler. Hk, p Makso Pfeiffer, pp Mavro Mermelstein, b Ljudevit Frank. Gd, p Justina Weiss, pp Fančika Epstein, b Jenny Pfeiffer, t Štefa Kohn. Cu, p Dr. Arnold Katz, pp ing. Gustav Gross.

Debeljača: p Arpad Krauss, pp J. Guttann, ph. Adolf Stein i Mór Feuerwerk, b Adolf Kolb, t Mavro Sachs, k Aron Goldring. Hk, p Karlo Spitzer, b Béla Šugar, g Mavro Eibenschütz, g Marso Geduldig. Gd, p. gosp. Árpada Krausza, pp gosp. Vilima Gutmanna.

Derventa: sv Haim Alkalay, p Samuel Hajon, ph Aron Hajon, b Isidor L. Pesah, t Leon Z. Pesah. Cu, p Levy D. Pesah. Ou, p Fina Kohn. č (Cu).

Dakovo: p Dr. Žiga Neumann, pp Dr. Žiga Spitzer, ph Mayer Frank, b Mijo Langfelder, t Josip Frank, k Abraham Fingerhut. Hk, p Mayer Frank. Gd, p Paula Spitzer, pp Žela Karić, b Fani Bruck, t Antonija Spitzer. Ou, Židovsko kulturno i športsko d, p Aleksander Friedrich, pp Anna Fuchs, t Oskar Mahler, b Josip Frank. kn i č (Žid. kult. d.)

Doboj: sv Avram Romano, p Isak Levi, pp i ph Josef D. Pesach, t Daniel D. Pesach, š David Pinto.

Dubrovnik: sv Avram Romano, p Josip Mandl, pp Moši Tolentino, t i b Albert Finci, ph Mento Tolentino. U: «Židovsko Kulturno Društvo», p Moritz Ferera, pp Julius Amselberg, t Jakob Pardo, b Dany Kajon. f Kotor, Ercegnovi i Korcula. č (Žid. Kult. d.)

Erdevik: p Dr. S. Bjelić, t Aladar Lustig.

Gradiška, Nova-Cernik: r Juda Margel, p Emanuel Wachsler, pp Žiga Reihert, ph Armin Kohn, t Mavro Bauer.

Gradište, Bačko: p A. Pilischer, pp Alex. Klein, k Vilim Wolf.

Idos, Mali: p Šandor Kertész, t Frankl.

Ilok: r Mozes Majer Steiner, p Filip Lang, pp M. Hermann Stern, ph Izrael Stern, k Emanuel Weiss. Hk, p Gerson Stern. Ou: «Hevrat Bahurim», p Emanuel Stern. f: Šid sg. č («Šas Hevra»)

Kanjža, Stara: p Sigmund Krahl, pp Moritz Berczi, ph Šandor Förster, b Alfred Lendvai, t Marko Blauhorn, k Jakov Glück. Hk, p Simon Schiller. Gd, p ud. Ignatz Weissbergera, b supr. Armin Grünera, f: Martanoš, sg. sefardske, p Bernat Mentzer.

Karlovac: r Dr. Bernhard Šik, p Dr. Vatroslav Reiner, pp i ph Romeo Fischl, t i k1 David Meisl, k2 Isidor Gross, š

Otto Zucher. Hk, p Romeo Fischl. Gd, p Dragica Weiss, Cu, p Samuel Weinberger. Ou, p Đuro Reiner. U: «Židovsko Sinagogalno Pjev. d», p Josip Rendeli, kn (Ou).

Kikinda, Velika: r Dr. Vilim Steiner, p Max Guttmann, pp Vilim Reich, ph Simon Nafusi i Karl Kaufmann, b Josip Hirschenhauser, t Armin Erös, k1 Markus Wolkenfeld, k2 Emanuel Löw, š Oskar Adlerstein. Hk, p Jakob Frankl, pp Moše Goldstein, b Leopold Fischer, g Emanuel Révész, Gd, p supr. Jakob Frankl, pp ud. Sigmund Messinger, t supr. Max Guttmann, b ud. Gustav Feigl. U: d za potp. siromaha, p Max Guttmann. Talmud Tora, p Vilim Reich, pp Martin Berger, Vilim Vázsonyi, Karl Kaufman, Leopold Merkler, f; Mokrin, Banatsko Arandelovo, Nova Kanjiža, Potiski Sveti Nikola.

Koprivnica: r Dr. Izrael Kohn, p Dr. Arnold Pulgram, pp Vilim Grünwald, t Josip Spiegler k1 Leon Wolfensohn, k2 Josip Spiegler. Hk, p Adolf Scheyer. Gd, p Adele Scheyer. Cu: «Hatehijah». p. Šandor Singer, t Milan Reich, b Milan Scheyer. Ou: «Cherut», p B. Heinrich, t Isolde Singer, b E. Salamon.

Kragujevac: p Miša Judić, t Nahman J. Levi.

Križevci: r Dr. Makso Engel, p Alexander Golschmidt, pp Robert Pscherhof, ph Jakob Hirschl, t Ladislav Hirschberger, k Leopold Buchsbaum. Hk, p Jakob Hirschl, pp Vilko Schwarz, b Žiga Klarić, t David Weinberger. Gd, p Debora Hirschl, pp Charlotte Goldschmidt. Cu, p Robert Pscherhof, t Ljudevit Strauss. Ou: «Bne Jisroel», p Zdenko Hirschl, pp Olga Buchsbaum, t Lavoslav Schwarz, b Vilma Weinberger, s: upoznavanje židovske literature i glazbe.

Kula: p Dr. David Holländer, pp Moses Heinrich Deutsch, ph Ignaz Deutsch i Aladar Geisel, t Bernat Čajagi, k Jakob Blau. Hk, p Albert Magrisso, t Bernat Čajagi. Gd, p supr. Jakob Pollak, f Novi-Vrbas, Stari Vrbas, Torža, Kucora, Crvenka, Novišovo, Ruskikrestur.

Kutina: p Alber Singer. pp Marko Spiegler, ph Makso Pollak. Hk, p Makso Pollak.

Lendava, Dolnja: r Dr. Anton Rudolfer, p Dr. Josip Brunner, pp Dr. Armin Strasser, ph Aleksander Blau, b Heinrich Maschanzker, t i k Max Adler. Hk, p Moritz Schwarz, pp Heinrich Teichman, počasni p Herman Gross, b Ludvig Revesz. Gd, p supr. Bela Brünner, pp supr. Moric Schwarz, p ud. Risa Szanto, t supr. Max Adlera.

Leskovac: sv Avram M. Alhalel, p Buhor Konfino, t Ješa A. Kovo, b Isak A. Kovo, ph Sima Judić.

Ludbreg: r Josip Leopold Deutsch, p Ignaz Gross, pp Dr. Leon Schlesinger, t Artur Scheyer, ph Makso Scheyer, t Rudolf Appler. Hk, p Makso Scheyer, Mavro Oppler. Cu, t Rudolf Appler.

Miholjac, Donji: r Dr. Simon Ungar iz Osijeka, p Ulrik Liebling, pp i ph E. Keršner, t I. Freundlich, k Majer Silberberg.

Mitrovica, Kosov.: sv Josef J. Ruben, p Hajim I. Bibas, pp i t Mojs Adižes. Cu: «Bene Cion», p Mojs Adižes, pp Josef Ruben, t Buki Ruben, gš: «Cion», p Gavriel J. Koen.

Mitrorica, Sremska: p Samuel Steiner, pp Arnold Rosenberg, t ing Oskar Lederer, b Josip Klein, ph Josip Fleischmann, k i vu Hermann Weissberg, odbornici: Julio Kovač i Vilim Weiss. Odbor za šumu Kralja Petra: p gđa Tinka Baum. Ou cionističko: p Šandor Fleischmann.

Mol: r Josif Grün, p Ignatz Schwartz, pp Dr. Egon Ofner, ph Filip Blau i Mavro Deutsch, k S. Königsberg. Hk p Samu Schlesinger.

Moravica, Stara: p Imre Ungar, pp Ede Krausz, t Dr. M. Hirsch, k S. Schwarz.

Mostar: sv Josif Fischbein, p David Koen, ph Zadik Danon.

Murska Sobota: r Dr. L. Roth, Dr. A. Geiger, Dr. Aleksandar Vályi, t Armin Hirschl, k1 Mor Darvaš, k2 Aleksandar Rosenfeld. Hk, p Bela Berger, b Samu Kohn. Gd, p Dr. Cecilija Geiger, odbornici: supr. Dr. Vályi, Bela Berger, Josip Nádaí, Samu Heimann. Ou, p Dr. Aleksandar Valyi.

Našice: p Miška Weiss, pp Dr. Dane Morgan, ph Julio Reich, Dr. Jakob Schmelzer. Hk, p Miška Weisz. Cu, p Hermann Salzberger, kn (opštini).

Niš: sv Albert Danitti, p Dr. Borivoj Beraha, pp Isak H. Mandil, ph Nisim B. Avram i Nahum Gedalja, t Moša I. Alkalay. Hk, p sv Isak J. Levi i Isak M. Mandil, Nahum Gedalja. Gd, p B. Čelobonoviti, M. L. Moše i Rebeka I. Mandil. Cu, p Dr. Bor. Beraha. Ou, Pevačko d «David», p Isak M. Mandil, kn (Jevrejskoj opštini).

Novisad: r Dr. Hinko Kiss, p Dr. Ferdinand Lustig, pp Julio Frank, ph Leopold Weltmann, Mihajlo Krauss, Simon Reiner, Viktor Gross, Filip Ofner, Jenő Schossberger, Dr. Franjo Nagy, Maksim Bader, Adolf Zwiebach, Samuilo Rosenblüth, t Armin Klein, k Ljudevit Mandel, k2 Leopold Weissberg, š Simon Fleischmann, Julius Kacef, Geza Kaufmann. Hk, p Simon Reiner, pp Julius Frank. Gd, p supr. Simona Reiner, pp supr. Dr. Ferdinanda Lustiga i supr. Leopolda Flesch. Cu, p Dr. Matijas Sattler poslovni p Vilim Locker, pp Adolf Schreiber. Ou: «Juda Makabi, sportski klub», p Dr. Peter Schwarz i Josip Mayor. «Ivrija» Jevr. Ou, p Ljudevit Fischer. U: «Pro Palestina» zenska Zadruga», p supr. Leopolda Mandel, f: srezovi Novog Sada, Žablja, Titela, tj. kn (Ou «Ivrija»).

Orahovica: p Jakob Kohn, pp inž. J. Brückner, t Julius Brückner, k Abraham Kamenar.

Osijek: r Dr. Simon Ungar, p Dr. Hugo Spitzer, pp inž. Ljudevit Freundlich i Dr. Srečko Milič, ph Ljudevit Sekler, t Natan Schwarz, k1 Jakob Steiner, k2 Aron Kišicky, u Žiga Sonnenschein, Anka Stern, Ema Rothbard, š David Inđig. Hk, p Dr. Josip Horn, pp Emanuel Hermann, b Marko Berger, t N. Schwarz.

Gd, p Josefina Kolar, pp Fanny Ungar i Livija Kaiser, b Pepica Papai, t N. Schwarz. Cu, p Dr. Nikola Tolnaur, pv Berthold Žarkower, Keren Hajesod: p Artur Spingarn. «Žid. Opskrbilište», p Dr. Josip Horn, pp Bela Hermann i Emanuel Hermann, Josefina Kolar, t N. Schwarz, upr. Otto Grünfeld, b Ljudevit Sekler. «Makabi» gš, p Josip Rosenberg direktor. U: «Žid. Ferijalna Kolonija», p Frida Herzer, pp Mary Horn, b Piroška Schein. Vizo: p Melanija Spingarn. kn (d «Makabi-u»).

Osišek, dolnji grad: r Dr. Simon Ungar, p Bela Hermann, pp Herman Mauthner, ph Felix Katz, t Leo Wolff, k i vu Isidor Grün. Gd, p Camilla Kohlbach i Eug. Hirschfeld.

Pačir: p Filip Weiszberger, pp Aladar Vajda.

Pakrac: p Dr. Julio Neumann, pp Josip Mauthner, ph Ignac Adler, Muki Klein, Jakob Strausz, t Alfred König, k Isak Freudes Hk, p J. Adler. Gd, p Fanika Mautner, pp Aurelija Drucker.

Palanka, Bačka: p Emil Kirschner, pp Max Horovic, ph Wilhelm Rosenberg, Wilhelm Löwy, t Karl Trebić, k Josif Herschković. Hk, p Leopold Rosenstock i Ludvig Hauser. Gd, p Amalija Löbl i Etel Wetzberg.

Pančevo: p Heinrich Haim, pp Oskar Fischgrund, ph Julius Rosenstock i Adolf Szügyi, b Izor Ferenc, t Izidor Löwy, k1 Menyhert Klein, k2 Adolf Winkler, š Josef Rosenberg. Hk, p Ignatz Fischer, g Armin Freudenfeld i Bernat Haiduska, b Franz Ofner, t Izidor Löwy. Gd, p Laura Fischer, pp Marta Freund. U: «Talmud Thora d», p Max Rosenstock, pp Aleksander Schwarz. «Sinagogalno pevačko d», p Desider Freund.

Parabuć: r Armin Fleischmann, p Julio Handler, pp Oskar Gerō, ph A. Abraham, š M. Fleischmann, f: Bač i Karavukov.

Pazar, Novi: p Leon Bahor, t Voj. M. Čurić, sv Jeruham Konforti.

Petrovac: p Makso König, ph Desider Werber, t Samuel Silber jun., b Šandor Spitzer, k Samuel Silber sen. Hk, p Julijo Glied, g Vilim Berger, f: Kulpin.

Pirot: p Leon N. Abravanel, sv Nisim Adižes.

Požarevac: p Isak Karijo, sv Avram R. Amar. Gd, p Rahila Morijo.

Požega: p Julije Frimm, pp Samuel Weisz, ph Josip Adler, t Hugo Adler, k Rihard Mordehaj. Hk, p Adolf Schorsch. Cu, p Julije Frim. Ou: «Hagibor», p Zdenko Haas, Slava Stark.

Priština: p Ašer Davidović, pp Isak Koen, t Avram B. Haim, š Zaharije Levi i Avram Kalderon. Cu, p Binja Mandin, pp Ašer B. Juse.

Ruma: r Vilim Goldstein, p Max Heitler, pp Filip Skopal, ph i t Adolf Sommer, k1 Isak Weiss, k2 Julius Heršković, f: Indija, kn (omladini) č (omladini).

Sanski-Most: p Isak Atijas.

Sarajevo aškenaskog obreda: r Dr. Hinko Urbach, p Dr. Moric Rotkopf, pp Bernardo Klein i ing. Oskar Grof, ph Ja-

kob Engel, t Herman David, vu Jakob Weiss, š Šmul Šenker. Hk, p Dr. Makso Feldbauer. Gd, počasna p supr. Dr. Weszela, supr. Dr. Rotkopfa, Milka Hirschl, pp Vilma Bauer. Cu, Ou. U: «Bikur Holim», sekcija Hk za potpomaganje bolesnika, p Jakov Engel. «Ahdus», Jevrejsko humanitarno i potporno d, p Michael Ast. «Hahnusa Kalo», p Samuel Kapp «Jevrejski klub» p Dr. Adolf Benau, t ing. Julijo Hahamovič, tj: Safa-Berura, p Dr. Kalmi Baruch. gš: «Bar-Kohba», p Alfred Demajo.

Sarajevo sefardskog obreda: r Dr. M. Levi, p Abraham M. Altarac, pp I. Dr. Jakob Kajon i II. Mordehaj R. Atijas, ph Abraham M. Altarac, g stari hram: Hajim Š. Daniti, Daniel S. H. Šalom, novi hram Moric E. Kabiljo, Albert M. Atijas, t Dr. Isak Izrael, k1 Isak Altarac, k2 Juda Alkalaj, vu Haham Moše N. Papo, Jakob Maestro, Ham Moše Perera, Isak H. Maestro, š Benjamin Abinun, Mojše R. Finci. Hk, p Bencion Maestro, Albert H. M. Altarac, Isak H. Gaon. Gd: «La Humanidad», p Ilka Böhm. Cu, p Dr. Vita Kajon, pv Jakob Maestro. Ou, p Ješua Kajon. «Bar Kohba», p Dr. I. Maestro Perić. U: Sociedad de vižitar doljentas» (d za pohadanje bolesnika), p Flora Salom, Rahela Altarac. «La Lyra», p Leon Finci. «La Benevolencia», p Dr. Jakob Kajon. «Ezrat Jetomim», p Haham Moše Nisim Papo. «Kanfē Jona», p Jošua Israel. «La Gloria», p Dr. S. Pinto. «Misgav Ladaħ», p Benjamim Kabiljo. «Poalc Zion», p Isidor Altarac. sg: «Bet Tefila», p Dr. S. Atijas. «Olat Aboker», p Elijas J. Salom. tj: «Safa Berura», p Dr. K. Baruh. Škola: «De-gel Atora» za usavršavanje Hazanima i Šohetima p r Dr. M. Levi. kr: Isak Atijas.

Senta: r Hermann Schweiger, p Armin Grof, pp Dr. Karlo Vig, ph Soma M. Schlesinger, Ignatz Deutsch, t Emil Rosenberg, k Salamon Fein. Hk, p Dr. Aleksandar Meri, pp Dr. Koloman Hacker. Gd, p gđa Dr. Nandor Löbl. Cu, p Armin Fischer. Ou, p Stjepan Brichta, «Hagibor», p Imre Wolf s: šport. U: «De-vojačko d», p Roszi Fischer. kn. kr.

Senta sefardskog obreda: r Moses Lebovič, zamj. r Izrael Lebovič, David Gross, p Natan Krajnik, pp Samuel Ehrenfeld, ču Matias Eisenstein, Ignac Klein, Mavro Hauer, Jakob Binder, ph Herman Fuchs, Josif Fleischmann, kontr. Gottlieb Kohn, t Moses Stern, k A. Heilbrun, vu Abraham Rooz, Herman Cezin, Leopold Minizer. Hk, p Salamon Pollak, g Bela Stark, Salamon Braun, b Leopold Weinberger. U: «Talmud Torā», p Salamon Hoffman, g Pinkas Fleischmann, Bela Stark.

Sisak: r Dr. B. Heiss, p Mavro Flesch.

Sivac, Stari: p Vilim Lederer, k Josef Knacker.

Skoplje: Glavni sv Moša Adroki, p Josif H. Arije, pp Eliezer Navaro, b Tihomir Zokovič, t Josif I. Rubenovič, ph Solomon I. Koen, Benko Konforti, Solomon S. Hazan, Jakov Elazar i Ješaja Elazar, sv Moša Behar, Josif S. Hajim, Levi Menahem, vu Josif Bitran i Moša Behar. Hk, p Merkado Kamhi, Jakov Be-

nadon, Nisim Biti, Jakov M. Saporta. Gd, p Leja Mizrahi, Roza Koen. Ou: «Bene Israel», p Isak S. Koen, Pepo Serero, Aron Koen, Ašer I. Koen i Mois K. Sason, s: Cijonizam. U: «Klub Skopljanih Jevreja», Leon Lević, pp Ezra Tovi. «Matanot Laevjanim» p Josif Navaro, Menahem A. Ruben. Direktor jevr. škole: Josif Behar, n Naftali Alhasid i Regina Aladjem. gš: «Makabi» p Adolf Baruh. kn (Opštini), kn i č (Ou: «Bene Izrael»). kr: Hotel «Karaso».

Slatina, Podravska: r Hinko Grünwald, p Artur Bauer, pp Izidor Kohn, ph Ilija Weiser, b Lavoslav Fuchs, t H. Grünwald, š Simon Rosenberger. Ou: «Maks Nordau», p Aleks. Beck, pp Iso Altheim.

Smederevo: p Moša Heskija, pp Josip Levi, ph Avram Avramović, b Leon Farhy, t Cadik Levi, g1 Samuilo Bdanja, g2 Biti Mandil, pv Bojana J. Avramović, sv J. Levi.

Sombor: r Dr. Mihajlo Fischer i Dr. S. Guttmann, p Andrija Wamoscher, pp Dr. Armin Scheer, ph Jenő Vámosi, b Arnold Bondi, t Samuilo Török, k1 Jakob Spasser, k2 Moses Birnbaum i Jenő Grosz. Hk, pp Ludwig Breuer, g. Jakob Korn, Leo Lifschitz, Gabor Wamoscher. U: «Bikur Holim», p Frigyes Weidinger. «Talmud Thora», p Dr. Hinko Oblath. Ou, p Dr. Žiga Turányi, Dr Béla Nagy. Gd, p gđa Dr. Martina Kaboša, pp Dr. Isidora Gábora. f: 8.

Split: p Ing. Viktor Morpurgo, pp Isidor Stern, ph Izak Hajon, b David Papo, t Jahiel Kamhi, sv Izak Daniti. š Hajim Kabiljo. Hk: «Kupa Gemilut Hasadim». p Izak Daniti. Cu «Jarden», p Ing. V. Morpurgo, pp Isidor Stern, b Lelio Hajon. Ou: Omladinska sekcija d Jardena, p Josip Finci, s: podučavanje, gojenje društvenosti, podizanje nacionalnoga duha, šport i gimnastika, zabava, tj. kn i č u d «Jardena».

Srbobran: p Sima Wolf, pp Andor Müller, k A. Friedman.

Stanišić: p Benő Licht, ph Makso Broder, k Marton Weisz. Hk, p Mor Ehrenfreund.

Subotica: r Dr. Josip Gerson, p Dr. Adolf Klein, pp Dr. Bela Török, i Dr. Franjo Fenyves, ph Henrik Löwenthal, Leopold Donath, ph Adolf Glied, Samojlo Holländer, Mavro Schlesinger, t Dr. Mirko Vidor, k1 Josip Basser, k2 Deže Berger, Leopold Berger i Mavro Weiss, vu Avram Vadnai, kontr. Ženi Löbl, b Roza Friedenstien, š David Klein. Hk, p Franjo Löwy. Gd, počasni p ud. Rafajla Hartmana, p supr. Pavla Ungara. U: «Pučka kuhinja», p supr. Adolfa Glieda. «Patronaž», p supr. Salamona Löbl. «Udruženje milosrdne kuće Dr. Bernharda Singer», jevrejska bolnica, upravnik višilekar Dr. Béla Török, viši lekari Dr. Mirko Wilhelm, Dr. Mirko Szekelj, Dr. Pavle Adelsberg, Dr. Blanka Klein, Dr. Zoltan Schreiber, p U Dr. Franjo Fenyves, p-poslovođa ud. Lajča Pollaka, t Mirko Rado. Cu, p Dr. Franjo Hirth, t Dr. Josip Guttmann. U Tt, p Henrik Löwenthal, t Dr. Mirko Vidor, Gdud Hehaluc (Hašomer), vođa Mirko Sporer. kr ud. Mikloša Schlesingera.

Subotica orthodoxna o: r Moses Deusch, p Hermann Deutsch, pp Wilhelm Glied, Ignatz Grossberger, ph Hugo Weiss, Moritz Palocz, t Moritz Silber, k Zoltan Szabo, š Hermann Berger. Hk i Gd sa velikom opštinom. Cu: «Moriah» d za naselje u Palestini. p Wilhelm Glied i Samuel Deutsch. Ou: «Menorah» kulturno d, p Franz Glied. ש"ס הברה za učenj. talmuda, p H. Schlesinger i W. Klein. «Bikur Cholim» p M. Klein i Bernat Glied. «Chevra Mezonoth» za obskrbu učenika Ješive i Tt, p Eugen Guttman, f: Šoupljak, k Leopold Rosenberger. Tt i Ješiva u Michael Adler i Heinrich Noses, tj. pr. kn i č (Menorah). kr. Adolf Krauss.

Šabac: p Zdravko Baruh, pk Nachman Avramovič, t Josif Abinum, sv Šabetaj Levi. Gd, p Regina Albala t Luna Koen. Cu, p Josif Finci.

Šamac, Bosanski: sv Juda Mačoro, p Abraham Ka-biljo, ph Albert Romano, t Izidor Fridrich, š Moša A. Pijade.

Šid: p Julije Löbl.

Štip: sv David Nathan, p David Mušon Cion, pp Jusef David Levi, t Becalel M. Cion, b Merkado L. Rubisa, ču Jakov D. Levi, Haim B. Rufel, Pinhas M. Cion, Avram M. Levi, Pinhas B. Rafael i Menahem I. Levi, k1 Mušoni Isak Levi, k2 Jako Baruh Levi. Gd, p Dona I. Cion, t Rebeka M. Levi. Cu: «Mikve Izrael», p Avram M. Levi, t Becalel M. Cion. Ou: «Ješua Ferahalil» za pomaganje sirotinje.

Titel: p Jakob Gertner.

Topola, Bačka: p Jenő Havaš, pp A. Blau, ph Mor Fischer i Samuel Beer, t Dr. Komlos, k1 Julius Goldstein, k2 Kamiel Herzog, vu D. Hajnal. Hk, p Ignac Lustig. Gd. p supr. Ignaca Szekelja. Ou: »Esra», p Ernő Kaufmann. f: Čantavir, k A. Brandeiss, Mali Idoš, k Bokor, Stara Moravica, k S. Kohn; Feketic, Bajša, Pačir. tj. kn (Ezri).

Travnik: r Daniel Danon. p Moric Montilja, pp Dr. I. Konforti, ph Ezra J. Konforti, t R. Atias, b Ezra J. Konforti, š Albert Altarac. Hk, p Leon J. Konforti, g Moise H. Pinto, b Solomon D. Atijas. Cu: «Degel Jehuda» za podizanje nac. svijesti među omladinom, p Salamon Abinum, Mordo Salom i Danko Salom. U: «Bikur Holim», dobrotvorno, p Josef J. Pinto i Leon J. Konforti, pr svake subote Peraša, Neviim i Ketuvim kr: Majer Schnetreppl.

Tuzla: p Moric Lisska, pp Juso M. Finci, b Artur Krauss, t ing. J. Berger, ph Mordehaj Finci, k Em. Neumann. Hk, p Moric Lisska, pp Leo Halberstam, g I. Moric Krönberger, II. Moša Danon, t Mavro Fürth, p groblja Aron Goldstein, upravnik fonda Franz Blatt. Gd, p Henriete Thau, pp Mirta Pesach, b Biserka Hajon, t Gizela Weisler.

Valpovo: r Dr. Simon Ungar, p Marko Garai, pp Norbert Schwarz, ph M. Garai. t i b A. Krausz, Josip Münz. Hk, p Marko Engl.

Varaždin: r Dr. Rudolf Glück, p Dr. Oskar Pulgram, ph Otto Weinberger, Herman Hönigsberg, Mavro Moses, Dr. David Steiner, k1 Žiga Vilkovič, k2 Jakob Kohn, š Šandor Graner i Max Glesinger. Hk, p Herman Hönigsberg, t Julio Cegledi, b Artur Deutsch, odbornici: Rudolf Blühweiss, Josip Rosenfeld, Jakob Stern, Dr. Vilim Taussig, Makso Weiss, Koloman Sparing. Gd, p Zora Blau, pp Tora Schlenger, b Friedri. Brosch, t Paula Pollak. Cu, p Herman Herzer. U: Dobrotvorno d, p Dr. Rudolf Glück, pp Sara Berger. f: Krapina. tj. kr: Leopold Freiberger.

Vinkovci: r Dr. Mavro Frankfurter, p Dr. Ignjat Lang, pp Alfred Mogan, ph Aleksa Pollak i Josip Zilzer, t Margolius Pollak, b Mavro Augenfild, k1 Mijo Propper, k2 I. Herškovič. Hk, p Aleksa Pollak, pp Vilim Schlesinger, b Abraham Hirschfeld. Gd, p Tera Lang, pp Fina Preiss, b Ella Schön. Cu, p Adolf Beck, t Vilim Ornstein, b Hugo Deitelbaum. Ou i gš: «Heruth», p Adolf Preiss, kn i č (Ou).

Virovitica: r Dr. Hermann Ezechiel Kaufmann, p Josip Schwartz, ph Josif Benedek, b Josip Lichtner, t Srečko Weissmann, k Adolf Springer. Hk, p Adolf Bing, pp i b Donald Böhm, t Bratoljub Bauer. Gd: «Mirjam», p Jelisava Rotter, pp Rosa Löwy, t Josipa Weinberger, bolan Strassberger udata Schwartz. Ou: «Bar Kochba». p I. Goldberger, pp Selina Bing. U: Židovski književni klub «Zerubabel», p Dr. H. E. Kaufmann, pp Julije Reich.

Visoko: sv Abraham Romano, p Jakov Montiljo, pp Josif Ar. Danon, ph Albert Ar. Danon. Gd, p Hana H. Danon, pp i b Berta M. Danon. Cu, p Zadik H. Danon, pp Moritz Ar. Danon, gš, p Joži Ar. Kabiljo, pp Isidor Romano.

Višegrad: sv Maestro Jakob, p Abraham Ziller, pp Leopold Sprung, t i b Elias Kajon. Cu, p Gavriel Papo, Altaras Aron, Elias Kajon.

Vlasenica: sv Salamon Pardo, p Aron S. Altarac, ph Haim A. Altarac, t Adolf Aksen.

Vrbas, Novi: p Adolf Lönyi, pp Aurel Reich, t Leopold Klein, k Mor Jakobovič. Hk, p Aleksandar Friedmann. Gd, p Berta Lönyi. Ou, p Leopold Klein.

Vršac: r Dr. Leopold Fischer, p Dr. M. Zinner, ph T. Wittenberg, H. Barkan, b VI. Friedmann, ču S. Berg, Dr. M. Rosenberg, Dr. B. Szücs, Dr. A. Menzer, Dr. E. Fischer, J. Klauber, B. Dietrichstein, S. Steiner, A. Steiner, S. Bruckner, D. Glückmann, H. Kohn, E. Wessel, D. Fruchter, F. Treuer, H. Wassermann. k1 i t Moritz Salzmann. Hk, p Mor Györi, pp Tobias Wittenberg, g Ferdinand Treuer i Herman Barkan, b Geza Balog. Gd, počasna p Roza Glückmann, tj. kn i č.

Vukovar: r Dr. Julije Diamant, p Dr. Daniel Klein i Mavro Ofner, ph Samuel F. Klein, t Alfred Eschkenazi, b Samuel Obersohn, k Eugen Goldberger. Hk, p Sigmund Frank, pp Samuel F. Klein, b Vilim Engl. Gd, p Rosa Obersohn, b Mina Schwarz. Cu, p Dr. Josip Herzl, t Eugen Rosenzweig, b Oton Guttmann.

«Ou, začasni p Aleksa Steiner, p Karlo Engl, Alica Engl i S. Bader, s: gajenje žid. duha kod omladine. U: Kuratorij za otkup vijenaca, p: p općine, p Hk, p Gd i r, tj. kn i č (Ou).

Zagreb: r Dr. Gavro Schwarz, Dr. Mojsije Margel, p Dr. Hugo Kon, pp I. Dr. Lavoslav Šik, II. Lav Stern, ph Dr. Leo Plachte i Jos. Hofmann, pročelnici odbora: 1) za školu Dr. Marko Horn, zamj. prof. Semic, 2) za upravu Eugen Berl, 3) za socijalno-dobrotvorne ustanove Dr. Drag. Zweiback i Jakob Lachmann, vu Dr. Šalom Freiburger, k Ferdinand Jura, Josip Weissmann, Isak Hendel i Samojlo Singer, kancelarijski službenici: Lavoslav Hamburger, Ela Ehrenfreund, š Anton Freiburger. Hk, p Šandor B. pl. Aleksander, predstojnik Makso Hirschler, g David Goldberger, Adolf Haas, Lavoslav Schulman i Ignjat Weiser. Gd, p Ruža Deutsch, pp Frida Hertmann i Helena Lederer, t Flory Rottmann, b Paula Hirschler. Cu, p Eugen Berl. Ou: 1) «Judeja» (žid. nar. akad. d), p F. Reiner, 2) Žid. oml. kolo, p Joel Rosenberger. U: 1) Cerkle «Hatarbut» (udruženje Židova gradskog dijela Pešćenice), p Hermann Adler, 2) «Ferijalna Kolonija», p Tilda pl. Deutsch, pp Pavica Liepermann i Frida Schwarz, b Lona Marić, t Ela Plachte i Ela Šik. 3) «Hevra Gemilut Hasadim» (nad-rabinat), 4) Žid. akad. potporno društvo i žid. đačka menza», 5) «Dom zaklade Lavoslava Schwarz za žid nemocnike», uprava: r Dr. Schwarz, Oto Stern, Matija Freund, Jakov Reiss, Teodor Grünfeld, Jakov Lachmann, Dr. Scholler, i Dr. Robert Farkaš, 6) «Makabi» gš, p Julije König. f: Ortodokсна općina, p Lavosl. Rothstein, k i Mozes. «Izrael. konf. škola s pravom javnosti», obospolna sa 4 razreda, ravnatelj r Dr. Mojsije Margel, u Šarlota Schwarz, Gizela Fusch-Kohn, Jula Weiner i Mira Schreiberstein, u pjevanja Josip Weissmann. Tt (r Dr. Gavro Schwarz (za učenike srednjih škola). tj (u Š. Goldberg). «Hug ivri» kn (1 Izr. lit. d. 2. Žid. oml. kola). kr. Kohn (Jelačićev trg) i ortodokсна rest. «Karmel» (Petrijnska ul. 26).

Zagreb sef. obreda: p Avram Romano, pp Salamon Papo, sv Nengahem Romano.

Zavidović: p J. Sonnenfeld, k Isak J. Kabiljo.

Zemun; p Dr. Leopold Brandeis, pp Dir. Ivan Kohn, ph Bela Sonnenberg i Josip Kornstein, t Isidor Grünfeld, k Gerson Kačka, š Čelibi Jakob, Hk, Moritz Sasson, g Salamon Scheer, Vilim Adler. Gd, p Justina Schreiber. Cu, p Moritz Sasson, U: «Jevrejska Čitaonica». f: Stara Pazova, k Vilim Atlasz. u Isidor Grünfeld, Edita Zentner. gš «Hakoah». kr. Pepi Fischer. kn. (općini).

Zemun sef. obreda: p Jakov Levi, sv Isak Musafia.

Zenica: sv Leon Juda Finci, p Juda Montilja, pp Hermann Liebling, ph Benjamin Pinto, t Sami Papo, Salomon Levi. Gd, p Aola Papo, pp Victoria Trinki, t Otto Weiss, b Sara Pinto. Cu, p Otto Weiss, pp Salamon Trinki, t Sami Papo. b Rafael J. Trinki, Ou, p Hany Salom, t Šandor Trinki, b Jakob Ozmo kn. č (Cu).

Zvornik: p Moša Bararor, b Mošina Levi, t Juda Altarac, ph Juda S. Levi, k David Ordentlicher.

Žablje: p Jakob Fischer, k Mor Kohn.

Žepče: p Mošo Musafia.

PNEUMOKOL

je savršen specijalitet za potpuno izliječenje svih oboljenja disačkih organa.

Uzima se sa potpunim uspjehom kod:

- bronhitida
- nahlade
- mučkog kašlja i hripavca,
- gripe i njezinih
- opasnih posledica,
- osobito kod
- tuberkoloznih
- procesa.
- Ugodnog je okusa,
- podiže apetit
- jača, i
- daje tijelu izgubljenu
- snagu.

»PNEUMOKOL« je prokušan na mnogim liječničkim klinikama u 4000 slučajeva i hvaljen kao nijedan drugi preparat od n a j z n a m e n i t i j i h liječni kih kapacitete.

Od strane publike mnogobrojna priznanja!

Poslušajte dobar savjet u zgodno vrijeme:

Čim osjetite prehladu i počnete kašljati, uzimajte **«Pneumokol»** Dr. Friedrich, jer ćete time sigurno spriječiti razvitak svih plućnih bolesti i očuvati svoje i Vaše porodice zdravlje.

»PNEUMOKOL« potpunoma liječi nova i zastarjela oboljenja pluća. — Pazite na zakonom zaštićeno ime **«Pneumokol»** Dr. Friedrich i odbacite nametnute patvorine!!! — «Pneumokol» se dobiva u svim ljekarnama, orig. boca Din. 37:50.

U slučaju da «Pneumokol» u Vašem mjestu ne dobijete izvolite se obratiti na Laboratorium «Pneumokol», Brčko, koji razaslije najmanje 3 boce, pouzecem, sa poštarinom za Din. 112:50.

Laboratorijum «PNEUMOKOL» Dr. Friedrich, Brčko.

P r i o d n o L e č i l i š t e

Sanatorium SANITAS u Vršcu

Interurban Telefon 1—58

Gradski park

Najmodernije uređeno fizikalno dijetetičko lečilište države. — Sistem: Dr. Lahmann. Sezona: Maj—Oktobar. Indikacije: **nevrna bolesti** (nevraštenija, uzetost, histerija, hipohondrija, išias itd.) bolesti srca i krvnih sudova (skleroza) želudačni i crveni katari i konstitucionalni bolesti itd. **Strogo individualno lečenje.** Hidro-elektro-shodna psihoterapija. Rentgenski Institut. Dijetalne kure kod **šećerne bolesti** (diabetes mellitus) mokraćno-kisele dijetare-debeline (adipositas) Cene umerene.

Šef lekar: **Dr. med. R. Kobiljak.**

ŽUČNI KAMENI?

Poštovanj
Ijekarni «K SPASITELJU»-PRAHA II.
Všehradská (Čehoslovačka)

Ja sam vrlo zahvalan za Vaš Thé SALVAT, jer sam bio za umrijet, imao sam užasne bolove i grčeve, pa od kako pijem Vaš čaj svaka bol i napadaji grčeva potpuno su prestali. Mene su liječila 4 liječnika i već su svu nadu izgubili glede mog ozdravljenja htjeli su me operisati, ali moja obitelj nije dala. Zadnji moj liječnik g. Dr. Pavao Divić, Ivanska, preporučio mi je Vaš Thé SALVAT, jer i on je jednu naručbu dobio od Vas. Uvrstite u novine «JUTARNJI LIST», da neka svako mene propita, jer sam ja potpuno ozdravio, kementiči su izlazili sa izmetinama, te ih držim u staklenki i stoje svakom na uvid. Ja sam Vaš čaj već mnogim bolesni! ma preporučio, — te šaljem novac za još 3 paketa. Još jednom najveća hvala.

Antun Gašparac, Zagreb, Mandaličina ul. 15.
Zahtevajte zanimljivu brošuru o žučnim kamenčićima, kće Vam gl. zast. za Jugosl. Ijekarna kod «SOKOLA» Mr. g. Proche, Brčko badava poslati.

SALVAT-THÉ!

Neu von A—Z

Der Grosse Brockhaus Handbuch des Wissens in 20 Bänden

Das größte volkstümliche Nachschlagewerk der Gegenwart mit über 200.000 Stichwörtern auf etwa 15.000 Seiten, über 17.500 Abbildungen sowie 210 Karten und Plänen.

Wollen Sie Ihr altes Lexikon in Zahlung geben?

Wollen Sie die durch das bandweise Erscheinen bedingten günstigen Ratenzahlungen ausnützen?

Dann ist jetzt die richtige Zeit! **Band I—III bisher erschienen**

Näheres über die vorteilhafte Bezugsbedingungen bei Ihrem Buchhändler. — Reichbilderte Broschüre «Der Große Brockhaus neu von A—Z» für Interessenten kostenlos und unverbindlich.

F. A. BROCKHAUS, Leipzig

Jüdisches Familienblatt

Bratislava. Einziges unabhängiges und neutrales jüdisches Blatt auf streng religiöser Basis in der Čsl. Republik. ✕ ✕

Jahresabonnement für S. H. S. Kč 80.—

Heiratsanzeiger von großem Erfolge. Für Verlautbarungen, wie Konkursausschreibungen, Stellengesuche etc. sehr geeignet.

Geschäftsinserate werden zu den billigsten Preisen plaziert.

Kunsttischler

Ferd. K. Zoffmann

**Werkstätten für moderne Wohnräume
Wrschatz, Steria (Herren)gasse Nr. 69.**

**Einzelmöbel und voll-
ständige Wohnungsein-**

:- richtungen. :-

Salons-, Speise-, Herren-

:- und Schlafzimmer. :-

Kinderzimmer, Vorzim-

mer und Kücheneinrich-

.. tungen. ..

Sorgfältigste Ausführ-

ung nach eigenen und

gegebenen Entwürfen.

Artistički zavod udove J. E. Kirchner

**Vlasnik Firme: ERNST KIRCHNER
VRŠAC, Rajačićeva ulica**

**preporučuje svoju štampariju, kamenotiskaru
i knjigoveznicu.**

Potpomažuci Članovi Saveza Rabina Kraljevine S. H. S.

Savez Jevrejskih Veroispzvednih Opština u Beogradu

Ada.

Hevra Kadiša
Jevrejska bog. opština

Jevr. ženska zadruga

Banja Luka.

Izr. bog. opština ašk. obreda
Jevr. bog. opština sef. obreda

Poljokan Isak i sinovi

Bečkerek, Veliki.

Balla Richard
Batori Imre
Bihari Bela
Borsodi Dr. Lajos, advokat
Brada Dr. Gustav
Brüll Franjo
Deutsch Jakob sinovi
Domovinska Industrija Mlin d. d.
Eckstein Jovan
Elek Viktor, dir. fabrika šećera
Fischer Miklos
Fischl Jakob
Freischberger Brüder
Gross Martin
Guttman Jakob & Söhne
Günz Gabor
Goldschmidt Leopold
Handelsaktiengesellschaft
Heller David
Heller Mor
Herzog Julius
Hubert Dr. Sigmund

Iványi Dr. Mor
Jevr. bog. opština
Julius Dr. Armin
Kallai Andor
Kartal Dr. Arpad
Keller Franjo
Klein Samu
Kohn David
Kovacs Andor
Kövesi Emil dir.
Krausz Gyula
Kransz Julie ml.
Milich Dr. Jakob
Neumann Dr. Julius
Schlanger Eduard
Schwab Albert
Sekelj Braća
Szegő Jenő dir.
Temmer Brüder
Ullmann Makso
Veliko Bečkerečka Štedionica

Bela Crkva.

Jevrejska bog. opština
Kugel Dr. Julius
Reiner Bernhard
Schlesinger Aleksandar

Spitzer Franz
Steiner Max
Temmer Eugen

Beograd.

Adanja Jakob — Uzun Mirkova 3.
Adanja Mika — Kralja Petra 19.
Adanja Dr. Sima — Cara Uroša 6a.
Albala Dr. David — Jevgenija 3.
Albahari Jakob S. — Vasina 5.

Alfandari Avram — Kralja Petra 56.
Alfandari Moša — Kraljev trg. 21.
Alkalay Aron — Cara Uroša 28.
Alkalay Dr. Bukus — Jovanova 36
Alkalay Dr. David — Trgovačka 3.

- Alkalay David A. — Kralja Petra 64.
 Alkalay Jakov M. — Kraljev trg.
 Alkalay Josif M. — Kralja Petra 30-32.
 Alkalay Makso, direktor — Kralja Petra 57.
 Alkalay Marko, — Knez Mihajlov Venac 23a.
 Alkalay Moša — Cara Uroša 6a.
 Alkalay Dr. Nisim — Knjeginje Ljubice 9.
 Alkalay Samuel, direktor Banke Metropolit — Kralja Petra 28.
 Almoslino Mr. Nisim — Kralja Petra 91.
 Almuly Braća & Demajo — Kralja Petra 52.
 Almuly Josif — Cara Uroša 6a.
 Altarac C. i A. — Riga od Fere 2.
 Altarac Dr. Majer — Kn. Mihajlova 17.
 Altarac Majer — Uzun Mirkova 3.
 Amar Dr. Isak — Knez Mihajlova 47.
 Amar Moša — Kralja Petra 26.
 Amar i Pijade — Kralja Petra 52.
 Armidi Isak (Harmonija) — Kralja Milana 43.
 Aron Nisim B. — Knez Mihajlova 48.
 Arueti Josif i Izraelo — Knez Mihajlova 45.
 Avramović Lazar — Trgovačka 3.
 Azriel Avram (Davidović i Ko.) — Kralja Petra 36-32.
 Bach Franja — Knez Mihajlova 8.
 Baruh Marko — Kralja Milana 17.
 Bejosif Lazar — Vasina 21.
 Bejosif Moša — Vuka Karadića 3.
 Belić Dr. Aleksander — Knez Mihajlova 7.
 Belić Mihajlo inž. — Kn. Mihajlova 50.
 Benarajo Nisim — Gračanička 20.
 Banavram Jakob — Kralja Petra 45.
 Benavram Sam — Kraljev trg 9.
 Bencion Bencion — Kn. Mihajlova 37.
 Benvenisti M. — Kralja Milana 83.
 Benvenisti i Pinkas — Kralja Milana 83.
 Beogradska Trg. Štedionica — Kralja Petra 57.
 Blühweiss Hinko, Jugosl. Kreditni Zavod — Knez Mihajlova 17.
 Bokroš Filip — Strahinića Bana 89.
 Braun Zoltan, direktor — Pozorišna 67.
 Čelebonović Dr. Jakob — Knez Mihajlova 33.
 Davičo Jakob, S. H. — Strahinića Bana 42.
 Demajorović S. D. — Kr. Milana 14.
 Djerasi A. — Višnjićeva
 Deutsch David, — Pošt. fah 312.
 Dietrichstein Dr. Franjo — Knez Mihajlova 16.
 Efraim Menahem »Anilin« — Knez Mihajlova 48.
 Ehrenfeld Marcel (Schenker i Co.) — Kralja Petra 13.
 Ejodus S., dentist — Kralja Petra 64.
 Eljas H. i Komp. — Kn. Mihajlova 33.
 Farhi Avram D. — Uzun Mirkova 3.
 Farhi Marcel — Pošt. fah 378.
 Farkuš direktor Agrarne Komercijalne Banke
 Feldmann Eliza, — Jovanova 16.
 Fine Rafailo M. — Jugovića 4.
 Finci Aron — Terazije 7.
 Finci Dr. Josif — Jakšićeva 5.
 Finci Dr. Leon — Knjeginje Ljubice.
 Fischer Salomon, direktor — Obilježje Venac 27.
 Freudenfeld Braća — Vasina 20.
 Fuchst Makso — Pošt. fah 260.
 Goldmann Šandor (Harmonija) — Kralja Milana 43.
 Goldstein Miša — Čika Ljubina 18.
 Gultmann Leo — Čika Ljubina 18.
 Hason Simon — Knez Mihajlova 5.
 Herzl Bertold — Zmaj od Noćaja 14.
 Hochner David, direktor — Čika Ljubina 18.
 Holländer Dr. Josip — Vasina 13.
 Horović Dr. Hugo — K. Milana 9.
 Jevr. žensko društvo sef.
 Josif Leon — Umetnička Galerija.
 Josif, Leon, Čika Ljubina 18.
 Kabiljo Leon — Knez Mihajlova 48.
 Kajon Dr. Cesar — Knez Mih. Venac 13.
 Kapon Samuilo — Solunska 4.
 Kalderon Aron Buki — Vasina 8.
 Kalderon Moric i drug — Kralja Petra 65.
 Kastner Anton — Kralja Milana 56.
 Katarivas Vinko Bubi — Kralja Milana 9.
 Koen Avram S. — Kralja Petra 29.
 Koen David Sabitaj — Kralja Milana 83.
 Koen Isak i brat — Kralja Petra 40.
 Koen Makso — Kralja Petra 65.
 Koen Menahem i brat — Kralja Petra 46.
 Koen Solomon J. — Knez Mihajlova 24.
 Kohn Geza — Knez Mihajlova 1.
 Kolonijalna Banka
 Konforti Jakob — Kralja Petra
 Kronstein Josif — Koloseum
 Leon de Leon — Gračanička 20.
 Levi A. H. — Kralja Petra 30-32.
 Levi Avram J. — Vasina 13.
 Levi Gavrilo D. — Kralja Petra 52.

- Levi Jakob — Vasina 5.
 Levi Naftali M. — Uzun Mirkova 8.
 Levi Salomon Moni — Višnjičeva 3.
 Löbl R. R. — Višnjičeva 3.
 de Majo Jakob Avram — Kralja
 Petra 30—32.
 de Majo Makso — Knez Mih.
 Venac 23-a
 de Majo Šemaja — Kralja Milana 9.
 Mandel Ignjat — Poenkareova 10.
 Mandil David N. — Braća Nedića
 Mandil Marko — Kralja Petra 11.
 Mandilović Avram — Braća Nedića 4.
 Mašiah Isak — Zmaj od Nočaja 13.
 Majer Makso E. — Zmaj od No-
 čaja 15.
 Margulis Dr. Rafailo — Karadićeva 12.
 Mayer Ferdinand — Kralja Milana 15.
 Mayer Dr. Oskar — Višnjičeva 3.
 Medina Hajim (Stara Sinagoga) —
 Knez Mihajlova 8.
 Medina Isak I. — Knez Mihajlova 8.
 Melamed Jakob — Knez Mihajlova 25a.
 Melamed Moša A. — Jakšićeva 5.
 Menahem Žaki — Knez Mihajlova 25 a.
 Mešulam B. R. — Kralja Milana 93.
 Mevorah Moša A. — Strahinića
 Bana 49.
 Mevorah Rahamim — Kralja Milana 9.
 Molho i Mandilović — Trgovačka 3.
 Mošić Moša «Anilin» — Knez
 Mihajlova 48.
 Nachmann Aleksander — Kr. Petra 56.
 Nahmias Marko — Knez Mihajlova 46.
 Nahum Binja i brat — Kralja Petra 34.
 Neuländer Oskar — Knjeginje
 Ljubice 28.
 Neumann Braća — Kralja Petra 26.
 Najman Isidor (M. Tiller) — Mi-
 letina 9.
 Piade Dr. Bukić — Kolaričeva 11.
 Pijade Samuilo — Vasina 11.
 Pinto Leon M. — Kraljev trg 5.
 Pollak Feliks — Knez Mihajlov
 Venac 25.
 Pollak Josif — Poenkareova 10.
 Popper Makso, Praška Banka —
 Kralja Milana.
 Pops Dr. Friedrich — Knez Mihajlov
 Venac 13.
 Rafailović i Co. — Kralja Milana 37.
 Rechnitzer Stevan — Čika Ljubina 7.
 Reitzer S. i Co. — Knez Mihajlova 8.
 Ruben Nisim M. — Trgovačka 3.
 Rubenović Ruben (Banka Metropol)
 — Kralja Petra 18.
 Ruso David «Merkur» — Knez
 Mihajlova 48.
 Ruso Jakob — Karadićeva 12.
 Ruso Nisim D. — Trgovačka 4.
 Salamon Isak — Kralja Petra 49.
 Šajnesonov Feliks — Terazija 32.
 Schallinger Julius, inž. — Vojvode
 Dobrnjca 50.
 Schwarz Hugo, direktor (Rud. Mosse)
 — Kralja Milana 25.
 Šlomović Bernat — Kn. Mihajlova 16.
 Singer Maksim — Pozorišna 49.
 Spitzer Sime — Poenkareova 30.
 Suzin Josip — Kralja Petra 22.
 Tajtacak Isak — Jevremova 7.
 Talvi Moša — Jakšićeva 5.
 Testa Dr. Nisim — Kralja Petra 89.
 Tuvi Isak, menjač — Kr. Milana 23.
 Vermeš Ervin, direktor — Strahinića
 Bana 80.
 Vig Adam — Kralja Petra 60.
 Weiler Josif — Knez Mihajlova 8
 Weiss Teodor — Vljakovičeva 17-11.
 Weiss Žiga — Čika Ljubina 7.
 Werber Avram, inž. — Knez Mih.
 Venac 13.
 Zunana Braća — Kralja Petra 67.

Bihac.

Jevrejska bog. opština

Bijeljina.

Papo Moško H.

Bitolj.

Jevrejska bog. opština

Bjelovar.

Berger Emil i sin
 Breuer d. d.
 Breger Braća
 Deutsch David
 Fischer Dr.
 Fuhrmann Žiga
 Fürst Jakob i sin

Gottlieb Dr. Hinko
 Herrnstein Robert
 Hržić Dr.
 «Hygiea»
 Jevrejska bog. opština
 Izrael, gospojnsko društvo
 Ländler Dr.

Lauš Julio
 Lauš Vilim
 Pollak Ernst
 Pollak Žiga
 Rosenzweig Filip, inž.
 Svrljuga Ferdo, veterinar

Stern Makso
 Stern Samuel
 Stern i Fürst
 Taussig Ignac
 Wolf Drag. sinovi
 Wolkenfeld Mijo

Brod na Savi.

Abramović Dr. Josip p bog. općine
 Adler Šandor, direktor Slaveksa
 Cionistička Organizacija, Mesna
 Fuchs Rudolf
 Glückmann Gerson
 Hevra Kadiša
 Izr. bogoštovna općina
 König Vilko i drug

Krauss Sandor, pp bog. općine
 Lang Lev, direktor Slavonije
 Mayer Lav
 Petrić Dr. Ivan
 Polak Dr. Milan, advokat
 Rein Marko
 Sidon Ignjat
 Židovsko gospojinsko društvo

Čakovec.

Baumsteiger Samuel
 Benedikt E. i sin
 Berger Simon
 Bolgar Benő
 Fischer Braća
 Fischer Rosa ud.
 Deutsch Lora
 Graner Braća
 Kohn Adolf
 Mayer Hermann
 Mayer Karlo

Neuman S. naslj.
 Rosenfeld Jakob
 Scheier Dragutin
 Steinitz Mavro
 Stern Max
 Székely Vilim
 Svarc Mavro
 Vajda Elemer
 Weiss Šandor
 Wolf Dr. Bela
 Židovsko Omladinsko Društvo.

Daruvar.

Bauer Edvin
 Cionistička Organizacija
 Epstein Josip
 Fellner Lujza
 Franck Ljudevít
 Goldberger Dragutin
 Gross Gustav
 Gross Leo
 Gross Salamon
 Hevra Kadiša

Holzer Josip
 Löwy Ida
 Mermelstein Mavro
 Pick Iso
 Rochlitz Lavoslav
 Ungar Otto
 Weiss Josip
 Židovka bog. općina
 Židovsko gospojinsko društvo

Debeljača.

Geduldig Jakob
 Gerő K. Reitzer
 Guttman Vilim
 Hevra Kadiša
 Horovitz Dr. Desider
 Iritz Dr. Desider
 Jevrejska bog. opština

Jevrejsko gospojinsko društvo.
 Kolb Jakob
 Krausz Arpad
 Krausz Josip dir.
 Stein Ignac
 Sugar Bela

Djakovo.

Fuchs Hugo, apotekar
 Hevra Kadiša
 Jevrejska bog. opština

Türkl Jakob
 Židovsko kulturno društvo

Doboj.

Pesah Daniel D.

Dubrovnik.

Izr. bog. općina

Durđevac.

Braun Sandor

Erdevik.

Jevrejska bog. općina

Gjulaves.

Stern David

Gradiška, Nova.

Bauer Mavro
Izr. bogo toвна općina
Kohn Jakob jun.
Kohn Jakob sen.
Rittmann Adela

Roth Arnold
Sommer i Deutsch
Wachsler Emanuel
Reichert Žilga

Ilok.

Jevrejska bog. općina ort.

Karlovac.

Reiner Dr. Vatroslav

Kikinda, Velika.

Erős Dr. Vladislav
Frank Jakob, p Hevre Kadi e
Guttman Miksa, p jevr. b. opštine
Hevra Kadi'a

Jevrejska bog. općina
Kemény Dr. J.
Reich Vilim, pp jevr. bog. opštine

Koprivnic:

Blauborn Mavro
Braun Ljudevit dir.
Fischer udov. Judita
Fuchs Josip
Grünwald Vilim
Handler Gerson
Heinrich Hugo
Hirschl Emanuel
Hirschl Geza
Hirschl Mavro

Pulgram Dr. Arnold
Reich Milan
Salamon Alfred
Scheyer Adolf
Scheyer Josip
Scheyer Dr. Julio
Scheyer Milan
Steiner Dr. Rikard
Sternfeld Vitomir
Zohr Rosalija

Koška (kod Osijeka).

Kohn Bernat

Križevci.

Berke i Pollak
Brenner Josip
Goldberger Josip
Goldschmidt Aleksander
Grossmann Samuel
Hirschl Ignac, nasljed.
Hirschl Jakob

Hoffmann Arnold
Jevrejska bog. opština
Schwarz H.
Straus Ljudevit
Weinberger Feliks
Weisz Dr. Dragutin, lečnik

Kula.

Jevrejska bog. općina

Lendava, Dolnja.

Arnstein Benő
Blau i Bartos
Brunner Dr. Josef
Eppinger Samuel
Jadran industrija deznikov d. d
Schwarz Arnold

Schwarz Moritz
Strasser Dr. Armin
Weisz Žiga
Weissenstern S. J.
Wortmann Armin

Leskovac.

Alhalel Avram M.

Jevrejska bog op tina
Kovo Je a A.**Ludbreg.**Appler Rudolf
Deutsch Gizella
Gross Ig.
Hevra Kadisa
Jevrejska bog. op tina
Lausch Ljudevit
SatlerScheyer Artur
Scheyer Makso
Schlesinger Dr. Leon
Sohn Dr. Milan
Spiegler Dr. Oton, advokat
Weinrebe Ignac
Weiss Samuel**Maribor.**

Rosner Marko

Mariolana.

Siller Mg. Ph Al. Singer Dr. Ignjat

Mitrovica, Kosovska

Bivas Hajim Jevrejska bog opština

Mitrovica, Sremska.Baum Dr. Žiga, advokat
Fischer Oskar
Fleischman Josif
Frankfurter Dr. Ignjat
Gross Sigmund
Jevrejska bog op tinaKohn Julius, direktor
Kovac Julijo
Pesing Hermann
Rosenberg Arnold
Spitz Dr Ljudevit
Steiner Samuel**Mol.**

Jevrejska bog. op tina

Našice.Hevra Kadisa Sonnenschein Leopold
Ždovska bog. op tina**Niš.**Beraha Dr. Borivoje Jevrejska bog. op tina
Nisim Avram**Novisad.**Bader Maksim
Brüll Leopold
Eckfeld Adolf
Erdős Heinrich i drug
Ernst Bernat
Fleisch Leopold
Forgacs Benő
Frank Gyula
Friedmann David
Geiger Marko
Gross Viktor
Guttman Aleksander
Hajos Julius
Hevra Kadisa
Holzl Simon
Isaković JosifKassovitz Miksa dir.
Kertesz Samuel dir.
Klein Jenő
Knöpfler Aleksander dir.
Kohn Ignatz Sohn
Kohn Gyula Jozsef
Korodi Lajos
Kovacs Dr. Bodog
König Adolf
Königstädtler
Laks Dr. Arpad
Löwenberger Armin
Löwy Matias
Lustig Dr. Ferdinand
Lustig Lajos
Mattner Hinko

Moser ^ Wertheim
 Nathan Adolf
 Orenstein S.
 Pesing David
 Pilis Josip dir.
 Prva Jugosl. kemična fabrika d d.
 Reiner Simon
 Reitzer i Krishaber
 Sattler Dr. Matias
 Schosserberger Adolf
 Schwarz Dr. Janos

Schwarz Dr. Petar
 Spiegel Edgar — Trg kuća Minerva
 Stein i Schreiber
 Szegö Aiadar
 Szekeley Arnold
 Szekeley Dr. Geza
 Wajskopf Karlo
 Weltmann Leopold
 Weiss Friedrich
 Wertheim Dezsö
 Zipris Dr. Oskar

Orahovica.

Brückner Julijo ing.

Osijek.

Abrahamsohn Mavro, knjigov. kod
 J. Frank i Co. — Kolodvorska 20.
 Baneth Josip, trgovac — Kolodvor-
 ska 50.
 Bosković Hugo, trgovac — Županijska
 ska 7.
 Büchler Mirko — Desatičina 4.
 Fein Dr. Geza, zubar — Aleksan-
 drova 17.
 Finzi David — Desatičina 30.
 Goldstein Ernest i drug, gvozdjar —
 Desatičina 39.
 Görög Vilim, posj. Grand Hotela —
 Županijska 9.
 Heller Aron, tvorničar sirćeta — De-
 satičina 7.
 Herlinger Dr. Ivo, liječnik — Desati-
 čina 30.
 Herman Emanuel — Kapucinska 1.
 Herzl Julijo, veletrgovac
 Horn Dr. Josip, advokat, — Aleksan-
 drova 22.
 Kabiljo Cezar, pomodna radnja — De-
 satičina 7.
 Kaiser Dr. Makso, zubar — Kolodvor-
 ska 16.
 Kraus Emil, posj. Diana kupatila

Krausz Emil, tvoen. Macesa — Desa-
 tičina 24.
 Krauss Dr. Lavoslav, zubar — Kapu-
 cinska 8.
 Leitner Dr. Marko, adv. — Kapucin-
 ska 12.
 Schein Herman i drug, žitari — Žu-
 panijska 19.
 Singer Lavoslav, dir. «Jugoslavije» —
 Kolodvorska 20.
 Spitzer Dr. Hugo, adv. preda. S. J. V. O.
 — Aleksandrova 16.
 Szekler Josip, gvozdjar, — Desatiči-
 na 19.
 Szekler Ljudevit, knjižar — Desati-
 čina 7.
 Stein Filip, trg. za opremu nevjesti —
 Kapucinska 1.
 Tolnauer Dr. Nikola, adv. — Kolo-
 dvorska 16.
 Vogel Vilim, trg. odjela — Županijska
 ska 13.
 Weissmann, Dr. Hermann, adv. — Ko-
 lodvorska 16.
 Weissmaun Dr. K., liječnik — Desa-
 tičina 24.
 Zimmermann Josip, žitar — Desati-
 čina 19.

Otok.

Sohr Leo

Pančevo.

Adler Karl
 Darvas Vilim, prof.
 Deutsch Emil
 Deutsch Markus
 Feuer Dr. Emerich, zubni lekar
 Fischer Ignjat
 Fischgrund Oskar
 Freund Markus
 Frisch Samuel

Gonda Dr. Mavro, lečnik
 Graber Dr. Vladislav, advokat
 Haiduska Bernard
 Haim Heinrich, p jevr. opštine
 Herzl Dr. Aleksandar, advokat
 Iritz Dr. Bela, lečnik
 Jevrejska bog. opština
 Kaufer Aleksander
 Kraus Bela

Krausz Emil
 Marer Julius
 May Marcus
 Mezei Imre, direktor
 Ofner Franz
 Paparo Abraham
 Perles Dr. Ljudevit, advokat
 Pollak Dr. Aladar, advokat

Pazova, Stara.

Kohn Karlo

Ponovača.

Weis Viktor, apotekar

Prozor.

Kraus Moric

Porter Wilhe'm
 Rosenstock Julius
 Rosenstock Makso
 Schulz & Wolf
 Talmud Tora društvo
 Ulmer Josif
 Ungar Makso

Petrovac.

Aut, ort. jevr. bog. opština
 Mesner Ferdinand

Požega, Slav.

Trgopromet

Ptuj.

Sonnenschein Ignac

Ruma.

Cionistička Organizacija Mjesna
 pl Fischer Dr. Aleksandar
 Hauser Bela
 Heitler Makso, p jevr. opštine
 Helinger Simon
 Müller Sigmund
 Polaček Samuel
 Popper Jakob
 Reich Sigmund

Rosenbaum Ljudevit
 Schlesinger Dezider
 Skopal Filip
 Timar Artur, ing Gradjev. ured
 Wachsberger Filip
 Weisz Brča
 Weisz Natan
 Wessel Karlo

Sanski Most.

Hasan Hajim
 Hasan Samuel i Isak

Jevrejska bog. opština
 Kabiljo David
 Levi Elijazar

Sarajevo.

Alkalay Albert I.
 Alkalay Menahem
 Altarac Abraham Majer. p sef opštine
 Ast Mihael
 Atijas Mordehaj R.
 Ašk. Hevra Kadiša
 Atijas Dr. Sumbul, advokat
 Atijas Albert
 Benau Dr. Adolf
 Buchwald Dr. Rudolf
 Daniti Hajim
 Engel Jakob
 Grof Oskar, ing. pp jevr. b. opštine
 Hermann Iso
 Jevr. ašken gospojinsko društvo
 Jevr. bog. opština ašk. obreda

Jevr. bog. opština sef. obreda
 Jevr. potp. društvo „Hachnusa Kalo“
 Jevr. potp. društvo „Misgav Ladah“
 Kabiljo Moric E
 Kajon Dr. Jakob
 Klein Bernardo, p jevr. b. opštine
 Maestro Jakov,
 Merkler Aladar
 Montiljo J. H. Moise
 Rubinger Samuel
 Piuto Dr. J.
 Salom Daniel S H
 Samokovlija Ašer
 Singer Julius
 Vesel Dr. Josip, advokat

Senta.

Jevrejska bog. opština Stekel Jakob, šef katast uprave

Skonlie.

Jevrejska bog. opština
 Jevr. žensko dobrotvorno društvo

Trgovačko-Industrijska Banka „Var-
 dar“ d. d.

Slatina, Podravska.

Altheim Mavro
Bauer Artur
Beck Aleksander
Bröder Adolf
Frank Desider
Izrael. bog. općina

Kohn Izidor
Schlesinger Dr. Albert
Schwartz Izidor
Sulić Mavro
Weiser Ilija

Smederevo.

Heskia Mojša
Levi Josif

Sombor.

Hevra Kadiša
Jevrejska bog. opština

Split.

Daniti Izak
Hajon Izak
Izraelska bog. općina
Kamhi Jahiel

Općina
Papo David
Stern J.

Subotica.

Diamant Dr. Ernst
Hegyí Filip
Holländer Samuilo
Jevrejska bolnica

Jevrejska bog. opština
Nagy Bartel, apotekar
Tordai Dr. Ivo, advokat

Šabac.

Jevrejska bog. opština

Šamac Bosanski.

Friedrich Izidor
Romano Albert

Šamac Slav.

Pollak Josip

Šušak.

Mautner Salamon

Sv. Ivan Zelina.

Sorger Albrecht, veterinar

Travnik.

Danon Daniel, rabin
Konforti J. Leon

Tuzla.

Finci Mordehaj
Fürth Mavro
Jevrejska bog. opština

Varaždin.

Adler Mavro
Berger Sarah
Blau Dr. Hinko
Blühweiss Albert
Brod Lavoslav
Dajić Viktor
Glasgal Dr., zubar
Hauser Hani
Herzer Hermann
Hevra Kadiša
Jevrejska bog. opština
Konrad Dr. Martin
Kraus M. J.

Langenstein ravn. marib. textil tvornice
Leitner i Schönwald
Mitzky Arnold
Moses Hinko
Pollak Bernard
Pollak Isidor
Pollak Jakob
Schreiber Mavro
Sparing Koloman
Stern Hinko
Siern Jakob
Takač Emil uprav. munjare
Zipper Sigmund ravn. munjare

Vinkovci.

Augenfeld Moric
Bernat M. ing.
Borowitz Armin
Bresslauer Hinko

Brichta Žiga
Deutsch Dr. Aleksa
Epstein Mavro
Fleischhacker Samuel

Fleisch Bernhard
 Friedländer Adolf
 Gross Rudolf
 Hecht Mr. Adolf
 Herzog Jaques
 Hirschfeld Abraham
 Hirtweil Adolf
 Jaffe Josef
 Jevr. bog. opština
 Kaiser Ljudevit
 Klein Hermann

Lang Dr. Ignjat
 Lederer Dr. A. L.
 Marton Braća
 Mogan Alfred
 Ornstein Vilko
 Rosenberg Regine
 Schlesinger Natan
 Schlesinger Vilim
 Stanić Dr. Jakob
 Stark Dr. A.
 Zilser Josef

Virovitica.

Bienenfeld Jakov, apotekar
 Bing Adolf
 Böhm Donald

Kremen i Bader
 Spierer Dr. Emanuel
 Weissmann Srećko

Vrbas. Novi.

Berger Iso
 Berger Oskar
 Fürst Dr. Šandor
 Fürst Vilma

Reich Aurel
 Singer Markus
 Schossberger Natan

Vršac.

Agular Dr. I.
 Balog Geza
 Barkan Hermann
 Brief Josif
 Dietrichstein Bernhardt
 Friedmann Vladimir
 Fruchter Desider

Menzer Dr. Aladar
 Rosenberg Dr. Maksa
 Singer Dr. Josif
 Tausz Rudolf
 Treuer Ferdinand
 Wolfner Frida

Vukovar.

Baum Hugo
 Baum Simon
 E'kenazi A.
 Fischhof Rudolf
 Fischhof Salamon
 Frank Sigm.
 Goldschmidt Dr. Sig.
 Goldstein Armin
 Gottilieb Dr.
 Gross Leopold
 Herzog Adolf

Hevra Kadiša
 Hirth Lavoslav
 Izrael bog. općina
 Izr. gospojinsko društvo
 Klein Sam F.
 Landesmann Otto
 Obersohn S.
 Ofner Mavro
 Pfeffermann J.
 Stein Milan i drug
 Steiner Mirko i sinovi

Zagreb.

Alexander S. D., preds. — Ilica 31.
 Altschul, H. „Planinar“ — Ilica 5.
 Altstädter Bela — Ilica 221.
 Altstädter Dr. Žiga, zubar — Ilica 54.
 Amper Heinrich — Ilica 13.
 Anglo Jugosl. Petrolejsko Društvo —
 †Strossmajerova 6.
 Arnstein Lavoslav — Ilica 26.
 Bauer M. — Boškovićeva 40.
 Bauer Dr. Marko — Ilica 13.
 Benedik Marko — Jurišićeva 25.
 Benvenisti Josef — Kraljica Marije 15.
 Berkes Robert — Primorska 12

Bischitz Mavro — Račkoga 10.
 Bauer Dr. Richard — Jelačićev trg 20.
 Blau Adolf — Strossmajerova 6.
 Blau Artur — Ilica 21.
 Borović, Makso — Sajmište 10a.
 Braun Dr. Oton — Sajmište 1
 Büchler Feliks — Ilica 28.
 Cohen Iso — Martićeva 37/II, I. za
 g. Levi
 Daniti Šalom — Gjorgjevićeva 13.
 Deutsch Braća — Martićeva 10.
 Deutsch Julijo — Miramar 20.

- Deutsch Dr. Pavao — Ilica 53.
 Deutsch Slavko dir. — Jelačićev trg 26
- Dorner Djuro, dir. Tungsram — Trg N. 4a.
- Drach, Industrija drva d. d. — Gajeve 35.
- Ebenspanger Lavoslav — Ilica 15/11.
 Ebenspinger Šandor — Ilica 2.
 Ehrenfreund Gustav, dir. — Ilica 48.
 Engel Adolf Štampar — Sajmište 6.
 Engel Dr. Srećko — Hacova 10.
 Engelsrath Vilim Vuk — Ilica 5.
 Erenyi Ljudevit, inž. — Gundulićeva 26—30.
- Feldman Ignac — Ilica 36.
 Fischer Dragutin — Ilica 3.
 Fischer Josip — Jurišićeva 25.
 Fischer Dr. Oskar — Jurišićeva 24.
 Fleischbacker Vatroslav — Ilica 11.
 Fleisch Hugo — Ilica 49.
 Frank Braća — Trg N. 2.
 Fuhrmann Dr. David — Martićeva 10
 Fuhrmann Natan — Gundulićeva 53.
 Fuhrmann Žiga, dir. — Boškovićeva 26
- Fussmann Braća — Ilica 31.
 Grossmann Edmund — Račkoga 8
 Grünwald Ernest — Boškovićeva 36.
 Gyeneš Hugo, dir. Jugosl. Sparklet — Martićeva 35.
- Hajon Albert — Nova Ves 49.
 Heim Adolf — Gajeve 20.
 Heimbach Lavoslav, dir. — Zrinjski trg 9.
- Herlinger i Stern — Jurišićeva 12.
 Hertmann Albert — Jelačićev trg 26.
 Herzl Julius — Trg N. 4a Tungsram
 Herzog Dr. Žiga — Jelačićev trg 6.
 Hevra Kadiša
- Hirschl Dr. Bogomir lečnik — Jelačićev trg 4.
- Hirschl Dr. Ivan — Ilica 26.
 Hirschl Dr. i drug — Ilica 13.
 Hoehsinger L. — Jurišićeva 28.
 Hofmann Josip — Boškovićeva 31.
 Horowitz Dr. Franjo — Strossmajerova 4.
- Jelinek Dr. Gjuro — Jelačićev trg 4.
 Jungelwirth Mirko — Ilica 34.
 Justitz Ignjat, rezbar — Strossmajerova 8.
- Izraelska bog. općina
 Kandel Mavro, dir. — Boškovićeva 32.
 Karloš Braća — Ilica 73.
 Karfunkel Josip, dir. Adria Osig dr. — Hacova 10.
 Katz Bernat — Sajmište 54.
 Kaufmann Emil, dir. — Račkoga 9.
- Kestler Adolf, dir. — Treća Pećenica 28.
- Klein Braća — Jelačićev trg 3.
 Kleiner Marko Vilim — Ilica 24.
 Kohn Jenš, dir. — Ilica 48.
 Kolmar Mavro — Ilica 13.
 Kornhauser Dr. — Medveščak 102.
 Korvin Leopold — Ilica 42
 Kramer Dr. Gustav — Jelačićev trg 23.
 Kraus Hermann, dir. «Granum» — Strossmajerova 3.
 Ländler Alb rt — Palmotićeve 55
 Lederer Makso, dir. — Sajmište 10a.
 Licht Dr. Aleksander — Zrinjevac 14.
 Loschitz Dr. Aleksander — Strossmajerova 6.
 Löwenstein Armin — Jurišićeva 26.
 Löw, Josip — Palmotićeve 32.
 Mahler Hugo — Nikolićeva 7.
 Mayer Jakob — Jurišićeva 24.
 Mayer Makso — Račkoga 9
 Meov Gabriel — Petrova 132a.
 Mevorah Avram — Sajmište 57.
 Müller Leopold — Ilica 220.
 Münzer Josip — Gjorgjevićeva 23
 Nafusi i Halpern — Draškovićeva 33.
 Neumann Adolf — Martićeva 21.
 Neumann Josip, inž. — Ilica 11.
 Oehler Eduard — Ilica 4.
 Ornstein i Spitzer — Gajeve 10.
 Pavlinović Hugo, ravnatelj «Jugoslavije» — Boškovićeva 3.
 Pesing i Pollak — Boškovićeva 42.
 Pfeffermann Ljudevit «Granum d. d.» — Strossmajerova 3.
 Pick Adolf — Draškovićeva 24.
 Pollak Josip — Ilica 47.
 Pollak Samuilo — Račkoga 9.
 Pordes Dr. Sigmund — Boškovićeva 33.
 Raić Milan «Granum d. d.» — Strossmajerova 3.
 Rein Adolf, dir. — Trg Kralja Tomislava 17
 Reisner Eugen — Račkoga 15
 Rendi Feliks — Boškovićeva 29.
 Robek Ljudevit — Tu kanac 15c.
 Rosenberg Dr. Robert — Trg N. 4
 Rosenfeld Braća — Ilica 36.
 Rosenfeld Mgr. Oskar — Strossmajerova 4.
 Rosenwasser Edo — Samoborska 8.
 Rottmann Dr. Arpad — Jelačićev trg 2.
 Rottmann Makso «Tungsram» — Trg N. 4a.
- Rottstein Eugen — Ilica 48.
 Sasson Emil — Palmotićeve 32.
 Šancker i Co. — Palmotićeve 64a
 Schillinger Teodor — Akademski trg 2.
 Schlesinger Aleksander — Ilica 54.

- Schlesinger Dr. Miroslav B. — Ilica 87/I.
 Schneller Šandor — Strossmajerova 6.
 Schnittlinger Hugo — Ilica 184.
 Schön Teodor, dir. «Feniks» — Jelačićev trg 4
 Schönfeld Dr. Leon — Piščenica VI/12.
 Schröber Bernat — Jurišičeva 24.
 Schrenger i drug — D aškovičeva 35.
 Schulkof Žiga — Jelačićev trg 6
 Schwarz Ferdo i drug — Ilica 45.
 Schwarz Dr. L. — Gjorgjevičeva 7.
 Schwarz Dr. Miroslav — Jelačićev trg 3.
 Schwarzkopf Richard «Anglo Petrol» — Strossmajerova 6.
 Selinger Viktor — Ilica 26.
 Šmo Isak — Jurišičeva 5
 Sigmund Aleksander — Kumrićeva 10
 Silberstein Dr. Aleksander — Jelačićev trg 5
 Singer Ign. «Dugme» — Boškovičeva 42.
 Skopal Slavoljub — Trenkova 5
 Spiegler Dr. Oskar, adv. — Trg N. 11.
 Spitzer David — Sudnička 11.
 Spitzer Julio — Račkoga 7a
 Stein Liebmann — Boškovičeva 29a.
 Steiner Hunko — Ilica 61.
 Susmann Dr. Lav — Berislavičeva 9.
 Szabo G za, dir. — Jelačićev trg 26.
 Šk Dr. Lavoslav, adv. — Sudnička 7.
 Trebitsch Mirko, «Anglo Petrol» — Strossmajerova 6.
 Ullmann Dragutin — Boškovičeva 44.
 ary Bela — Račkoga 7a
 Vilhelm Gustav, «Tungsram» — Trg N. 4a
 Vitkov ć Braško — Ilica 13.
 Waldmann Albert, generaldir. — Strossmajerova 6.
 Walder Milan — Ilica 24.
 Weinberger Hugo, dir. — Jurišičeva 5.
 Weinbergerova drogerija, Mgr. Ph. — Ilica 6.
 Weiss Dr. Aleksander — Ilica 122.
 Weiss Emanuel — Ilica 122.
 Weisz Eugen, zubar — Boškovičeva
 Weiss Iso — Ilica 31.
 Weissmann Dr. Lujo — Ilica 3.
 Wiener Julius — Martićeva 21.
 Wiesner Paul, zubar — Gjorgjevičeva 20.
 Wohlmut Sigfrid — Boškovičeva 29.
 Wollner i drug — Nikolčeva 14
 Zipser Adolf — Ilica 73.

Zavidović.

Jevr. bog. opština

Zemun.

Band Dr. Aleksander
 Brandeis Dr. Leo
 Farbi Albert
 Herzog Dr. Franjo
 Klopfer Jakob
 Kohn Hugo
 Rosenberg Laza

Samlaić Emanuel
 Scheer Vilim
 Schön Dr. Arnold
 Sonneberger Bela
 Tagleicht Ignjat
 Wechsler Dr. Isidor

Zenica

Pinto Bernad H.

Žepče.

Jevr. bog. opština

Županija.

Hirschfeld Bela Neuländer Jakob

Inozemstvo :

Gablonz, Č. S. R.

Amoday Elias

New York.

The New York Public Library

Warszawa.

Halbmiljan A., journalist — Chmielna 27.

